

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет психології

Проблеми оптимального функціонування особистості в сучасних умовах

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

м. Харків
25 жовтня 2018 р.

Міжнародна науково-практична конференція

**«Проблеми оптимального функціонування особистості в
сучасних умовах»**

Організатори:

Факультет психології Харківського національного університету імені В. Н.
Каразіна

Центральна наукова бібліотека Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Співорганізатори:

Факультет соціології Східно-Європейського національного університету імені
Лесі Українки

Чернігівський національний технологічний університет

Кафедра психології Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка,

Кафедра практичної психології Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

Кафедра психології Білоруського державного університету Балтійська
міжнародна академія, Латвія

Зміст

<i>Abelite Larisa</i>	Studing of citizens' sense of community in blockhouse neighbourhoods in Riga (Latvia)	8
<i>Александров Ю. В.</i>	Я-концепції підлітків з девіантною поведінкою	10
<i>Березка С. В.</i>	Особливості взаємовідносин старших дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку з оточуючими	12
<i>Biruta Urbane</i>	Research of consumer attitude using explicit and implicit measurements	14
<i>Богдан Ж. Б.</i>	Гендерні особливості кар'єрних орієнтацій керівників середньої ланки у закладах вищої освіти	16
<i>Большакова А. В.</i>	Изучение аттитудов к пище с использованием имплицитного ассоциативного теста	18
<i>Большакова А. М.</i>	Особливості суб'єктивної картини життєвого шляху та психологічне благополуччя особистості	20
<i>Вербицька А. В., Петрик О. Л.</i>	Формування особистісно-практико-професійних навичок майбутніх фахівців: підхід взаємодії стейкхолдерів	22
<i>Вірна Ж. П.</i>	Професійні деструкції і діалектика зміни способу життя особистості	25
<i>Гайдук Г. А.</i>	Мотивація педагога до педагогічної толерантності	27
<i>Гімасва Ю. А., Малофейкіна К. О.</i>	Взаємозв'язок професійної ідентичності й ставлення до професії у студентів природничого фаху	29
<i>Гнатченко Н. В.</i>	Комп'ютерна самодіагностика навчальних досягнень студентів в процесі організації самостійної роботи	31
<i>Грисенко Н. В.</i>	Збалансованість часової перспективи та відчуття задоволеності життям у молоді	33
<i>Гродь Ж. В.</i>	Особенности установок к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией	36
<i>Гулий Ю. І., Бичко В. А.</i>	Структурні особливості емоційної сфери іт-фахівців з високим рівнем конкуренції (як способу регулювання конфліктів)	39
<i>Децюк Т. М., Коленіченко Т. І.</i>	Тренінг як сучасний інтерактивний метод професійної підготовки майбутніх соціальних працівників	41
<i>Дметерко Н.В.</i>	Розвиток рефлексивного мислення психологів-практиків в умовах психокорекційного діалогу	44
<i>Єрмоленко К. В.</i>	Психологічні особливості соціальної креативності майбутніх психологів: план та програма емпіричного дослідження	46
<i>Єсіна Н. О.</i>	Медіація у професійній діяльності соціального працівника	48
<i>Жукова О. А.</i>	Методологічні підходи як підґрунтя розвитку соціальної компетентності у студентів класичних університетів засобами використання ігрових технологій	51
<i>Журавльова Л. В., Сікало Ю. К.</i>	Аналіз ефективності інтерактивних методів навчання на кафедрах клінічного профілю	54

<i>Зубенко О. М.</i>	Життєвий сценарій особистості	56
<i>Іванова О. Ф., Лихач В.</i>	Характеристики автобіографічної пам'яті людей з репресивним стилем поведінки	58
<i>Іванашко О. Є.</i>	Система підтримки педагогів, які реалізують інклюзивну практику, як компонент цілісного психолого-педагогічного супроводу	60
<i>Кабусь Н. Д.</i>	Психологічна складова сталості розвитку людини і соціальних спільнот	62
<i>Калайтан Н. Л.</i>	Особливості емоційної сфери студентів з різним рівнем психологічної зрілості	64
<i>Кальницька К. О., Новик Л. М.</i>	Особливості самоідентифікації студентів у процесі професійної освіти	66
<i>Киричук О. О.</i>	Професійна самосвідомість сучасного студентства	69
<i>Клюйко Л. Ф.</i>	Місце та роль задоволеності життям людини в структурі її професійної Я-концепції	71
<i>Коваленко А. Б., Грищук Е. Ю., Рогаль Н. І.</i>	Порівняльний аналіз стилів міжособистісних стосунків у вчителів та старшокласників	73
<i>Ковтун О. О., Васильєва К. О., Ямницький С. О.</i>	Розвиток метакомпетентності самооцінки онлайн на основі інноваційної технології Smartenglish ^{online}	75
<i>Korniseva A., Rudika L.</i>	Study of the relationship of smartphone addiction, self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old	77
<i>Кочарян О. С., Барінова Н. В.</i>	Переживання і нарація у психотерапії	81
<i>Кочнєва О. В.</i>	Вплив сучасного соціального середовища на трансформацію ідентичності студентів медичного вишу	84
<i>Крейдун Н. П., Невоєнна О. А., Яворовська Л. М.</i>	Професійне самовизначення старшокласників: психологічний аспект	86
<i>Кривоконь Н. І., Мульована Л. І.</i>	До проблеми впливу участі в бойових діях на соціально-психологічні характеристики комбатантів	88
<i>Кряж І.В., Гранкіна-Сазонова Н. В.</i>	Проблема вимірів оптимального функціонування особистості	90
<i>Кущенко Ж. Л., Орда О. Ф.</i>	Навчання лексиці на рівень b2 на основі ментальних карт е-курсу Smartenglish ^{online}	93
<i>Лепешко К. В.</i>	Половые различия в когнитивных, эмоциональных и поведенческих реакциях на ситуации провокации ревности социального сравнения	95
<i>Лєскова Л. Ф.</i>	Проблемні питання працевлаштування молодих людей з інвалідністю	97
<i>Лісеная А. М.</i>	Технології формування гуманітарно-технічної еліти в сучасних умовах	99

<i>Лосєва Н. М., Пузирьов В. Є., Баришок М. В.</i>	Застосування сучасних освітніх технологій: практичний досвід	101
<i>Лутасєва Т. В.</i>	Педагогічні умови використання інноваційних освітніх технологій при підготовці фахівців	103
<i>Маєвська Н. А., Чепурна М. В.</i>	Психологічне благополуччя та «сильні» риси характеру внутрішньо переміщених осіб	105
<i>Макар Л. М.</i>	Формування духовних цінностей підлітків у птнз та робота соціального педагога	108
<i>Макарова О. П.,</i>	Основні напрямки розвитку поглядів на професійну ідентичність в психології	111
<i>Мартіросян М. В.</i>	Копінг-поведінка і правова деструктивність особистості	113
<i>Мекшун А. Д.</i>	Проблемні питання правової підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ	115
<i>Москаленко В. В.</i>	Арт-терапія як метод гармонізації психічного здоров'я особистості	117
<i>Наливайко Н. А., Наливайко О. О.</i>	Організація навчального співробітництва студентів зво	119
<i>Nikitina O. P.</i>	Psychological and pedagogical features of teaching psychological disciplines in english to future engineers-pedagogues	121
<i>Нікіфорова С. М., Пивоварова О. І., Пивоварова Н. І.</i>	Smartenglish ^{online} - інноваційний SEO підхід до навчання говорінню онлайн	123
<i>Новіков Д. О.</i>	Психологічні особливості вирішення трудових спорів	125
<i>Олефір В. О., Гречененко А. В.</i>	Відношення між вимогами освітнього середовища і вигорянням студентів: модераторна роль особистісних ресурсів	127
<i>Острянюк Т. С.</i>	Психологічна безпека освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу в умовах інклюзивної освіти	129
<i>Павленко Г. В.</i>	Невизначеність як актуальна проблема сучасної психології	131
<i>Панасенко Е. А.</i>	Психічне здоров'я особистості: теоретико-технологічні питання	133
<i>Панченко О. А., Кабанцева А. В.</i>	Психологічні підходи в реабілітації дітей з емоційними порушеннями	136
<i>Петляк В.</i>	Современные представления об эмоциональном интеллекте	138
<i>Півень М. А.</i>	Опитувальник діагностики емоційної зрілості особистості	141
<i>Plotka I., Blumenu N.</i>	Implicit methods of researching attitudes in the training of psychologists	143
<i>Підбуцька Н. В., Штученко І.Є.</i>	Взаємозв'язок тривожності та самоефективності особистості	145

<i>Подчерняєва Н. Д.</i>	Формування ключових компетентностей особистості старшокласника в діяльності євроклубу для оптимального функціонування в сучасних умовах	147
<i>Попова Г. В., Ковальова І.Б.</i>	Психокорекційна програма роботи з жінками після гінекологічних операцій	149
<i>Попроцький І. С.</i>	Удосконалення військової освіти болгарії до стандартів країн-членів нато як приклад використання сучасних освітніх технологій	151
<i>Пустовойт М. В.</i>	Особливості психологічної безпеки особистості в контексті її професійної спрямованості	153
<i>Саврасов М. В.</i>	Співвідношення понять «креативність» та «творчість»: історико-психологічний аспект	156
<i>Савченко М. С.</i>	Психологічні особливості структури суб'єктності майбутніх прокурорів	158
<i>Саппа М. М.</i>	Людина діюча як суб'єкт соціальних перетворень	160
<i>Сарнавський М. О.</i>	Вплив шахової гри на психічний розвиток молодших підлітків	162
<i>Свинаренко Ю. В.</i>	Особливості психотерапевтичної роботи з нарцисичною проблематикою	164
<i>Севост'янов П. О.</i>	Суб'єктивне благополуччя образу я в контексті побудови ціннісних підструктур особистісного досвіду	166
<i>Седих К. В.</i>	Роль фіксованої уяви у розвитку психологічного благополуччя особистості	169
<i>Сергеева Т. В., Демидюк О. Б., Турлакова Н. Б.</i>	Розвиток пам'яті студентів на основі інноваційних мнемотехнік е-курсу Smartenglish ^{online}	171
<i>Сергеева Т. В., Перелигіна О. І.</i>	Розвиток навичок говоріння в техніці «scrolling» в рамках е-курсу Smartenglish ^{online}	173
<i>Сергеева Т. В.</i>	Smartenglish ^{online} (SEO) – інноваційне навчання онлайн, яке центроване на студенті	175
<i>Сергеева Т. В., Ушакова С. В., Назимко О. В.</i>	«Smart grammar» - інноваційна технологія навчання граматиці онлайн	177
<i>Сокур А. В.</i>	Готовність до пробачення як предиктор благополуччя особистості	179
<i>Сорока А. В.</i>	Ресоціалізація делінквентної особистості	181
<i>Сусак Г. М., Луценко О. Л.</i>	Модель стресостійкості для військовослужбовців різних рангів	185
<i>Терентьєва Н. О., Маківчук М. Д.</i>	Актуалізація підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін до гурткової роботи	187
<i>Терещенко Н. М., Панчехіна А. В.</i>	Зв'язок статево-рольових характеристик чоловіків із різними стилями міжособистісних стосунків	189
<i>Терещенко Н. М., Єгіазарян А. Т.</i>	Чинники формування я-концепції у чоловіків з гомосексуальною орієнтацією	191

<i>Токар-Біляєва О. П.</i>	Теоретичні аспекти розв'язання проблеми мотивації готовності студентів – медиків до професійної діяльності	193
<i>Федосєєв В.А.</i>	Етіологія психосоматичних розладів у дітей	195
<i>Фірсик Т. М.</i>	Способи стимулювання самостійної роботи студентів вищих медичних навчальних закладів	197
<i>Фоміна Л. В., Скорбач Т. В.</i>	Педагогічна діяльність відомих науковців як взірець для наслідування	198
<i>Фролова Є. В., Марченко К. Ю.</i>	Організація метакогнітивних здібностей у студентів різних напрямів фахової підготовки	200
<i>Фурманов І. О.</i>	Диспозиційні сексуальні мотиви чоловіків та жінок в різні вікові періоди ранньої дорослості	202
<i>Харченко А. О.</i>	Особливість структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією	204
<i>Харченко С. В.</i>	Тренінг здібностей соціального інтелекту в підготовці працівників поліції	206
<i>Цзі Іпін</i>	Формування художньо-графічних компетентностей студентів	208
<i>Чень Хуейхуей</i>	Формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музичного мистецтва у КНР	210
<i>Чень Цзін</i>	Проблема виховання молодших школярів засобами народних танців у КНР	212
<i>Шевченко Ю. В., Дивнич Г. А.</i>	Сучасні технології роботи над помилками на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням	214
<i>Шеплякова І.О.</i>	Застосування деонтологічного підходу в системі професійної підготовки соціальних працівників	216
<i>Шестопалова Л. Ф., Кожевнікова В. А., Бородавко О. О.</i>	Основні напрямки та етапи медико-психологічної реабілітації хворих на постстресові психічні розлади	218
<i>Shirko S.</i>	Features of emotional intelligence and psychological health of the students	220
<i>Штриголь Д. В., Гончаренко Ю. О., Остапенко В. Р.</i>	Супервізія як можливий інструмент підтримки входження молодих лікарів у професійний простір	222
<i>Щокіна Н. Б.</i>	Упровадження кейс-методу в освітній процес ЗВО	224
<i>Яновська С.Г.</i>	Про ефективність соціально-психологічного тренінгу як засобу розвитку підприємницької активності особистості	226

УДК 159.9

Larisa Abelite

Baltic International Academy, Riga, Latvia

STUDING OF CITIZENS' SENSE OF COMMUNITY IN BLOCKHOUSE NEIGHBOURHOODS IN RIGA (LATVIA)

The theses is devoted to study of citizens' sense of community. As theoretical basis of investigation is taken one of the few discussions of McMillan and Chavis (1986) [3], who hypothesized four dimensions: Belonging, Fulfilment of Needs, Influence, and Shared Connections. The current study explores sense of community in a sample of residents in Riga (Latvia). Sense of community of citizens with high and low levels of social activity, living in blockhouses in neighbourhoods, were investigated. It is hypothesised, that the inhabitants with high level of activity in house management have the higher level of the sense of community.

Key words: sense of community, dimensions, residents of Riga, level of activity in block housing management

Тезиси посвященны изучению чувства общности у горожан. Теоретическое обоснование взято из нескольких дискуссий McMillan and Chavis (1986) [3], которые предположили наличие четырех измерений у чувства общности: принадлежность, удовлетворение потребностей, влияние, взаимодействие. Настоящее исследование посвящено изучению чувства общности у жителей города Риги (Латвия). Было исследовано чувство общности горожане с высоким и низким уровнем социальной активности, проживающих в многоквартирных домах. Было предположено, что у горожан с высоким уровнем активности и чувство общности более высокого уровня.

Ключевые слова: чувство общности, измерения, жители Риги, уровень активности в управлении хозяйством многоквартирных домов.

Introduction

The theses are dedicated to the research of block houses inhabitants' sense of community in Riga (Latvia). The research held in Italy showed that there is a relation between neighbourhood's subjective image and sense of community. A chain of demographical factors is connected with the sense of community. Sense of community is influenced by inhabitants' participation in local organizations, if there are children in family and deeper knowledge about the neighbourhood – not only name of the streets and houses [5].

The scientists from the United Kingdom were researching the structure of the sense of community [4].

Method and Participants

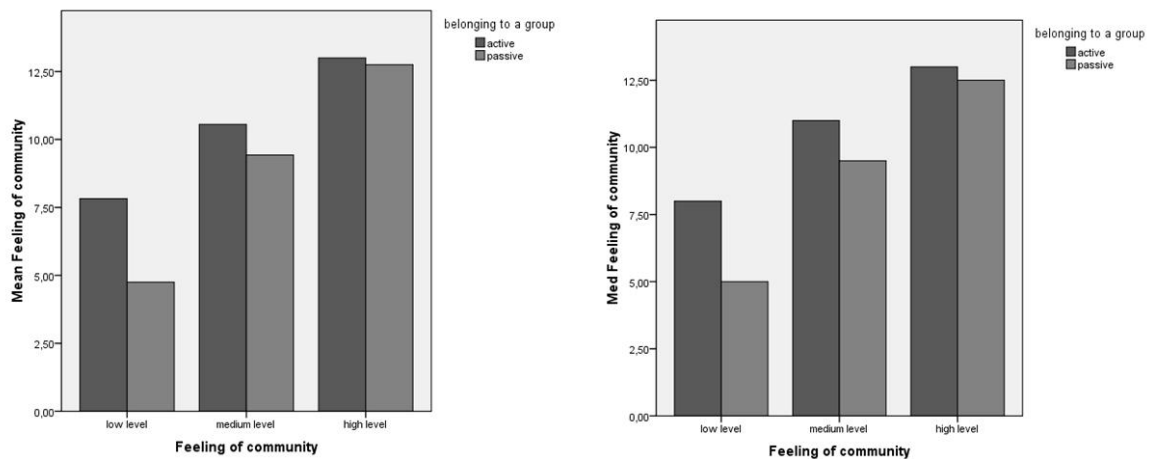
During project's implementation the group of the most active inhabitants appeared which participated as group of volunteers. Using experience of McMillan's and Chavis's, the participants of the project were offered to fill in the questionnaire adapted to Latvian situation and edited in accordance with the practical knowledge

gained during the project [6]. To highlight the most essential aspects of the sense of community pilot research was organized among the group of the most active inhabitants as well as in the group of inhabitants who are not taking part in the development process of their neighbourhoods.

Results

To compare sense of community level for active and common citizens the Mann-Whitney criteria was used. Three levels of sense of community were in each group (active and common citizens). The differences can see only in groups with low level of sense of community. The common parameter of sense of community has no any differences.

The experience of the project's activities confirmed once more the opinion of investigators [1], [2], that creating partnerships and linkages between social scientists and citizens can improve the quality of social science research and help people help themselves.

References

1. Dale G. (2008) The Single Practitioner and Community Engagement: Bridging the Gap Between Practice and Social Action, *American Psychologist*, 63, 8, November 2008, 791-797;
2. David M., Stucky P., Wandersman A (2006). Returning basic research to the community: A relationship between scientist and citizen, *American Psychologist*, Volume 38, Issue 4, 424-434.
3. McMillan, Chavis. (1986) Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23;
4. Obst. P, Smith S.G., Zinkiewicz L. (2002). An exploration of sense of community, Part 3: Dimensions and predictors of psychological sense of community in geographical communities. *Journal of Community Psychology*, 30, 1, 119-133;
5. Tartaglia S., Fedi A. & Greganti K. (2006). Image of neighborhood, self-image and sense of community Terri Mannarini; *Journal of Environmental Psychology*, Volume 26, Issue 3, 202-214.
6. Абелите, Л. Л. (2013) Создание метода для измерения уровня чувства общности у жителей города Риги. "Young Scientist". #6 (53). June 2013 *Psychology and Sociology*. 637 – 641.

УДК: 159.922

Александров Юрій Васильович

Харківський національний університет внутрішніх справ

Я-КОНЦЕПЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Анотація: У статті розкривається питання ролі Я-концепції підлітків з девіантною поведінкою. Досліджуються особливості Я-концепції підлітків з метою вивчення особливості Я-концепції підлітків з девіантною поведінкою. Проаналізована проблема Я-концепції підлітків у сучасній психології, вивчалися особливості самовідношення та самооцінки підлітків з девіантною поведінкою. По результатам дослідження зроблені висновки, які свідчать про підвищений делінквентний потенціал у підлітків з девіантною поведінкою.

Ключові слова: Я-концепція, деліквентна поведінка, девіантна поведінка, самовідношення, самооцінка, самосвідомість.

Annotation: The article reveals the role of the I-concept of adolescents with deviant behavior. The features of the I-concept of adolescents are studied in order to study the peculiarities of the I-concept of adolescents with deviant behavior. The problem of I-concept of adolescents in modern psychology was analyzed, features of self-esteem and self-esteem of adolescents with deviant behavior were studied. According to the results of the study, findings have been made that indicate an increased delinquent potential in adolescents with deviant behavior.

Key words: I-concept, delictual behavior, deviant behavior, self-relation, self-awareness, self-consciousness.

Найважливішу роль у формуванні цілісної особистості грає Я-концепція. Становлення Я-концепції відбувається протягом всього життя, але більше важливим періодом становлення є підлітково-юнацький вік, тому що в цьому віці розвиток особистості обумовлений широким соціально-культурним контекстом.

Проблемі Я-концепції приділяли увагу такі вчені, як Е. Еріксон, К. Роджерс, Л. І. Божович, Б. Ф. Ломов, Е. В. Змановська, І. С. Кон, А. А. Бодальов, В. С. Агапов і ін. Проблема Я-концепції остається дотепер актуальною.

Я-концепція й особливості самосвідомості неповнолітніх, які поповнюють маргінальну частину населення, займаються жебрацтвом, бродяжництвом, практично не вивчені.

Поза всяким сумнівом Я-концепція впливає й на соціалізацію, і на самосприйняття, і на самоусвідомлення. Сприйняття неповнолітніх іншими, самоаналіз, соціальні цінності й досвід соціального поведіння також впливають на формування Я-концепції неповнолітніх [1, с.58].

Одним з основних механізмів самопізнання підлітком самого себе, свого внутрішнього миру є особистісна рефлексія, що, на відміну від логічної рефлексії, спрямованої на рішення завдань, розуміється як діяльність особистого самопізнання, як особливий дослідницький акт, при якому людина не просто досліджує свій внутрішній мир, але при цьому ще досліджує й себе як дослідника [2, с.65].

Р. Бернс визначає, що Я-концепція – це сукупність всіх уявлень людини про саму себе, сполучена з їхньою оцінкою. [2, с.46].

Проведене дослідження групи підлітків з девіантною поведінкою, порівнюючи її з адекватними підлітками з нормальних сімей, можна зробити ряд узагальнень та висновків. Так, з бесід з вихователями й психологом було з'ясовано, що частина

підлітків схильних до девіантної поведінки, постійно намагається пригноблювати інших вихованців, в основному - молодших за віком. Відношення до навчання в цій групі випробуваних байдужне, тому що своє майбутнє вони не зв'язують із навчанням, одержанням реальної спеціальності. Імовірно, таке відношення до навчання виникло в результаті того, що вони займалися бродяжництвом, жебрацтвом, робили різні протиправні дії, за що й були притягнуті до відповідальності (за крадіжки, хуліганство, грабежі, розбійні напади й т.п.). У підлітків з девіантною поведінкою розвинена самоповага, що дозволяє їм вижити у складних соціально-економічних умовах, в яких вони перебувають, забезпечити задоволення насущних потреб, контролювати власне життя й розуміти самого себе. У них відсутня самовпевненість, і це пов'язано з тим, що вони не можуть прогнозувати своє найближче майбутнє, діють за ситуацією, живуть одним днем, намагаючись задовольнити необхідні для виживання потреби. Невпевненість девіантів, імовірно, може бути також пов'язана із соціальною занедбаністю, інфантилізмом і зниженим рівнем інтелектуального розвитку, що утрудняє придбання соціального досвіду, перешкоджає особистісному росту. Часто вони не завжди розуміють себе, не можуть пояснити свої вчинки, свої дії.

Відношення до себе є істотним компонентом Я-концепції підлітка. Однак, девіанти негативно ставляться до себе й не хочуть бути в майбутньому такими, які вони є зараз. Серед своїх недоліків вони відзначають труднощі в спілкуванні, дратівливість, порушення сну й мови, відставання у фізичному розвитку, уживання токсичних засобів. Їхній спосіб життя веде до вузької тимчасової орієнтації, що виражається в прагненні жити сьогоднішнім днем, користуватися тим, що попадає в руки, плисти за течією. Подібна орієнтація негативно позначається на особистості, тому що не створюється установок на досягнення різноманітних життєвих цілей, не будуються довгострокові життєві плани, такий спосіб життя веде до ситуативності, імпульсивності в діях і вчинках.

Дослідження показали, що у підлітків з девіантною поведінкою делінквентний потенціал вірогідно вище, ніж у нормальних підлітків. Це говорить про те, що у підлітків з девіантною поведінкою більше виражена готовність до реалізації протиправної поведінки на тлі низького рівня соціального контролю. Деадаптивні соціальні й особистісні установки випробуваних цієї групи дозволяють, при певних обставинах, вчиняти різні правопорушення. У підлітків з девіантною поведінкою достовірно частіше виражена неадекватно низька самооцінка, яка впливає на формування негативного відношення до своєї особистості, припускає неприйняття себе, самозаперечення, утруднює формування позитивного образу Я.

Проблема становлення Я-концепції підлітків є актуальною і до теперішнього часу, не дивлячись на досить велику кількість досліджень. У роботах психологів всіх напрямків можна знайти загальне, що стосується структури Я-концепції, хоча структурні компоненти можуть називатися у різних авторів по-різному.

Переважає більшість вітчизняних і закордонних досліджень, спрямованих на вивчення умов девіацій у підлітків, зв'язують девіантне поведінку з недоліками сімейного виховання, слабким соціальним контролем, з формуванням неадекватної Я-концепції у неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Знаков В.В. Понимание асоциальными подростками ситуаций насилия и унижения человеческого достоинства. Вопросы психологии. 1990. №1. С. 56-58.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: пер. с англ. М. : Прогресс, 1986. 422с.

УДК 159.98:316.624

Березка Софія Вікторівна

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ З ОТОЧУЮЧИМИ

Анотація: У тезах розглянуто особливості взаємовідносин дітей з порушенням інтелектуального розвитку, а саме визначено специфічні риси міжособистісної взаємовідносин характерних для старших дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку, та описано вплив соціального оточення на розвиток міжособистісного спілкування дітей з порушенням інтелектуального розвитку.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку, міжособистісна взаємодія, міжособистісне спілкування.

Annotation: The thesis considers the peculiarities of the relationship between children with intellectual disabilities, namely the specific features of interpersonal relationships characteristic of older preschool children with intellectual disabilities, and the influence of the social environment on the development of interpersonal communication of children with intellectual disabilities.

Key words: children of the senior preschool age with a violation of intellectual development, interpersonal interaction, interpersonal communication.

Аннотация: В тезисах рассмотрены особенности взаимоотношений детей с нарушением интеллектуального развития, а именно определены специфические черты межличностного взаимоотношений характерных для старших дошкольников с нарушением интеллектуального развития, а также, описано влияние социального окружения на развитие межличностного общения детей с нарушением интеллектуального развития.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста с нарушением интеллектуального развития, межличностное взаимодействие, межличностное общение.

Міжособистісне спілкування є невід'ємною частиною повсякденного життя дитини з порушенням інтелектуального розвитку. Починаючи з раннього дошкільного віку, у такої дитини поступово виникає емоційна чутливість до контактів з оточуючими людьми [2]. Стаючи безпосереднім учасником спілкування, дитина починає повільно набувати необхідні навички вербальної та невербальної комунікації, проте особливості психофізичного розвитку дитини з порушенням інтелектуального розвитку значно впливають на становлення взаємовідносин з оточуючими, визначаючи специфіку міжособистісного спілкування дошкільників зазначеної категорії [1]. Сьогодні питанню міжособистісних взаємовідносин дітей з порушенням інтелектуального розвитку присвячено багато досліджень, проте мало вивченими залишаються ці аспекти саме у дошкільників. Окрім того, відкритим залишається питання про визначення специфіки впливу соціальної ситуації розвитку на характер міжособистісної взаємодії дітей з порушенням інтелектуального розвитку з однолітками та дорослими.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що розвиток

міжособистісної взаємодії дитини з порушенням інтелектуального розвитку знаходиться у своєрідному замкненому колі (Г. Блеч, І. Бобренко, Л. Виготський, І. Григор'єва, А. Душка, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Коваленко, О. Мамічева, Н. Макарчук, В. Мельниченко, А. Міненко, С. Рубінштейн, В. Синьов, С. Трикоз, О. Чеботарьова та ін). З одного боку, одну з важливих функцій у особистісному становленні дитини відіграє її соціальне оточення. Соціальне середовище впливає на розвиток компенсаторних можливостей, процес соціалізації та формування особистісних якостей дитини з порушенням інтелектуального розвитку. У взаємовідносинах з оточуючими дошкільник з порушенням інтелектуального розвитку засвоює основні правила та норми, отримує досвід взаємодії з іншими, пізнає світ, навчається [3]. Разом з тим, наявність первинного дефекту призводить до появи специфічних особливостей у взаємовідносинах дітей з порушенням інтелекту, а саме:

- затримка, нестійкість, слабка диференційованість у розвитку міжособистісних відносин;
- знижена або несформована потреба у спілкуванні;
- безініціативність та егоїстична спрямованість у взаємовідносинах;
- потреба в позитивному емоційному підкріпленні;
- високий рівень конфліктності;
- труднощі у засвоєнні морально-ціннісних норм та правил взаємодії;
- наявність поведінкових стереотипів [1].

На нашу думку, через низький рівень критичності та високу навіюваність, соціальне оточення має суттєвий вплив на розвиток міжособистісних взаємовідносин дитини з порушенням інтелектуального розвитку. Саме від отриманого досвіду спілкування, забарвленості емоцій від взаємодії з оточуючими, від спеціально організованої психолого-педагогічної допомоги та просто від атмосфери у дитячому колективі та сім'ї залежить яким чином та у якій мірі буде розвиватись міжособистісне спілкування дошкільника з порушенням інтелектуального розвитку.

Таким чином, для дошкільника з порушенням інтелектуального розвитку першочергового значення набуває правильна організація його соціального оточення та колективної взаємодії, що сприятиме як розвитку особистості, так і міжособистісному спілкуванню (Л. Виготський, Г. Дульнев, С. Рубінштейн).

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у ґрунтовному дослідженні особливостей міжособистісного спілкування дітей дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку, а також розробленні комплексної психокорекційної програми для корекції взаємовідносин дитини з оточуючими.

Список використаних джерел

1. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників: нав.-метод. посіб. / Н.О. Макарчук, А.М. Висоцька, О.В. Чеботарьова, А.В. Міненко, С.В. Трикоз, Г.О. Блеч, І.В. Бобренко, І.В. Гладненко. – К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України – 2014 – 337 с.
2. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвєєва, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
3. Коломинский Я. Л., Панько Е. А., Игумнов С. А. Психическое развитие детей в норме и патологии / Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько, С.А. Игумнов. – СПб.: «Питер», – 2004. – 480 с.

УДК 159.9

Urbane Biruta

Baltic International Academy, Riga, Latvia

RESEARCH OF CONSUMER ATTITUDE USING EXPLICIT AND IMPLICIT MEASUREMENTS

Abstract: Studying of the psychological processes of consumer attitudes is one of the main problems of research in social psychology and implicit social cognition. The aim of this work is to study consumer attitudes, explicit and implicit methods and their studies.

Key words: consumer, implicit attitude, explicit attitude, methods

Анотация: Исследование психологических процессов потребительских аттитюдов одна из важнейших исследовательских проблем в социальной психологии и имплицитном социальном познании. Цель данной работы исследовать потребительские аттитюды, эксплицитные и имплицитные методы, а также проведенные исследования по данной теме.

Ключевые слова: потребитель, имплицитные аттитюды, эксплицитные аттитюды, методы

Studying of the psychological processes of consumer attitudes is one of the main problems of research in social psychology and implicit social cognition [1]. Researchers believe that the functioning of attitudes are related to the implementation of the individual's psychological needs, such as the knowledge (cognitive) function, utilitarian (utility) function, social identity function, self-esteem function and behavioural self – control function [2], which also reflects the needs of the consumer. The process of updating attitudes may require some effort for the individual; they can be conscious, controlled or happen unconsciously, automatically. The first case reflects explicit attitudes, the second case – implicit [3]. Theoretical analysis shows that consumer attitude research is mainly done using explicit methods (e.g. self-assessment procedures). However, it has been observed that sometimes a participant in the study may deliberately distort his or her responses in the light of social norms or the existence of his image [4]. Consequently, today, the study of consumer attitudes is increasingly focused on the use of implicit methods. One of the most effective tools for researching consumer attitudes is the Implicit Associative Test (IAT) [5]. Studies by Maison, Greenwald and Bruin show, that there are differences in implicit attitude advantages for consumers of various brands, as well as correlation between implicit and explicit measures. Researchers have confirmed, that the implementation of Implicit Association Test maximizes the possibility to foresee consumers' behaviour in comparison to explicit methods [8;9]. In Latvia, empirical studies devoted to researching consumer attitudes practically don't exist. To date, several studies have been carried out at the Baltic International Academy, under the guidance of Professor Irina Plotka. Using implicit and explicit methods, consumers' attitudes towards two Latvian mobile operators were studied in Latvia [6], whose

results showed that consumers explicit favoured their mobile operator, which is currently being used. In turn, the results of implicit measurements showed that a large number of participants favoured another mobile operator, which might be related to the price, quality of service. Consumer attitude studies related to locally produced products are particularly relevant nowadays. In social psychology, such a phenomenon is defined as consumer ethnocentrism (CE). CE is defined as the consequent and conscious preference for local products over foreign. The results showed that Latvian consumers do not have preferences over Latvian product brands, while implicit Latvian consumers prefer local products [7]. In addition, the results showed that there is a correlation between the IAT and self-assessment procedures, which correspond to modern theoretical knowledge about the use of explicit and implicit methods. In future studies it is planned to study the influence of contextual factors on the implicit attitudes of measurements against Latvian product brands.

References

1. Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4–27. doi:10.1037/0033-295X.102.1.4.
2. Maio, G. R., & Haddock, G. (2015). *The psychology of attitudes and attitude change*. London: Sage Publications.
3. Petty, R. E., Fazio, R. H., & Brinol, P. (2009). *Attitudes: Insights from the new implicit measures*. New York: Psychology Press.
4. Dovidio, J. F., & Fazio, R. H. (1992). New technologies for the direct and indirect assessment of attitudes. In J. M. Tanur (Ed.), *Questions about questions: Inquiries into the cognitive bases of surveys* (pp. 204–237). New York: Sage
5. Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464-1480.
6. Plotka, I., Urbane, B., & Blumenau, N. (2015). Explicit and Implicit Measurements of Brand Attitudes for Mobile Operators: Emotional and Cognitive Aspects. *International Business: Innovations, Psychology, Economic*. Research Papers, 2015, Vol.6. No 1 (10), pp.45-60, ISSN 2029-5774.
7. Urbane, B., & Plotka, I. (2017). The study of relationship measurements of brand attitudes using Implicit Association Test and self-assessment procedures. 15th European Congress of Psychology. Amsterdam, The Netherlands, 11-14 July 2017. Abstract book. Session 1.2: Open: P1.2.42. https://etouches-appfiles.s3.amazonaws.com/html_file_uploads/20170623WednesdayJuly12Poster.pdf.
8. Maison, D., Greenwald, A. G., & Bruin, R. (2001). The Implicit Association Test as a measure of implicit consumer attitudes, *Polish Psychological Bulletin*, 32, 1-9.
9. Maison, D., Greenwald, A. G., & Bruin, R. (2004). Predictive validity of the Implicit Association Test in studies of brands, consumer attitudes, and behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 14, 405-415.

УДК 159.9.072

Богдан Жанна Борисівна

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
кафедра педагогіки та психології управління соціальними системами
ім. акад. І.А. Зязюна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ КЕРІВНИКІВ СЕРЕДНЬОЇ ЛАНКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті описується дослідження, спрямоване на вивчення і порівняння особливостей кар'єрних орієнтацій жінок і чоловіків керівників середньої ланки, які працюють у закладах вищої освіти. Було виявлено, що чоловіки-керівники більш орієнтовані на конкуренцію, а жінки ж більш орієнтовані на співпрацю з підлеглими і колегами. Отримані в даній статті результати можуть бути використані надалі для удосконалення професійної підготовки з урахуванням гендерної ознаки.

Ключові слова: гендерна ознака, менеджмент, конкуренція, співпраця, інтеграція стилів життя.

Аннотация: В статье описывается исследование, направленное на изучение и сравнение особенностей карьерных ориентаций женщин и мужчин руководителей среднего звена, работающих в высших учебных заведениях. Было обнаружено, что мужчины-руководители более ориентированы на конкуренцию, а женщины же более ориентированы на сотрудничество с подчиненными и коллегами. Полученные в данной статье результаты могут быть использованы в дальнейшем для совершенствования профессиональной подготовки с учетом гендерного признака.

Ключевые слова: гендерный признак, менеджмент, конкуренция, сотрудничество, интеграция стилей жизни.

Annotation: The article describes a study aimed at studying and comparing the peculiarities of career orientations of women and men of middle managers working at higher educational institutions. It was found that male leaders are more focused on competition, while women are more focused on cooperation with subordinates and colleagues. The results obtained in this article can be used further to improve gender - sensitive training.

Key words: gender, management, competition, cooperation, lifestyle integration.

Розробка теоретико-методологічних проблем розвитку особистості в процесі професійного самовизначення і професійної підготовки є одним з найбільш актуальних напрямків психологічних досліджень в Україні. Сучасними дослідниками в галузі психології, педагогіки і філософії освіти особистісно-орієнтоване навчання розглядається як необхідна умова успішного здійснення педагогічного процесу. Психологічні умови особистісного розвитку, які ґрунтуються на індивідуальні особливості людини, виявляються в центрі даної проблематики.

В даний час в нашому суспільстві все більша кількість жінок займає

керівні посади у вищих навчальних закладах освіти. У зв'язку з цим адаптація умов управлінської діяльності вимагає вивчення індивідуальних особливостей жінок-керівників середньої ланки у вищих навчальних закладах. Загальна постановка проблеми і полягає в тому, щоб виявити характерні відмінні риси кар'єрних орієнтацій сучасних жінок-керівників, які займають посади завідувачих кафедр та їх заступників, деканів факультетів, заступників деканів факультетів. Тому розуміння відмінностей між розвитком кар'єри жінок і чоловіків є важливим в сучасному суспільстві.

Дослідження, які стосуються побудови кар'єри жінок, підтверджують, що їм як і раніше доводиться вирішувати ряд проблем, пов'язаних зі стереотипами в суспільстві. Однак залишаються недостатньо дослідженими такі аспекти загальної проблеми як виявлення індивідуальних переваг в процесі побудови кар'єри жінок-керівників середньої ланки у закладах вищої освіти. У зв'язку з цим було проведено дослідження, спрямоване на вивчення і порівняння особливостей кар'єрних орієнтацій жінок і чоловіків керівників, що працюють у ВЗО на керівних посадах.

Всього в дослідженні взяло участь 59 чоловіків і 51 жінка. Отримані дані за допомогою методики Е. Шейна «Кар'єрні орієнтації» свідчать про те, що чоловіки прагнуть у своїй роботі постійно вирішувати складні проблеми, збільшити свою владу та підвищити свій професійний рівень. Для них трудовий процес неможливий без подолання будь-яких бар'єрів, тому вони надають перевагу роботі, яка підтримує відчуття потреби людей, які їх оточують у роботі. Жінки на цих же посадах більше прагнуть до стабільності в роботі, можна припустити, що вони віддадуть перевагу меншій заробітній платні і повільному просуванню кар'єри. На наш погляд, це пов'язано з відсутністю схильності жінок до ризику та прийняття швидких рішень, для них дуже важлива стабільність, вони прагнуть «пливти за течією».

При порівнянні кар'єрних орієнтацій жінок і чоловіків керівників, що працюють у ВЗО на керівних посадах були виявлені відмінності за такими шкалами («Менеджмент», «Інтеграція стилів життя» та «Підприємництво»). Для чоловіків є важливими такі кар'єрні орієнтації як «Менеджмент» і «Підприємництво», вони схильні до професіонального зростання, творчого підходу в професійній діяльності. На відміну від чоловіків-керівників жінки прагнуть виконувати професійну діяльність та піклуватися про сімейне благополуччя, як важливішу сферу життєдіяльності. Значущих відмінностей за іншими видами кар'єрних орієнтацій – «Стабільність роботи», «Служіння» і «Виклик» – не виявлено (за t-критерієм Ст'юдента).

Таким чином, чоловіки більш орієнтовані на конкуренцію і перемогу, на те щоб розглядати практично кожен соціальну ситуацію з позиції «виграшу - програшу». Жінки ж більше орієнтовані на співпрацю з підлеглими і колегами. Прагнення до конкуренції у них виражено дещо слабше ніж у чоловіків. Проблема вивчення індивідуальної кар'єри і факторів, що впливають на її побудову з урахуванням гендерної ознаки, досить актуальна і вимагає подальшого більш глибокого вивчення. Наведені в даній статті попередні результати можуть розроблятися в подальшому більш детально.

УДК 159.9

Большакова Александра Викторовна

Даугавпилский университет, Даугавпилс, Латвия

ИЗУЧЕНИЕ АТТИТЮДОВ К ПИЩЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИМПЛИЦИТНОГО АССОЦИАТИВНОГО ТЕСТА

Аннотация: поведение многих потребителей не всегда соответствует их намерениям. Даже притом, что некоторые потребители мотивированы и способны следовать здоровой диете, они не ведут себя данным образом. Другие потребляют здоровую пищу, хотя у них нет намерений придерживаться здоровой диеты [16]. В этой связи становится актуальным выявление имплицитного (скрытого) отношения к «здоровой» и «нездоровой» пище.

Ключевые слова: имплицитные аттитюды, эксплицитные аттитюды, аттитюды к пище, имплицитный ассоциативный тест.

Annotation: the behaviour of many consumers does not always match to their intentions. Even though some consumers are motivated and able to follow a healthy diet, they do not behave in this way. Others consume used healthy food, although they have no intention to stick to a healthy diet [16]. In this regard, it becomes topical to identify the implicit (latent) attitude towards “healthy” and “unhealthy” food.

Key words: implicit attitudes, explicit attitudes, attitudes toward food, implicit associative test (IAT).

Исследование аттитюдов имеет долгую и богатую историю в социальной психологии [4]. Под аттитюдом (attitude) понимается относительно устойчивая и общая оценка объекта, человека, группы, проблемы или концепции по шкале от отрицательного до положительного. Аттитюды обеспечивают итоговую оценку целевого объекта, и как часто предполагается, исходят от конкретных верований, эмоций и прошлого поведения, связанных с этим объектом [1].

В последние годы фокус исследования аттитюдов сместился с эксплицитных на имплицитные. Эксплицитные аттитюды являются продуктом, преимущественно, пропозициональных, логических процессов, а имплицитные являются результатом ассоциативных процессов. Первые – преднамеренные, сознательные и медленные. Вторые – автоматические, бессознательные и быстрые [12; с.16].

Потребление здоровой пищи способствует хорошему самочувствию, однако выбор продуктов питания не всегда совпадает с данным представлением [5]. Теории рационального потребления не способны полностью объяснить структуру потребления пищи, поскольку механизмы, отвечающие за выбор продуктов, выходят за рамки понимания или контроля самих потребителей [11].

Продукты питания часто выбираются инстинктивно. Эмоции также играют важную роль в выборе продуктов питания [10]. Даже в случае, если каждодневное потребление пищи является осознаваемым поведением, контроль предпочтения в еде не обязательно является осознанным. Некоторые исследователи полагают, что выбор продуктов питания в основном является неосознанным и нетщательно изучен [2], [13].

Результаты имплицитных и эксплицитных измерений часто расходятся [3], [15] и даже являются противоположными [9], [14], что свидетельствует об ограниченности эксплицитных измерений. Как правило, для оценки пищевых аттитюдов часто используются самооценочные процедуры. Однако исследователи пришли к мнению, что валидность эксплицитных методов ограничена, поскольку на ответ может повлиять и формулировка вопроса, и его порядок или контекст, в котором вопрос задан [15]. Кроме того, некоторые учёные утверждают, что эксплицитные процедуры находятся под влиянием самооценки, а также сами испытуемые могут иметь ограниченные знания о процессах интроспекции, связанных с их поведением [7].

Традиционные самооценочные измерения используются для оценки эксплицитных аттитюдов, поскольку испытуемые располагают временем для обдумывания своих взглядов, пока заполняют анкету. В противоположность этому, имплицитные аттитюды оцениваются имплицитными методами, в основе которых лежит измерение времени реакции. Так, наиболее известным методом измерения имплицитных аттитюдов является имплицитный ассоциативный тест IAT [8]. Для выполнения этой процедуры используется компьютерная программа, оценивающая время реакции участника исследования.

Результаты имплицитного ассоциативного теста указывают на скрытое, неосознанное предпочтение здоровой пищи по отношению к нездоровой или наоборот. Полученные результаты можно использовать для консультирования и/или психотерапии клиентов, имеющих проблемы с пищевым поведением.

Литература

1. American Psychological Association (2009). *APA concise dictionary of psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.

2. Cervellon, M.C., Dubé, L., & Knäuper, B. (2007). Implicit and explicit influences on spontaneous and deliberate food choices. *Advances in Consumer Research*, 31, 104–109.

3. Czyzewska, M., & Graham, R. (2008). Implicit and explicit attitudes to high and low calorie food in females with different BMI status. *Eating Behaviors*, 9(3), 303–312.

4. Eagly, A.H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Orlando, FL: Harcourt, Brace & Jovanovich.

5. Frieden, T.R., Dietz, W., & Collins, J. (2010). Reducing Childhood Obesity through Policy Change: Acting Now To Prevent Obesity. *Health Affairs*, 29-3, 357-363.

6. Gortmaker, S.L. (2011). The global obesity pandemic: shaped by global drivers and local environments. *The Lancet*, 378, 804-814.

7. Greenwald, A.G., Banaji, M.R., Rudman, L.A., Farnham, S.D., Nosek, B.A., & Mellot, D.S. (2002). A unified theory of implicit attitudes, stereotypes, self-esteem, and self concept. *Psychological Review*, 109, 3–25.

8. Greenwald, A.G., McGhee, D.E., & Schwartz, J.L.K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464–1480.

9. Hoefling, A., & Strack, F. (2008). The tempting effect of forbidden foods: High-calorie content evokes conflicting implicit and explicit evaluations in restrained eaters. *Appetite*, 51(3), 681–689.

10. Kidwell, B., Hardesty, D.M., & Childers, T.L. (2008). Consumer emotional intelligence. Conceptualization, measurement, and the prediction of consumer decision-making. *Journal of Consumer Research*, 35(1), 154–166.

11. Kuster, E.P. (2009). Diversity in the determinants of food choice. A psychological perspective. *Food Quality and Preference*, 20, 70–82.

12. Plotka, I., Igonin, D., & Blumenau, N. (2016). Monography: Implicit Attitudes and Measurements: Effect of Context in International Business: Innovations, Psychology, economics, 2016, vol 7, No 2(12) 210 p.

13. Raghunathan, R., Walker Naylor, R., & Hoyer, W.D. (2006). The unhealthy = tasty intuition and its effects on taste inferences, enjoyment, and choice of food products. *Journal of Marketing*, 70(4), 170–184.

14. Ratliff, K.A., Swinkels, B.A., Klerx, K., & Nosek, B.A. (2012). Does one bad apple (juice) spoil the bunch? Implicit attitudes toward one product transfer to other products by the same brand. *Psychology & Marketing*, 29(8), 531–540.

15. Roefs, A., & Jansen, A. (2002). Implicit and explicit attitudes toward high-fat foods in obesity. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(3), 517–521.

16. Webb, T.L., & Sheeran, P. (2006). Does changing behavioral intentions engender behavioral change? A meta-analysis of the experimental evidence, *Psychological Bulletin*, 132, 249–268.

УДК 159.9.072.4

Большакова Анастасія Миколаївна
Харківська державна академія культури

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ КАРТИНИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Проведене дослідження взаємозв'язку особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху та показників психологічного благополуччя. Показано, що для осіб з високим рівнем благополуччя притаманна потенційність суб'єктивної картини життєвого шляху (багатство життєвих програм, реалістичний оптимізм, «психологічна молодість», розгорнуті життєві перспективи). Виявлено, що низький рівень благополуччя пов'язаний із суб'єктивною вичерпаністю життєвого шляху (психологічною «старістю», відсутністю значущих життєвих очікувань, збідненою перспективою).

Ключові слова: суб'єктивна картина життєвого шляху, вичерпаність, потенційність, психологічне благополуччя, задоволеність життям.

Аннотация: Проведено исследование взаимосвязи особенностей субъективной картины жизненного пути и показателей психологического благополучия. Показано, что для людей с высоким уровнем благополучия присуща потенциальность субъективной картины жизненного пути (богатство жизненных программ, реалистичный оптимизм, «психологическая молодость», развернутые жизненные перспективы). Выявлено, что низкий уровень благополучия связан с субъективной исчерпанностью жизненного пути (психологической «старостью», отсутствием значимых ожиданий, обедненной перспективой).

Ключевые слова: субъективная картина жизненного пути, исчерпанность, потенциальность, психологическое благополучие, удовлетворенность жизнью.

Summary: A study of correlations between subjective picture of life course and indexes of psychological prosperity is undertaken. It is shown that high level of prosperity is related to potentiality of subjective picture of life course (riches of the life programs, realistic optimism, «psychological youth», unfolded life prospects). It is deduced, that the low level of prosperity is related to subjective outspent of the subjective picture of life course (psychological «old age», absence of expectations, lean life perspectives).

Key words: subjective picture of life course, subjective outspent, potentiality, psychological prosperity, life satisfaction.

Проблема повноцінного психічного функціонування, зокрема феномену «психологічного благополуччя» людини останнім часом залучає до себе все більше і більше уваги. Автором найбільш відомої теорії психологічного благополуччя є К. Рифф. Ця американська дослідниця виділила шість основних компонентів психологічного благополуччя: самоприйняття, особистісне зростання, автономія, позитивні стосунки, управління середовищем, мета в житті.

У рамках своєї теорії К. Рифф створила діагностичну методикау «Шкали психологічного благополуччя». Автори адаптованого і модифікованого російськомовного варіанту цієї методики – Т. Шевеленкова та П. Фесенко – виділили

додаткові чотири шкали: «баланс афекту», «усвідомленість життя», «людина як відкрита система», «автономія». З використанням цієї методики на сьогодні проведено значну кількість досліджень, спрямованих на вивчення залежності психологічного благополуччя від різних чинників. У той же час, не усі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у наукових роботах. Так, вивчення потребують особливості взаємозв'язку показників психологічного благополуччя та характеристик побудови суб'єктивної картини життєвого шляху як регулятора долі особистості в усіх сферах її буття.

Метою цього дослідження було вивчення взаємозв'язку особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху та показників психологічного благополуччя особистості. У дослідженні взяли участь 87 чоловік віком від 19 до 22 років. Діагностика психологічного благополуччя була проведена за допомогою «Шкал психологічного благополуччя. Суб'єктивної картини життєвого шляху – за допомогою методик «Оцінка п'ятирічних інтервалів» (Є. Головаха, А. Кроник, Р. Ахмеров) та «Психологічна автобіографія» (О. Коржова).

За результатами кореляційного аналізу даних виявилось, що загальна оцінка психологічного благополуччя є пов'язаною практично з усіма оцінюваними характеристиками суб'єктивної картини життєвого шляху досліджуваних. При цьому, такі показники психологічного благополуччя, як «баланс афекту», «осмисленість життя», «людина як відкрита система» найтісніше корелюють з характеристиками потенційності/вичерпаності життєвого шляху.

Оцінки випробовуваних за шкалою «баланс афекту» методики К. Рифф зворотно корелюють із загальною кількістю названих подій, середнім часом антиципації та ретроспекції (за методикою «Психологічна автобіографія»). Прямий зв'язок встановлений також із показником реалізованості, психологічним віком і коефіцієнтом дорослості (за «Оцінкою п'ятирічних інтервалів»).

Показники за шкалою «осмисленість життя» виявилися пов'язаними із загальною продуктивністю актуалізації образів життєвих подій та загальним часом антиципації. Зворотні кореляції встановлені зі середнім часом ретроспекції, реалізованістю, психологічним віком і коефіцієнтом дорослості.

Оцінки за шкалою «людина як відкрита система» корелюють із загальною кількістю подій. Зворотний зв'язок виявлений з реалізованістю і психологічною «старості» та середнім часом ретроспекції.

Отже, статистичний аналіз даних, отриманих у ході дослідження, показав доцільність розгляду оцінок психологічного благополуччя як особистісного корелята особливостей побудови суб'єктивної картини життєвого шляху:

- високий рівень психологічного благополуччя пов'язаний з потенційністю у суб'єктивній картині життєвого шляху (наявністю творчого потенціалу, розробленістю планів, позитивним, але реалістичним сприйняттям майбутнього, активністю та енергійністю у побудові життєвих перспектив)

- низький рівень психологічного благополуччя пов'язаний із суб'єктивною вичерпаністю життєвого шляху (відсутністю значимих життєвих очікувань, збідненою життєвою перспективою, орієнтацією на минуле, відсутністю розроблених планів на майбутнє).

УДК: 378.4

Вербицька Анна Вікторівна

Петрик Олена Леонідівна

Чернігівський національний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРАКТИКО-ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ПІДХІД ВЗАЄМОДІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Анотація: Формування сучасних особистісно-практико-професійних навичок молоді є запитом часу, суспільства та ринку праці, що вимагає заклади вищої освіти змінювати підходи до організації освітнього процесу. Мета доповіді полягає в обґрунтуванні основних актуальних навичок майбутніх фахівців, які є затребуваними роботодавцями. В основі доповіді - підхід взаємодії стейкхолдерів вищої освіти (держава-громада-бізнес-освіта) як запорука конкурентоспроможної вищої освіти.

Ключові слова: професійні компетентності, працевлаштування, soft-skills, державна політика, вища освіта, конкурентоспроможність.

Аннотация: Формирование современных личностно-практико-профессиональных навыков молодежи является запросом времени, общества и рынка труда, что требует учреждения высшего образования менять подходы к организации образовательного процесса. Цель доклада состоит в обосновании основных актуальных навыков будущих специалистов, которые востребованы работодателями. В основе доклада - подход взаимодействия стейкхолдеров высшего образования (государство-общество-бизнес-образование) как залог конкурентоспособной системы высшего образования.

Ключевые слова: профессиональные компетентности, трудоустройство, soft-skills, государственная политика, высшее образование, конкурентоспособность.

Annotation: The formation of modern personal-practical-professional skills of young people is a demand of time, society and the labor market, which requires higher education institutions to change the approaches to the organization of the educational process. The purpose of the report is to substantiate the basic actual skills of future specialists, which are demanded by employers. The report is based on the approach of interaction between the higher education stakeholders (state-society-business-education) as the key to a competitive higher education.

Keywords: professional competence, employment, soft-skills, public policy, higher education, competitiveness.

Якість, інноваційність і ефективність організації освітнього процесу є безпосередньою запорукою професійного успіху та самореалізації здобувача вищої освіти.

Сучасні реформи в освітній сфері викликані поглибленням

євроінтеграційних процесів, приєднанням України до Болонського процесу, введенням єдиних освітніх стандартів щодо результатів навчання, підвищенням якості підготовки здобувачів вищої освіти, введенням компетентнісного підходу, тощо. Відтак, молодий фахівець повинен володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями й навичками, і зокрема в сфері своєї майбутньої професійної діяльності, досвідом науково-педагогічної, творчої й якісної дослідницької діяльності для вирішення нових задач і розв'язання проблем, що можуть виникнути у сфері практики.

Як зазначає К. Хоменко, «повноцінна освіта все частіше розглядається як необхідна умова досягнення бажаного рівня життя і як один з чинників прогресу економіки та суспільства у цілому» [1].

Тому однією із ключових задач сучасної державної політики у сфері молодіжної зайнятості є всебічне сприяння та підтримка ефективного функціонування та якісного виконання одного з головних напрямів діяльності закладів вищої освіти - забезпечення організації освітнього процесу та здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [2].

Україна входить до двадцятки країн з найбільшим рівнем охоплення населення вищою освітою [1]. Проте існує проблема в тому, що вимоги сучасного роботодавця не задовольняються лише базовими і фундаментальними знаннями, які молода людина може отримати, закінчивши вищу школу. Ураховуючи це й віддзеркалюючи ті процеси, що відбуваються в суспільстві, освітня сфера перебуває під впливом трансформації та глобалізації. На ринку праці та в суспільному житті для людини важливим є не тільки володіння необхідним обсягом знань, а й вміння швидко та мобільно реагувати на зміни, ефективно спілкуватися й орієнтуватися в інформаційному просторі, мати здатність постійно навчатись та відповідати потребам громадянського суспільства [3].

Виклики сьогодення потребують іншого комплексу навичок, які, наприклад, 10 років назад були не такими актуальними для ринку праці і, своєю чергою, це зумовлює переформатування освітнього процесу у напрямі інноваційності та відповідності вимогам часу. Сучасний інноваційний заклад вищої освіти враховує ті пріоритетні питання, які є надважливими для сучасних роботодавців, зокрема це і наявність розвинутих «особистих» навичок у молодих фахівців (так звані «soft skills»), які суттєво підвищують ефективність праці: це, по-перше, комунікаційні навички, по-друге, можливість самопрезентації, по-третє, самоорганізація, «self-management», вміння розподіляти задачі, визначати їх складність і пріоритетність, делегувати певні обов'язки, нести відповідальність за виконання особистих професійних завдань, а також тримати «work-life balance».

Тенденція до активного розвитку у здобувачів вищої освіти вище згаданих якостей ще не набула широкого використання в класичному освітньому процесі в умовах закладів вищої освіти. Тому дане питання в контексті трансформації освітнього процесу України є вкрай актуальним.

Іншим, але не менш важливим аспектом у сучасній вищій освіті є

формування багатьох інших особистісно-професійних якостей і характеристик молодого фахівця, на які останнім часом також звертають увагу потенційні роботодавці. Їх формування під час студентського життя полегшить процес професійної адаптації майбутнього шукача роботи, дасть можливість одразу представити себе у якості хоча і невеликого, але професіонала своєї справи. Серед іншого це вміння швидко розбиратися в ситуації та самостійно знаходити шляхи вирішення проблеми (так звані *problem solving skills*); також це навички швидкого навчання протягом усього життя, що вкрай важливо для сфери інформаційних технологій; це гнучкість і вміння швидко адаптуватися, а також креативність та критичне мислення; це вміння управляти своїми емоціями, тобто використання «емоційного інтелекту» або EQ, ефективне застосування якого є вкрай необхідне в стресових умовах сьогодення, адже це першочергово впливає власну ефективність та можливість реалізації особистого професіоналізму, а також на результативність роботи команди загалом.

Таким чином, саме над забезпеченням організації освітнього процесу та здобуттям особами якісної вищої освіти через засвоєння, вивчення та формування фундаментальних знань за фахом, а також набуття перерахованих вище особистісно-практико-професійних навичок майбутніх фахівців має працювати українська вища освіта. Це питання потрібно розглядати у контексті взаємодії основних стейкхолдерів вищої освіти (держава-громада-бізнес-освіта). Тому його вирішення є не лише завданням Міністерства освіти і науки України: є необхідною координація та об'єднання зусиль усіх державних інституцій, Державної служби зайнятості із закладами вищої освіти, професійними спілками, громадськістю та бізнесом.

Список використаних джерел

1. Хоменко, К. П., & Хоменко, Е. П. (2015). Формування професійної компетентності майбутніх лікарів. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/43436/3/Khomenko_Formirovanie_profesiinoi_kompetentnosti.pdf
2. України, З. (2018). Про вищу освіту. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Загіка, О. О. (2013). Інноваційне навчальне середовище—запорука професійної компетентності та конкурентоспроможності випускника ПТНЗ. Професійна освіта: проблеми і перспективи, (5), 55-59.

УДК: 159.923.33

Вірна Жанна Петрівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОФЕСІЙНІ ДЕСТРУКЦІЇ І ДІАЛЕКТИКА ЗМІНИ СПОСОБУ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: розгляд професійних деструкцій особистості стосується діалектичного причинно-наслідкового взаємозв'язку із організацією способу життя людини; зазначено, що спосіб життя є вибіркоким механізмом роботи адапційних резервів фахівця і чітко демонструє діалектику зміни і збереження прояву за рахунок блокування / розблокування свідомості фахівця; причини і наслідки проблем / успіхів професійної адаптації локалізовані в межах сформованого способу життя.

Ключові слова: професійна адаптація, професійні деструкції, спосіб життя, зміни / збереження, причина / наслідки, блокування / розблокування.

Аннотация: рассмотрение профессиональных деструкции личности касается диалектической причинно-следственной взаимосвязи с организацией образа жизни человека; указано, что образ жизни является избирательным механизмом работы адаптационных резервов специалиста и четко демонстрирует диалектику изменения и сохранения проявления за счет блокировки / разблокировки сознания специалиста; причины и последствия проблем / успехов профессиональной адаптации локализованы в пределах сформированного образа жизни.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, профессиональные деструкции, образ жизни, изменения / сохранения, причина / последствия, блокировка / разблокировка.

Annotation: review of professional destructions of a personality regards to the dialectical cause and consequence interrelation with the organization of human lifeline; it has been indicated, that lifeline is a selective working mechanism of adaptational reserves of a specialist and clearly demonstrates dialectics of change and preservation of manifestation at the expense of blocking / unlocking of a specialist's consciousness; causes and consequences of problems / successes of professional adaptation are localized within the framework of the formed lifeline.

Keywords: professional adaptation, professional destructions, lifeline, change / preservation, cause / consequence, blocking / unblocking.

Проблема вивчення професійних деструкцій є актуальною так само як й проблема професійного благополуччя, адже це дві сторони одного й того ж психологічного явища – професійної адаптації особистості, яка особливо гостро заявляє про себе при зміні укладу життя, і зокрема при зломі складених стереотипів. Відразу зазначимо, що у реальності відтворення життя, яке передбачає діалектику зміни і збереження, тенденція до зміни переважно превалює над тенденцією усталення, але на рівні конкретної людини ці дві тенденції представлені однією формою укладу життя, у якому втілена трансформаційна можливість прояву у дійсності.

Теоретичне поле розгляду проблеми професійних деструкцій можна поділити на два сектори: 1 – професійні деформації (подвійні етичні стандарти, професійний маргіналізм, професійне вигорання); 2 – професійні адикції

(трудоголізм, професійний перфекціонізм, ургентна залежність). Кожна із зазначених професійних деструкцій містить як конструктивні так й негативні ознаки [2]. На фоні психологічних характеристик, помітними є наслідки впливу професійних деформацій в особистому житті людини, що відображається у її укладі життя. Залишається вирішити питання діалектики причинно-наслідкового співіснування цих двох феноменів.

В концепції життєдіяльності людини К. Абульханова-Славська виокремлює таких індивідів, які кожен день «емпірично» відтворюють й повторюють необхідні для підтримання життя дії і нескладні обов'язки, та індивідів, які самі організують своє життя, спрямовують течію подій і справляють вплив на них. Зрозуміло, що зміна способу життя для одних може означати втрату життєвих стереотипів, відтворення яких перетворилося у смисл життя, а для інших може стати умовою, яка розширює життєвий простір, який в цьому випадку виступає як ним же організований простір для самореалізації і саморозвитку [1]. Тому в цьому випадку, можна констатувати обраний уклад життя як *причину* ймовірних проблем /успіхів професійної адаптації. Людина, спираючись на власні рефлексивні можливості, здатна оцінити обставини життя і власну життєдіяльність, свій уклад життя і обрати позицію їх активної реалізації, а в разі необхідності й їх активної корекції. Більш того, сформований уклад життя є тією загальносистемною властивістю, яка може не тільки блокувати вихід людини за межі складених форм поведінки, але й за межі життєвих обставин – саме уклад життя блокує вихід в свідомість певних життєвих обставин, які пов'язані з невдачами реалізації в них стереотипів, а також він блокує в свідомості ті обставини, які пов'язані з новими можливостями виходу на рівень самореалізації.

В той же час зв'язок людини з її професійним життям, завдяки якому професійне життя стає частиною власного існування як життєвого самовизначення, в якому особистість зливається з об'єктивними обставинами її буття, дає змогу вважати, що сформований уклад життя є *наслідком* ймовірних проблем /успіхів професійної адаптації. Скажімо так, що проблема способу життя як здатності людини до об'єктивізації в свідомості свого життя, як форми співіснування із самим собою у обраному середовищі і життєвих обставин, є тим вибіркоким механізмом роботи адаптаційних резервів фахівця, завдяки якому відбувається блокування / розблокування свідомості фахівця.

Таким чином, складений спосіб життя людини є реальним показником професійного розвитку особистості, який демонструє конструктивний / деструктивний горизонт розгортання. Спосіб життя є якісною характеристикою прояву професійних деструкцій, так й наслідком їх впливу, що гарантом діалектичного співіснування норми і деструкції професійної реалізації особистості: деструктивні варіанти професіоналізації впорядковуються і реалізуються разом із організацією способу життя людини.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – Москва : Мысль, 1991.- 299 с.
2. Вірна Ж.П. Неврогенез професійних деструкцій особистості / Ж.П. Вірна. – Психологічні перспективи. – Вип.19. – Луцьк: РВВ Вежа, 2012. – С. 84-91.

УДК 37.011.3-051:177.72
Гайдук Галина Анатоліївна
СНУ ім. Лесі Українки

МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГА ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Дана доповідь розкриває сутність поняття педагогічної толерантності особистості педагога, її формування в процесі ведення педагогічної діяльності. В доповіді зазначено, що педагогічну толерантність доцільно розглядати в межах діяльнісного підходу, як професійну властивість педагога, в основу якої покладені мотиви, які її детермінують. Дослідження мотивації педагога дало змогу визначити, що мотиви, які будуть здійснювати поштовх особистості педагога до педагогічної толерантності, будуть пов'язані з внутрішньою і зовнішньою спрямованістю. Розкривається зміст і спрямованість цих мотивів.

Ключові слова: мотив, мотиваційна сфера особистості, особистість педагога, толерантність, потреба.

Данный доклад раскрывает сущность понятия педагогической толерантности личности педагога, и ее формирование в процессе ведения педагогической деятельности. В докладе отмечено, что педагогическую толерантность целесообразно рассматривать в рамках деятельностного подхода, как профессиональное свойство личности педагога, в основание которого положены мотивы, что его детерминируют. Исследование мотивации педагога позволило определить, что мотивы, которые будут осуществлять толчок личности педагога к педагогической толерантности, будут связаны с внутренней и внешней направленностью. Раскрывается содержание и направленность этих мотивов.

Ключевые слова: мотив, мотивационная сфера личности, личность педагога, толерантность, потребность.

This report reveals the essence of the concept of pedagogical tolerance of the personality of the teacher, its formation in the process of pedagogical activity. The report states that pedagogical tolerance should be considered within the limits of the active approach, as a professional character of the teacher, which is based on the motives that determine it. The study of the teacher's motivation has made it possible to determine the motives that will stimulate the teacher to pedagogical tolerance will be connected with the internal and external orientation. The content and orientation of these motives are revealed.

Key words: motive, motivational sphere of personality, personality of the teacher, tolerance, a need

Специфіка професії педагога обумовлена специфічним знаряддям праці, а саме його власною індивідуальністю – особистістю, яка й розкриває наслідки його практичної педагогічної діяльності.

Важливою умовою, що забезпечує своєрідність взаємодії в педагогічному процесі є характер відносин, який складається між всіма учасниками цього процесу. Серед широкого спектру цих відносин центральне місце займає толерантне відношення в якому виражається прийняття зі сторони педагога особи учня такою, якою вона є навіть коли це не співпадає зі сталими особистісними стандартами педагога, здатність до терпеливого ставлення до особистості учня.

Терпимість, по А. Маслоу, це один із напрямів самоактуалізації особистості, можливість вибору, особистісного зростання, міра прийняття себе та інших людей такими, якими вони є, можливість встановлення з оточуючими доброзичливих особистісних відносин.

Формування педагогічної толерантності достатньо довгий і складний процес, починаючи з вибору педагогічної професії та етапів становлення особистості педагога

як професіонала. Цей процес проходить під дією багатьох факторів, зокрема і впливу зовнішнього середовища, і внутрішньої самоактуалізації особистості.

У роботах О. Ю. Харламова, О. Б. Нурлігаянної, М. А. Перепеліциної і ін. Педагогічна толерантність - «це інтегративна професійно значуща якість особистості фахівця сфери освіти» [4], «професійна здатність вчителя встановлювати діалогічні відносини з суб'єктами освітнього процесу» [5], що несе в собі риси всіх видів і рівнів толерантності, яка визначається цілями, завданнями та особливостями педагогічної діяльності вчителя, а також всім різноманіттям педагогічних ситуацій, що зустрічаються, та є професійно - особистісною якістю вчителя» [2].

Розглядаючи мотиваційну систему, як набір факторів, що формують педагогічну толерантність педагога, ми не можемо вийти за межі діяльнісного підходу. Психологічний аналіз прояву толерантності в процесі педагогічної діяльності вчителя свідчить про те, що вона є професійно важливою якістю особистості вчителя впливає на ефективність його праці, а також на взаємини з усіма суб'єктами освітнього процесу[1], тому за основу, яка здатна більш конкретизувати мотиви, які безпосередньо будуть здійснювати поштовх до толерантності в межах педагогічної взаємодії ми візьмемо мотиви педагогічної.

Добре відомо що стійкі мотиви, що формують мотиваційну сферу особистості, мають стійку ієрархію і спрямовують діяльність особистості в певному руслі. Дослідження мотивації педагога дало змогу визначити, що мотиваційні чинники які будуть здійснювати поштовх особистості педагога до педагогічної толерантності, будуть пов'язані з внутрішньою і зовнішньою спрямованістю [2], особистості педагога.

До зовнішніх мотиваційних чинників, які спрямовують діяльність педагога на педагогічну толерантність, будуть фактори, що не мають безпосереднього зв'язку з веденням педагогічної діяльності, до них ми можемо віднести такі мотиви як: мотиви досягнення соціального статусу, мотиви влади, мотиви комфорту, мотиви матеріального збагачення тощо.

Більш складною за своєю природою і структурою є внутрішня мотивація (процесуальна) особистості педагога, яка буде зумовлювати певний рівень толерантності педагога. Внутрішньо мотивована поведінка здійснюється заради себе самої (сам процес і зміст діяльності викликає інтерес в особистості). Тоді як зовнішній мотив актуалізується, коли головною причиною діяльності є отримання того, що перебуває поза нею (грошей, слави, влади тощо).

Внутрішньо-мотивовані форми активності створюють враження відсутності мети, спрямованості на процес, а не на результат діяльності (наприклад, естетичні переживання, творчість). Як правило, кожна діяльність завжди спонукається комплексом, поєднанням внутрішніх і зовнішніх мотивів [2]. Д. Берлайн, характеризуючи внутрішню мотивацію, наголошує на тому, що всі стимули, які зумовлюють активацію вищезазначеної мотивації, мають такі властивості: новизна й зміна; несподіваність; складність; невизначеність.

Список використаних джерел

1. Коржакова Л.Б. Педагогическая толерантность как профессионально важное качество педагога // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XXI междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск: СибАК, 2012.

2. Перепелицына М. А. Формирование педагогической толерантности у будущих учителей: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Волгоград, 2004. 176 с.

3. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. - СПб., 2000. - С. 234-235.

4. Фадеева Т. Ю. Формирование педагогической толерантности будущих специалистов сферы образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Саратов, 2012. 24 с.

5. Чернявская В. С. Развитие педагогической толерантности в процессе непрерывного профессионального образования учителя: дис. ... д-ра пед. наук. Владивосток, 2007. 353 с.

УДК 159.944:159.923.2-057.875

Гімаєва Юлія Азгатівна

Малофейкіна Катерина Олексіївна

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ Й СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЇ У СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧОГО ФАХУ

Анотація: дослідження присвячене вивченню взаємозв'язку сформованості професійної ідентичності та ставлення до професії у студентів-біологів другого і четвертого курсів. З'ясовано, що у студентів обох курсів професійна ідентичність тільки почала формуватися, через що переважають статуси дифузної та псевдоідентичності. Ставлення до професії є позитивним середньою мірою. Ступінь опанування професійною ідентичністю виявилася прямо пов'язаною з емоційним прийняттям майбутньої професії.

Ключові слова: професійна ідентичність, статус ідентичності, ставлення до професії, кореляційний зв'язок.

Аннотация: в исследовании рассматривается взаимосвязь формирования профессиональной идентичности и отношения к профессии у студентов-биологов второго и четвёртого курсов. Выявлено, что у студентов обоих курсов профессиональная идентичность только начала формироваться, поэтому доминирующими являются статусы диффузной и псевдоидентичности. Зафиксировано в средней степени позитивное отношение к профессии. Овладение профессиональной идентичностью прямо связано с эмоциональным принятием студентами своей будущей профессии.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, статус идентичности, отношение к профессии, корреляционная связь.

Annotation: the thesis is devoted to the problem of connection between professional identity formation and attitude to the profession of second and fourth year biology students. The study revealed that professional identity just began to form in students of both courses, thus status of diffuse identity and pseudo-identity are predominant. Attitude to the profession is moderately positive in students of both courses. The correlation analyzes were applied and it was found that acquirement of professional identity is correlated with emotional attitude to future profession.

Keywords: professional identity, status of identity, attitude to the profession, correlation.

Однією з найважливіших сторін життя майже кожної людини в сьогоденні є професія. Обрання професії є часткою життєвого самовизначення, а професійний розвиток й успішність виступають складовими відчуття благополуччя особистості. Але просування в професії неможливе без опанування професійної ідентичності, яка в загальному сенсі є усвідомленням своєї приналежності до певної професії та професійної спільноти. Найбільш інтенсивно ототожнювання з професією відбувається в студентському віці та в перший період самостійної професійної діяльності, і серед чинників, що обумовлюють цей процес, певну роль відіграє сприйняття професії.

Виходячи з цього, метою нашого дослідження було вивчення розподілу статусів ідентичності у зв'язку зі ставленням до професії у студентів-біологів 2 та 4 курсів. Нами були застосовані «Методика дослідження професійної ідентичності» Л. Б. Шнейдер [1], «Семантичний диференціал» Ч. Осгуда; U-критерій Манна-

Уітні, g -критерій Пірсона). До вибірки ввійшли 48 студентів біологічного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна 2 та 4 курсів (25 і 23 відповідно) віком від 18 до 22 років.

За даними вивчення розподілу статусів професійної ідентичності виявилось, що на 2 курсі переважають статуси дифузної та псевдопозитивної ідентичності (по 24%), менш поширеним є статус мораторію (20%), найменший відсоток досліджуваних перебувають в статусі передчасної та досягнутої ідентичності (по 16%). На 4 курсі серед студентів відчутно переважає дифузна ідентичність (43,5% – майже вдвічі більше, ніж на 2 курсі), практично не має досягнутої ідентичності (4,3%). Статуси передчасної ідентичності і мораторію представлені подібно до 2 курсу (по 17%), і лише псевдоідентичність представлена трохи рідше (17% проти 24%). У такому розподілі, вірогідно, відбивається закономірність, за якою професійна ідентичність на 4-5 курсі тільки починає формуватися (Ю.П. Поварьонков [2]).

Результати дослідження ставлення до професії подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники ставлення до професії біолога за методом СД

Курс	Фактор Оцінки	Фактор Сили	Фактор Активності	Рівень
2	4,60	2,24	3,08	від -5 до +5 – середній
4	4,35	2,78	2,39	

До своєї майбутньої професії студенти як 2, так і 4 курсу ставляться середньою мірою позитивно (фактор Оцінки), вважають, що для її здійснення необхідно докладати середніх зусиль, вона характеризується середнім напруженням та її результати мають соціальну цінність (фактор Сили). За мірою необхідності взаємодії з іншими людьми, студенти оцінюють професію біолога як середньо насичену (фактор Активності).

За результатами кореляційного аналізу було виявлено, що коефіцієнт ідентичності прямо пов'язаний з фактором Оцінки професії ($p < 0,05$). Оскільки коефіцієнт ідентичності кількісно характеризує статуси ідентичності, то можна стверджувати: ступінь сформованості в студентів професійної ідентичності пов'язана з позитивним ставленням до майбутньої професії. Інакше кажучи, чим більше студент просунувся в бік статусу досягнутої професійної ідентичності, тим більш він емоційно приймає обрану професію.

Висновки. 1. Професійна ідентичність у студентів є ще недостатньо сформованою. На 2 курсі майже чверть студентів-біологів є носіями дифузної та псевдопозитивної ідентичності, менша частка перебуває у стані мораторію ідентичності, найменше студентів мають передчасну та досягнуту ідентичність. На 4 курсі суттєво домінує дифузна ідентичність, менше представлені передчасна ідентичність, мораторій та псевдоідентичність. 2. Студентам-біологам притаманне у цілому доволі позитивне ставлення до своєї професії, сприйняття її середнє соціально значущою та пов'язаною з напругою, динамічною й насиченою спілкуванням. 3. Ступінь сформованості в студентів професійної ідентичності прямо пов'язана з їх позитивним ставленням до майбутньої професії.

Список використаних джерел.

1. Поварёнков Ю. П. Психологическое содержание профессиональной идентичности / Ю. П. Поваренков // Сибирский психол. журнал. – 2006. – № 24. – С. 53-58. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskoe-soderzhanie-professionalnoy-identichnosti>

2. Шнейдер Л. Б. Личностная, тендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер. – Москва: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.

УДК 378.146

Гнатченко Наталія Віталіївна

Комунальний заклад охорони здоров'я «Харківський обласний медичний коледж»

КОМП'ЮТЕРНА САМОДІАГНОСТИКА НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Проаналізовано проблему самодіагностики успішності навчання студентів за допомогою комп'ютерного тестування у процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Доведено, що використання комп'ютерної самодіагностики дає змогу студентам самостійно визначити та оцінити свій рівень знань, підвищує якість професійної освіти та мотивацію до навчання, активізує самостійну роботу студентів, дає можливість саморозвитку кожного учасника освітнього процесу.

Ключові слова: самостійна робота студентів, самодіагностика, комп'ютерне тестування.

Проанализирована проблема самодиагностики успеваемости студентов с помощью компьютерного тестирования в процессе организации самостоятельной работы студентов. Доказано, что использование компьютерной самодиагностики дает возможность студентам самостоятельно определить и оценить уровень собственных знаний, повышает качество профессионального образования и мотивацию студентов к обучению, активизирует их самостоятельную работу, дает возможность саморазвития каждого участника образовательного процесса.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, самодиагностика, компьютерное тестирование.

The problem of self-diagnosis of successful students' learning by means of computer testing in the process of self-dependent work of higher education students is analyzed. It is proved that the use of computer self-diagnostics allows students to independently determine and assess their level of knowledge, increases the quality of vocational education and motivation to study, activates the independent work of students, gives the opportunity for self-development of each participant in the educational process.

Key words: self-dependent work of students, self-diagnostics, computer testing.

Постановка проблеми. Умови ринкової економіки висувають нові вимоги до підготовки фахівців, у зв'язку з цим головною метою сучасної вищої освіти є підвищення якості професійної підготовки компетентних фахівців. Професійна компетентність тісно пов'язана з формуванням у студентів навичок самодіагностики в процесі самостійної роботи студентів (СРС).

Найбільш ефективним та перспективним методом самодіагностики є використання комп'ютерного тестування (КТ), яке дає змогу студенту самостійно визначити та оцінити свій рівень знань, виявити прогалини, активізувати самостійну роботу, сприяє його мотивації до навчання.

Мета дослідження – проаналізувати проблему самодіагностики успішності

навчання студентів за допомогою комп'ютерного тестування у процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел інформації з'ясовано, що на сьогоднішній день ще недостатньо розкрито та висвітлено проблему щодо самодіагностики успішності навчання студентів з використання комп'ютерних програмних продуктів (КПП) у тому числі у процесі їхньої самостійної роботи.

Самодіагностику можна розглядати, як організовану діяльність студента, основною метою якої є отримання та аналіз інформації про власні знання шляхом тестування.

Основною метою запровадження комп'ютерної самодіагностики в процес організації СРС є не виставлення оцінки, а надання студенту допомоги у визначенні того, на які питання потрібно звернути особливу увагу. Тестові завдання, для самодіагностики мають бути відмінними, від тих, що використовуються під час поточних, модульних та підсумкового контролів, але у повній мірі охоплювати весь матеріал дисципліни, яку вивчають студенти.

Комп'ютерна програма для самодіагностики знань студентів має відповідати наступним вимогам: доступність використання, універсальність, інформаційна захищеність бази тестових завдань та результатів тестування, наявність різних режимів тестування, можливість повідомлення помилок та рецензій на відповіді, як в процесі тестування так і після його закінчення та ін..

На нашу думку КТ, як метод самодіагностики насамперед має сприяти: оцінюванню та відстеженню динаміки власних навчальних досягнень студента; самостійному одержанню інформації про повноту та якість вивчення програмного матеріалу, підвищенню навчальної активності та інтересу до навчання; у випадку помилкової відповіді можливості доопрацювання матеріалу та проходження повторної самодіагностики. Використання комп'ютерної самодіагностики підвищує якість професійної освіти, стимулює до навчання, активізує СРС.

Таким чином, самодіагностика студентів на основі КПП обов'язково має передувати відповідним навчальним заняттям де здійснюється контроль засвоєння змісту навчання. Це обумовлюється тим, що після комп'ютерної самодіагностики (вона має носити характер формування знань, вмінь, навичок та інших компетентностей) кожен студент може виявити систематичні помилки або прогалини та підвищити рівень своєї підготовленості до контролю.

Перспективи подальших розробок – створення комп'ютерного програмного продукту для самодіагностики успішності навчання студентів у процесі їхньої самостійної роботи.

УДК 159.923

Грисенко Н. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВІДЧУТТЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ЖИТТЯМ У МОЛОДІ

Представлено аналіз зв'язку між рівнем усвідомленості та збалансованості часової перспективи та задоволеністю життям у молоді. Наведені результати емпіричного дослідження, в якому найбільш значущу роль у задоволеності життям молоді відіграють низькі показники негативної оцінки минулого, високі показники емоційної насиченості минулого й теперішнього та компетентності у часі.

Ключові слова: час, часова перспектива, компетентність у часі, задоволеність життям.

Представлен анализ связи между уровнями осознанности и сбалансированности временной перспективы и удовлетворенностью жизнью молодежи. Приведены результаты эмпирического исследования, в котором наиболее значимую роль в удовлетворенности жизнью молодежи играют низкий уровень негативной оценки прошлого, высокие показатели эмоциональной насыщенности прошлого и настоящего и компетентности во времени.

Ключевые слова: время, временная перспектива, компетентность во времени, удовлетворенность жизнью.

The analysis of the relationship between the level of awareness and time perspective balance with youth life satisfaction is presented. The results of the empirical research with the low level of the negative estimation of the past, the high level of the emotional saturation of the past and present and time competence playing the key role are given.

Key words: time, time perspective, time competence, life satisfaction.

Сьогодні, у зв'язку з прискоренням темпу життя, збільшенням обсягу інформації, необхідністю постійно адаптуватися до швидко мінливого середовища, висуваяться серйозні вимоги до самостійності та відповідальності людини, до вміння правильно планувати і розподіляти свій час та своєчасно здійснювати діяльність. Вивчення ролі усвідомлення та самоорганізації часу життя у поведінці особливо важливо в юнацькому віці, оскільки саме на даному віковому етапі вперше з'являється часова перспектива як зв'язок минулого, майбутнього і сьогодення. Формуючись під впливом різних соціально-психологічних факторів, часова перспектива в ранньому юнацькому віці починає виступати в якості показника особистісної зрілості та відіграє неоціненну роль у розвитку особистості, в її самореалізації та самоорганізації, в плануванні діяльності та конкретних

дій, що у свою чергу відображається у показниках успішності, якості та задоволеності життям в цілому.

Сучасні дослідження свідчать, що все частіше часова перспектива в юнацькому віці набуває ознак розбалансованості, втрачає цілісність, час дезорганізується; вона нібито «випадає» з часу власного життя, відчужується від нього. В період юності переважає орієнтація на сьогоднішнє і на майбутнє в рівній мірі, при цьому роль майбутнього до кінця періоду ранньої зрілості(молодості) превалює. В дослідженні І. І. Пацакули було виявлено, що у вимірюванні часової перспективи молодого покоління присутні конфліктні установки, укладені в двох шкалах: «Майбутнє» і «Гедоністичне теперішнє». З одного боку це відчуття тиску часу, організоване планування, відстеження часу, розуміння того, що треба використовувати вільний час найбільш продуктивно, ефективно і готовність пожертвувати насолодою в сьогоднішні задля досягнення своїх цілей. Але з іншого боку, прийняття ризикованих рішень, безтурботне ставлення до життя і до часу, орієнтація на збудження, задоволення, насолода в сьогоднішні і відсутність турботи про наслідки, які відбудуться в майбутньому. Ймовірно, даний конфлікт лише визначає своєрідність юності як вікового періоду: розвиток самосвідомості, становлення ідентичності, наявність ситуації множинного соціального вибору, в якій опиняється сучасне молоде покоління.

При цьому показником задоволеності життям особистості, на наш погляд, є її включення в процес життєдіяльності та відчуття її наповненості позитивними моментами. Коли людина не відчуває емоційної пригніченості через незадоволеність актуальних для неї потреб, то у неї є сили і бажання ставити перед собою цілі та досягати їх, прагнути до розвитку, тим самим отримувати внутрішнє задоволення. Тож, відповідно до вікових особливостей розвитку молоді, задоволеність життям особистості на даному етапі розвитку, досягається за умови емоційного комфорту та життєвої активності, які передбачають позитивне вирішення життєвих завдань, поставлених цілей та планів, задоволення нагальних потреб серед яких можна виокремити: трудову або навчальну діяльність, самовизначення і самореалізацію.

Досягнення збалансованої часової перспективи особистістю є можливою, на думку І. Бонівела та Ф.Зімбардо, лише у тому випадку коли її дії формуються під впливом всіх трьох часових зон, на відміну від обмеженої децентрації в сторону одного якогось відрізка часу. Тому люди, які мають збалансовану часову перспективу будуть більш щасливішими та задоволеними, на відміну від тих, хто її не має, позаяк часова перспектива безпосередньо пов'язана з тим, як людина сприймає своє сьогоднішнє, минуле і майбутнє.

З метою виявлення зв'язку між показниками часової перспективи молоді та рівнем їх задоволеності життям було проведено дослідження на вибірці 75 юнаків за допомогою наступних методик: «Семантичний диференціал часу» Л.І. Вассермана та ін.; Шкала компетентності у часі Е. Шострома (методика «САТ»), адаптована Ю.О. Альшиною, Л.Я. Гозманом, М.В. Загікою та

М.В. Крозом.; «Опитувальник часової перспективи» Ф. Зімбардо (Zimbardo Time Perspective Inventory, ZTPI) в адаптації А. Сирцової, Е.Т. Соколової, О.В. Мітіної; «Індекс життєвої задоволеності» Б. Неугартена в адаптації Н.В. Паніної; «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера та колег (The Satisfaction with Life Scale - SWLS) в адаптації Д.О. Леонтьєва та Є.М. Осіна. За результатами двох методик було виявлено, що переважна більшість досліджуваних мають високі та середні показники задоволеності життям, а 25% відчувають незадоволеність. В результаті кореляційного аналізу було виявлено позитивний кореляційний зв'язок між рівнем задоволеності життям молоді та такими показниками як «компетентність у часі», «позитивне минуле», «гедоністичне теперішнє» й «майбутнє», а також факторами емоційності, структури, величини та відчуття часу у минулому, теперішньому та майбутньому. Негативний кореляційний зв'язок було виявлено лише між рівнем задоволеності життям та такими показниками як «негативне минуле» та «фаталістичне теперішнє». Слід зазначити, що не виявлено статистично значущого зв'язку між фактором активності та рівнем задоволеності життям молоді у всіх проміжках часу. Детальний якісний аналіз результатів показав високі показники даного фактору як при показниках задоволеності, так і незадоволеності життям. Це говорить про напруженість, активність, щільність, стрімкість та мінливість при сприйнятті часу молоддю. Даний факт, на нашу думку, пояснюється прискоренням темпу життя, збільшенням обсягу інформації, необхідністю постійно адаптуватися до швидко мінливого предметного і соціального світу, що особливо характерно для молодого віку, який є першою ланкою самостійного життя людини.

Виходячи з того, що між показниками часової перспективи та рівнем задоволеності життям молоді було виявлено достатньо статистично значущих кореляційних зв'язків, нами був проведений лінійний множинний регресійний аналіз в результаті якого виявлено, що найбільш значущими факторами у прояві задоволеності життям досліджуваних є такі показники часової перспективи як низький рівень негативної оцінки минулого, емоційно насичене минуле та теперішнє й високий рівень компетентності у часі. Такі результати свідчать, що збалансованості часової перспективи та відчуттю молодими людьми задоволеності життям сприяє передусім прийняття свого минулого досвіду як позитивного так і негативного, що у свою чергу зумовлює відчуття емоційної насиченості теперішнього та створює можливості майбутнього.

УДК: 159.947.5

Гродь Жанна Валерьяновна

Белорусский государственный университет

ОСОБЕННОСТИ УСТАНОВОК К СЕКСУ У ДЕВУШЕК И ЮНОШЕЙ С РАЗЛИЧНОЙ СЕКСУАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИЕЙ

Аннотация: в данной статье рассмотрены результаты исследования установок к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией, так как на данный момент существуют возрастающие потребности в изучении и исследовании сексуальной сферы нашего общества, а также привлечении внимания к сексуальным установкам, как мужчин, так и женщин с гетеросексуальной и гомосексуальной ориентацией, которые на данный момент являются недостаточно изученными. В данной работе раскрыты особенности установок к сексу у девушек и юношей с гетеросексуальной и гомосексуальной ориентацией, выявлена взаимосвязь установок к сексу, а также определено ядро установок к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией.

Ключевые слова: установки к сексу, сексуальная ориентация, гомосексуальность, гетеросексуальность, сексуальное поведение.

Annotation: this article discusses the results of the study of sexual attitudes in woman and men with different sexual orientations, as currently there are increasing needs for studying and researching the sexual sphere of our society, as well as drawing attention to the sexual attitudes of both men and women with and homosexual orientation, which are currently not well understood. In this paper, the features of sexual attitudes in girls and boys with heterosexual and homosexual orientation are revealed, the relationship between attitudes toward sex is revealed, and the core of attitudes toward sex in girls and youths with different sexual orientations is determined.

Key words: sexual attitudes, sexual orientation, homosexuality, heterosexuality, sexual behavior.

Проблема сексуальности человека является одной из важнейших и сложнейших проблем по своей практической значимости и актуальности в современном мире. И с каждым годом она приобретает всю большую приоритетность. В настоящее время наше общество, подошло, наконец, к пониманию того, что сексуальная сфера жизни человека – такая же полноценная и важная часть всей жизнедеятельности индивида, как и любая другая, нуждающаяся в теоретических разработках и исследованиях. Отрицать и игнорировать этот факт уже невозможно. Таким образом, в данном исследовании была поставлена цель: определить особенности установок к сексу девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией. В соответствии с поставленной целью, для изучения установок к сексу у

юношей и девушек с различной сексуальной ориентацией было проведено исследование, в котором использовалась такая методика, как опросник установок к сексу Г. Айзенка. В качестве методологических оснований эмпирического исследования были определены: концепция личности Г. Айзенка [1] и генетический подход Г. Айзенка к понятию «установка» [2;3].

В результате сравнительного анализа было выявлено, что существуют различия в установках к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией.

Дозволенность выше у юношей, чем у девушек как гетеросексуальной, так и гомосексуальной ориентации. Также у гомосексуальных девушек и юношей дозволенность выше, чем у гетеросексуальных.

Реализованность в сексуальных отношениях выше у гетеросексуальных юношей и девушек, чем у гомосексуальных.

К сексуальной невротичности наиболее склонны девушки и юноши гомосексуальной ориентации.

К обезличенному сексу, больше склонны юноши, чем девушки и более люди с гомосексуальной ориентацией, чем с гетеросексуальной ориентацией.

К просмотру порнографии в большей мере склонны юноши, а также люди с гомосексуальной ориентацией.

Сексуальную застенчивость проявляют в большей степени юноши и девушки с гомосексуальной ориентацией.

Гетеросексуальные девушки и гомосексуальные юноши более целомудренны, чем гетеросексуальные юноши.

Гомосексуальные юноши испытывают в большей степени отвращение к сексу, чем юноши с гетеросексуальной ориентацией и гомосексуальные девушки.

Проявляют большую сексуальную чувствительность (возбудимость) юноши с гетеросексуальной ориентацией и девушки с гомосексуальной ориентацией, чем девушки с гетеросексуальной ориентацией.

К агрессивному сексу в большей степени стремятся юноши и девушки с гомосексуальной ориентацией, чем с гетеросексуальной ориентацией.

Сексуальная удовлетворённость девушек и юношей гомосексуальной ориентации значительно ниже, чем людей с гетеросексуальной ориентацией.

Сексуальное влечение в меньшей степени испытывают девушки с гетеросексуальной ориентацией, а в большей степени – юноши-гомосексуалы.

Девушки с гетеросексуальной ориентацией склонны к феминным чертам в сексуальном поведении, а юноши с гетеросексуальной и гомосексуальной ориентацией – к маскулинным, также девушки с гомосексуальной ориентацией проявляют больше маскулинных черт в сексуальном поведении, по сравнению с гетеросексуальными девушками.

Также было обнаружено, что выделяются 2 взаимосвязанных блока установок к сексу, которые в разной степени характерны для девушек и

юношей с гетеросексуальной и гомосексуальной ориентацией.

Первый блок связан с преобладанием установок, сконцентрированных на сексуальном влечении, склонности к обезличенному и агрессивному сексу, просмотру порнографии, большей дозволенности в сексуальных отношениях, высокой сексуальной возбудимостью и невротичностью, а также преобладанием маскулинных черт в сексуальном поведении.

Второй блок связан с преимуществом установок, сконцентрированных на сексуальной застенчивости, склонности к целомудренности, большему отвращению к сексу, низкой сексуальной удовлетворённости, возбудимости, а также преобладании фемининных черт в сексуальном поведении.

На основании полученных результатов было определено, что ядро установок к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией имеет различную структуру:

- у юношей с гетеросексуальной ориентацией наиболее выражена установка на проявление сексуального влечения и маскулинности в сексуальном поведении;

- установка у девушек с гетеросексуальной ориентацией направлена, с одной стороны на воздержание от проявления признаков сексуальной страсти, но с другой стороны на выражение сильной сексуальной чувствительности;

- у юношей с гомосексуальной ориентацией наиболее выражена установка на удовлетворение сильного сексуального либидо посредством успешных половых контактов либо просмотра порнографической продукции;

- установка у девушек с гомосексуальной ориентацией направлена на проявление сексуальной чувствительности с подходящим по физическим и личностным параметрам партнёром.

Итак, можно заключить, что существуют значимые различия в установках к сексу у девушек и юношей с различной сексуальной ориентацией.

Список литературы

1. Айзенк, Г. Как измерить личность / Г. Айзенк, В. Гленн. — М.: Когито-Центр, 2000. — 80 с.
2. Eysenck, H. Sex and Personality / H. J. Eysenck. — London: Open Books Ltd, 1976. — 243 p.
3. Eysenck, H. The structure of social attitudes / H. Eysenck //The British Journal of clinical psychology. — 1975. — №14. — P. 323-331.

УДК: 159.9

Гулий Юрій Іванович

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Бичко Володимир Анатолійович

Чернігівський національний технологічний університет

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ІТ-ФАХІВЦІВ З ВИСОКИМ РІВНЕМ КОНКУРЕНЦІЇ (ЯК СПОСОБУ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ)

Мета дослідження – визначити особливості структури емоційної сфери ІТ-фахівців, що віддають перевагу конкуренції як способу регулювання конфліктів. ІТ-фахівці з високим рівнем конкуренції схильні до прояву комунікативних емоцій, що дає їм можливість звернути на себе увагу інших. Також вони сконцентровані на власних інтересах і почуттях та мають виражену потребу у самоствердженні. Ці фахівці більш схильні до вираження емоцій гніву та відрази через бажання скоріше досягти поставленої мети. При цьому їх конкурентність протиставляється сорому, а у разі невдач вони готові йти на компроміс і відмовитися від частини раніше висунутих вимог.

Ключові слова: емоційна сфера, емоції, почуття, конфлікт, конкуренція, ІТ-фахівець.

Цель исследования – определить особенности структуры эмоциональной сферы IT-специалистов, предпочитающих конкуренцию как способ регулирования конфликтов. IT-специалисты с высоким уровнем конкуренции склонны к проявлению коммуникативных эмоций, что дает им возможность обратить на себя внимание других. Также они сконцентрированы на собственных интересах и чувствах и имеют выраженную потребность в самоутверждении. Эти специалисты более склонны к выражению эмоций гнева и отвращения из-за желания скорее достичь поставленной цели. При этом их конкурентность противопоставляется стыду, а в случае неудач они готовы идти на компромисс и отказаться от части ранее предъявленных требований.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоции, чувства, конфликт, конкуренция, IT-специалист.

The purpose of the research is to determine the features of the structure of emotional sphere of IT-specialists who prefer competition as a way to manage conflicts. IT-specialists with a high level of competition are prone to the manifestation of communicative emotions, which gives them the opportunity to draw the attention of others. They are also focused on their own interests and feelings and have a expressed need for self-affirmation. These specialists are more inclined to express anger and disgust because of the desire to achieve the goal. At the same time, their competitiveness is opposed to shame, and in case of failure they are ready to compromise and abandon some of the previously submitted claims.

Key words: emotional sphere, emotions, feelings, conflict, competition, IT-specialist.

У результаті професійних конфліктів порушується загальний емоційний фон, знижується працездатність фахівців і результативність діяльності організації в цілому. В свою чергу, конструктивна взаємодія, заснована на партнерстві, взаєморозумінні і роботі на загальний результат істотно позначається на ефективності організації та її конкурентоспроможності.

Комплексне дослідження структури емоційної сфери ІТ-фахівців в контексті конкурентного регулювання професійних конфліктів може сприяти дієвому управлінню конфліктами в сучасних ІТ-організаціях.

Мета дослідження – визначити структурні особливості емоційної сфери ІТ-фахівців з високим рівнем конкуренції (як домінуючого способу регулювання конфліктів).

Серед 111-ти ІТ-фахівців (53 жінки та 58 чоловіків, середній вік – 29 років) було проведене тестування (за участю магістра кафедри психології НАУ «ХАІ» Федорової Ю.С.) за допомогою наступних методик: методика на виявлення схильності особистості до конфліктної поведінки К.Томаса (адаптація Н. В. Гришиної), методика «Шкала диференціальних емоцій», методика «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана та Д. Рікса, тест-анкета «Емоційна спрямованість» Б.І. Додонова.

Проведене дослідження показало, що в структурі емоційної сфери ІТ-фахівців з високим рівнем конкуренції (як домінуючого способу регулювання конфліктів) можна визначити наступні особливості:

- поєднання праксичних емоцій, гніву, відрази та енергійності посилює потребу у конкуренції,
- схильність до переживання праксичних емоцій визначається успішністю професійної діяльності та відчуттям напруги (захопленістю працею),
- впевненість у собі впливає на вираженість глоричних і комунікативних емоцій та протиставляється пристосуванню,
- домінуючий спосіб регуляції конфліктів стимулюється комунікативними емоціями, що дає можливість звернути на себе увагу інших,
- існують сконцентрованість на власних інтересах і почуттях та виражена потреба у самоствердженні,
- є схильність до вираження емоцій гніву та відрази через бажання скоріше досягти поставленої мети,
- конкурентність протиставляється сорому, тобто чим більше схильний ІТ-фахівець до суперництва, тим менше він усвідомлює невідповідність помислів, вчинків очікуванням оточуючих,
- у разі невдач є готовність йти на компроміс і відмовитися від частини раніше висунутих вимог.

У перспективі, результати дослідження можуть бути використані для консультаційної роботи щодо профілактики або регулювання професійних конфліктів в сучасних ІТ-організаціях.

УДК 37.01.09

Децюк Тетяна Миколаївна

Коленіченко Тетяна Іванівна

Чернігівський національний технологічний університет

ТРЕНІНГ ЯК СУЧАСНИЙ ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація: в статті проаналізовано погляди науковців на визначення поняття «тренінг»; проведений аналіз вітчизняних та зарубіжних науковців став підґрунтям до авторського визначення поняття тренінгу; автори визначають тренінг як інноваційний метод навчання студентів в умовах ЗВО і визначають необхідними зміни у процесі викладання. Автори наводять власний досвід впровадження в освітній процес Чернігівського національного технологічного університету тренінгових форм роботи, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності майбутніх фахівців соціальної сфери на ринку праці.

Ключові слова: тренінг, професійна підготовка, соціальний працівник, форма навчання, професійна компетентність.

Annotation: the article analyses the views of scholars on the definition of the term "training"; the analysis of domestic and foreign scholars has become the basis for the author's definition of the concept of training; the authors define the training as an innovative method of teaching students in higher educational institutions and state the necessity of changes in the teaching process. The authors present their own experience in implementing training forms of work in the educational process of the Chernihiv National University of Technology, which contributes to the enhancement of the competitiveness of future specialists in the social sphere in the labour market.

Key words: training, vocational training, social worker, form of studying, professional competence.

Аннотация: в статье проанализировано научные подходы по определению понятия «тренинг»; проведённый анализ отечественных и зарубежных ученых стал основой для разработки авторского определения понятия «тренинг»; авторы определяют тренинг как инновационный метод обучения студентов в условиях ВУЗ и определяют необходимые изменения в процессе преподавания. Авторы приводят собственный опыт внедрения в образовательный процесс Черниговского национального технологического университета тренинговых форм работы, которые способствуют повышению конкурентоспособности будущих специалистов социальной сферы на рынке труда.

Ключевые слова: тренинг, профессиональная подготовка, социальный работник, форма обучения, профессиональная компетентность.

Вища освіта України, орієнтуючись на європейські стандарти і принципи Болонського процесу, потребує впровадження інноваційних технологій та методів навчання. На разі є актуальним модернізація вищої освіти, яка вимагає переосмислення й реформування концептуальної бази підготовки майбутніх соціальних працівників і впровадження інноваційних технологій навчання в ЗВО. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні практики підготовки соціальних працівників в умовах вищої школи, ми можемо стверджувати, що тренінг є одним із найпопулярніших методів навчання. Використання тренінгу в роботі сприяє максимальному використанню потенціалу, знання і досвіду кожного учасника в практичній площині і за допомогою спеціальних прийомів створенню феномена «групового навчання» та «групової динаміки».

Вчений Кенет Фе у своїй науковій праці стверджує, що «соціально-психологічний тренінг – засіб психологічної дії, спрямований на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду у сфері міжособистісного спілкування» [4]. Науковець І. Бех, зазначає, що тренінг є «складовою підготовки спеціалістів різного профілю – керівників, педагогів, лікарів, новим напрямом, що передбачає загальний вплив на особистість, створює оптимальні умови для регуляції цілісного організму, а також сприяє підвищенню емоційної стійкості випускників вищих навчальних закладів» [2]. Дослідники І. В. Вачков, С. Д. Дерябо дають дефініцію поняття «тренінг» і визначають його як особливий метод отримання знань, який відрізняється від своїх аналогів тим, що всі його учасники вчаться на власному досвіді справжнього моменту. Це спеціально створене сприятливе середовище, де кожен може з легкістю та задоволенням побачити й усвідомити свої плюси та мінуси, досягнення й поразки. На стадії заняття будь-який навик або якість моделюються на конкретних кроках і негайно аналізуються й перевіряються в навчальній ситуації, максимально наближеній до дійсності» [3].

Ми погоджуємося із поглядами науковця, що використання тренінгу у роботі сприяє емоційної стійкості студентів і, що це середовище де кожен з легкістю та задоволенням побачить й усвідомить свої плюси та мінуси, досягнення й поразки

Проаналізувавши погляди науковців на визначення поняття «тренінг», спробуємо дати авторське визначення даного поняття, отже, тренінг – це новітній-інтерактивний метод навчання, де всі учасники задіяні, з метою отримання нових знань за допомоги неординарних методів спрямованих на розвиток навичок самопізнання та саморегуляції, спілкування і міжособистісної взаємодії, комунікативних і професійних умінь майбутнього соціального робітника.

В процесі підготовки майбутніх соціальних працівників даний метод навчання все частіше та ширше почали використовувати, оскільки він дозволяє не тільки засвоїти необхідний теоретичний матеріал, а ще й сприяє формуванню необхідних професійно-важливих особистісних якостей, таких як: толерантність, гуманізм, емпатія, ввічливість, тактовність та інші. На відміну від традиційних методів навчання, завдяки тренінгу формуються навички та уміння, які є фундаментальними у професійній діяльності для майбутніх соціальних працівників, які спрямовані на: розвиток особистості; формування

ефективних комунікативних умінь; засвоєння навичок як ділового спілкування, так і неформального; формування впевненості в собі та зниження тривожності в спілкуванні; стійку мотивацію до саморозвитку; вміння знаходити вихід з певних ситуацій; аргументація та узгодження інтересів; руйнування рольових стереотипів; усвідомлення власних мотивів діяльності; формування навичок, щодо зацікавлення клієнта в спілкуванні.

Варто зазначити, що тренінг як метод навчання має переваги до них можемо віднести: активність групи; поєднання інформації та емоційного ставлення до неї; підвищення рівня мотивації; здатність групи до колективного мислення та прийняття рішень; практична перевірка та закріплення отриманих знань [5].

В Чернігівському національному технологічному університеті даний метод активно використовують при викладанні таких предметів як «Основи академічного письма», «Етика соціальної роботи», «Практикум соціальної роботи», «Соціально-психологічний тренінг» та інших. Для проведення занять у формі тренінгу в університеті є спеціальні аудиторії, які обладнанні мобільними меблями і оснащені мультимедійними пристроями. Ключовим є те, що на тренінгу викладачі використовують принцип навчання «рівний-рівному», що сприяє зменшенню емоційної напруги у площині взаємодії «студент-викладач». Важливим фактором є те, що викладачі університету постійно приймають участь у різного роду тренінгах як в Україні так і за кордоном, тим самим підвищуючи рівень своєї професійної компетенції.

Отже, в сучасних умовах трансформаційного суспільства, коли змінюються форми, методи і зміст до навчання важливим є зміна підходу викладання в університетах. Викладачам ЗВО потрібно відходити від традиційних форм навчання і використовувати в своїй діяльності інноваційні методи, які відповідають вимогам сучасного суспільства і, найголовніше, сприяють формуванню копетенцій у студентів, які дозволять їм в майбутньому бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Література

1. Аріна Богдзевіч, Оксана Іванова, Айгуль Назіна, Максим Степанов 2009 рік 142 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно- орієнтований підхід: когнітивно-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с
3. Вачков И. В. Окна в мир тренинга: методологические основы субъективного подхода к групповой работы / И. В. Вачков, С. Д. Дерябо. – СПб : Язык, 2004. – 78 с
4. Кенет Фе. Технология обучения менеджеров. Где и когда ее использовать / Кенет Фе. – М. : Хорошая кн., 2006. – 234
5. Киричок В. Тренінги та розвиток комунікацій / В. Киричок // Відкритий урок. – 2006. – № 1. – С. 51–61
6. Мельник, С.Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга: Учебное пособие. Владивосток, ТИДОТ ДВГУ, 2004.

УДК 378.147:159-051

Дметерко Н.В.

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

РОЗВИТОК РЕФЛЕКСИВНОГО МИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГІВ-ПРАКТИКІВ В УМОВАХ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОГО ДІАЛОГУ

Анотація: У статті представлено вивчення психологічних особливостей розвитку рефлексивного мислення психолога у процесі глибинної психокорекції. Уточнено визначення рефлексивного мислення психолога-практика. Одним із основних методів глибинної психокорекції є діалог. Стаття розкриває особливості психокорекційного діалогу та його вплив на розвиток рефлексивного мислення суб'єкта.

Ключові слова: рефлексивне мислення, психокорекційний діалог, психологічні захисти, позитивна дезінтеграція психіки та вторинна інтеграція, психодинамічна теорія.

Аннотация: В статье представлено изучение психологических особенностей развития рефлексивного мышления психолога в процессе глубинной психокоррекции. Уточнено определение рефлексивного мышления психолога-практика. Одним из основных методов глубинной психокоррекции является диалог. Статья раскрывает особенности психокоррекционного диалога и его влияние на развитие рефлексивного мышления субъекта.

Ключевые слова: рефлексивное мышление, психокоррекционный диалог, психологические защиты, позитивная дезинтеграция психики и вторичная интеграция, психодинамическая теория.

Summary: The article represents the findings psychological features to development of a psychologist's reflexive thinking in the process of deep psychological correction. Clarified the phenomenon of reflective thinking of psychologist practitioner. One of the basic method of deep psychological correction is the dialogue. It shown features of deep-correction dialogue and its impact on human reflexive thinking.

Keywords: reflection thinking psycho-correction dialogue, psychological defenses, positive disintegrations and integrations, psychodynamic theory

Реформа системи освіти передбачає оптимізацію фахової підготовки майбутніх психологів, однією із ключових задач якої є розвиток їх рефлексивного мислення. Специфіка рефлексивного мислення психолога-практика визначається змістом його фахової діяльності. Рефлексивне мислення психолога є процесом професійного пізнання феномену цілісної психіки; внутрішніх тенденцій, які породжують особистісну проблему суб'єкта. Вважаємо, що дослідження розвитку рефлексивного мислення психологів має спиратись на відповідну методологію, яка передбачає опанування майбутніми фахівцями як теоретичними знаннями про закономірності функціонування цілісної психіки, так і практикою самопізнання та пізнання душевно-духовного світу іншої людини.

Вивчення розвитку рефлексивного мислення майбутніх психологів-практиків здійснювалось під час глибинної психокорекції, яка ґрунтується на методології психодинамічного підходу, що розробляється у дослідженнях академіка НАПН України Т.С. Яценко [3]. Одним із основних методів

групової психокорекції є діалогічна взаємодія психолога з респондентом. Діалог у глибинній психокорекції має сутнісні відмінності від діалогу в його загальноприйнятому розумінні, яким є «поперемінний обмін репліками (...) двох і більше людей» [2, с. 94]. У глибинному пізнанні діалог спрямований не на налагодження особистих стосунків, а на забезпечення інформаційного обміну між сферами свідомого та несвідомого. Провідного значення для розвитку рефлексивного мислення особи набуває підпорядкованість психокорекційного діалогу законам позитивної дезінтеграції психіки та її вторинної інтеграції на більш високому рівні розвитку [3]. Згідно із синергетичним світоглядом, розвиток пов'язаний із втратою стійкості та переходом системи до нового більш стійкого стану [1]. Позитивний характер дезінтеграції забезпечує ослаблення стану психічної рівноваги, що є необхідною передумовою актуалізації процесів самоорганізації рефлексивного мислення.

Психокорекційний діалог реалізується в єдності з іншими методами глибинної психокорекції, зокрема, комплексом тематичних психомалюнків та інтерпретацією, що посилює можливості його впливу на розвиток рефлексивного мислення. Діалогічна взаємодія психолога з респондентом становить багатоплановий рефлексивний процес, який розгортається навколо надання психологічної допомоги особі у розв'язанні її особистісної проблеми. Особистісна проблема (об'єктивна дезінтеграція психіки) це стабілізована внутрішня суперечність психіки, що детермінується глибинно-психологічними тенденціями [3], а отже, не піддається самотійному раціональному пізнанню. Внаслідок інтегративної дії психологічних захистів, які маскують особистісну проблему, рефлексивне мислення не є самотійною діяльністю з її розв'язання. Його розвиток здійснюється у процесі і під впливом діалогічної взаємодії психолога з респондентом.

Розвиваючись першопочатково в умовах діалогу рефлексивне мислення набуває самотійної спрямованості, самоорганізуючись відповідно із механізмом вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку. Це знаходить вияв в інсайті, розумінні учасниками психокорекції глибинного смислу власних дій, самотійному встановленні причинно-наслідкових зв'язків при аналізі поведінкового матеріалу. Рефлексивне мислення перетворюється на мотиваційно самотійну діяльність, що пов'язане із актуалізацією мотивації самопізнання.

Отже, розвиток рефлексивне мислення є зумовленим, з одного боку, діалогічною взаємодією психолога з респондентом, а з іншого – внутрішніми детермінантами, зокрема мотивацією самопізнання, актуалізації якої сприяє глибинно-корекційний процес.

Література:

1. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем // Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М. : Наука, 1994. – 236 с. (Серия «Кибернетика – неограниченные возможности и возможные ограничения»).
2. Краткий психологический словарь / [ред.-сост. Л.А. Карпенко]; [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – [2 изд., расш., испр. и доп.] – Ростов н/Д : изд-во «Феникс», 1999 – 512 с.
3. Яценко Т.С. Методологія професійної підготовки практичного психолога / Т.С. Яценко, О.В. Глузман, О.М. Усатенко. – Дніпропетровськ : «Інновація», 2014. – 192 с.

УДК: 159.923: 155.2

Єрмоленко Катерина Василівна

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: ПЛАН ТА ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження присвячене визначенню психологічних особливостей, які супроводжують процес становлення соціальної креативності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки; розробка системи засобів стимулювання процесу становлення соціальної креативності майбутніх психологів.

Ключові слова: особистість, майбутній психолог, соціальна креативність, творчість, самореалізація, мотивація, професійна адаптація.

The research is devoted to the definition of psychological peculiarities that accompany the process of formation of social creativity of future psychologists in the process of vocational training; development of a system of means for stimulating the process of formation of social creativity of future psychologists.

Keywords: personality, future psychologist, social creativity, creativity, self-realization, motivation, professional adaptation.

У процесі становлення наукової картини світу феномен творчості знаходить собі місце практично у всіх філософських, психологічних системах як один з найцікавіших та одночасно проблемних наукових феноменів. Це пов'язано із принципово різними категоріальними підходами до цього явища, різноманітням його теоретичних та прикладних відображень у науці та практиці, наявністю широкого кола подекуди суперечливих алгоритмів його описання.

Аналіз значної кількості результатів досліджень з цієї проблематики та переосмислення їх з позиції класичної теорії здібностей (О.В. Брушлинський, Ю.Б. Гіппенрейтер, В.М. Дружинін, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов) дає змогу виокремити певний клас психічних явищ – творчих здібностей особистості, що у зарубіжній психології більш відомий під назвою креативності, де він вивчається вже протягом майже століття, втім переважно у прикладних аспектах (Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, С. Медник, Е. Торренс, Л. Термен, М. Воллах, Н. Коган, П. Вернон, К. Тейлор) та з опорою на типові для історії зарубіжної психології теоретико-методологічні передумови. Різними дослідниками у різних системах понять досліджувалися переважно зв'язки креативності та мотиваційних процесів, креативності та інтелектуальних процесів, креативності та навчуваності. Креативність вчителів, викладачів та майбутніх педагогів досліджувалися В.І. Андрєєвим, О.М. Грек, Є.В. Заїкою, М.А. Кузнецовим, М.В. Саврасовим, С.М. Сімоненко, Б.К. Пашневим та іншими.

Поруч із професією педагога, професійне становлення психолога та успішність його практичної діяльності вимагає постійного самовдосконалення, переосмислення та творення самого себе, гнучкого та нестандартного ставлення до оточуючих у процесі постійної взаємодії з ними. Всі ці аспекти діяльності психолога обумовлюються, на нашу думку, креативністю його особистості, а у взаєминих із оточуючим соціальним світом соціальної креативністю майбутнього психолога, як запорукою його професійної та особистісної самореалізації. Різноманітні аспекти психології творчої активності та власне креативності майбутніх психологів розглядалися на рівні

дисертаційних досліджень Р.В. Белоусовою, Т.М. Розовою, Н.М. Макаренко, Л.В. Мовою. Але на сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на соціальну креативність майбутніх психологів з позиції її психологічної динаміки, виділення та системного дослідження її психологічних чинників, зокрема у процесі навчальної діяльності та у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів тощо.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

- 1) визначити наукові підходи до дослідження проблеми становлення соціальної креативності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки;
- 2) розробити процедуру емпіричного дослідження психологічних особливостей соціальної креативності майбутніх психологів;
- 3) виявити психологічні особливості соціальної креативності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки;
- 4) емпіричним шляхом встановити психологічні чинники динаміки соціальної креативності майбутніх психологів у процесі навчальної діяльності;
- 5) розробити програму розвитку соціальної креативності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки ефективність запропонованої програми стосовно оптимізації процесу становлення соціальної креативності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – соціальна креативність майбутніх психологів.

Предмет дослідження – психологічні особливості становлення соціальної креативності майбутніх психологів.

Теоретичне значення та наукова новизна дослідження полягає у:

- 1) вперше розкрито поняття «психологічні особливості становлення соціальної креативності майбутніх психологів»;
- 2) поглиблено зміст поняття «динаміка соціальної креативності майбутнього психолога в процесі професійної підготовки», що обумовлена певною системою його психологічних особливостей;
- 3) вперше, на основі результатів емпіричного дослідження, здійснено порівняльний аналіз особливостей розвитку соціальної креативності майбутніх психологів у ході навчальної діяльності з використанням розвивального впливу та в звичайних умовах навчання;
- 4) визначено оптимальну систему значущих особливостей, чинників, напрямків та тенденцій стимулювання процесу становлення соціальної креативності майбутнього психолога.

4) набула подальшого розвитку система знань про процеси становлення особистісної та професійної креативності майбутнього психолога.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані для створення умов ефективного розвитку соціальної креативності майбутніх психологів з урахуванням виявлених закономірностей її становлення у процесі навчальної діяльності та поза нею, а також при розв'язанні проблеми самореалізації майбутніх психологів, поліпшення їх професійної адаптації, особистісного та професійного зростання тощо.

УДК. 364.4.782

Єсіна Наталія Олександрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

МЕДІАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація: у статті розкрито поняття «медіація», «медіація у соціальній роботі», «інноваційна соціально-педагогічна технологія медіації»; виявлена сутність медіаційної діяльності, яка спрямована на вирішення різномірних конфліктів у соціальній роботі; описані функції соціального працівника, які сприяють ефективному і гуманному функціонуванню суб'єктів соціалізації; дано авторське визначення поняття «медіація»; виявлено вплив медіації як інноваційної соціально-педагогічної технології на покращення якості безконфліктного спілкування, відповідального ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: медіаційна діяльність, інновація, технологія, соціально-педагогічна технологія, інноваційна соціально-педагогічна технологія.

Annotation: the article reveals the concept of «mediation», «mediation in social work», «innovative social-pedagogical technology, mediation»; revealed the essence of mediation activity, which is aimed at solving conflicts at various levels in social work; describes the functions of a social worker that contribute to the effective and humane functioning of the subjects of socialization; given the author's definition of the concept of «mediation»; the influence of mediation as an innovative socio-pedagogical technology on the improvement of the quality of conflict-free communication, a responsible attitude towards future professional activity.

Keywords: mediation activity, innovation, technology, social pedagogical technology, innovative social pedagogical technology.

Аннотация: в статье раскрыто понятие «медиация», «медиация в социальной работе», «инновационная социально-педагогическая технология медиации»; выявлена сущность медиационной деятельности, которая направлена на решение конфликтов разных уровней в социальной работе; описаны функции социального работника, которые содействуют эффективному и гуманному функционированию субъектов социализации; дано авторское определение понятия «медиация»; выявлено влияние медиации как инновационной социально-педагогической технологии на улучшение качества бесконфликтного общения, ответственного отношения к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: медиационная деятельность, инновация, технология, социально-педагогическая технология, инновационная социально-педагогическая технология.

Особливість ситуації в Україні пов'язана з можливостями стимулювання і розвитку позитивних процесів, подоланням конфліктних ситуацій або послабленням негативних явищ у дитячому, підлітковому й молодіжному середовищі, розвитком власних сил особистості, прийняттям самостійних рішень.

Завдяки діяльності соціального працівника реалізується державна політика у створенні гуманних взаємин у суспільстві, формується соціальний досвід безконфліктної поведінки в учнів завдяки конкретної і своєчасної підтримки їх добрих починань в усіх сферах діяльності.

Соціальний працівник активізує здібності людей вирішувати проблеми і виходити зі скрутних ситуацій, налагоджує зв'язки людей з системами, які забезпечують їх ресурсами, послугами і можливостями; сприяє ефективному і гуманному функціонуванню цих систем; розвиває соціальну політику і виконує безліч інших функцій, полегшує актуалізацію власних особистісних, індивідуальних і соціальних ресурсів суб'єктів соціалізації. Серед поставлених перед ним завдань є головне - виховати особистість, яка могла б гарантувати створення атмосфери безпеки, конструктивного спілкування з ровесниками й дорослими. Це потребує технологій, що дають реальні результати в розв'язанні різнорівневих конфліктів у соціальній роботі, серед яких технологія медіаторства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою медіації займалися (С. Демченко[2], Б. Лейко[4], Г. Чуйко [4]), медіацією у соціальній роботі (І. Зверева[6], М. Поліщук[7]), технологією медіації (Х. Бесемер[5], Н. Заверико[3]).

Щоб з'ясувати сутність медіації у професійній діяльності соціального працівника, необхідно визначити поняття «медіація» взагалі.

Із точки зору психології дослідники інституту медіації Б. Лейко та Г. Чуйко визначають її як процес переговорів за участю нейтральної третьої сторони – медіатора, який веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті суперечки, дає кваліфіковані поради й активно допомагає сторонам самостійно прийняти рішення , що задовольнить учасників переговорів [4, с. 12].

У соціальній психології вчені розглядають медіацію як специфічну форму регулювання спірних питань, конфліктів, узгодження інтересів. Учений Х. Бесемер визначив медіацію як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони [5, с. 12].

У правовому аспекті заслуговує на увагу визначення С. Демченко, який розглядав медіацію, як примирення і знаходження конструктивного підходу до врегулювання суперечки, який дозволяє виявити важливі для обох сторін питання; під різним кутом розглядає предмет спору; дозволяє використати конфлікт як «інструмент навчання» та основу для покращання відносин між сторонами. Медіація забезпечує сторонам можливість відновити або іноді розпочати переговори[2, с. 48].

Із позиції соціологічної науки медіація розглядається як елементарний акт, обмін соціальної взаємодії і процедури досягнення угоди (юридичної

або політичної), добровільно здійснюваний сторонами у формі взаємних поступок [1, 238].

У соціальній педагогіці та соціальній роботі медіація розглядається як сукупність способів, методів, шляхів розв'язання міжособистісних і міжгрупових конфліктів[3, 29].

На нашу думку, медіація - це інноваційна соціально-педагогічна технологія, яка використовується для вирішення різнорівневих конфліктів у професійній діяльності соціального працівника за допомогою третьої нейтральної сторони (медіатора). Особливою рисою процедури медіації є те, що сторони спільно беруть на себе відповідальність за прийняття рішення та його виконання.

Таким чином, медіація як інноваційна соціально-педагогічна технологія є альтернативою судовій процедурі і має на меті створення безпечного і комфортного середовища шляхом попередження і розв'язання суперечок і конфліктів у соціальній роботі.

Список використаних джерел:

1. Барбер Б. Структура соціальної стратифікації і тенденції соціальної мобільності. Американська соціологія, перспективи, напрямлення, методи. 1972. С. 236-244.

2. Демченко С. Ф. Медіація та додержання публічного порядку як складові функціонування модельних господарських судів. Вісник господарського судочинства. № 5. 2009. С. 48.

3. Заверико Н.В. Медіація як технологія розв'язання конфліктів серед підлітків: вітчизняний та зарубіжний досвід. Соціальна педагогіка: теорія та практика. № 2. 2012. С. 28-33.

4. Лейко Б., Чуйко Г.. Медіація. Київ: Знання. 2014. 464с.

5. Матеріали курсу підготовки медіаторів із кола посадовців, які займають керівні посади в органах виконавчої, законодавчої та судової влади. Спільна програма Європейської Комісії та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України». Київ. 2010.

6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. [за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої]. Київ, Сімферополь: Універсум. 2-ге видання. 2013. 536 с.

7. Поліщук М.Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 65. С. 134-139.

УДК: 378.147

Жукова Оксана Анатоліївна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЯК ПІДҐРУНТЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У роботі зроблено акцент на висвітленні сутності методологічних підходів, основні положення яких є підґрунтям для розвитку процесу соціальної компетентності студентів класичних університетів. Серед сукупності підходів, що можуть бути розглянуті стосовно дослідження і вивчення цієї проблеми (гуманістичний, діяльнісний, системний, культурологічний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, герменевтичний, технологічний, компетентнісний, інноваційний, функціональний та ін.), автор, у контексті обраної їм теми дослідження, виокремлює системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований та особистісно-діяльнісний підходи.

Ключові слова: соціальна компетентність, підхід, класичний університет, розвиток.

Аннотация. В работе сделан акцент на освещении сущности методологических подходов, основные положения которых выступают основой для развития процесса социальной компетентности студентов классических университетов. Среди многообразия подходов, которые могут быть рассмотрены применительно к исследованию и изучению социальной компетентности вообще (гуманистический, деятельностный, системный, культурологический, акмеологический, аксиологический, синергетичный, герменевтический, технологический, компетентностный, инновационный, функциональный и др.), автор, в контексте избранной им темы исследования, делает акцент на системном, компетентностном, личностно-ориентированном и личностно-деятельностном подходах.

Ключевые слова: социальная компетентность, подход, классический университет, развитие.

Annotation. In this work the accent made on the brief overview of the essence of the methodological approaches, the main provisions of which are the basis for the development of the process of the social competence of the students of the classical universities. Among the variety of approaches that can be considered by the study and the research of the social competence in general (humanistic, activity, systemic, cultural, acmeological, axiological, synergistic, hermeneutical, technological, competence, innovative, functional, etc.), in the context of the subject of the research the author focuses us on the systemic, competence, personality-oriented and personal-activity approaches.

Keywords: social competence, approach, classical university, development.

Активізація процесу наукових пошуків у визначенні підходів до організації й підвищення ефективності професійної підготовки здобувачів вищої освіти зумовлена перетвореннями, що відбуваються в освітній галузі.

Не втрачає актуальності проблема подальшого розвитку соціальної компетентності студентів-майбутніх фахівців на принципах, що сприяють розгортанню їхньої індивідуальності в особистісній та професійній сферах. Розвиток компетентності зазначеного виду у закладах вищої освіти є одним із пріоритетних напрямків реформування й удосконалення системи професійної підготовки. Успішність цього процесу може бути визначеною через набуття студентами необхідних компетенцій як складових соціальної компетентності, наявність та сформованість якої дозволить їм позиціонувати себе як соціально-зрілу особистість, здатну створювати для себе та оточуючих сприятливі умови для життєдіяльності в соціумі, перетворювати суспільне життя на краще.

Комплексне вивчення зазначеної проблеми привело до необхідності визначитися із теоретико-методологічними стратегіями як найбільш важливих установок, що визначають сфери, форми, засоби діяльності, деякі позиції її організації в освітньому середовищі, а також системи взаємодії й взаємовідносин, що мають спрямованість на реалізацію поставленої мети.

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить про відсутність чіткої стратегії у вигляді означеної послідовності покрокових дії, що мають складати певний алгоритм, внаслідок багатовекторності у визначенні певних методологічних підходів.

Методологічне забезпечення обґрунтування процесу розвитку соціальної компетентності у студентів класичних університетів засобами використання ігрових технологій базується на виокремленні й зазначенні певної сукупності теоретичних положень, що визначають логіку, впливатимуть на побудову структури, вибір та реалізацію конкретних методів, прийомів, засобів навчально-виховної роботи. Складність і динамічність педагогічного процесу зумовлюють наявність широкої палітри закономірностей та зв'язків, що мають вагомий вплив на його результативність.

Серед великої кількості підходів, що можуть бути застосованими для вивчення феномену соціальної компетентності (гуманістичний, діяльнісний, системний, культурологічний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, герменевтичний, технологічний, компетентнісний, інноваційний, функціональний й ін.), в контексті вирішення проблеми розвитку соціальної компетентності у студентів класичних університетів засобами використання ігрових технологій, ми пропонуємо акцентувати увагу на наступних:

- системному, що дозволяє розглядати професійну підготовку як складну систему з багатьох взаємопов'язаних один з одним елементів, спрямовану на різнобічний розвиток особистості студента під час засвоєння ним культурно-історичних надбань людства, інноваційних ідей, інструментальних технологій (С. Архангельський, Е. Юдін, І. Блауберг, Н. Кузьміна, В. Садовський).

Використання основних положень цього підходу дозволить: цілісно дослідити систему соціальних зв'язків та механізмів; інтеріоризувати основні принципи соціального пізнання; різнобічно вивчати основні характеристики

особистості з огляду на соціальну природу її буття; виокремити основні вектори педагогічного супроводу розвитку соціальної компетентності у здобувачів вищої освіти тощо.

Основні положення зазначеного підходу є підґрунтям усіх системних досліджень. Вони також є основою для створення комплексного розуміння об'єкта, що досліджується;

- компетентнісному підходу (Н. Бібік, В. Бондар, І. Драч, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, І. Єрмаков, Е. Зєєр, І. Зимня, С. Клепко, В. Краєвський, О. Локшина, О. Овчарук, І. Погоріла, О. Пометун, О. Савченко, Ю. Татур, Л. Хоружа, А. Хуторський, В. Шадріков), за якого акцент робиться на формуванні покоління молоді, що: буде задіяною та мобільною на ринку праці; здатною орієнтуватись у сучасному інформаційному просторі, навчатися впродовж життя, здійснювати особистий ціннісно-світоглядний вибір, ефективно використовувати набуті знання, вміння, навички для розв'язання складних ситуацій у різних сферах діяльності;

- особистісно-орієнтованому підході (І. Бех, О. Бондаревська, В. Бондаренко, О. Романовський, О. Пономарьов, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, З. Черваньова й ін.), в контексті якого центром уваги є особистість, цілісна та унікальна, яка є відкритою до сприйняття неординарних ідей та нового соціального досвіду, здатною до свідомого, раціонального вибору у невизначених ситуаціях. Побудова діяльності на засадах цього підходу в освітньому середовищі є можливою за умов цілеспрямованої науково-методичної роботи з боку викладацького складу та оптимізації наявних форм, засобів, методів організації навчально-виховного процесу;

- особистісно-діяльнісному (П. Гальперін, І. Лернер, П. Підкасистий, М. Скаткін, С. Рубінштейн), орієнтованому на зміну рівня професійного мислення студентів через максимальне використання можливостей предметного знання, формування в них практичних дій та способів поведінки, що є вкрай необхідними для розв'язання та вирішення соціальних проблем у різноманітних сферах діяльності людини.

Отже, узагальнення характеристик системного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого та особистісно-діяльнісного підходів до процесу розвитку соціальної компетентності студентів класичних університетів сприятиме підвищенню ефективності механізмів розгортання їхнього особистісного та професійного потенціалу через дотримання таких принципів, як-от: діалектичної єдності розвитку особистості й соціуму; конструктивного синтезу або інтегративності; доцільності педагогічної діяльності й супроводу на шляху розвитку у здобувачів вищої професійної освіти компетентності зазначеного виду.

УДК: 378.147.016:616/618

Журавльова Лариса Володимирівна

Сікало Юлія Костянтинівна

Харківський національний медичний університет

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА КАФЕДРАХ КЛІНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація: Сучасний освітній процес у медичному виші передбачає якісну професійну підготовку висококваліфікованого спеціаліста під час навчання, що потребує широкого залучення ефективних методів і технологій навчання. Методи, що активують пізнавальну діяльність студента та формують клінічне мислення є визначальними у навчальному процесі на кафедрах клінічного профілю. Вибір конкретного методу навчання із ефективною взаємодією між сторонами повинен ґрунтуватися на безпосередньому залученні студентів до моніторингу якості запропонованого нововведення.

Ключові слова: активність, методи навчання, оцінка якості, студент-медик

Аннотация. Современный образовательный процесс в медицинском вузе предполагает качественную профессиональную подготовку высококвалифицированного специалиста во время обучения, требует широкого привлечения эффективных методов и технологий обучения. Методы, активизирующие познавательную деятельность студента и формирующие клиническое мышление являются определяющими в учебном процессе на кафедрах клинического профиля. Выбор конкретного метода обучения с эффективным взаимодействием между сторонами должен основываться на непосредственном привлечении студентов к мониторингу качества предлагаемого нововведения

Ключевые слова: активность, методы обучения, оценка качества, студент-медик

Abstract. A modern educational process in a medical high-school involves the qualitative professional training of a highly skilled specialist during the training, which requires a wide involvement of effective teaching methods and technologies. Methods that activate the cognitive activity of the student and form clinical thinking are crucial in the educational process at the clinical profile's departments. The choice of a specific learning method with effective interaction between a teacher and a student, should be based on the direct involvement of students in monitoring the quality of the proposed innovation.

Key words: activity, educational methods, quality evaluation, medical student

У реформуванні сучасної освіти велике значення надається якій предметній підготовці кадрів, шляхом забезпечення органічного поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності, та на недопущенні зниження якості освіти, падіння рівня знань; морального старіння методів і методик

навчання [1].

Проблема комплексного навчального підходу до студентів-медиків вирішується шляхом залучення методів активного навчання. Суть активного навчання спрямована на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів за допомогою широкого комплексного використання як педагогічних, так і організаційно-управлінських засобів [2]. Формування клінічного мислення та здатності прийняття вірних рішень в стресових умовах, водночас із накопиченням теоретичних знань є передумовою підвищення конкурентноспроможності в умовах вимогливого ринку праці.

Технологія активного навчання передбачає використання активних та інтерактивних методів навчання (метод проектів, проблемна лекція, рольові та ділові ігри, кейс-метод тощо), орієнтованих на особистість того, хто навчається, на його активну участь в саморозвитку, отримання якісних знань, професійних умінь [3]. Будь-яка освітня технологія не може бути універсальною, тому цілеспрямоване і обґрунтоване їх застосування при вивченні конкретної дисципліни визначає в цілому позицію педагогів та студентів відносно того чи іншого методу навчання.

Для оцінки ефективності взаємодії між педагогом та студентом при впровадженні різних активних методів навчання, було проанкетовано 90 студентів 4-го курсу медичного факультету, які проходили навчання на кафедрі терапевтичного профілю. Для порівняльної діагностики ми застосували методику, запропоновану Обським А.В. [4] для викладачів вишів та шкіл, яку адаптували для студентів-медиків.

Результати аналізу показали високу зацікавленість студентів до інтерактивних методів навчання, з поміж яких кейс-метод посів першу позицію (89% голосів опитаних). Відмічено однаково високий навчальний потенціал цих методів - покращення засвоєння матеріалу з окремих тем до 20% (зростання середнього балу від 3,9 до 4,3). Серед переваг над традиційними методиками студенти відмітили можливість самовираження (46%) та зростання пізнавальної пошукової діяльності (43%).

Таким чином, інтерактивні методи навчання є дієвим освітнім інструментом в умовах трансформаційних змін у вищій медичній школі.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту [Текст] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556VII // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 63. – С. 1728.

2. Кругликов В.Н. Деловые игры и другие методы активизации познавательной деятельности / В. Н. Кругликов, Е. В. Платонов, Ю. А. Шаранов // С.-Петербург. акмеол. акад. - Санкт-Петербург : П-2. - 2006. - 189 с.

3. Малініна І. А. Застосування активних методів навчання як один із засобів підвищення ефективності навчального процесу // Молодий вчений. - 2011. - №11. Т.2. - С. 166-168. - URL <https://moluch.ru/archive/34/3909/>

4. Обсков А.В., Глухий Я.А. Использование интерактивного обучения иностранному языку в высших учебных заведениях // Современные проблемы науки и образования. - 2014. - №3 (Электронный журнал), URL: <http://www.science-education.ru/117-13555>.

УДК: 159.97:616.5

Зубенко Олеся Михайлівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЖИТТЄВИЙ СЦЕНАРІЙ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У роботі представлені варіанти концептуалізації життєвого сценарію особистості. Показано, що наявні у літературі уявлення є вкрай неузгодженими, і, навіть, суперечливими. Основними для розуміння життєвого сценарію особистості є два параметри: рівень, або сфера його реалізації і ступінь усвідомленості. Запропоновано підхід до концептуалізації життєвого сценарію через поняття емоційна схема, яка включає п'ять компонентів: суто переживання, система ранніх спогадів, тілесна маніфестація, когнітивна інтерпретація й мотивація.

Ключові слова: емоційна травма, травматичне переживання, емоційно-сфокусована терапія, емоційна схема.

Аннотация. В работе представлены варианты концептуализации жизненного сценария личности. Показано, что имеющиеся в литературе представления о жизненном сценарии крайне несогласованные, и даже противоречивы. Основными для понимания жизненного сценария являются два параметра: уровень, или сфера его реализации и степень осознанности. Предложен подход к концептуализации жизненного сценария через понятие эмоциональная схема, которая включает пять компонентов: собственно переживание, система ранних воспоминаний, телесные манифестации, когнитивная интерпретация и мотивация.

Ключевые слова: эмоциональная травма, травматическое переживание, эмоционально-фокусирующая терапия, эмоциональная схема, феномены организации травматического переживания.

Summary. Any options for the conceptualization of a life scenario are presents in the article. It is shown that the ideas about the life scenario in the literature are extremely inconsistent, and even contradictory. The main parameters for understanding the life scenario are two parameters: the level or sphere of its realization and a degree of awareness. An approach to the conceptualization of a life scenario is proposed through the concept of an emotional scheme, which includes five components: the traumatic experience, the system of early memories, body manifestations, cognitive interpretation and motivation.

Key words: emotional trauma, traumatic experience, emotionally-focused therapy, emotional scheme, phenomena of or organization of traumatic experience

Багато суперечок точиться щодо концептуального статусу поняття “життєвий сценарій” (ЖС) особистості [1]. Л.А. Губарева [2] зазначає, що ЖС функціонує (присвоюється) на трьох рівнях - тілесному, чуттєвому й понятійному. Показано взаємозв'язок ЖС особистості з виникненням соматичної патології [3], з особливостями сексуальної [4, 5] і гендерної [6] поведінки, з особливостями побудови сімейного [7] і подружніми [8] стосунками. Когнітивні ланки ЖС представлені, наприклад, як «скрипт» (автоматизована схема дій) [9], як «ментальна карта», яка визначає особливості світогляду, світосприйняття та поведінки особистості [10].

Є ще один вимір ЖС особистості, яке визначається за вектором - несвідоме - свідоме. Е. Берн визначив ЖС особистості як несвідомий життєвий план людини, як імпліцитно існуючий задум щодо власного життя. І.А. Мізінова [1] визначила ЖС як «складне структурне когнітивне утворення особистості, що надає здатність планування, конструювання та структурування власного життя». Автор зазначає, розвиток життєвого стилю особистості «відбувається усвідомлено».

Таким чином, ЖС особистості являє собою складне багаторівневе утворення,

концептуалізація якого є достатньо утрудненою.

Продуктивним для аналізу ЖС особистості є використання поняття емоційної схеми (ЕС) [11]. ЕС є психологічне утворення, що включає п'ять елементів: 1) власне переживання; 2) система ранні спогадів, що «живить» переживання; 3) тілесні маніфестації, що представляють собою «буття переживання в тілі»; 4) когнітивні інтерпретації, що визначають «погляд» на світ та на себе; 5) мотивація, як безпосереднє вираження ЕС. В даному випадку мова йде про фіксовані переживання, що є за генезисом травматичними.

ЕС описує увесь ЖС-комплекс особистості: власне емоційну, когнітивну та мотиваційно-смыслову його складові. Продуктивним є опис типології ЖС в контексті різних типів емоційних схем. У роботі А. Харченко та співавт. показана продуктивність такого підходу до розуміння психологічної дезадаптації у демобілізованих, які брали участь у військових діях, а в роботі Ч. Дж. Такйун [12] показано особливості організації емоційної сфери у підлітків, які страждають на atopічний дерматит. Зокрема, ними емпірично виявлені ті особливості організації ЕС, які predisponують до формування психологічної дезадаптації у військовослужбовців та розвитку atopічного дерматиту у підлітків, і які раніше були описані О.С. Кочарян: феномен «злипання» негативної емоційності станічного та астеничні кола; втрата самостійності емоцій; взаємопотенціювання негативних емоцій, що призводить до їх інфляції, і, в результаті, до різкого погіршення стану тощо.

Таким чином, ресурсним представляється підхід до опису ЖС особистості через поняття емоційної схеми. Сама ЕС описує особливості організації травматичних емоцій, і показує в якому психологічному наповненні вони існують.

Література

1. Мизина И.А. Жизненный сценарий личности: основные подходы к рассмотрению //
2. Губарева Л. А. Зависимость ведущего сценария от отношения к смерти // Проблемы здоровья личности в теоретической и прикладной психологии : материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Н. А. Кравцовой. Владивосток, 2011. С. 104–111.
3. Карташова А. В. Специфика детских заболеваний. Сценарный анализ // Актуальные проблемы клинической и прикладной психологии : материалы Первой междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Н. А. Кравцова, Р. В. Кадырова. Владивосток, 2009. С. 234–236.
4. Иоффе Е. В. Социально-психологические факторы формирования сексуального сценария личности: дис. ... канд. психол. наук. СПб., 2005. 186 с.;
5. Stokes C. E. Representin' in cyberspace: Sexual scripts, self-definition, and hip hop culture in Black American adolescent girls' home pages // Culture, Health & Sexuality. 2007. Vol. 9, iss. 2. P. 169–184.
6. Van Damme E. V., Van Bauwel S. Sex as Spectacle. An Overview of Gender and Sexual Scripts in Teen Series Popular with Flemish Teenagers // J. of Children and Media. 2013. Vol. 7, iss. 2. P. 170–185.
7. Weis D. L., Worobey J. Sex-roles and family scripts in early childhood // Early Child Development and Care. 1991. Vol. 77, iss. 1. P. 109–114.
8. Заев С. В. Взаимосвязь супружеских сценариев и гендерных характеристик личности в процессе семейного самоопределения молодежи : дис. канд. психол. наук. Краснодар, 2006. 185 с.
9. Солсо Р. Л. Когнитивная психология. СПб., 2006. 589 с.
10. Lee Katz L. Cultural scripts: the home-school connection // Early Child Development and Care. 1991. Vol. 73, iss. 1. P. 95–102.
11. Elliott R. Emotion-focused therapy // The Tribes of the Person-centred Nation: A Guide to the Schools of Therapy Associated with the Person-centred Approach. PCCS Book, 2004. – P. 103 – 130.
12. Такйун Ч. Дж. Індивідуально-психологічні та гендерні особливості підлітків, які хворі на atopічний дерматит. Авторф. канд. дис. 19.00.04 медична психологія. Харків. 2016 р. 19 с.

УДК 159.953.2

Іванова Олена Феліксівна

Лихач Валерія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ХАРАКТЕРИСТИКИ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ЛЮДЕЙ З РЕПРЕСИВНИМ СТИЛЕМ ПОВЕДІНКИ

Анотація: Досліджувались деякі характеристики автобіографічної пам'яті людей з репресивним стилем поведінки, тобто з високим рівнем витіснення і низькою особистісною тривожністю. Було показано, що вони згадують меншу кількість подій, ніж нерепресори, вони частіше згадують позитивні події, і у порівнянні з нерепресорами серед згаданих подій у них значуще менше негативних. Репресори констатують факти і не описують свої почуття та емоції.

Ключові слова: автобіографічна пам'ять, репресивний стиль поведінки, репресори, значущі події, емоції.

Аннотация: Исследовались некоторые характеристики автобиографической памяти людей с репрессивным типом поведения, то есть с высоким уровнем вытеснения и низкой личностной тревожностью. Было показано, что они вспоминают меньшее количество событий, чем нерепрессоры, чаще вспоминают позитивные события, и по сравнению с нерепрессорами среди вспомнившихся событий у них значимо меньше негативных. Репрессоры констатируют факты и не описывают свои чувства и эмоции.

Ключевые слова: автобиографическая память, репрессивный стиль поведения, репрессоры, значимые события, эмоции.

Summary: Some characteristics of autobiographic memory in people with repressive style of behavior have been studied. People with repressive style of behavior are described as having high level of repression and low personal anxiety. It was shown that they recall fewer events than not repressors, they recall positive events more often and in comparison with not repressors there are significantly less negative events among the recalled events.

Key words: autobiographic memory, repressive style of behavior, repressors, significant events, emotions.

Серед різних видів пам'яті все більшу увагу дослідників починає пригортати автобіографічна пам'ять. Вважається, що це такий вид пам'яті, який стосується особистісно значущих подій і станів людини. Автобіографічна пам'ять вивчається в межах різних підходів: когнітивного, феноменологічного, нарративного, психоаналітичного, культурно-історичного. Вже виконана ціла низка емпіричних досліджень, що описують характеристики і властивості автобіографічної пам'яті.

Останнім часом в роботах зарубіжних психологів з'явилися поняття «репресивний стиль реагування» та «репресор». Поняття репресивного стилю реагування використовується для опису особливостей поведінки осіб, схильних до витіснення. Репресори, як особлива група людей, характеризуються високим рівнем витіснення і низьким рівнем особистісної тривожності [2]. Низка досліджень пов'язана з особливостями ранніх спогадів репресорів, ситуативної тривожності, психологічного благополуччя [1] та інші.

Однак питання особливостей автобіографічної пам'яті у людей з репресивним стилем поведінки практично не вивчалось. І саме це питання стало предметом даного пілотажного дослідження.

Дослідницька вибірка складалася з людей з високим рівнем витіснення (за методикою визначення домінуючих захисних механізмів Плутчика – Келермана) і низькою тривожністю (опитувальник Спілбергера-Ханіна), яким пропонувалося згадати і розташувати на «лінії життя» основні події свого життя і описати найбільш значущу подію. Дані цієї групи порівнювались з даними, одержаними в групі людей, яким репресивний стиль поведінки не властивий.

Було показано, що репресори згадують і вкзують меншу кількість подій, ніж не репресори, вони частіше згадують хороші події, і у порівнянні з нерепресорами серед згаданих подій у них значуще менше негативних. Описуючи події, репресори зосереджуються на констатації фактів і зовсім не описують свої почуття та емоції. Зміст спогадів про важливішу подію у репресорів пов'язаний з подіями у суспільстві, які на них вплинули, з різними поїздками, які призвели позитивне враження, з початком важливих стосунків. Нерепресори писали про смерть і важкі хвороби членів родини або близьких друзів, власні хвороби, лікування, операції і т.ін. Всі досліджувані (незалежно від того, чи то репресори, чи ні), які виїхали із зони антитерористичної операції, описували саме ці події, але репресори констатували факти, а нерепресори крім фактів описували свої емоції.

Так, є як відмінності, так і деякі спільні характеристики автобіографічної пам'яті репресорів і нерепресорів, але це питання потребує більш детального розгляду.

Список використаних джерел:

1. Маєвська Н.А., Прокопенко К.В. Психологічне благополуччя осіб з різним співвідношенням витіснення й рівня тривожності/ Маєвська Н.А., Прокопенко К.В. // Вісник Харківського національного університету; Серія «Психологія». – 2010. - № 902.– с 175 – 179.

2. Davis P.S., Schwartz G. E. Repression and the inaccessibility of effective memories // Journal of Personality and Social Psychology. – 1987. – № 52. – P.155– 162.

УДК: 159.923.33

Іванашко Оксана Євгенівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ РЕАЛІЗУЮТЬ ІНКЛЮЗИВНУ ПРАКТИКУ, ЯК КОМПОНЕНТ ЦІЛІСНОГО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Анотація: В статті вказується на необхідність розвитку психолого-педагогічної компетентності вчителів та вміння працювати в мультимедійній команді фахівців в умовах інклюзивної освіти. Охарактеризована система підтримки педагогів, які реалізують інклюзивну практику, як компонент цілісного психолого-педагогічного супроводу, змістові лінії необхідної професійної підтримки педагогів, принципи системи підтримки педагогів, складові організаційної підтримки, форми методичної підтримки, розкриваються завдання та ефективні форми психологічної підтримки.

Ключові слова: інтеграція, соціалізація, інклюзивне навчання, діти з особливими потребами, гармонізація взаємин.

Аннотация: В статье указывается на необходимость развития психолого-педагогической компетентности учителей та умение работать в мультимедийной команде специалистов в условиях инклюзивного образования. Охарактеризована система поддержки педагогов, реализующих инклюзивную практику, как компонент целостного психолого-педагогического сопровождения, содержательные линии необходимой профессиональной поддержки педагогов, принципы системы поддержки педагогов, составляющие организационной поддержки, формы методической поддержки, раскрываются задачи и эффективные формы психологической поддержки.

Ключевые слова: интеграция, социализация, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, гармонизация взаимоотношений.

Annotation. The article points to the need for the development of psychological and pedagogical competence of teachers and the ability to work in a multimedia team of specialists in the context of inclusive education. The system of support of teachers who implement inclusive practice as a component of integrated psychological and pedagogical support, the content lines of the necessary professional support of teachers, the principles of the system of support of teachers, the components of organizational support, forms of methodological support, the problems and effective forms of psychological support are revealed.

Keywords: integration, socialization, inclusive education, children with special needs, harmonization of relations.

Будь-яке нововведення в практику шкільного життя вимагає детального аналізу ресурсів і стану суб'єктів психолого-педагогічного супроводу, обговорення цілей і завдань діяльності, детального планування реалізації цих цілей. Педагог є центральною фігурою та реалізує інклюзивні процеси, що створюють психолого-педагогічні умови для інтеграції дитини з особливими освітніми потребами (ООП) в освітній простір. Однією з основних характеристик педагога є готовність до змін, професійного пошуку і готовність працювати в мультимедійній команді фахівців. Проведене нами дослідження на базі ДЕД однієї із ЗОШ м. Луцька показало, що у педагогів, які починають реалізовувати інклюзивну практику, на першому етапі

виникає опір, який може мати такі причини: втрата контролю, компетентності, особиста невизначеність, збільшення обсягу роботи, страх не впоратися і не отримати допомоги.

Таким чином, визначаються дві змістові лінії необхідної професійної підтримки педагогів в інклюзивному процесі: 1) розвиток психолого-педагогічної компетентності (оволодіння новими і спеціальними знаннями, прийняття відповідальності за результати педагогічної діяльності, опора на ресурси, побудова картини професійного майбутнього); 2) робота в мультимедійній команді фахівців, які спільно реалізують інклюзивну практику (обмін інформацією, навчання, підтримка у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій, навчальні та позанавчальні заходи з дітьми, батьками).

Система підтримки педагогів, які реалізують інклюзивну практику, як компонент цілісного психолого-педагогічного супроводу повинна орієнтуватися на наступні принципи: 1) Принцип потенціалу: розкриття потенціалу і наявності ресурсів для реалізації успішної педагогічної діяльності в інклюзивній практиці. 2) Принцип усвідомленості і відповідальності: необхідність формулювання цілі професійної діяльності педагогом. 3) Принцип майбутнього: орієнтація на потенціал педагога.

Варто виділити наступні компоненти системи підтримки педагогів, які реалізують інклюзивну практику: Організаційна підтримка. Створення чітких організаційних умов, періодичність організаційних процедур створює часові та просторові межі взаємодії, надає допомогу у структуруванні педагогічної діяльності по реалізації інклюзивної практики. Основними завданнями організаційних заходів є: 1) Постановка цілей в SMART форматі (мета діяльності повинна бути конкретною, вимірною, досяжною, узгодженою); 2) Розподіл зон відповідальності фахівців, введення правил і системи взаємодії фахівців і педагога з реалізації інклюзивної освіти дитини; 3) аналіз результатів і пріоритетних професійних завдань. До форм, підтримки ми відносимо: 1) участь у нарадах з питань реалізації інклюзивної практики; 2) проведення психолого-медико-педагогічного консультування; 3) групові консультації.

Методична підтримка: включення в професійне співтовариство педагогів і фахівців, що реалізують інклюзивну практику в освітніх установах. Форми методичної підтримки: 1) включення педагогів в проектні семінари на базі освітнього закладу за участю консультантів з інклюзивної практики; 2) включення педагогів в проблемні семінари з інклюзії; 3) включення педагогів до програм підвищення кваліфікації; 4) реалізація інтерактивних форм взаємодії з методистами, педагогами, відвідування інформаційних просторів педагогів, що реалізують інклюзивну практику; 5) відвідування занять фахівців і уроків колег; 6) навчальні та інформаційні консультації з фахівцями за проведеним моніторингом, діагностикою; 7) оформлення методичних рекомендацій за діяльністю з включення дітей з ООП в освітній простір.

Психологічна підтримка педагогів, включає визначення індивідуального педагогічного стилю педагога, що реалізує інклюзивну практику та структуроване анкетування бачення інклюзії. Основні завдання психологічної підтримки: 1) визначення і використання особистісних ресурсів; 2) постановка цілей професійного розвитку і складання плану реалізації поставлених цілей; 3) подолання стереотипів; 4) навчання навичкам ефективної взаємодії; 5) тайм менеджмент; 6) рефлексія педагогічного досвіду, профілактика «синдрому емоційного вигорання». Відповідні ефективні форми: 1) консультація, коучинг; 2) експертна оцінка; 3) супервізія педагогічних ситуацій; 4) тренінг комунікативних навичок; 5) фокус-група.

Отже, основні заходи, спрямовані на організаційну, методичну і психологічну підтримку педагогів, які реалізують інклюзивну практику, в обов'язковому порядку повинні включатися в структуру цілісного супроводу педагогів з боку інших фахівців освітнього закладу.

УДК: 378.147:013.42

Кабусь Наталя Дмитрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СТАЛОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Анотація: у статті розкрито основні бар'єри, що перешкоджають сталому розвитку особистості і соціальних спільнот (мотиваційні, мисленнєві, операційні, індивідуально-психологічні, соціально-психологічні), механізми та умови сталості розвитку соціального суб'єкта, що дозволяє визначити провідні напрями соціально-педагогічної діяльності в контексті реалізації стратегії сталого суспільного розвитку (забезпечення розвитку особистості як суб'єкта життєдіяльності й відповідального соціального суб'єкта, здатного об'єднувати зусилля для сталого прогресивного розвитку суспільства..

Ключові слова: сталий розвиток, особистість, соціальна група, суспільство, бар'єри, умови, механізми.

Аннотация: в статье раскрыты основные барьеры, препятствующие устойчивому развитию личности и социальных общностей (мотивационные, мыслительные, операционные, индивидуально-психологические, социально-психологические), механизмы и условия устойчивости развития социального субъекта, что позволяет определить основные направления социально-педагогической деятельности в контексте реализации стратегии устойчивого развития общества (развитие личности как субъекта жизнедеятельности и ответственного социального субъекта, способного объединять усилия для устойчивого прогрессивного развития общества.

Ключевые слова: устойчивое развитие, личность, социальная группа, общество, барьеры, условия, механизмы.

Abstract: The article reveals the main barriers hindering the sustainable development of the individual and social communities (motivational, mental, operational, individual-psychological, socio-psychological), as well as mechanisms and conditions of sustainable development of social subject. This allows identifying the leading directions of social and pedagogical activity in the context of the implementation of the strategy of society sustainable development (ensuring the development of personality as a subject of life and responsible social subject, capable to combine efforts for progressive development of society.

Key words: sustainable development, personality, social group, society, barriers, conditions, mechanisms.

Реалізація стратегії сталого розвитку цивілізації, що означає збалансований екологічний, економічний і соціальний прогрес світової спільноти протягом тривалого часу, збереження умов існування людського суспільства, цілісності й життєздатності біосфери, стабільності соціальних і культурних систем та їх подальше поліпшення, можлива за умови забезпечення сталості розвитку різних соціальних суб'єктів – особистості, соціальних груп,

суспільства в цілому. Воднораз, досягнення сталості розвитку соціальних спільнот (соціальної групи, суспільства, цивілізації загалом), що означає їх сталу висхідну динаміку, удосконалення на основі внутрішньої цілісності, здатність протидіяти факторам, що перешкоджають розвитку, запобігати кризовим станам, спроможність досягати стійких позитивних (прогресивних) результатів, ускладнюється дією багатьох чинників.

Так, вивчення психологічного аспекту проблеми сталого розвитку на основі праць А. Брушлинського, Л. Виготського, І. Глазкової, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Петровського, С. Рубінштейна, В. Татенко, Д. Узнадзе, М. Ярошевського та інших учених дозволяє виявити основні внутрішні бар'єри, що перешкоджають сталому розвитку особистості й соціальних спільнот, а саме: мотиваційні (відсутність належної мотивації, нестійка системою цінностей особистості, нездатність відчувати щастя буття); мисленнєві (недостатнє усвідомлення суті і значущості сталого розвитку, причинно-наслідкових зв'язків, законів і закономірностей ефективної життєдіяльності й сталого прогресивного розвитку людини та суспільства); операційні (неволодіння способами, стратегіями і тактиками діяльності з подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод, невміння протидіяти труднощам, самостійно творчо вирішувати проблеми, що виникають); індивідуально-психологічні (песимізм, недостатня розвиненість самосвідомості, волі, творчого мислення, здатності до саморегуляції, самоорганізації і самоуправління, «навчена безпорадність»); соціально-психологічні (пасивність, безініціативність, безвідповідальність особистості, егоцентризм, відсутність потреби і прагнення до спільної діяльності з удосконалення суспільного буття).

Вивчення психологічного аспекту проблеми дозволяє також виявити механізми сталого розвитку суб'єкта (внутрішні механізми саморозвитку й самоорганізації: ціннісно-цільове самовизначення, рефлексія, здатність до саморегуляції й самоуправління, самокорекції поведінки й діяльності, інтеріоризація й екстеріоризація), а також основні умови сталого розвитку соціальної групи (високий рівень свідомості кожної особистості; її становлення як відповідального суб'єкта власної життєдіяльності й соціального суб'єкта, здатного до позитивного самовиявлення в конкретних учинках і діях, об'єднання зусиль для сталого прогресивного розвитку суспільства; синергетичне управління процесами саморозвитку й самоорганізації).

Все це дозволяє окреслити основні напрями соціально-педагогічної діяльності із забезпечення сталості розвитку людини і соціальних спільнот, а саме: 1) сприяння сталому прогресивному розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності, спроможного до свідомого самотворення власного життя, визначення основних напрямів свого розвитку, контролю і корекції його результатів, попередження кризових станів, ефективної творчої відповіді на виклики, з якими стикається людина протягом життя; 2) розвиток особистості як відповідального соціального суб'єкта, котрий усвідомлює власну належність до солідарних соціальних спільнот різного рівня – сім'ї, громади, нації, цивілізації й свідомо діє для їх позитивного розвитку, підвищення рівня цілісності й консолідованості; 3) формування здатності представників різних соціальних груп до соціальної творчості, спільної діяльності, об'єднання зусиль як в межах групи, так і різних соціальних груп з метою поліпшення власного та суспільного буття.

УДК: 159.9

Калайтан Наталя Леонтіївна

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ

Анотація. Тези доповіді присвячені проблемі психологічної зрілості особистості сучасних студентів. Представлені результати дослідження особливостей емоційної сфери студентів з різним рівнем психологічної зрілості. У юнаків та дівчат з низьким рівнем психологічної зрілості провідними емоціями виступали інтерес, радість та сором. Виявлені високі показники особистісної тривожності та реактивної тривоги, а також загального рівня агресивності. При високому рівні психологічної зрілості юнаки та дівчата характеризується більш високим рівнем пізнавальної активності, емоційною стабільністю, розвиненим емоційним інтелектом. Юнаки та дівчата з низьким рівнем психологічної зрілості більш схильні до переважання в емоційному профілі негативних емоційних переживань, тривожності, негативізму та самозвинувачувальних реакцій.

Ключові слова: психологічна зрілість, особистісна зрілість, емоційна сфера.

Аннотация. Тезисы доклада посвящены проблеме психологической зрелости личности современных студентов. Представлены результаты исследования особенностей эмоциональной сферы студентов с разным уровнем психологической зрелости. У юношей и девушек с низким уровнем психологической зрелости ведущими эмоциями выступали интерес, радость и стыд. Выявлены высокие показатели личностной тревожности и реактивной тревоги, а также общего уровня агрессивности. При высоком уровне психологической зрелости юноши и девушки характеризуется более высоким уровнем познавательной активности, эмоциональной стабильностью, развитым эмоциональным интеллектом. Юноши и девушки с низким уровнем психологической зрелости более склонны к преобладанию в эмоциональном профиле негативных эмоциональных переживаний, тревожности, негативизма и самообвинительных реакций.

Ключевые слова: психологическая зрелость, личностная зрелость, эмоциональная сфера.

Annotation. Abstracts are devoted to the problem of psychological maturity of current students personality. The results of studying the features of emotional sphere of students with different levels of psychological maturity are presents. In boys and girls with a low level of psychological maturity, the main emotions were interest, joy and shame. High levels of personal anxiety and reactive anxiety are revealed, as well as the general level of aggressiveness. At a high level of psychological maturity, boys and girls are characterized by a higher level of cognitive activity, emotional stability, and developed emotional intelligence. Boys and girls with a low level of psychological maturity are more likely to prevail in the emotional profile of

negative emotional experiences, anxiety, negativism and self-inducing reactions.

The keywords: psychological maturity, personal maturity, emotional sphere.

В ході онтогенезу психологічна зрілість виступає критерієм і умовою успішного освоєння різних соціальних ролей, статусів, біологічно і соціально обумовлених функцій. Зрілість може виражати співвідношення рівня розвитку окремої людини з якимись загальними вимогами адаптації, розвитку і функціонування людей в конкретній соціальній системі. В даній роботі звернення до проблеми психологічної зрілості особистості викликано наростаючими тенденціями інфантилізації, примітивізації та поверховості мислення, мовлення, поведінки, спілкування, емоційної сфери і відносин в сучасному суспільстві. Створення умов для формування психологічної зрілості сучасної молоді є важливим стратегічним завданням.

В результаті дослідження було виявлено, що у юнаків та дівчат з високим рівнем психологічної зрілості в емоційному профілі переважали емоції інтересу та радості. Був діагностований помірний рівень особистісної тривожності та реактивної тривоги. Показники агресивності і ворожості дещо вище середніх значень. Домінуючим проявом агресії є вербальна форма. Рівень парціального емоційного інтелекту знаходяться в зоні середніх значень, як і рівень інтегративний. Подібні дані свідчать про достатній розвиток емоційного інтелекту у студентів з високим рівнем психологічної зрілості.

У юнаків та дівчат з низьким рівнем психологічної зрілості провідними емоціями виступають інтерес та радість, але разом з цим, спостерігалися завищенні показники за емоцією сорому. Для даної групи досліджуваних характерні високі показники особистісної тривожності та реактивної тривоги, а також загального рівня агресивності, в той час як індекс ворожості знаходиться в межах норми. Вербальна агресія домінує, проте високі результати спостерігаються і за шкалами негативізму та роздратування. Результати дослідження емоційного інтелекту вказують на низькі значення за всіма шкалами, які в сумі формують низькі інтегративні значення.

В групі юнаків та дівчат з високим рівнем психологічної зрілості, на відміну від другої групи, переважають більш високі значення за емоцією інтерес, шкалами «емоційна обізнаність», «управління власними емоціями», «самотивація», «емпатія» та інтегральний показник емоційного інтелекту. Для групи юнаків та дівчат з низьким рівнем психологічної зрілості характерні більш високі значення за емоціями горя, гніву, сорому, а також шкалами «реактивна тривога», «особистісна тривожність», «негативізм», «почуття провини».

На підставі отриманих результатів дослідження можна зробити наступні висновки. При високому рівні психологічної зрілості юнаки та дівчата характеризуються більш високим рівнем пізнавальної активності, емоційною стабільністю, розвиненим емоційним інтелектом. Напроти, юнаки та дівчата з низьким рівнем психологічної зрілості більш схильні до переважання в емоційному профілі негативних емоційних переживань, тривожності, негативізму та самозвинувачувальних реакцій.

УДК 37.015.3:371.132

Кальницька Катерина Олексіївна

Новик Людмила Миколаївна

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню проблеми самоідентифікації студентів у ході професійного навчання. Визначено, що процес самоідентифікації впливає на становлення Я-концепції студента, зокрема професійної, яка містить такі компоненти: когнітивний (система Я образів, пов'язаних з професійними здібностями та можливостями, самоідентифікація з майбутньою професією – діяльністю та персоналіями), афективний (емоційно-ціннісне самоставлення як до представника професії, отождолення себе з професійним середовищем) та конативний (налагодження комунікативних професійних контактів, формування індивідуального стилю діяльності). Професійна ідентичність формується через психологічний механізм самоідентифікації особистості.

Ключові слова: Я-концепція, ідентифікація, самоідентифікація студентів, ідентичність особистості, студентство.

Annotation: The article is devoted to the research of the problem of self-identification of students in the process of professional education. It is determined that the process of self-identification affects the formation of a professional «self-concept» of a student, which includes the following components: cognitive (the system of Self-images related to their professional abilities and capabilities, self-identification with the future profession – with professional group and professional activities), affective (emotionally-estimated self-perception of oneself as a professional, emotional identification with a professional environment) and conative (establishing professional contacts with various partners in professional communication, forming individual style of activity). Professional identity is formed through the psychological mechanism of identity self-identification.

Key words: self-concept, identification, self-identification of students, student

Аннотация: Стаття посвящена исследованию проблемы самоидентификации студентов в ходе профессионального обучения. Определено, что процесс самоидентификации влияет на становление Я-концепции студента, в том числе профессиональной, которая содержит следующие компоненты: когнитивный (система Я образов, связанных с профессиональными способностями и возможностями, самоидентификация с будущей профессией – деятельностью и персоналиями), аффективный (эмоционально-ценностное самоотношение как к представителю профессии, отождествление себя с профессиональной средой,) и конативный (установление коммуникативных профессиональных контактов, формирование индивидуального стиля деятельности). Профессиональная идентичность формируется через психологический механизм самоидентификации личности.

Ключевые слова: Я-концепция, идентификация, самоидентификация студентов, идентичность личности, студенчество.

Інтеграційні процеси, пов'язані з входженням України у європейський простір, спонукають молодь до пошуку нових шляхів самовизначення, самореалізації, самоствердження та самоосвіти. У зв'язку з цим освітня ланка суспільства значну увагу приділяє проблемі самоідентифікації молодшої людини з метою спрямування її до здійснення адекватних самостійних виборів, конструктивного самовизначення, побудові життєвих планів майбутнього та досягнення позитивних результатів. Таким чином, сучасний вектор системи освіти спрямований на підвищення якості професійної освіти майбутніх фахівців, щоб забезпечити досягнення особистістю власної успішності, соціальної ефективності та професійної ідентичності.

Студентський період співпадає з юнацьким віком розвитку особистості та характеризується бурхливими змінами в сфері самосвідомості. Власна свідомість стає об'єктом самоаналізу особистості юнаків та дівчат. Розвиток самосвідомості та її основного утворення – Я-концепції – тісно пов'язаний з становленням професійної самоідентифікації особистості. Оволодіння студентами знаннями, уміннями, компетенціями, необхідними для майбутньої професійної діяльності, сприяє усвідомленню ними свого професійного Я-образу, емоційній ідентифікації з майбутньою професією та розвитку професійного спілкування на етапі навчання.

Дослідженню особистісної ідентифікації, ідентичності та професійної самоідентифікації особистості присвячені праці З. Фрейда, Е. Еріксона, В. А. Ядова, С. Д. Максименка, Н. В. Чепелевої, І. Д. Беха, В. Л. Зливкова, О. М. Іванової, Н. І. Кривоконь, П. В. Макаренка, І. С. Булах, Л. В. Долинської, В. Г. Панка та ін. Самоідентифікацію як механізм формування ідентичності особистості вивчали І. С. Кон, О. М. Гребенюк, Г. В. Гарбузова та ін. Попри значну кількість наукових доробок проблема ідентифікації, самоідентифікації особистості залишається предметом наукових дискусій. Вивчення особливостей самоідентифікації студентів у процесі професійного навчання стало предметом нашого теоретичного і практичного дослідження.

Початок ґрунтовного вивчення феномену ідентифікації покладено З. Фрейдом, який розглядав його як захисний механізм, що полягає в усвідомленні власної приналежності до тієї чи іншої спільноти, як перенесення образу іншої людини на себе. У сучасному психологічному вжитку термін «ідентифікація» (від лат. *identicus* – тотожний, *ficatio* – здійснення, втілення) розуміється як процес співставлення, порівняння одного об'єкта з іншим на основі якоїсь певної ознаки або властивості, в результаті чого відбувається встановлення їх схожості або відмінності; це емоційно когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, певним зразком [1]. Самоідентифікація – процес співвіднесення себе із самим собою на відміну від ідентифікації – співвіднесення, порівняння себе з іншими. У результаті цих процесів, набувається ідентичність (тотожність самому собі), в тому числі і професійна ідентичність, та відбувається формування власного образу Я (знання свого зовнішнього образу, характеру, своїх якостей, здатностей, уявлення про ті властивості особистості, які є професійно важливими). Самоідентифікацію В. Л. Зливков розглядає як прагнення людини оволодіти знаннями, вміннями та навичками самодіагностики, своєрідного «примірювання на себе» професійно значущих особливостей характеру, спілкування та поведінки. Дослідник вважає, що, самоідентифікація є одним із головних психологічних механізмів формування Я-концепції [3, с. 80].

На думку О. М. Гребенюк, процес самоідентифікації впливає на формування професійної Я-концепції студента, що забезпечується її

компонентами: когнітивним (уявлення про свої професійні здібності та можливості, самоідентифікація з представниками професійної групи та професійною діяльністю), емоційно-оцінним (самоствалення до себе як до професіонала, емоційна ідентифікація з професійним середовищем) та поведінковим (прагнення бути зрозумілим, визначення стилю діяльності, встановлення професійного контакту з різними партнерами по професійному спілкуванню) [2].

Сукупність ідентифікацій формує поняття ідентичності особистості (від лат. *identicus* – тотожність, однаковість), що забезпечує збереження і підтримку особистістю власної цілісності; тотожності та нерозривності історії свого життя; наявності стійкого образу Я; усвідомлення у собі певних особистісних якостей, індивідуально типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки. А. С. Борисюк стверджує, що ідентичність особистості містить низку ідентифікацій і визначається належністю до певних соціальних категорій: статі, національності, професійної групи тощо. Вчена підкреслює, що ідентичність виявляється важливим регулятором і значущою складовою самосвідомості й соціальної поведінки особистості. Дослідження ідентичності особистості полягає у вивчення тих компонентів даного явища, що пов'язані з процесами соціального і професійного становлення особистості. Професійне становлення – процес перетворення індивіда на професіонала, який характеризується зміною уявлень про себе, свого місця у професійній спільноті, тобто набуттям професійної ідентичності [1, с. 45].

Отже, професійна Я-концепція як інтегральне утворення формується через психологічний механізм самоідентифікації особистості та містить когнітивний, афективний і конативний компоненти. Формуванню самоідентифікації студентів сприяє педагогічна майстерність викладачів, створення умов для особистісного зростання, утвердження людини в якості суб'єкта власного життя. Професійна ідентичність є результатом процесів ідентифікацій та самоідентифікації особистості. Подальше дослідження самоідентифікації студентів пов'язано з операціоналізацією понять та емпіричним вивченням її особливостей.

Список використаних джерел

1. Борисюк А. С. Взаємозв'язок соціального та особистісного компонентів професійної ідентичності фахівця / А. С. Борисюк // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Т. VI. Психологія обдарованості. – Випуск 7. – С. 44–55.

2. Гребенюк О. М. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Випуск 8. – С. 219–228.

3. Зливков В. Л. Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості педагога / В. Л. Зливков // Вісник НТКТУУ «КПІ» Філософія. Педагогіка. Психологія : Зб. наук. праць. – 2007. – № 1 (19). – С. 77–82.

УДК: 159.923.2

Киричук Олександр Олександрович

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

Анотація: розгляд професійної самосвідомості студентів зумовлений сучасними вимогами до професіоналізму особистості; зазначено специфіку рівнів формування професійного самовизначення студента та критеріїв оцінювання себе як професіонала; визначено основні етапи формування професійної самосвідомості студентів; наголошено, що провідними факторами ефективного формування професійної свідомості є реалістичність постановки професійних цілей та оптимізм з приводу потенційних успіхів в майбутньому.

Ключові слова: професійна самосвідомість, професіоналізм, професійний оптимізм, реалістичність професійних цілей, студент.

Аннотация: рассмотрение профессионального самосознания студентов обусловлено современными требованиями к профессионализму личности; указано специфику уровней формирования профессионального самоопределения студента и критериев оценки себя как профессионала; определены основные этапы формирования профессионального самосознания студентов; отмечено, что ведущими факторами эффективного формирования профессионального сознания является реалистичность постановки профессиональных целей и оптимизм по поводу потенциальных успехов в будущем.

Ключевые слова: профессиональное самосознание, профессионализм, профессиональный оптимизм, реалистичность профессиональных целей, студент.

Annotation: review of students' professional self-consciousness is conditioned by contemporary demands to the professionalism of a personality; the specificity of levels formation of a student's professional self-determination and criteria for self-assessment as a professional have been indicated, the main stages of formation of professional self-consciousness of students have been defined; it has been emphasized that the leading factors of effective formation of professional consciousness are realism of professional goals setting and optimism about potential successes in the future.

Keywords: professional self-consciousness, professionalism, professional optimism, realism of professional goals, student.

Новий сенс сучасного професіоналізму та ролі особистості в його формуванні спричинив за собою радикальну переоцінку цінностей професійного розвитку. Професійне самосвідомість характеризує певний рівень самовизначення студента: усвідомлення своїх життєвих цілей і побудову планів, які пов'язані з самореалізацією в професійній сфері, усвідомлення своїх професійних намірів, своїх можливостей, здібностей, обдарувань, усвідомлення вимог, що пред'являються діяльністю, професійною групою. Професійна самосвідомість формується під впливом професійного

середовища і діяльності. Придбання професійних знань, умінь, включення студентів у різні види практичної діяльності, прийняття професійних цілей та ідеалів у професійній діяльності є ефективною умовою розвитку майбутнього фахівця ще на стадії навчання. Висока продуктивність процесу становлення професійної самосвідомості зумовлюється сформованістю активної життєвої та професійної позиції особистості, що враховує як власні потреби, так і інтереси соціуму.

Із зростанням професіоналізму професійна самосвідомість змінюється, також змінюються самі критерії оцінювання себе як професіонала. Розширення професійної самосвідомості виражається у зростанні числа ознак професійної діяльності, що відбиваються у свідомості фахівця, у подоланні стереотипів, в цілісному баченні себе в контексті усієї професійної діяльності. Можливість адаптації індивіда до вимог професії стає здійсненою лише завдяки свідомому розвитку самої людини, її життєвих уявлень і професійних планів. Активність самої особистості, спрямована на свідомий вибір професійного шляху, визначення і вибір життєвих планів, готовність до їх коригування, прогнозування кар'єри, все це набуває провідну роль в сучасних умовах динаміки виробництва та постійних інновацій.

Об'єктивним психолого-педагогічною умовою формування професійної самосвідомості є вивчення вимог самої професії. У сучасних умовах ці вимоги досить динамічні і змінюються під впливом змін в економічних, виробничих та суспільних відносинах. Даний факт повинен бути актуалізований в плані орієнтації особистості, націлюючи її на процеси професійного становлення та професійну мобільність. Тому при підготовці молоді в навчальних закладах є доцільним і актуальним в сучасних умовах звернути увагу на вивчення вимог професії до особистості фахівців конкретних галузей, на ознайомлення з проблемами, які можуть виникати в роботі, професійно-особистісного потенціалу та його розвитку на більш ранніх етапах трудової діяльності.

Однією з умов формування професійної самосвідомості, на наш погляд, є розуміння майбутніми фахівцями психологічного сенсу професійно значущих властивостей. Сформованість чітких уявлень про психологічні складові особистості фахівця сприяє його активному професійному становленню. В умовах конкуренції психологічна готовність до професійної діяльності стає складовою частиною професійної освіти особистості. Однією з провідних складових професійної підготовки є розвиток у випускників професійно-психологічної готовності до освоєння трудової та професійної діяльності.

Студент, що розвиває свою професійну самосвідомість, проявляє оптимізм з приводу своїх потенційних успіхів у майбутньому, більш впевнений у своїй професійній компетентності, відкритий в професійних комунікаціях, готовий напружено працювати, ставить перед собою реалістичні професійні цілі, готовий приймати на себе відповідальність за проблемні ситуації, проявляє повагу до особистості іншого, з готовністю висуває нові ідеї та плани. Отже, формування професійної самосвідомості включає в себе: самопізнання майбутніми фахівцями професійних, особистісних якостей і аналіз сучасних вимог, що пред'являються професією до фахівця, формування уявлень про зміст професії і про себе як її представника; усвідомлення прикладного значення професійно-психологічних знань для майбутньої професійної діяльності.

УДК 159.9:331.54]:159.923.2

Клюйко Леся Федорівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЗАДОВОЛЕНІСТІ ЖИТТЯМ ЛЮДИНИ В СТРУКТУРІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ

В статті представлено теоретичний аналіз вивчення феномену задоволеності життям людини, визначено її місце в структурі професійної Я-концепції особистості. Досліджено поняття «професійна самосвідомість» та її місце у формуванні професійної Я-концепції особистості.

Ключові слова: професійна Я-концепція, професійний Я-образ, якість життя, професійна самосвідомість, професійна діяльність.

В статье представлен теоретический анализ изучения феномена удовлетворенности жизнью человека, определено его место в структуре профессиональной Я-концепции личности. Исследовано понятие «профессиональное самосознание» и его место в формировании профессиональной Я-концепции личности.

Ключевые слова: профессиональная Я-концепция, профессиональный Я-образ, качество жизни, профессиональное самосознание, профессиональная деятельность.

The article presents a theoretical analysis of the studying of the phenomenon of satisfaction with human life, determined its place in the structure of the professional I-Concept of personality. The concept of «professional self-consciousness» and its place in the formation of a professional I-Concept of personality have been explored.

Key words: professional I-concept, professional I-image, quality of life, professional self-consciousness, professional activity.

Однією із найважливіших проблем дослідження діяльності особистості у сучасних науковців є роль задоволеності життям людини в структурі її професійної Я-концепції, а тому в психологічній літературі добре відомим є положення щодо зв'язку задоволеності життям особистості із розвитком її професійної Я-концепції загалом.

Як в українських, так зарубіжних дослідженнях висловлюється думка про те, що основним компонентом формування Я-концепції фахівців є створення умов для розвитку та гармонізації особистості спеціаліста (І. Вачков, І. Дубровіна, М. Єгорова, Ф. Кабіров, О. Мальцева та ін.). Проблему професійної Я-концепції в контексті дослідження професійної самосвідомості особистості досліджували такі вчені як В. Брагіна, П. Горностаї, Є. Клімов, В. Столін та ін.

Задоволеність життям – це інтегральний показник, який об'єднує в собі багато компонентів та залежить, насамперед, від характеристик, серед яких виділяють віру у власні сили, планування, вміння оцінити наслідки своїх дій, та визначається досягнутими цілями, подоланими труднощами, змінами, що відбуваються в особистому і професійному житті. Психологічна сторона якості життя людини проявляється передусім у тому, як сама людина визначає межі свого благополуччя та пріоритети свого життя, при цьому почуття суб'єктивного благополуччя, внутрішнього задоволення, відчуття життєвої перспективи є факторами, що супроводжують якісне життя особистості [3].

Щодо місця якості життя в професійній Я-концепції особистості, то В. Агапов та М. Василець кажуть, що розв'язання проблеми розвитку професійної Я-концепції насамперед пов'язано із комплексним психологічним супроводом професійної діяльності особистості та виокремлюють такі його вимоги: 1) відповідність умовам, в

яких відбувається процес розвитку професійної Я-концепції; 2) реалізація варіативної програми саморозвитку відповідно до рівня розвитку професійної Я-концепції особистості; 3) урахування індивідуальних особливостей змістовного структурування професійної Я-концепції особистості та її внутрішнього потенціалу; 4) доданими зусиллями для досягнення поставлених цілей, тобто, чим сильніша депривація, тим більшим буде задоволеність від її зникнення в деяких відгалуженнях біхевіоральної парадигми [1].

На думку О. Шевцової, головними умовами для розвитку професійної Я-концепції особистості є усвідомлення залежності ефективності здійснення професійної діяльності від рівня професійно-особистісного розвитку, стабільна психологічна готовність до самопізнання, саморозкриття та самозмінювання, наявність адекватної самооцінки професійного потенціалу та усвідомлення необхідності і власної здатності до бажаних змін [5, с. 16].

Інший дослідник, Є. Клімов, пов'язує Я-концепцію особистості та професійну діяльність таким чином, що професійна самосвідомість структурується шляхом усвідомлення своїх індивідуальних способів успішної діяльності, свого стилю в роботі [4, с. 150]. Щодо професійного самовизначення особистості, то на думку О. Анісімова «професійна діяльність потребує усвідомлення процесу розуміння нормативного змісту і його прийняття. Тому, на відміну від життєдіяльності, у професійній діяльності самовизначення є особливим аналогом мотивації, її вищим типом [2, с. 22].

Сучасні дослідники професійної Я-концепції особистості розрізняють образний та понятійний компоненти – професійний Я-образ (складне і багатокомпонентне явище, яке включає в себе різноманітні уявлення самої людини про себе, тобто якою хоче бути людина на даному етапі життя або якою може бути чи стати) та професійну Я-концепцію (образ себе та знання про себе (І. Кон, О. Тихомиров та ін.). Цікава думка української дослідниці О. Гури, яка каже, що «у процесі професійного становлення особистості, розвитку її професійної самосвідомості Я-концепція трансформується під впливом певних нормативних умов реалізації провідного типу життєдіяльності» [4, с. 151], а тому вона конкретизує сферу реалізації особистістю своїх якостей і професійна Я-концепція виступає особистісно-професійним феноменом.

Загалом, можемо говорити про те, що вітчизняні дослідники професійної Я-концепції основу своїх досліджень базують на працях Р. Бернса, маючи на увазі сукупність всіх уявлень людини про себе, пов'язаних із особистою оцінкою, а специфіка поняття задоволеності життям полягає в тому, що воно включає в себе об'єктивні і суб'єктивні критерії, які характеризують фізичний, психічний, соціальний добробут.

Список використаних джерел

1) Агапов В. С. Содержание и пути развития профессиональной Я-концепции студентов-менеджеров : монография / В. С. Агапов, М. В. Василец. – Москва : Изд-во МГОУ, 2003. – 124 с.

2) Анисимов О. С. Игровое моделирование социально-перцептивных взаимодействий // Развитие социально-перцептивной компетентности личности / Материалы научной сессии, посвященной 75-летию академика А. А. Бодалева – [под об. ред. А. А. Деркача]. – Москва : Луч, 1998. – С. 19-23.

3) Вірна Ж. П. Адаптаційний профіль задоволеності життям особистості / Ж. П. Вірна // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 2. – С. 20-25.

4) Гура О. І. Концепти професійної Я-концепції фахівця / О. І. Гура // Наука і освіта : науково-педагогічний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2009. – № 1-2. – С. 150-155.

5) Шевцова О. М. Розвиток професійної Я-концепції вчителів початкової школи в умовах інноваційної діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. М. Шевцова. – Київ : Національний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. – 20 с.

УДК 159.922.6:316.37

Коваленко Алла Борисівна

Грищук Елісо Юріївна

Рогаль Ніна Іванівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІВ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У ВЧИТЕЛІВ ТА СТАРШОКЛАСНИКІВ

Представлено результати дослідження стилів міжособистісних стосунків у вчителів та старшокласників. Виявлено значущі відмінності між двома групами досліджуваних за стилями міжособистісних стосунків. Вчителі більш схильні до адаптивних та компромісних видів поведінки, тоді як старшокласники – до конфліктних, характеризуються схильністю до відстоювання власної позиції, прагнуть до домінування, безкомпромісності та справедливості, не здатні адекватно реагувати на зовнішні зміни. Учителі лабільніші у сприйманні конфліктної ситуації, здатні враховувати більшу кількість аспектів реальності, більш адаптивні, здатні змінити свою думку залежно від змін зовнішніх умов.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, конфліктна ситуація, адаптивність, види поведінки.

Представлено результати исследования стилей межличностных отношений в учителей и старшеклассников. Выявлено значущие отличия между двумя группами испытуемых за стилями межличностных отношений. Учителя более склонны к адаптивным и компромиссным видам поведения, тогда как старшеклассники – к конфликтным, характеризующимся склонностью к отстаиванию собственной позиции, стремятся к доминированию, бескомпромиссности и справедливости, не способны адекватно реагировать на внешние изменения. Учителя более лабильны в восприятии конфликтной ситуации, способны учитывать большее количество аспектов реальности, более адаптивны, способны изменить свое мнение в зависимости от изменения внешних условий.

Ключевые слова: межличностные отношения, конфликтная ситуация, адаптивность, виды поведения.

The results of research of interpersonal relations' styles among teachers and senior pupils are presented. We've found significant differences of interpersonal relationships' styles between those two groups. Teachers are more inclined to adaptive and compromise behaviors, while senior students - to conflict behavior; they are characterized by a tendency to defend their own position, seek dominance, uncompromisingness and justice; they are unable to respond adequately to external changes. Teachers are more versatile in perceiving a conflict situation; they are able to consider a greater number of aspects of reality. Teachers are more adaptive and able to change their minds depending on changes in external conditions.

Key words: interpersonal relations, conflict situation, adaptability, types of behavior.

Актуальність проблеми дослідження. Проблема міжособистісних стосунків традиційно залишається актуальною для психологічної науки. Останніми роками через поширеність спілкування, опосередкованого Інтернет-мережами, змінюється його зміст, характер та вияв, а традиційне безпосереднє спілкування втрачає свої позиції, відходячи на другий план. Формується покоління молоді з новими звичками спілкування через соціальні мережі, що може створювати проблеми у стосунках між представниками не тільки різних вікових груп загалом, а й між учасниками педагогічного процесу – вчителями і учнями. Тому цікавим є виявлення особливостей міжособистісних стосунків у вчителів та старшокласників.

Методи дослідження. На етапі збору емпіричних даних застосовувалися наступні методики: опитувальник рівня суб'єктивного контролю, побудований на основі шкали локус-контролю Дж. Роттера; шкала соціального самоконтролю (М. Слайдер); методика діагностики міжособистісних стосунків (Т. Лірі); методика «Образ конфліктної ситуації» (автор Н. І. Леонов), побудована на основі процедури семантичного диференціалу.

Вибірка. У дослідженні взяв участь 81 досліджуваний, з них: 41 – юнаки та дівчата віком 16-18 років, 40 – особи віком 38-47 років. Досліджуваними виступали випускники 11-х класів загальноосвітніх шкіл та вчителі.

Статистично значущі відмінності між групами досліджуваних «вчителі» та «старшокласники» виявилися за такими стилями міжособистісних стосунків, які характеризуються переважанням неконформних тенденцій (владний – лідируючий, незалежний – домінуючий, прямолінійний – агресивний, недовірливий – скептичний), а також схильністю до диз'юнктивних (конфліктних) проявів, більшою незалежністю думки, завзятістю у відстоюванні власної точки зору, тенденцією до лідерства і домінування. Саме за показниками цих стилів міжособистісних стосунків старшокласники мають вищі показники, ніж вчителі.

Виявилось, що вчителі більш схильні до адаптивних та компромісних видів поведінки, тоді як старшокласники – до конфліктних. Це можна пояснити віковими особливостями даної групи, а саме схильністю до відстоювання власної позиції, прагненням до домінування, безкомпромісністю та прагненням до справедливості. Вони не здатні швидко і адекватно реагувати на зміну навколишньої дійсності, тому не можуть сприймати конфліктну ситуацію з різних боків. Учителі» лабільніші у сприйманні конфліктної ситуації, здатні взяти до уваги більшу кількість аспектів реальності, більш адаптивні в сенсі реагування на ситуацію, здатні змінити свою думку залежно від змін умов навколишньої реальності.

Виявлено достовірні кореляційні зв'язки між віком досліджуваних, стилем міжособистісних стосунків та рівнем суб'єктивного контролю. Так, вчителі менш переймаються прийнятністю своєї поведінки, вона залежить більшою мірою від їхнього внутрішнього стану, а не від вимог ситуації. Старшокласники, навпаки, при побудові моделі власної поведінки більше орієнтуються на ситуацію та оточуючих.

УДК 37.015.3

Ковтун Оксана Олександрівна

Васильєва Катерина Олегівна

Ямницький Станіслав Олександрович

Харківський національний університет будівництва та архітектури

РОЗВИТОК МЕТАКОМПЕТЕНТНОСТІ САМООЦІНКИ ОНЛАЙН НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ SMARTENGLISH^{ONLINE}

Анотація: Розвиток у учнів мета здатності до самооцінки набуває особливої актуальності з поширенням інноваційних освітніх технологій е-навчання. Метою дослідження стало вивчення закономірностей розвитку метакомпетентності самооцінки онлайн на смислового, когнітивного, емоційного та особистісного рівнях за допомогою прогресивної методики, що дозволяє екстеріоризувати, поетапно формувати і автоматизувати оптимальні розумові дії по самооцінці в ході вирішення практичних задач.

Ключові слова: самооцінка, самоуправління, «Smart Evaluation Matrix», «Smart Pallet», «Smart Sense», «Progress Bar».

Аннотация: Развитие у обучаемых метаспособности к самооценке обретает особую актуальность с распространением инновационных образовательных технологий е-обучения. Целью исследования стало изучение закономерностей развития метакомпетентности самооценки онлайн на смысловом, когнитивном, эмоциональном и личностном уровнях с помощью прогрессивной методики, позволяющей экстериоризовать, поэтапно формировать и автоматизировать оптимальные умственные действия по самооценке в ходе решения практических задач.

Ключевые слова: самооценка, самоуправление, «Smart Evaluation Matrix», «Smart Pallet», «Smart Sense», «Progress Bar».

Annotation: The development of meta-abilities in learners' self-evaluation is gaining particular relevance with the spread of innovative educational e-learning technologies. The aim of the research paper is to study the development patterns of metacompetence of self-evaluation online at the semantic, cognitive, emotional and personal levels using progressive technique that allows you to exteriorize, gradually form and automate optimal mental actions for self-evaluation when doing practical tasks.

Key words: self-evaluation, self-management, «Smart Evaluation Matrix», «Smart Pallet», «Smart Sense», «Progress Bar».

Дослідження проблем розвитку здатності до самооцінки в умовах е-навчання дозволило класифікувати існуючі проблеми на методологічні, освітні та психологічні. Кореляційний аналіз виявив тісний зв'язок між рівнем розвитку здатності до самооцінки і певними смисловими, когнітивними, особистісними і емоційними чинниками: широтою смислового орієнтування; рівнем інтересу до навчального процесу; рівнем мотивації саморозвитку; рівнем розвитку метакогнітивних знань і здатності до самоуправління процесом власного розвитку; ефективністю мимовільного

запам'ятовування навчального матеріалу і рішення навчальних завдань відповідно до показників швидкості, повноти, точності; рівнем розвитку навичок письма і говоріння відповідно до критеріїв «часу», «обсягу», «структури», «змісту», «логічності», «граматичної і лексичної складності», «адекватності» і «комунікативної ефективності»; рівнем розвитку таких особистісних якостей, як об'єктивність, проактивність, самостійність і відповідальність; рівнем розвитку почуття часу і обсягу. Також було виявлено негативний взаємозв'язок з рівнем психологічної напруги, що був викликаний стресовою ситуацією іспиту.

Для розвитку здатності до самооцінки на основі психологічних закономірностей саморозвитку розроблений комплекс інноваційних інструментів, які моделюють поетапне формування та автоматизацію розумових дій тих, хто навчається. У комплекс увійшли: 1) «Smart Writing Matrix» і «Smart Speaking Matrix», які дозволяють екстеріорізувати, поетапно сформулювати і автоматизувати алгоритм розумових дій за адекватної самооцінки ефективності власної роботи на основі усвідомлення її значущості в ході вирішення практичних завдань; 2) «Smart Evaluation Matrix», яка моделює експертну оцінку успішності за допомогою розкриття змісту показників якості; полів матриць, де знаходяться ознаки показника, що оцінюється; критеріїв оцінки і обчислення точності вирішення поставленого завдання; 3) «Smart Pallet», яка використовується для маркування кольором ключових показників успішності, таких як «логічність», «граматична складність», «адекватність змісту» і «комунікативна ефективність», що дає можливість одразу оцінити якість і здійснити кількісний аналіз ефективності виконання; техніка накладання «Smart Pallet» того, хто навчається, на «Smart Pallet» модельного зразка дозволяє оцінити відповідність даної відповіді вимогам цільового іспиту; 4) техніка «Smart Sense», яка розвиває у студента почуття часу і обсягу на основі постійно діючих обмежень розмірів робочого поля і часу виконання завдань; 5) комплексний інструмент «Progress Bar», який здійснює автоматичне обчислення «ефективності вирішення мовленнєвих завдань» на основі показників «швидкості», «повноти» та «точності», що відображається на «графіку успішності», а також у «профілі просування до кінцевої мети» для підтримки мотивації навчання в рамках стратегічного орієнтування.

Результати довготривалого навчального експерименту, проведеного в природних умовах е-навчання, підтвердили можливість і доцільність цілеспрямованого формування мета здібності до самооцінки продуктивних видів мовленнєвої діяльності. В експериментальних групах були отримані результати, що мають смисловий, когнітивний, емоційний, особистісний і технологічний вимір. Результати продемонстрували не тільки значне когнітивне, а й особистісне зростання в поєднанні з розвитком здатності до самоуправління процесом власного розвитку. Нові технічні засоби дозволили реалізувати раніше не доступні можливості самоврядування і самооцінки ефективності власного навчання на рівні експертної оцінки, що набуває особливої актуальності в ситуації онлайн навчання.

УДК 159.9

Korniseva Alona

Rudika Ludmila

Baltic International Academy, Latvia

STUDY OF THE RELATIONSHIP OF SMARTPHONE ADDICTION, SELF-ESTEEM AND ANXIETY IN ADOLESCENTS 13-15 YEARS OLD

Abstract: The aim of the study is to research of the relationship of smartphone addiction with self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old. Research questions: Is there a relationship of smartphone addiction with self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old? Which of the self-esteem factors are the best predictors of smartphone addiction in adolescents 13-15 years old? Which of the anxiety factors are the best predictors of smartphone addiction in adolescents 13-15 years old? What common latent factors unite smartphone addiction, self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old? Method: Smartphone addiction scale (SAS) by Kwon and colleagues; Coopersmith self-esteem inventory (CSI); Multidimensional anxiety scale (MAS) by March. Participants: 152. Age: 13-15 years (Mdn = 14). Results: A negative relationship between smartphone addiction and self-esteem and a positive relationship between smartphone addiction and anxiety were identified. Significant predictors of smartphone addiction are social-peers self-esteem, home-parents self-esteem, harm avoidance, physical symptoms, social anxiety. The factor analyses indicated two factors: the anxious and interactive component of smartphone addiction.

Keywords: smartphone addiction, self-esteem, anxiety, adolescents.

Introduction

Smartphone addiction is a new form of psychological addiction, which is associated with the technological objects overuse and specific behaviors. According to American Psychological Association (APA), person can develop addiction not only on substances, but also on concrete behavior models. Smartphone addiction as a type of behavioral addiction can be defined as a disorder in which behavior functions to derive pleasure or relieve feelings of pain and stress. Person can not control his behavior and continues it despite the significant negative consequences [1].

The problem of developing of smartphone addiction is especially significant for adolescents, who are characterized by polarity of the mentality, sharp mood swings, increased anxiety, unstable self-esteem.

Adolescents with low self-esteem and high anxiety are more likely to have addictive behavior [9; 10]. According to Rosenberg (1965), self-esteem of adolescents is strongly associated with their peers and the approval of others. Smartphone allows to access social networking sites at any time or any place, that allows to increase self-esteem [7]. Low self-esteem is negatively related to the smartphone overuse [2]. Adolescents use a smartphone to cope with stress or reduce anxiety [16].

The aim of this study is to research the relationship of smartphone addiction, self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old.

Research questions:

1. Is there a relationship of smartphone addiction with self-esteem and anxiety

in adolescents 13-15 years old?

2. Which of the self-esteem factors are the best predictors of smartphone addiction in adolescents 13-15 years old?

3. Which of the anxiety factors are the best predictors of smartphone addiction in adolescents 13-15 years old?

4. What common latent factors unite smartphone addiction, self-esteem and anxiety in adolescents 13-15 years old?

Participants: 152 adolescents aged 13-15 years (Mdn = 14 years), 40 girls and 112 young men.

Methods:

Smartphone Addiction Scale (SAS) (Kwon, Lee, Won, Park, Min, Hahn, Gu, Choi, & Kim, 2013) in primary linguistic adaptation in Latvian and Russian. The internal consistency of SAS was Cronbach's alpha = .92. Coopersmith Self-esteem Inventory (SEI) (Coopersmith, 1991) in primary linguistic adaptation in Latvian and Russian. The internal consistency of SEI was Cronbach's alpha = .80. Multidimensional Anxiety Scale for Children (MASC) (March, 1998) in primary linguistic adaptation in Latvian and Russian. The internal consistency of MASC was Cronbach's alpha = .84.

Results

Variables: Smartphone addiction – SA, daily-life disturbance – DLD, positive anticipation – PA, withdrawal – Wit, cyberspace-oriented relationship – COR, overuse – Ov, tolerance – Tol; General self-esteem – GSE, social-peers self-esteem – SPS, home-parents self-esteem – HPS, school-academic self-esteem – SAS; General anxiety – GA, physical symptoms – PS, social anxiety – SAn, separation anxiety / panic – SP, harm avoidance – HA.

To answer the first research question Spearman's correlation coefficients was used. The correlations between smartphone addiction and self-esteem are negative and two positive, statistically significant. The correlations between smartphone addiction and anxiety are positive, statistically significant. The results are shown in the Table 1.

Table 1 Spearman's correlation coefficients (for $p < .1$)
Effect size r (0.1 – low, 0.3 – medium, 0.5 – large)

Variables	Spearman correlation	Variables	Spearman correlation
SA-HPS	$r_s(152) = -.16, p = .009$	SA-GA	$r_s(152) = .18, p = .002$
DLD-GSE	$r_s(152) = -.21, p < .001$	SA-PS	$r_s(152) = .18, p < .003$
DLD-SAS	$r_s(152) = -.16, p = .009$	SA-SP	$r_s(152) = .22, p < .001$
PA-SPS	$r_s(152) = .26, p < .001$	SA-HA	$r_s(152) = .27, p < .001$
PA-HPS	$r_s(152) = -.19, p = .002$	DLD-GA	$r_s(152) = .43, p < .001$
Wit-HPS	$r_s(152) = -.28, p < .001$	DLD-PS	$r_s(152) = .30, p < .001$
Wit-SAS	$r_s(152) = -.20, p = .002$	DLD-SAn	$r_s(152) = .37, p < .001$
COR-SAS	$r_s(152) = -.21, p = .001$	DLD-SP	$r_s(152) = .25, p < .001$
Ov-SPS	$r_s(152) = -.32, p < .001$	DLD-HA	$r_s(152) = .45, p < .001$
Ov-SAS	$r_s(152) = .21, p = .001$	PA-HA	$r_s(152) = .20, p = .001$
Tol-SPS	$r_s(152) = -.17, p = .007$	Wit-GA	$r_s(152) = .15, p = .009$
Tol-HPS	$r_s(152) = -.19, p = .003$	Wit-SP	$r_s(152) = .31, p < .001$
		Wit-HA	$r_s(152) = .29, p < .001$
		Tol-GA	$r_s(152) = .18, p = .002$
		Tol-PS	$r_s(152) = .32, p < .001$
		Tol-SP	$r_s(152) = .28, p < .001$

To answer the second research question the multiple regression analysis was used. Dependent Variable: SA. Independent Variables: GSE, SPS, HPS, SAS.

Method "Backward". The equation for estimations:

$$SA (\text{estimate}) = 87.781 + 3.078*SPS - 3.128*HPS$$

The greatest impact on SA is made by the variable SPS ($\beta_1 = .224$, $p = .004$) and HPS ($\beta_2 = -.350$, $p < .001$). R-Square = .152 shows, that 15.2 % of variability of the dependent variable SA is due to the influence of the independent variables SPS and HPS. Adjusted R-square = .140. Standard error of estimate is 18.7. The result of ANOVA is: $F(2,149) = 13.3$; $p < .001$.

To answer the third research question the multiple regression analysis was used. Dependent Variable: SA. Independent Variables: GA, PS, SAn, SP, HA.

Method "Backward". The equation for estimations:

$$SA (\text{estimate}) = 57.672 + .769*PS - 1.510*SAn + 2.471*HA$$

The greatest impact on SA is made by the variable HA ($\beta_1 = .461$, $p < .001$), PS ($\beta_2 = .256$, $p < .001$) and SAn ($\beta_3 = -.431$, $p < .001$). R-Square = .232 shows, that 23.2 % of variability of the dependent variable SA is due to the influence of the independent variables HA, PS and SAn. Adjusted R-square = .216. Standard error of estimate is 17.9. The result of ANOVA is: $F(3,148) = 14.9$; $p < .001$.

To answer the fourth research question the factor analysis was applied (Principal Component Method, Rotation Varimax with Kaiser Normalization).

Rotation of the matrixes led to the isolation of two factors: anxious component (includes variables SA, GA, PS, HA, SP, DLD, GSE) and interactive component (includes variables SA, PA, Wit, COR, SAn).

The measure of sampling adequacy of the model (Kaiser-Meyer-Olkin criterion) $KMO = .776$ (high adequacy), according to which the factor analysis result can be considered satisfactory. Bartlett's sphericity test shows a statistically significant result at the level $p < .001$ ($p = .000$), which indicates the reliability of the factor matrix calculation.

Discussion and conclusions

A theoretical analysis of the concept of smartphone addiction leads to the conclusion that addiction on smartphone refers to the behavioral addiction associated with technological object overuse [6; 5].

The results showed that high smartphone addiction rates are related to low home-parents and school-academic self-esteem. These data indicate that adolescents with low self-esteem in these areas often use a smartphone to overcome negative emotions. The inability to get approval in the family and school makes a adolescents seek approval in a virtual environment [7]. It was found positive relationships between addiction factors and social-peer self-esteem, home-parent self-esteem. The adolescent who receives positive assessment among peers and family will use a smartphone to confirm its worth [9].

The positive relationships of smartphone addiction and anxiety factors showed that high smartphone addiction rates is more common for adolescents with high anxiety rates. Adolescents use a smartphone as a way to reduce stress and anxiety [8; 3].

The significant predictors of addiction are consistent to the results of correlation analysis, which confirms the tendency to use a smartphone as a means of

increasing self-esteem and overcoming anxiety. The positive contribution of social-peer self-esteem and negative contribution of social anxiety to addiction indicate the use of smartphone to communication and peer approval [12; 7].

The factor analyses indicated two factors named anxious component and interactive component of smartphone addiction. The data integrate the results of this study and indicate the important factors of addiction development – increased anxiety and the importance of the social environment for adolescents.

References

1. APA Dictionary of Psychology (2015). Washington, DC: American Psychological Association, XVI.
2. Bianchi, A. & Phillips, J.G. (2005) Psychological Predictors of Problem Mobile Phone Use. *Cyberpsychology & Behavior*, 8, 39-51.
3. Cheever, N. A., Rosen, L. D., Carrier, L. M., & Chavez, A. (2014). Out of sight is not out of mind: The impact of restricting wireless mobile device use on anxiety levels among low, moderate and high users. *Computers in Human Behavior*, 37, 290-297.
4. Coopersmith, S. (1991). SEI-Self-Esteem Inventories. Consulting Psychologist Press, Inc. Palo Alto.
5. Grant, J. E., Potenza, M. N., Weinstein, A., & Gorelick, D. A. (2010). Introduction to Behavioral Addictions. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 233-241.
6. Griffiths, M. (2000). Does Internet and Computer 'Addiction' Exist? Some Case Study Evidence. *CyberPsychology and Behavior*, 3(2), 211-218.
7. Hong, F., Chiu, S., & Huang, D. (2012). A model of the relationship between psychological characteristics, mobile phone addiction and use of mobile phones. *Computers In Human Behavior*, 28(6), 2152-2159.
8. Kwon, M., Lee, J. Y., Won, W. Y., Park, J. W., Min, J. A., Hahn, C., Gu, X., Choi, J. H., & Kim, D. J. (2013). Development and validation of a smartphone addiction scale (SAS). *PloS One*, 8, e56936.
9. Lee, Y., Chang, C., Lin, Y., & Cheng, Z. (2014). The dark side of smartphone usage: Psychological traits, compulsive behavior and technostress. *Computers in Human Behaviour*, 31, 373-383.
10. Leung, L. (2008). Linking Psychological Attributes to Addiction and Impover use of the Mobile phone among Adolescents in Hong Kong. *Journal of Children and Media*, 2(2), 93-113.
11. March, J. S. (1998). Manual for the Multidimensional Anxiety Scale for Children (MASC). Toronto: Multi-Health Systems.
12. Niemz, K., Griffiths, M., & Banyard, P. (2005). Prevalence of Pathological Internet Use among University Students and Correlations with Self-Esteem, the General Health Questionnaire (GHQ), and Disinhibition. *CyberPsychology & Behavior*, 8(6), 562-57.
13. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
14. Young, K. S. (1999). Internet addiction: symptoms, evaluation and treatment. *Innovations in clinical practice: A source book*, 17, 19-31.

УДК: 159.97:616.5

Кочарян Олександр Суренович

Барінова Наталія Вікторівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПЕРЕЖИВАННЯ І НАРАЦІЯ У ПСИХОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті розглянуті нові тенденції клієнт-центрованої терапії, які пов'язані з наміром піти від «чисто» вербальної практики і розуміння. Прийняття нових тенденцій йшло досить важко, і в результаті призвело до суттєвих змін розуміння процесу психотерапії і його технічного забезпечення. Це відноситься до «мішені», техніці, стратегії процесуального руху, цілі психотерапії, розумінню її механізмів а також позиції психотерапевта.

Ключові слова: клієнт-центрована психотерапія, процес-експерієнтальна терапія, переживання, фокусування, механізми психотерапії, емоційне урівноваження.

Аннотация. В статье рассмотрены новые тенденции клиент-центрированной терапии, которые связаны с намерением уйти от «чисто» вербальной практики и понимания. Принятие новых тенденций шло достаточно трудно, и в результате привело к существенным изменениям понимания процесса психотерапии и его технического обеспечения. Это относится к «мишени», технике, стратегии процессуального движения, цели психотерапии, пониманию ее механизмов, а также позиции психотерапевта.

Ключевые слова: клиент-центрированная психотерапия, процесс-эксперієнтальная терапия, переживание, фокусирование, механизмы психотерапии, эмоциональное уравнивание.

Summary. New trends in client-centered therapy, which are associated with the intention to move away from “purely” verbal practice and understanding, are discusses in the the article. The adoption of new trends was quite difficult, and as a result led to significant changes in the understanding of the process of psychotherapy and its technical support. This refers to the “target”, the technique, the strategy of the procedural movement, the goal of psychotherapy, the understanding of its mechanisms, as well as the position of the psychotherapist.

Key words: client-centered psychotherapy, process-experієнтal therapy, experience, focusing, psychotherapy mechanisms, emotional balancing.

Психотерапія знаходиться в процесі народження [1], в «мережі протиріч» [2] різних тенденцій, що визначають строкатий образ сучасної психотерапії. З одного боку, це вербальність [3], розуміння, боротьба за означення несвідомого матеріалу [4], а, з іншого, - це переживання,

надання переживанню осмисленості. Можна взагалі розірвати розуміння і переживання: нарративна практика дозволяє побудувати саногенну розповідь про себе, головне - самому в неї повірити і прийняти. При цьому переживання, як і тіло, взагалі залишаються за рамками інтересу як психотерапевта, так і клієнта. У клієнт-центрованої психотерапії полюс клієнта у відомій формулі психотерапії довгий час не розглядався. Головним уявлялося створення психотерапевтом необхідних і достатніх умов зміни клієнту. Тому основна вимога відносилася до психотерапевта, а клієнт - будь-який хороший. Пізніше виявилось, що існують деякі «клієнтські» чинники ефективності психотерапії. Зокрема, таким фактором виявилася наявність у клієнта здатності до рефлексії власних переживань [5] і, зокрема, метакогнітивна здатність [6].

Джозеф Харт [6], розглядаючи розвиток клієнт-центрованої психотерапії, виділив три фази: 1) недирективної психотерапії; 2) рефлексивної психотерапії; 3) експерієнтальної психотерапії. Остання фаза пов'язана з тим, що змінюються: 1) «мішень» психотерапії - нею стає переживання; 2) ставлення до техніки - якщо на перших фазах психотерапії розмова про техніку в психотерапії викликала незручність, то на третій фазі з'являється фокусування, як специфічна техніка роботи з переживанням; 3) стратегія «бути з клієнтом» - на перших фазах психотерапії в повній мірі відстоюється стратегія «бути на півкроку позаду» клієнта (стратегія слідування), а на третій доповнюється стратегією ведення (керівництва) клієнта; 4) мета психотерапії - спочатку мета в клієнт-центрованої психотерапії для клієнта психотерапевтом просто не ставилася: сама організмична тенденція вела клієнта туди, куди йому потрібно для розвитку. Це положення пов'язане з основними характеристиками психотерапевтичного процесу: а) «свята віра в непогрішність процесу», в те, що він завжди правильний («позитивний», «конструктивний», «реалістичний», «гідний довіри» [8, с. 228] , «збагачує», «захоплюючий», «винагороджуючий», «кидає виклик», «значущий» [8, с. 247]); б) рух клієнта за процесом супроводжує «почуття правильності», що «виявляється надійним орієнтиром дій, що приносить справжнє ... задоволення» [8, с. 240]; в) передбачуваність процесу - проходить певні стадії, описані К. Роджерсом; 5) позиція психотерапевта - раніше його роль описувалася метафорами «садівника», «акушера», а сама психотерапія - метафорою «парного танцю», де веде клієнт, а супроводжує психотерапевт, тепер же позиція психотерапевта описується метафорою «сталкера», «провідника»; 6) механізми терапії - виявлено новий механізм терапевтичної зміни, який не відноситься до усвідомлення, й який описаний як механізм емоційного врівноваження.

Така позиція дещо змінює розуміння індирективності: Ч. Девоншир в лекції зазначав, що «недирективність - це стиль роботи», а не його зміст. Ми посилюємо цю тезу: робота, яка недирективна за суттю, може бути директивною за формою. Зокрема, в терапевтичному інтерв'ю з Джилл К. Роджерс був дуже директивним - переривав, інтерпретував, жартував

тощо [9]. Традиційні клієнт-центровані терапевти дуже важко приймали такі новації в підході. Роберт Елліотт пише, що в ранні роки процес-експірієнтальна терапія була спірною, а її місце серед «племен» РСА-нації було під питанням. Він пише про особисту зустріч з Джоном Шліном (липень 1994 р.), в якій той сказав йому, що «краще для РСА померти благородною смертю, ніж потрапити під вплив людей подібних тобі» [10].

Разом з тим, саме нові моделі клієнт-центрованої моделі позбавляють психотерапію від «розмови», наближають нас ближче до переживання і тілу. К. Роджерс говорив про «людину», в якій психіка і тіло знаходяться в єдності, і організмична тенденція протікає і там, і там, а не про «особистість».

Литература

1. Орлов А.Б. Психотерапия в процессе рождения // Психология. Журнал Высшей школы экономики. 2006. Т.3, №1. С. 82-96.
2. Сосланд А.И. Психотерапия в сети противоречий // Психология. Журнал Высшей школы экономики. 2006. Т.3, №1. С. 46-67.
3. Руднев В.П. Миф психотерапии // Психология. Журнал Высшей школы экономики. 2006. Т.3, №1. С. 97-102.
4. Орлов А.Б., Волкова Д.Э. Означение содержаний внутреннего мира клиента в разговорной и экспрессивной психотерапии // Вопросы психологии, 2009. № 2. С.88-97.
5. Greenberg L., Safran J. Emotion in Psychotherapy // American Psychologist. - January 1989. - Vol. 44, No. 1 – P. 19-29.
6. Main M. Metacognitive knowledge, metacognitive monitoring, and singular (coherent) vs multiple (incoherent) models of attachment // C.M. Parkes, J.S. Hinde and D. Marris (eds.) / Attachment Across the Life Cycle. – London: Tavistock/Routledge, 1991. – p. 127-159.
7. Hart J. The development of client-centered therapy / J. Hart, T. Tomlinson. // New Development in client-centered therapy/ J. Hart, T. Tomlinson. – Boston: Houghton-Mifflin, 1970. – P. 3-22.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. Пер. с англ. – М.: Издательская группа «Прогресс», Универс», 1994. – 480 с.
9. Виллас М. Миф о недирективности: сеанс с Джилл / Виллас М., Боуэн Б. // Журнал практического психолога. – 1998. – № 1. – С. 21–31.
10. Elliott R. Emotion-focused therapy // P. Sanders (ed.). / The tribes of the person-centred nation.- N.Y., 2003. – p. 103 – 130.

УДК:378.015.31–057,87:61:61:159.922.27:159.923.2

Кочнєва Олена Володимирівна

Харківський національний медичний університет

ВПЛИВ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ВИШУ

Анотація: Трансформація ідентичності студентів медичного вишу та динаміка становлення їх професійної ідентичності має специфічні особливості, що проявляється у взаємозв'язках змістовних характеристик компонентів та залежить від етапу навчання студента у вузі. Особливу роль у цьому процесі мають зміст і технологія навчання. Саме від цих факторів залежить спрямованість професійного становлення ідентичності майбутніх лікарів.

Ключові слова: ідентичність, трансформація, студент, лікар, медичний ЗВО, навчання, середовище.

Abstract: Transformation of the identity of students of medical education and the dynamics of their professional identity has specific features, which is manifested in the interconnections of the content characteristics of the components and depends on the stage of student's education at the university. A special role in this process is the content and technology of learning. It is from these factors that the direction of professional development of the identity of future physicians depends.

Key words: identity, transformation, student, doctor, medical university, training, environment.

Сучасні умови швидких соціальних змін висувають особливі вимоги до особистості майбутнього лікаря, зокрема розвиток професійного та особистісного самовизначення, підвищення емоційної стійкості щодо численних стресових ситуацій, якими насичена професійна діяльність, підвищення соціально-психологічної адаптованості, самостійності. Це робить необхідним підтримання та формування позитивної ідентичності студентів у процесі навчання в закладі вищої освіти, що неможливо здійснити без попереднього дослідження особливостей її трансформації.

В останні десятиліття феномен ідентичності викликає активний інтерес дослідників. Значення цього феномену в процесі формування особистості характеризується ставленням людини до себе, довкілля, суспільства та розуміння свого «Я». Ідентичність визначає місце, орієнтацію й поведінку людини в соціальній структурі. Тому важливим є всебічне вивчення ідентичності як комплексного процесу на формування якого мають вплив соціально-психологічні чинники.

Більшість дослідників розглядають особливості ідентичності студентів у контексті розвитку професійної самосвідомості, професійного «Я»

особистості.

Процес формування професійної ідентичності студентів тісно пов'язаний з навчальним процесом. Зміст і технологія навчання – це ті фактори, що впливають на розвиток та становлення професійної ідентичності студентів.

Професійна самосвідомість майбутніх лікарів – це підсистема їх загальної самосвідомості, що конкретизується й проявляється у сфері професійної діяльності та характеризується особливостями сприйняття себе як представника відповідної професії, ставленням до професійної діяльності як засобу особистісної самореалізації та прийняттям системи норм і цінностей професійної спільноти.

Професійна спрямованість майбутніх лікарів можлива за таких умов, як формування в студентів-медиків навичок для здійснення навчально-пізнавальної діяльності у вищій медичній школі (засобу їхньої дидактичної адаптації); розвиток професійного (клінічного) мислення майбутніх лікарів; упровадження засобів педагогічного моніторингу як важеля управління процесом формування професійної спрямованості студентів.

Формування в студентів умінь навчально-пізнавальної діяльності – важлива умова їхньої адаптації до навчального процесу в закладі вищої освіти.

Трансформація ідентичності – сучасний термін, який означає перетворення, зміну структури ідентичності під впливом різних факторів як вікових, так і соціальних. Ідентичність не є сталим конструктом, і в умовах соціальної мінливості вона виконує адаптивну функцію.

Н. Іванова розглядає трансформацію ідентичності як процес видозміни ідентичності на різних етапах соціалізації, що пов'язано із впливом різних чинників, результатом якого стає її якісна зміна, тобто розвиток. Численні дослідження показують, що ідентичність може трансформуватися в умовах зміни соціальної ситуації, у якій перебуває індивід.

Становлення ідентичності студентів суперечливий процес. Тому трансформація відбувається під впливом соціально-професійних протиріч, які відображають невідповідність між процесами в суспільстві та функціонуванням і розвитком педагогічної системи.

Аналізуючи дані літературних джерел можна зазначити основні причини трансформації ідентичності студентів-медиків:

- 1) зміст і характер організації педагогічного процесу;
- 2) розвиток навчально-пізнавальної та професійної мотивації студентів;
- 3) моделювання змісту й способів організації особливостей навчання медичної діяльності майбутніх лікарів.

На цей час проблеми трансформації та ідентифікації потребують глибокого вивчення й змушують замислитися над можливостями подолання конфлікту, що виникає в умовах зіткнення, становлення й формування ідентичності студентів-медиків та вимог суспільства, що виходять за вузькі рамки традиційних компетенцій лікаря.

УДК 159.9

Крейдун Надія Петрівна

Невоєнна Олена Анатоліївна

Яворовська Любов Миколаївна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У тезах розглядаються результати дослідження особливостей професійного самовизначення старшокласників. При цьому, воно визначається як динамічний процес, при якому у старшокласників формується система знань про професії та усвідомлення особистісних здібностей, їх урахування у майбутньому професійному зростанні. У ході дослідження встановлено, що випускники шкіл спроможні визначати конкретні цілі щодо майбутньої професії, але особистісна впевненість щодо правильності вибору професійного майбутнього не є повністю сформованою.

Аннотация. В тезисах рассматриваются результаты исследования особенностей профессионального самоопределения старшеклассников. При этом, оно определяется как динамичный процесс, при котором у старшеклассников формируется система знаний о профессии и осознания личностных способностей, их учета в будущем профессиональном росте. В ходе исследования установлено, что выпускники школ способны определять конкретные цели по будущей профессии, но личностная уверенность в правильности выбора профессионального будущего не полностью сформирована.

Annotation. The thesis examines the results of studying the peculiarities of professional self-determination of senior pupils. At the same time, it is defined as a dynamics process, in which senior students form a system of knowledge about the profession and awareness of personal abilities, their inclusion in the future professional growth. The study found that graduate schools are able to identify specific goals for the future profession, but personal confidence in the correctness of choosing a professional future is not fully developed.

Ключові слова: професія, професійне самовизначення, старшокласники, професійна готовність, підліткоюй вік.

Трансформація економіки та суспільства в цілому викликала значущі зміни у соціальному статусі професій, вплинула на цінність того чи іншого професійного вибору. Кожен підліток, після закінчення школи, повинен обрати напрямок подальшого професійного шляху, що вимагає самопізнання, обізнаності у світі професій, здатності приймати рішення, тобто здійснити вибір своєї майбутньої професії та майбутнього взагалі.

За думкою фахівців, професійне самовизначення – це не тільки результат, це динамічний процес, який залежить від внутрішніх (рівень самостійності, самопізнання, самовдосконалення) та зовнішніх (оточення, соціально-економічні умови, престижність професій) факторів. Слід зазначити, що саме у підлітковому віці починає формуватися орієнтація на майбутнє, розуміння необхідності вибору професійного майбутнього.

Результатом професійного самовизначення є готовність здійснити адекватний вибір професійного шляху, освоїти його та вдосконалити. В загальному сенсі професійну готовність підлітків слід розглядати у таких вимірах: автономність, інформованість, планування, прийняття рішення, емоційне відношення [1, 3].

На наш погляд, те, що стосується майже всіх означених вимірів – це відображення, так би мовити, родинно-педагогічного простору підлітків, а автономність та емоційне відношення має яскраве психологічне забарвлення.

У проведеному нами дослідженні, яке було спрямоване на вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників взяли участь 60 учнів. Застосування наступних методів та методик: «Професійна готовність» (А.П. Чернявська), «Анкета життєвих орієнтирів» (М.В. Данилов), «Методика вивчення статусів професійної ідентичності» (А.А. Азбель); статистичні методи: критерій Манна-Уїтні та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, дозволило нам зробити наступні висновки [2].

Професійне самовизначення – динамічний процес формування системи знань щодо світу професій та власних професійних здібностей, цілей і можливостей, результатом якого є готовність здійснити адекватний вибір професійного шляху, освоїти та вдосконалити його; сензитивним періодом формування професійного самовизначення є підлітковий вік [4].

Випускники школи встановлюють конкретні професійні цілі, строки їх реалізації, але внутрішнє переконання щодо правильності вибору професійного шляху сформоване недостатньо.

Для учнів одинадцятих класів характерна інтеграція потреб інтимно-особистісного спілкування, потреб самопізнання та самовизначення, актуальним є завдання емансипації від батьків, вони орієнтовані визначати та розмежувати власні цілі від цілей значимих осіб, і як наслідок, прагнуть здійснити самостійний професійний вибір.

У учнів одинадцятого класу рівень рефлексії та сформованості морально-етичних понять та прагматичних цінностей є високими, вони мають більш-менш чітку життєву перспективу, встановлюють певні терміни реалізації професійних планів.

Показник статусу мораторію – стану, коли підліток знаходиться безпосередньо в процесі професійного самовизначення, але відкладає ухвалення остаточного рішення, має тенденцію зниження та водночас збільшується показник за статусом сформованої професійної ідентичності.

Список використаних джерел:

1.Рева М. М. Особливості життєвої перспективи у підлітковому та юнацькому віці [Електронний ресурс] / М. М. Рева // Психологія і особистість. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://psychpersonality.inf.ua/ПО_№2_2015_1-9.pdf.

2. Сунцова Я. С. Диагностика профессионального самоопределения: учеб.-метод. пособие / Я. С. Сунцова. – Ижевск: Удмуртский университет, 2011. – 142 с.

3. Щербакова Т. А. Особенности профессионального самоопределения старших школьников / Т. А. Щербакова. // Концепт. – 2014. – №1. – С. 1–5.

4.Яновська Т. А. Психологічні особливості професійного самовизначення у підлітковому та юнацькому віці / Т. А. Яновська. // Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко. – 2017. – №4. – С. 270–274.

УДК: 316.614

Кривоконь Наталія Іванівна

Мульована Любов Іванівна

Чернігівський національний технологічний університет

ДО ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМБАТАНТІВ

Анотація: в публікації висвітлюються результати дослідження щодо впливу участі в бойових діях на деякі соціально-психологічні характеристики комбатантів. Зокрема йдеться про особливості ціннісно-сміслової сфери, рівень прояву тривожності, агресивності, розвитку саморегуляції, життєстійкості колишніх комбатантів у порівнянні з цивільними особами.

Ключові слова: комбатант, антитерористична операція, життєстійкість, саморегуляція, ресурс.

Аннотация: в публикации представлены результаты исследования касательно влияния участия в боевых действиях на некоторые социально-психологические характеристики комбатантов. В частности, речь идет об особенностях ценностно-смысловой сферы, уровне проявления тревожности и агрессии, развитии саморегуляции, жизнестойкости бывших комбатантов в сравнении с гражданскими лицами.

Ключевые слова: комбатант, антитеррористическая операция, жизнестойкость, саморегуляция, ресурс.

Annotation: The publication highlights the results of the study on the impact of participation in military actions on some socio-psychological characteristics of combatants. In particular it reveals the peculiarities of the value-semantic sphere, the level of anxiety, aggressiveness, development of self-regulation, and the survivability of ex-combatants compared to civilians.

Key words: combatant, antiterrorist operation, viability, self-regulation, resource.

Не дивлячись на значний інтерес до проблеми психологічної реабілітації та соціальної інтеграції учасників АТО упродовж останніх років, питання дослідження особливостей впливу участі у бойових діях на розвиток тих чи інших індивідуальних соціально-психологічних характеристик особистості комбатантів залишається відкритим. Існують усталені погляди про значний негативний вплив на психологічний стан, систему цінностей та поведінкові прояви людей, що пройшли горнило війни. Наш досвід практичної та дослідницької роботи свідчить про наявність й інших тенденцій означеного впливу: чимало колишніх учасників бойових дій після повернення змогли віднайти внутрішні ресурси, що дозволили їм сприймати набутий досвід як поштовх до внутрішнього зросту та досягнення успіху.

Відтак, у даній публікації маємо на меті стисло представити результати емпіричного дослідження деяких індивідуально-психологічних особливостей комбатантів при їх первинному зверненні. Тестування тривало упродовж 2016 – 2018 рр. і було проведено на базі Центру психолого-соціальної допомоги «Ресурс» (м. Чернігів).

В дослідженні взяло участь 130 осіб (чоловіки), з них: 100 осіб, які брали участь в антитерористичній операції, віком від 21 до 50 років та 30 осіб контрольної групи, які не брали участь в бойових діях, віком від 22 до 48 років. Вибірка складалася з респондентів різного освітнього рівня, що мали та не мали шлюбні стосунки, представників різних професій та соціальних груп.

Були використані такі методики: Тест смисложиттєвих орієнтирів (адаптація

Д.О. Леонтьєва); Тест життєстійкості (адаптація Д.О. Леонтьєва, О.І. Расказової); Опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» (ССПМ); Шкала тривоги Бека; Опитувальник рівня агресивності Баса – Пері (адаптація С. М. Еніколопова, М.П. Цибульського); Шкала базових переконань (адаптація М.А. Падун, А.В. Котельнікова).

В ході кластерного аналізу було виявлено дві підгрупи серед ветеранів та дві в контрольній групі. Для першої підгрупи «адаптивні» (89% ветеранів та 90% контрольної групи) характерні високі показники тих індивідуально-психологічних якостей, які дозволяють ефективно долати наслідки травмуючих подій. Представники другої підгрупи (11% ветеранів та 10% контрольної групи) за своїми індивідуально-психологічними характеристиками умовно можуть бути віднесені до «групи ризику».

За результатами нашого дослідження, до першої групи ветеранів (89%) увійшли особи, яким притаманний високий рівень засвоєння досвіду та його використання для власного розвитку, позитивна оцінка пройденого відрізка життя, визнання його продуктивним. Вони планують своє майбутнє, мають високий рівень автономії; переконані в тому, що події відбуваються не випадково, а підпорядковуються законам справедливості; переконані в цінності власного «Я», впевнені у правильності своєї поведінки. Вони мають низький рівень тривоги, не проявляють агресію (низький показник гніву) та характеризуються низьким показником ворожості. В них сформована індивідуальна система саморегуляції. Представники цієї групи приймають та усвідомлюють своє минуле та націлені на майбутнє.

До другої групи ветеранів (11%) увійшли особи, схильні до фаталізму, вони незадоволені своїм теперішнім життям та живуть спогадами про минуле; не впевнені в собі та в тому, що здатні контролювати власне життя. Ці індивіди почуваються ізольованими та «невключеними» у суспільство. Їх минуле викликає в них біль та розчарування, а майбутнє є задалегідь визначеним, незалежним від власних зусиль. До того ж вони віддають перевагу імпульсивним діям, не в змозі самостійно формувати програму дій. Представники цієї підгрупи мають труднощі при плануванні своєї діяльності та узгодженні розбіжностей між зусиллями та результатами. Відтак, вони часто терплять невдачі в професійній діяльності. Для цієї групи характерним є середній рівень тривоги, середні показники готовності до фізичної агресії, гніву та ворожості. Вони переконані в недобррозичливості оточуючого світу, в тому, що в житті більше зла, а ніж добра.

Перша група осіб, які не брали участь в бойових діях (90%) має виражені індивідуально-психологічні якості, які сприяють ефективній життєдіяльності в суспільстві. Проте, на відміну від першої групи ветеранів, вони мають середні показники за всіма характеристиками. Спільним з першою групою ветеранів є низький рівень тривоги та відсутність почуття образи та несправедливості.

Друга група, яка сформувалась з цивільних осіб (10%) має показники, які перешкоджають активному та ефективному функціонуванню в суспільстві. Вони схильні до фаталізму, невдоволені сьогоденням, не контролюють своє власне життя та плывуть за течією. Вони безпорадні перед труднощами та не використовують власний досвід як основу для подальшого зростання. На фоні загальної пасивності вони мають низький рівень готовності до фізичної агресії, що пояснюється власною безпорадністю та неготовністю відстоювати власні принципи та інтереси. Для цієї групи характерним є середній рівень тривоги, середні показники гніву та ворожості. Також характерним є розчарування прожитим відрізком часу та відсутність планів та сподівань на майбутнє.

Відтак, за індивідуально-психологічними характеристиками група комбатантів і група цивільних не мають суттєвих розбіжностей. Майже однаковий відсотковий розподіл на підгрупи дозволяє припустити, що на розвиток негативних тенденцій при формуванні низки індивідуально-психологічних характеристик особистості колишніх комбатантів впливає не лише (або не стільки) їх участь у бойових діях.

УДК: 159.923

Кряж Ірина Володимирівна

Гранкіна-Сазонова Наталя Валеріївна

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ПРОБЛЕМА ВИМІРІВ ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИТОСТІ

Анотація: Розглядається розвиток уявлень про оптимальне функціонування особистості в гуманістичній та екзистенціальній психології, теоріях психологічного благополуччя, теорії самодетермінації, теорії особистісного потенціалу. Розкривається зв'язок понять оптимального функціонування та психологічного благополуччя особистості, акцентується евдемоністичне розуміння благополуччя. Аналізується значення життєстійкості для оптимального функціонування особистості.

Ключові слова: евдемоністичне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, життєстійкість.

Abstract: The development of ideas about optimal functioning in humanistic and existential psychology, the theory of psychological well-being, the theory of self-determination, the theory of personal potential is considered. The connection of the concepts of optimal functioning and psychological well-being is revealed. The importance of hardiness for the person's optimal functioning is analyzed.

Keywords: eudemonic well-being, subjective well-being, hardiness.

Аннотация: Рассматривается развитие представлений об оптимальном функционировании личности в гуманистической и экзистенциальной психологии, теориях психологического благополучия, теории самодетерминации, теории личностного потенциала. Раскрывается связь понятий оптимального функционирования и психологического благополучия личности. Анализируется значение жизнестойкости для оптимального функционирования личности.

Ключевые слова: эвдемонистическое благополучие, субъективное благополучие, жизнестойкость.

Проблема оптимального функціонування особистості є однією з ключових для сучасної психології. Тема функціонування особистості, витоками якої було вивчення розладів особистості в психіатрії та психоаналізі, була розвинена у гуманістичній та екзистенціальній психології у відповідності до ідей цінності унікальності особистості та прийняття без оцінювання. Поняття оптимального функціонування змикається з ідеями К.Роджерса щодо повноцінно функціонуючої

особистості (fully functioning person), а також з уявленнями про психологічне благополуччя людини.

К. Роджерс бачив повноцінно функціонуючу особистість синонімом оптимальної психологічної адаптації, оптимальної зрілості, відповідності і відкритості досвіду. За Роджерсом, повноцінно функціонуючій особистості притаманні такі характеристики: відкритість переживанням; проживання подій в теперішній момент з повним усвідомленням кожної миті (тут і зараз); віра в свої *організмичні* імпульси та оцінки, в свою здатність приймати рішення, тобто – довіра до себе. Сутність повноцінного функціонування – автентичне реагування та усвідомлення своїх реакцій. Це є, згідно розумінню К. Роджерса, хорошим життям, яке завжди є не фіксованим станом, а процесом, напрямком руху [2].

В термінах психологічного благополуччя оптимальне функціонування пов'язується із психічним / психологічним здоров'ям. У сучасних дослідженнях психологічного благополуччя простежуються два напрями, пов'язані з гедоністичною та евдемоністичною інтерпретаціями цього феномену. Гедоністичний підхід (Н.Бредберн, Е.Дінер) центрований на суб'єктивному благополуччі, що передбачає розгляд співвідношення позитивного та негативного афектів, а також задоволеності життям. Але ж саме евдемоністичний підхід, заснований на гуманістичних засадах розуміння особистості, цінностях розвитку та самоактуалізації, орієнтується на поняття оптимального функціонування. Благополуччя пов'язується із особистісними утвореннями, на кшталт осмисленості життя, наявності цілей, автономії, прагненням власного росту, що сприяють позитивному функціонуванню особистості (К.Ріфф, Е.Десі, Р.Райан). В моделі К. Ріфф психологічне благополуччя визначається внутрішніми диспозиціями особистості й пов'язане не стільки з поточними позитивними емоціями, скільки з відчуттям задоволення від осмисленого продуктивного життя в цілому [6]. В теорії самодетермінації Р.Райана, Е.Десі «евдемоністичне життя» описується через прагнення внутрішніх цілей та цінностей; автономну поведінку; свідому діяльність; задоволення базових психологічних потреб в автономії, відношеннях та компетенції [5].

Р. Раск та Л. Уотерс, автори психо-соціального системного підходу до благополуччя, серед вимірів благополуччя особистості розглядають увагу та усвідомленість, розуміння та копінг, цілі та звички, чесноти та відношення [4]. Д. Леонтьєв звертається до поняття «життєздатності» та акцентує увагу на тому, що важливим аспектом благополуччя є не відповідність рівню функціонування соціальним нормам, а підтримання динамічного балансу у відношеннях зі світом. Центральне значення для підтримки цього балансу автор відводить саморегуляції. Психологічне благополуччя пов'язується з такими особливостями функціонування, які забезпечують оптимальний рівень життєздатності [1].

Евдемоністичне позитивне функціонування потребує від особистості певних внутрішніх зусиль, спрямованих на подолання

зовнішніх труднощів, з одного боку, і затрати внутрішніх ресурсів, з іншого. Тож, для оптимального функціонування особистості, крім евдемоністичних критеріїв благополуччя, потрібні якості, які сприяють подоланню труднощів. Поняттям, що відповідає таким якостям, може бути «життєстійкість». Терміном «життєстійкість» (hardiness) С. Мадді позначає патерн установок та стратегій, які сприяють перетворенню стресових обставин з потенційної катастрофи на можливості росту. Таке розуміння базується на концепціях екзистенційної тривоги та екзистенційної відваги бути. Мадді вважає, що найефективніше ідея екзистенційної відваги бути операціоналізована в трьох компонентах (атитюдах) життєстійкості: залученості, контролі та прийнятті виклику, які «сприяють усвідомленню, що ви формулюєте для себе смисл життя своїми виборами, і що регулярний вибір майбутнього, не зважаючи на тривогу перед невідомим, веде до найяскравішого життя» [3, с.175]. Крім атитюдів, життєстійкість включає в себе базові цінності співпраці, довіри та творчості.

Таким чином, ми вважаємо, що аналіз оптимального функціонування особистості передбачає звернення щонайменше до двох базових вимірів: евдемоністичного психологічного благополуччя та життєстійкості.

Література

1. Леонтьев Д. А. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал / Сибирский психологический журнал. – 2016. – №62. – С.18-37.
2. Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию. – Эксмо-Пресс – 2001.
3. Maddi S. R. The Story of Hardiness: Twenty Years of Theorising, Research and Practice // Consulting Psychology Journal: Practice and Research. – 2002. – Vol.54. – No3. – P.175-185. DOI:10.1037//1061-4087.54.3.175
4. Rusk R., Waters L. A psycho-social system approach to well-being: Empirically deriving the Five Domains of Positive Functioning / The Journal of Positive Psychology. – 2015. – 10:2 – P.141-152, DOI: 10.1080/17439760.2014.920409
5. Ryan M. R., Huta V., Deci E. L. Living Well: a Self-Determination Theory Perspective on Eudaimonia // Journal of Happiness Studies. – 2008. – 9: 139 – 170 DOI: 10.1007/s10902-006-9023-4
6. Ryff C. D., Keyes C. L. M. The Structure of Psychological Well-Being Revisited // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. 69. – No. 4. – P. 719-727.

УДК: 159.923

Кущенко Жанна Леонідівна

Орда Олександра Федорівна

Харківський національний університет будівництва та архітектури

НАВЧАННЯ ЛЕКСИЦІ НА РІВЕНЬ B2 НА ОСНОВІ МЕНТАЛЬНИХ КАРТ E-КУРСУ SMARTENGLISH^{ONLINE}

Анотація: Дослідження спрямовано на вивчення закономірностей запам'ятовування лексичного матеріалу онлайн на основі інноваційної мнемотехніки лексичних ментальних карт (L3MT), що забезпечує оптимальне число повторень слів і виразів, організованих навколо теми і дозволяють здійснювати опис, порівняння та протиставлення. Незаперечною перевагою ментальних карт стає те, що ними забезпечується багатосторонній розвиваючий ефект системно-логічного, асоціативно-образного мислення і генерації ідей.

Ключові слова: ментальна карта, системно-логічне мислення, асоціативно-образне мислення, генерація ідей.

Аннотация: Исследование направлено на изучение закономерностей запоминания лексического материала онлайн на основе инновационной мнемотехники лексических ментальных карт (L3MT), обеспечивающей оптимальное число повторений слов и выражений, организованных вокруг темы и позволяющих осуществлять описание, сравнение и противопоставление. Неоспоримым преимуществом ментальных карт становится, обеспечиваемый ими многосторонний развивающий эффект системно-логического, ассоциативно-образного мышления и генерации идей.

Ключевые слова: ментальная карта, системно-логическое мышление, ассоциативно-образное мышление, генерация идей.

Annotation: The article deals with the study of the patterns of memorization of online lexical material based on the innovative mnemonics of lexical mind maps (L3MT), which provide the optimal number of repetitions of words and expressions organized around the topic and allowing description, comparison and opposition. The main advantage of using mind maps is the multilateral developing effect of system-logical, associative and creative thinking and generation of ideas.

Keywords: mental map, system-logical, associative and creative thinking, generation of ideas.

Роль і важливе місце лексичного аспекту в процесі навчання іноземної мови можна визначити як найважливіше в формуванні у учнів здатності брати участь в безпосередньому і опосередкованому діалозі культур. Серед нових способів засвоєння лексичного аспекту в рамках підготовки до складання міжнародного іспиту FCE рівня B2 в форматі дистанційного навчання можна

назвати застосування ментальних карт.

Ментальна карта - спосіб зображення структури знання у вигляді діаграми візуально організованої інформації. Ментальні карти допомагають нам зрозуміти різницю між здатністю до зберігання обсягу інформації, яка може бути відображена в пам'яті і ефективністю зберігання інформації, для чого цей метод і призначений. Технологія ментальних карт полягає в тому, що виділяється основне поняття, від якого потім відгалужуються ідеї, окремі думки і кроки, необхідні для реалізації конкретного проекту або задумки. При вивченні лексики англійською мовою в центрі карти розміщується ключове поняття (тема), від якого відгалужуються інші елементи (лексичні одиниці).

Використання технології ментальних карт в навчанні лексиці має ряд наступних переваг:

- економія часу на обробку і запам'ятовування нових слів;
- генерація нових ідей (значень слів, варіантів перекладу, контекстних значень, синонімів, антонімів і т.п.);
- відпрацювання навичок складання планів, структурування, знаходження логічних асоціативних зв'язків між словами;
- перевірка або повторення лексики;
- чітке бачення всієї лексичної теми, її головних та другорядних складових.

Таким чином, можна виділити наступні результати використання технології ментальних карт в навчанні лексиці на рівень B2:

1. Ментальні карти - мимовільне запам'ятовування з використанням ключових елементів. Ключові елементи стають якорями, за які чіпляється асоціативна пам'ять при відтворенні інформації.

2. Інформація запам'ятовується вже засвоєна, встановлюються зв'язки з іншими знаннями, поняттями, темами, що значно посилює ефективність запам'ятовування та розвиває мислення і пам'ять учнів.

3. Ментальна карта виступає опорою для швидкої актуалізації необхідних лексичних одиниць після тривалої перерви.

4. Ментальна карта дозволяє бачити інформацію внутрішньою думкою. Вона, нібито, розкладає по полицях весь обсяг інформації і в той же час дозволяє утримувати великий обсяг інформації в полі зору.

5. Ментальні карти пропонують новий підхід до проведення мозкового штурму, стимулюють швидке генерування ідей. Генеруються ідеї більш оригінальні та ефективні.

6. Ментальна карта дає повну картину, яка пов'язує в єдине ціле теми та явища, які на ній зображені. В навчанні лексиці ментальні карти є ефективним інструментом розвитку пам'яті, творчого мислення, аналізу.

Література

1. Бьюзен, Т. Карты памяти. Используйте свою память на 100%. М., 2007.
2. Бьюзен, Т. Супермышление / Т. Бьюзен, Б. Бьюзен; пер. с англ. Е. А. Самсонов. – 4-е изд. – Мн.: Попурри, 2008. – 304 с.

УДК: 159.947.5

Лепешко Ксения Витальевна

Белорусский государственный университет

ПОЛОВЫЕ РАЗЛИЧИЯ В КОГНИТИВНЫХ, ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ И ПОВЕДЕНЧЕСКИХ РЕАКЦИЯХ НА СИТУАЦИИ ПРОВОКАЦИИ РЕВНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО СРАВНЕНИЯ

Аннотация: в результате проведенного исследования были выявлены половые различия в реакциях на ситуации провокации ревности социального сравнения. Выявлено, что женщины чаще, чем мужчины встречаются с некоторыми ситуациями провокациями ревности социального сравнения, относящимися к таким психологическим характеристикам как ум, общительность, уверенность; к несправедливому вознаграждению за работу и учёбу. Обнаружено, что в ситуациях провокации ревности социального сравнения женщины более интенсивно переживают печаль и волнение, чем мужчины.

Ключевые слова: ревность социального сравнения; ситуации провокации, печаль, волнение, гендерные различия.

Abstract: as a result of the study, sexual differences in reactions to situations of provocation of social comparison jealousy were revealed. It is revealed that women more often than men meet with some situations provocations social comparison jealousy, relating to such psychological characteristics as mind, sociability, confidence; to unfair remuneration for work and study. It is found that in situations of provocation of social comparison jealousy, women experience sadness and excitement more intensively than men.

Key words: social comparison jealousy; situations of provocation, sadness, excitement, gender differences.

Цель проведённого исследования заключалась в выявлении половых различий в когнитивных, эмоциональных и поведенческих реакций на ситуации провокации ревности социального сравнения. В исследование принимало участие 195 респондентов в возрасте от 18 до 45 лет. В качестве методологических оснований исследования были определены: теория социального сравнения, разработанная Л. Festinger [5], а также концепция о латеральных и восходящих сравнениях; концепция ревности социального сравнения как аттитюда, разработанная И.А. Фурмановым и К.В. Лепешко [3]. В качестве методики исследования был разработан и использован русскоязычный диагностический инструментарий, оценивающий ситуации провокации ревности социального сравнения. Методика оценки ситуации провокации ревности социального сравнения включает 18 ситуаций, оценивающих биологический, социальный и психологический триггер, а также 4 блока заданий: а) оценки вовлеченности; б) когнитивной оценки по критериям значимости, заслуженности, справедливости, правильности, объективности; в) эмоциональной оценки по 10 дифференциальным эмоциям [1]; г) поведенческой оценке по трем стратегиям: восходящее сравнение, латеральное срав-

нение, уход из ситуации.

Сравнительный анализ полученных данных позволил выявить половые различия в частоте встречаемости с ситуациями провокациями. Было установлено, что женщины чаще, чем мужчины встречались с некоторыми ситуациями, провоцирующее ревность социального сравнения:

1. Кто–то более общителен и уверен в себе, чем Вы ($p < 0,001$).
2. Кто–то менее умный, чем Вы, получает более высокие оценки ($p = 0,023$).
3. Кто–то более умный, чем Вы ($p = 0,029$).
4. Кто–то добивается каких–то результатов через манипуляции, в то время как Вы старательно работаете для этого ($p < 0,001$).

Данные результаты можно объяснить тем, что более общительными и уверенными в себе являются мужчины, нежели женщины [2]. Таким образом, недостаток общительности и уверенности может восприниматься женщинами как более желаемый, вследствие чего они чаще будут стремиться сравнивать себя с теми, кто обладает этими характеристиками.

Результаты сравнительного анализа когнитивных, эмоциональных и поведенческих реакций на ситуации провокации ревности социального сравнения мужчин и женщин показали, что среди когнитивных и поведенческих реакций на ситуации провокации ревности социального сравнения, достоверных половых различий выявлено не было.

Данные результаты можно объяснить тем, что феномен ревность социального сравнения в когнитивных и поведенческих реакциях является универсальным гендерным феноменом. Так, исследование A. Bers и J. Rodin [4] подтверждают полученные результаты: среди мальчиков и девочек в проявлении ревности социального сравнения различий обнаружено не было.

Вместе с тем, статистически значимые различия выявлены в эмоциональных реакциях волнения и печали: женщины склонны чаще переживать эмоции волнения и печали (соответственно $p = 0,045$ и $p < 0,001$), чем мужчины. Данные результаты можно объяснить тем, что ряд исследований по половым различиям в эмоциях указывают, что женщины более подвержены депрессиям; женщины чаще говорят о своих негативных эмоциях, таких как печаль и страх; женщины больше тревожны по сравнению с мужчинами [2].

Список литературы

1. Изард, К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард; пер. с англ. – СПб.: Евразия, 1999. – 464 с.
2. Ильин, Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. – СПб. : «Питер», 2010. – 688 с.
3. Фурманов, И. А. Ревность социального сравнения как аттитюд / И.А. Фурманов, К.В. Лепешко // Право. Экономика. Психология. Научно-практический журнал.– 2017.– № 3(8).– С. 101-106.
4. Bers, S. A. Social–Comparison Jealousy: A Developmental and Motivational Study / S. A. Bers, J. Rodin // J. of Personal and Social Psychology. – 1984. – Vol. 47 (4). – P. 766–779.
5. Festinger, L. A theory of social comparison processes / L. Festinger // Human Relations. – 1954. – Vol. 7. – P. 117–140.

УДК 331.5:349.2 – 056.24

Лєскова Любов Федорівна

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація: У тезах висвітлено гостру проблему працевлаштування молодих людей з інвалідністю. Автор акцентує увагу на значимості соціальної інтеграції осіб з інвалідністю шляхом доступу до зайнятості. Виділені основні проблеми при працевлаштуванні осіб з інвалідністю.

Ключові слова: молоді люди з інвалідністю, матеріальне забезпечення осіб з інвалідністю, працевлаштування громадян з інвалідністю, спеціальні робочі місця для осіб з інвалідністю.

Аннотация: В тезисах подчеркивается острота проблемы занятости молодых людей с инвалидностью. Автор акцентирует внимание на важности социальной интеграции лиц с инвалидностью путем доступа к занятости. Выделены основные проблемы в области занятости лиц с инвалидностью.

Ключевые слова: молодые люди с инвалидностью, материальное обеспечение лиц с инвалидностью, трудоустройство граждан с инвалидностью, специальные рабочие места для людей с инвалидностью

Summary: The thesis highlights the acute problem of the employment of young people with disabilities. The author focuses on the importance of the social integration of persons with disabilities through access to employment. Highlighted major problems in employment of persons with disabilities.

Keywords: young people with disabilities, material maintenance of persons with disabilities, the employment of citizens with disabilities, special jobs for persons with disabilities.

У нинішніх складних соціально-економічних умовах гостро стоїть проблема державного регулювання та реалізації програм зайнятості осіб, які потребують посиленого соціального і правового захисту. Адже відсутність у таких осіб професійної підготовки або неадекватність її рівня потребам ринку праці зменшує їх шанси на працевлаштування і, як наслідок, на активне соціальне життя. Молоді люди з інвалідністю являють значну соціальну групу, яка потребує особливої допомоги з боку держави.

Декларація про права інвалідів від 9 грудня 1975 року закріпила у п. 3, що особи з інвалідністю мають ті ж громадянські та політичні права, що і інші особи. В першу чергу особи з інвалідністю мають право на економічний та соціальний захист, задовільний рівень життя, з урахуванням особливих потреб на кожному рівні економічного та соціального планування [1, п.3]. Сучасна політика держави, що спрямована на соціальний захист осіб з інвалідністю включає в себе низку заходів, зокрема гарантування державою дотримання соціальних стандартів у матеріальному забезпеченні осіб з інвалідністю; створення для них безперешкодного середовища [6, с.3]. В той же час відомо, що саме праця «повертає особу до життя» і тому працевлаштування молодих людей з інвалідністю є важливим етапом адаптації особи до суспільства, її професійної реабілітації. Це забезпечить особі не лише належний матеріальний рівень

життя, а й сприятиме поверненню соціальної активності особи як громадянина держави.

Не секрет, що існує ряд проблем при працевлаштуванні громадян з інвалідністю. Чимало питань потребують законодавчого врегулювання. Зокрема, це стосується створення спеціальних робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю.

Іншою причиною, що стримає працевлаштування цієї категорії громадян, є недосконалість програм їх реабілітації. А це неабияк ускладнює підбір підходящої роботи. Як правило, із заявлених вакансій для цієї категорії громадян кожна друга пропонується на низькооплачувані некваліфіковані роботи.

Гостро стоїть проблема працевлаштування молодих осіб з інвалідністю в сільській місцевості.

Також виникає ще одна проблема – частина роботодавців неохоче бере на роботу особу з інвалідністю і, незважаючи на вимоги законодавства, готові радше сплачувати штрафи ніж наймати на роботу особу з інвалідністю та забезпечувати їй індивідуальні умови реабілітації.

Працевлаштування молодих людей з інвалідністю повинно базуватися на тому, що для них це не є кінцева мета, а засіб створення сприятливих умов для саморозвитку, самореалізації, розкриття творчого потенціалу, це шлях до повноцінного життя, відчуття себе повноправним членом суспільства.

Отже, підводячи підсумки, слід зауважити, що незважаючи на те, що певні кроки у розвитку законодавства, спрямованого на забезпечення працевлаштування молодих людей з інвалідністю вже були зроблені, відкритою залишається низка інших питань, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із зайнятістю осіб з інвалідністю. Необхідним є реальне впровадження заходів, спрямованих на працевлаштування осіб зі зниженою працездатністю, пошук нових шляхів трудової реабілітації осіб з інвалідністю, серед яких можна виділити: розвиток надомної праці осіб з інвалідністю, удосконалення умов цільової позики, контроль за дотриманням роботодавцем необхідних умов праці особи з інвалідністю тощо.

При вирішенні цих проблем служба зайнятості співпрацює з Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, органами праці та соціального захисту населення, центрами професійної реабілітації осіб з інвалідністю, громадськими організаціями, роботодавцями, розуміючи, що тільки спільними зусиллями можна створити дієву систему допомоги у працевлаштуванні молодим людям з інвалідністю.

Список використаних джерел

1. Декларация о правах инвалидов от 9 декабря 1975 г. // Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу – http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_117

2. Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів /М.В. Кравченко. Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>

УДК 37.04

Лісеная Алла Михайлівна

ХНУ імені В. Н. Каразіна

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. Сучасна соціально-політична та економічна ситуація, що склалася в Україні спонукає ставити питання стосовно самореалізації людини, а в рамках навчального процесу використовувати необхідні для цього технології. Людиноцентроване навчання - це не тільки технологія чи метод, а й особлива педагогічна філософія, пов'язана з особистісним світобаченням і способом буття людини в світі, в яку входять віра в позитивну природу людини, значимість свободи вибору і взяття на себе особистої відповідальності.

Ключові слова: самоактуалізація, педагогічний оптимізм, конгруентність, емпатія, педагогічний контакт, саморозвиток, відповідальність.

Анотация. Современная социально-политическая и экономическая ситуация в Украине выдвигает вопрос личностной самореализации, а в рамках учебного процесса использование необходимых для этого технологий. Человекоцентрированный подход в обучении – это не только технология или метод, а особенная педагогическая философия, связанная с индивидуальным мировоззрением и способом бытия человека в мире, куда входят вера в позитивную природу человека, важность свободы выбора и взятие на себя личной ответственности.

Ключевые слова: самоактуализация, педагогический оптимизм, конгруэнтность, эмпатия, педагогический контакт, саморазвитие, ответственность.

Summary. The current socio-political and economic situation in Ukraine raises the issue of personal self-realization, and in the educational process using of the necessary technologies for this. A person-centered approach to learning is not only a technology and method. This is a particular pedagogical philosophy associated with an individual worldview and a way of being human in the world. A person-centered approach involves believing in a person's positive nature, the importance of free choice, and taking personal responsibility.

Keywords: self-actualization, pedagogical optimism, congruence, empathy, pedagogical contact, self-development, responsibility.

Формування гуманітарно-технічної еліти України в сучасних умовах передбачає поряд з професійною підготовкою кадрів становлення повнофункціональної особистості студента. Ідея самоактуалізації як прагнення живої істоти до зростання, розвитку, самостійності, самовираження і активізації всіх внутрішніх ресурсів вперше була представлена в 40-50 роки ХХ століття в рамках гуманістичної психології А. Маслоу і К. Роджерсом. Вільному прояву тенденції до самоактуалізації

перешкоджає контроль одних людей над іншими: батьки, що занадто контролюють своїх дітей, викладачі, які контролюють і маніпулюють своїми студентами, тощо [3, с. 83].

Подальший розвиток своєї теорії і методу клієнт-центрованої психотерапії К. Роджерс пов'язав з педагогічною практикою і запропонував особливий стиль викладання - викладання, центроване на учні, на відміну від викладання, орієнтованого на предметі і викладання, орієнтованого на вчителі. Людиноцентроване навчання - це не тільки технологія та метод, а особлива педагогічна філософія, пов'язана з особистісним світобаченням і способом буття людини в світі, в яку входять віра в позитивну природу людини, значимість свободи вибору і взяття на себе особистої відповідальності [2, с. 43]. Основними принципами людиноцентрованого навчання є: створення психологічного клімату довіри та підтримки між викладачем і студентами, забезпечення співпраці в прийнятті рішень між усіма учасниками навчального процесу, актуалізація мотиваційних ресурсів, особистісний розвиток викладачів і студентів в особливих особистісних установок. В рамках нового стилю викладання, орієнтованого на учня (студента) передбачається формування нового типу вчителя - фасилітатора, основне завдання якого полягає в стимулюванні та ініціюванні осмисленого навчання та особистісного розвитку студентів. Викладач - фасилітатор вибудовує свої відносини зі студентами на основі трьох основних характеристик: відкритість, конгруентність, щирість в обмін на рольову поведінку; педагогічний оптимізм і довіру (внутрішня впевненість викладача в здібностях студентів до розвитку і навчання); емпатія (розуміння внутрішнього світу, позицій, особистісних смислів, почуттів і переживань студентів).

Гуманістична психологія виділяє два типи навчання: безглузде - примусове, безособове, що оцінюється ззовні, спрямоване на засвоєння предмета, орієнтоване на інтелект і пам'ять учнів і осмислене - вільне, що самостійно ініціюється і оцінюється учнями, спрямоване на отримання особистісного досвіду і особистісний розвиток, орієнтоване на особистісні смисли і досвід [2, с. 63]. Осмислення навчання є необхідним елементом людиноцентрованого навчання, головним засобом якого є встановлення педагогічного контакту між викладачем і студентом. Педагогічний контакт формує інтерес учнів до предмету, емоційну залученість в навчальний процес, взаємний інтерес викладача і студента до особистості один одного.

Література

1. Маслоу А. В направлении к психологии бытия / А. Маслоу; пер. с англ. - М.: ЕКСМО - Прес, 2002. - 272 с.
2. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг - М.: Сенс, 2002. - 527 с.
3. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс; пер. с англ. - М.: ЕКСМО - Прес, 2001. - 416 с.

УДК: 378.147.091.33-027.22

Лосєва Наталія Миколаївна

Пузирьов Володимир Євгенович

Баришок Марина Василівна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті акцентовано увагу на необхідність упровадження новітніх освітніх технологій у навчальний процес з метою набуття студентами необхідних професійних компетентностей. Надання можливостей самореалізації студентам у навчанні розглядається як певний досвід самореалізації особистості у різних життєвих ситуаціях. Наведено деякі приклади використання новітніх технологій у викладанні математики.

Ключові слова : особистість, самореалізація, компетентність, освітні технології, кооперація, кейс-метод.

Аннотация. В статье акцентируется необходимость внедрения новейших образовательных технологий в учебный процесс с целью приобретения студентами необходимых профессиональных компетентностей. Возможности самореализации студентов в учебе рассматриваются как некий опыт самореализации личности в разных жизненных ситуациях. Приведены некоторые примеры использования новейших технологий в преподавании математики.

Ключевые слова: личность, самореализация, компетентность, образовательные технологии, кооперація, кейс-метод.

Annotation. The article emphasizes the need to introduce the latest educational technologies in the educational process in order to acquire the necessary professional competencies by students. Opportunities for self-realization of students in the school are considered as a kind of experience of self-realization of a person in different life situations. Some example of the use of new technologies in the teaching of mathematics are given.

Keywords: personality, self-realization, competence, educational technologies, cooperation, case method.

Метою сучасної освіти проголошено розвиток особистісних якостей людини, її компетентностей, адаптація процесу навчання до запитів і потреб особистості, її самореалізації у динамічних умовах сьогодення. Зміни в освіті сприяли підвищенню інтересу викладачів до новітніх педагогічних технологій. Гуманізація освіти зорієтувала педагогічні пошуки в галузь особистісно-зорієнтованої освіти, яка допомагає побачити особистість у собі та іншій людині, визнає її цінність та покликана сприяти самореалізації [1, с. 71]. Навчальний процес розуміється сьогодні як діалог суб'єктів педагогічного процесу - вчителя і учня, викладача і студента. Інновації в освіті змінюють існуючі технології викладання, особистісні й професійні настанови вчителів і викладачів закладів вищої освіти. Необхідно зауважити,

що впровадження новітніх освітніх технологій потребує сучасних підходів до управління навчальним процесом, передбачає нової якості його організації не лише від викладачів, а й, можливо, у першу чергу, від керівників освітніх закладів [2, с. 64].

Досвід упровадження новітніх технологій навчання доводить, що вони суттєво покращують мотивацію навчально-пізнавальної діяльності незалежно від того яка з педагогічних технологій використовується: інтегроване навчання, проектне, інтерактивне, дистанційне, змішане (blender learning), кейс-метод тощо. Зміни відбуваються й у настанові викладачів, які прагнуть застосовувати новації: вони підвищують свою професійну підготовку та науково-методичну компетентність, самореалізуються у професії і розуміють необхідність надання можливостей самореалізації своїм учням.

Нами, при викладанні математичних дисциплін в університеті, використовуються різні технології навчання. Наприклад, «працюємо парами»: певна кооперована структура, коли студенти особисто думають над проблемою і потім обговорюють її з різними партнерами. Це проста структура, яка легко впроваджується та є зручною при вивченні нового матеріалу. Подібною до цієї структури є формула « сформулюй-поділись-створюй», коли кожний член команди особисто формулює і записує відповідь, проговорює її, слухає думку інших, а потім усі створюють повну відповідь. І такі неформальні кооперовані навчальні структури допомагають нам організувати спільну роботу, навчити студентів працювати разом перед початком більш складних групових завдань. Наприклад, завдання, що потребують використання кейс-методу. Коли метою є не просте надання знань, а здатність справлятися з унікальними нестандартними ситуаціями, що потребують знань і компетентностей багатьох наук, вимагають вирішення реальних проблем і прийняття системного рішення. Ми виходимо з того, що в умовах сьогодення актуальним є навчати вирішувати конкретні проблеми, цілісні завдання з життєвих ситуацій. Реальні життєві ситуації роз'єднати на окремі складові (об'єкти вивчення різних дисциплін) часто неможливо. Пропонуючи студентам завдання у формі кейсів, ми надаємо їм значно більшу можливість поділитися своїми знаннями, досвідом і навчитися не лише у викладача, а й один у одного. Такий метод підвищує впевненість студентів у собі, у своїх здібностях і компетентностях. Кейс-метод є дуже ефективним у систематизації і аналізу фахових проблем та надає набагато більше можливостей для розвитку професійної компетентності, ніж заучування підручників. І сучасний викладач має розробити ланцюг новітніх технологічних педагогічних дій, що гарантують високий рівень набуття професійних компетентностей і перспектив самореалізації студентів.

Література

1. Лосєва Н.М. Розвиток ідеї самореалізації особистості (філософський аспект) // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 71-74.
2. Лосєва Н.М. Сучасний підхід до вивчення особистості керівника освіти / Н.М. Лосєва, Е.К. Степаненко // Педагогіка і психологія – № 3(68). – 2010. – С. 64-73

УДК: 378.091.33:004
Лутаєва Тетяна Василівна
ХНУ імені В. Н. Каразіна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Анотація: автором визначено низку важливих педагогічних умов упровадження сучасних освітніх технологій при підготовці сучасних фахівців. Серед них названо: формування та розвиток готовності викладача до упровадження педагогічних інновацій (участь викладачів у навчальних тренінгах; отримання викладачами педагогічної освіти); установа демократичних взаємин між учасниками освітнього процесу (забезпечення фасилітації в педагогічній діяльності; об'єктивний, систематичний контроль якості освіти).

Ключові слова: педагогічні умови, фасилітація, тренінг, педагогічна освіта, контроль якості освіти.

Анотация: автором определен ряд важных педагогических условий внедрения современных образовательных технологий при подготовке современных профессионалов. К таким условиям отнесены: формирование и развитие готовности преподавателя к внедрению педагогических инноваций (участие преподавателей в учебных тренингах, получение преподавателями педагогического образования); установление демократических взаимоотношений между участниками образовательного процесса (обеспечение фасилитации в педагогической деятельности; объективный, систематический контроль качества образования).

Ключевые слова: педагогические условия, фасилитация, тренинг, педагогическое образование, контроль качества образования.

Summary. The author identified important pedagogical conditions for the introduction of modern educational technologies. Among them: the formation and development of teacher's readiness for the introduction of pedagogical innovations (participation in trainings; pedagogical education); establishment of democratic relations between the participants in the educational process (provision of facilitation in pedagogical activities; objective, systematic quality control of education).

Keywords: pedagogical conditions, facilitation, training, pedagogical education, quality control of education.

В умовах реорганізації системи освіти України важливо визначити педагогічні умови упровадження сучасних освітніх технологій, що дозволять стимулювати активність студентів, підвищити якість професійної підготовки майбутніх фахівців. Педагогічні умови визначаємо як обставини, що сприяють реалізації освітніх технологій.

На думку сучасних науковців, інноваційні педагогічні технології можливо використовувати в трьох варіантах: «проникаюча» (застосовується у процесі вивчення певних тем, розділів для розв'язання конкретних дидактичних завдань); «основна» (визначальна); монотехнологія (увесь освітній процес) [2]. Активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів можливо завдяки упровадженню в освітній процес «проникаючого» варіанту інноваційних освітніх технологій (технологія

проблемного навчання; ігрова технологія; кейс-технологія; проектна технологія; інформаційно-комунікативні технології та ін.).

Аналіз спеціальної літератури та передового педагогічного досвіду дозволяє стверджувати, що підґрунтям для упровадження інноваційних освітніх технологій у процесі вивчення певних тем, розділів навчальної дисципліни слід вважати установавання демократичних взаємин між учасниками освітнього процесу. В. В. Ягупов у своїх педагогічних розвідках уточнює сутність демократизації процесу навчання. На його думку, це: «... звернення до людини, тобто до особистості студента як суб'єкта учіння» [4]. Демократичні взаємини між суб'єктами освіти можливі при забезпеченні фасилітації в педагогічній діяльності та організації систематичного, об'єктивного контролю за навчальною діяльністю студентів. Феномен фасилітації передбачає організацію своєрідного виду міжособистісних взаємовідносин, що спонукають суб'єктів освітньої діяльності до саморозвитку й самореалізації. Важливо створювати для студентів ситуацію успіху, що активізує їх пізнавальну діяльність [3].

Для того, щоб викладач був здатним орієнтуватися в інноваційних освітніх технологіях, вмів їх реалізовувати, важливо формувати його педагогічну майстерність. Погоджуємося з твердженням, висунутим в дисертаційному дослідженні С. Коломійченко з приводу того, що упровадження освітніх інновацій стає можливим у процесі здобуття педагогічної освіти [1, с. 12]. Формуванню готовності викладачів до упровадження педагогічних інновацій можливо забезпечити шляхом проведення навчальних тренінгів (інтенсивна форма групової роботи, у якій акцент робиться не стільки на передачу інформації, скільки на отримання особистісного досвіду професійної діяльності).

Таким чином, важливими педагогічними умовами упровадження інноваційних освітніх технологій при підготовці фахівців слід вважати: формування та розвиток готовності викладача до упровадження педагогічних інновацій (участь викладачів у навчальних тренінгах; отримання викладачами вищої педагогічної освіти); установавання демократичних взаємин між учасниками освітнього процесу (забезпечення фасилітації в педагогічній діяльності; об'єктивний, систематичний контроль якості освіти).

Список літератури

1. Коломійченко С. Ю. Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. Ю. Коломійченко. – Х., 2010. – 20 с.
2. Селевко Г. К. Современные образовательные технологи : [учебное пособ.] / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
3. Фісун О. Проблема фасилітуючої позиції педагога у наукових дослідженнях / О. Фісун // Професійна освіта. Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2011. – № 2. – С. 67-72.
4. Ягупов В. В. Педагогіка : [навчальний посібник] / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

УДК 159.923.3-054.73(477):17.023.34

Маєвська Наталія Анатоліївна

Чепурна Марта Вадимівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА «СИЛЬНІ» РИСИ ХАРАКТЕРУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Анотація: Розглянуто основні напрями досліджень психологічних особливостей внутрішньо переміщених осіб. Зазначено, що наукові розвідки зосереджені на вивченні проблем соціально-психологічної адаптації та чинників, що впливають на психологічне та суб'єктивне благополуччя вимушених переселенців. Зазначено роль позитивних цінностей (цінностей-у-дії) особистості та відповідних їм сильних рис характеру у забезпеченні психологічного благополуччя внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: благополуччя, соціально-психологічна адаптація, позитивні риси особистості, міграція, вимушені переселенці.

Аннотация: Рассмотрены основные направления исследований психологических особенностей внутренне перемещенных лиц. Отмечено, что научные поиски сосредоточены на изучении проблем социально-психологической адаптации и факторов, влияющих на психологическое и субъективное благополучие вынужденных переселенцев. Отмечена роль позитивных ценностей (ценностей-в-действии) и соответствующих им сильных черт характера в обеспечении психологического благополучия внутренне перемещенных лиц.

Ключевые слова: благополучие, социально-психологическая адаптация, позитивные черты личности, миграция, вынужденные переселенцы.

Abstracts: The main directions of research of internally displaced persons' psychological peculiarities are considered. It is noted that scientific research is focused on studying of internally displaced persons' psychosocial adaptation problems and factors influencing their psychological and subjective well-being. The role of positive values (values-in action) and character strengths in securing psychological well-being of internally displaced persons is shown.

Key words: Well-being, social and psychological adaptation, character strengths, migration, forced migrants.

Через збройний конфлікт, що триває на Сході України, наша країна стикнулася з проблемою вимушеної міграції та появою нової чисельної категорії громадян – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Як зазначають дослідники [1; 5], перебування в зоні бойових дій є психічною травмою з віддаленими наслідками. Її симптоми можуть містити тривогу, порушення мислення, відстороненість та депресію. Люди, які пережили такі події, можуть мати соматичні симптоми та захворювання [10]. До описаних психологічних наслідків приєднуються й соціальні: внутрішньо переміщені особи можуть

відчувати ізоляваність і неприйняття з боку приймаючої громади. Це стає перешкодою для побудови нових відносин, працевлаштування за місцем переселення. Більшості з них важко або неможливо влаштуватися на новому місці у відповідності до звичних умов та соціального статусу. Часто їм доводиться набувати нові професійні та соціальні навички [14]. Саме тому дослідження психологічних особливостей вимушених мігрантів до теперішнього часу зосереджені переважно на вивченні емоційних станів у переселенців [15], переживання ними стресу і страху [10], комунікативних девіацій [13], кризи професійної ідентичності [3], ставлення приймаючої громади [4], проблем соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб [2;7] тощо. В основному науковці вивчають негативні психологічні наслідки вимушеної зміни місця проживання та розробляють програми соціально-психологічного супроводу вимушених мігрантів.

У той же час зазначається, що труднощі, з якими стикаються ВПО, можуть сприяти особистісному зростанню, отриманню нових навичок та досвіду [8]. Почали з'являтися дослідження, метою яких є пошук психологічних ресурсів для успішної адаптації вимушених переселенців до нових умов життя, а відтак їхнього суб'єктивного та психологічного благополуччя [5; 6; 9].

У нашому дослідженні розглядаються «позитивні» риси характеру, що інтенсивно вивчаються як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, які працюють у руслі позитивної психології. До запропонованої американськими дослідниками класифікації увійшли 24 позитивні риси характеру, віднесені до шести чеснот: мудрості, сміливості, гуманності, справедливості, помірності та трансцендентності. Ці чесноти («позитивні» цінності) притаманні різним культурам і є загальнолюдськими. На думку авторів [11], ними керується оптимально функціонуюча особистість. Проведені раніше дослідження виявили вплив цих цінностей та відповідних їм рис на благополуччя людини. Так, з'ясовано роль надії у забезпеченні суб'єктивного благополуччя людини, а також позитивної цінності «гуманність» у психологічному благополуччі особистості [12]. Автори вважають їх можливими предикторами благополуччя людини.

Важливим завданням, на наш погляд, є вивчення сильних рис саме в аспекті психологічного благополуччя особистості. Тому доцільним є дослідження особливостей сильних рис характеру внутрішньо переміщених осіб різного психологічного благополуччя, які ще не проаналізовановано повною мірою науковцями.

Список використаних джерел:

1. Байєр О.О. Життєві кризи особистості: навч. посібник / О.О. Байєр. – Д.: Вид-во Дніпропетр.нац. ун-ту, 2012. – 244 с.
2. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів / О.Є. Блинова // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Т. 9. – Вип. 9. – К.: Талком, 2016. – С.58-66.
3. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади дослідження кризи професійної ідентичності вимушених мігрантів / О.Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».

– 2016. – № 6. – Т 2. – С. 116-121.

4. Блинова О.Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців / О.Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2017. – № 3. – Т. 2. – С.136-141.

5. Богучарова О.І. Копінг-стратегії як фактор «позитивної» адаптації вимушених мігрантів/ О.І. Богучарова., Н.В. Ткаченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія». – 2016. – № 9/1. – Т. 22. – С.27-36.

6. Грисенко Н.В. Роль емоційного інтелекту в успішному подоланні життєвої кризи у внутрішньо переміщених осіб / Н.В. Грисенко, Н.В. Фролова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2017. – №1. – Т.1. – С. 49-57.

7. Дуб В.Г. Адаптація студентів-переселенців до вищого навчального закладу / В.Г. Дуб // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2016. – № 2. – Т. 2. – С. 36-40.

8. Зінченко О. Теоретичні засади дослідження суб'єктивного благополуччя внутрішньо переміщених осіб / О. Зінченко // Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Психологічні науки». – 2016. – № 1(3). – С. 120-132.

9. Кравчук С.Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту/С.Л. Кравчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – 2018. – № 1. – Т. 1. – С. 99-105.

10. Луценко О.Л. The experience of stress and fear of students – IDPs / О.Л. Луценко, А.С. Цапкова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2017. – № 62. – С.18-25.

11. Носенко Е.Л. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості / Е.Л. Носенко, І.Ф. Аршава. – Д.: Вид-во ДНУ. – 2010. – 264 с.

12. Носенко Е.Л. Роль гуманності як позитивної цінності як умова благополуччя особистості / Е. Л. Носенко, О. В. Лисенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія». – 2015. – Вип. 21. – С. 77-82.

13. Поцулко О.А. Комунікативні девіації вимушених переселенців як вияв психологічного насильства / О.А. Поцулко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2016. – № 6. – Т 2. – С. 150-154.

14. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям зі Сходу України / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.

15. Степаненко Л.В. Особливості прояву емоційних станів у студентів-переселенців / Л.В. Степаненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2015. – № 2. – Т. 1. – С. 107-111.

УДК: 37.013.42:377.091

Макар Людмила Михайлівна

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ПТНЗ ТА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Анотація: В даному матеріалі обґрунтовані такі основні поняття, як «цінність», «духовність», «соціалізація». Визначені робота та роль соціального педагога з формування духовних цінностей підлітків у професійно-технічному навчальному закладі. Виокремлено поняття «професійна соціалізація». Обумовлено формування в учнів розумного ставлення до цінностей як однієї з найважливіших завдань сучасної освіти.

Ключові слова: професійно-технічний навчальний заклад, підлітковий період, цінність, духовні цінності, духовність, соціалізація, соціальний педагог.

Аннотация: В данном материале обоснованы такие основные понятия, как «ценность», «духовность», «социализация». Определены работа и роль социального педагога по формированию духовных ценностей подростков в профессионально-техническом учебном заведении. Выделено понятие «профессиональная социализация». Обусловлено формирование в учеников разумного отношения к ценностям как одного из важнейших заданий современного образования.

Ключевые слова: профессионально-техническое учебное заведение, подростковый период, ценность, духовные ценности, духовность, социализация, социальный педагог.

Annotation: This material substantiates such basic concepts as “value”, “spirituality”, and “socialization”. The work and the role of a social teacher in shaping the spiritual values of adolescents in a vocational school are determined. “Professional socialization” is highlighted. The formation of a rational attitude to values in students as one of the most important tasks of modern education is conditioned.

Key words: vocational school, adolescence, value, spiritual values, spirituality, socialization, social teacher.

Професійно-технічна освіта є важливим напрямом, який забезпечує формування особистості спеціаліста, здатного самостійного вирішувати професійні задачі, усвідомлювати особистісну й суспільну значимість професійної (виробничої) діяльності, нести відповідальність за її результати; сприяє соціальній стабільності й розвитку суспільства.

Формування духовних цінностей — це спеціально організована діяльність соціального педагога, що реалізується через взаємозв'язок

конкретних засобів і методів, націлена на духовний розвиток особистості, становлення її духовних цінностей.

У підлітковий період здійснюється перехід від свідомості до самосвідомості. Тому й виникає задача такої цілісної організації освітнього процесу, яка б створювала умови для наповнення внутрішнього світу молоді ціннісним змістом. Особлива роль в її вирішенні належить духовно-моральному вихованню, спрямованому на формування емоційно-мотиваційної сфери особистості.

Робота соціального педагога з формування духовних цінностей підлітків у ПТНЗ повинна базуватися на: аксіологічних принципах, що відображають національні та загальнолюдські цінності духовного життя суспільства; важливіших положеннях антропології й культурології про цільність й ієрархічність людської душі, про виховання людини через засвоєння вітчизняної та світової культури.

У науковій літературі представлений підхід, відповідно до якого «цінність» означає таке ставлення до природи, людської діяльності та її результатів, яке фіксується на рівні свідомості та в цій формі характерне для культури досить широких історичних періодів [4, с. 202].

В українському педагогічному словнику, поняття «духовність» визначається як «індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: індивідуальної потреби пізнання й соціальної потреби жити», «діяти для інших» [3, с. 49].

На думку професора І.Д. Беха, духовно-моральні цінності виступають адекватним індикатором розвинутої особистості, за допомогою яких вона визначається. Більш того, особистість володіє цими цінностями, як особистими якостями. При цьому важливо, щоб рівень володіння ними був таким, щоб міг допомогти використанню їх у реальній життєдіяльності [2].

Реалізація змісту і завдань морального, правового, трудового, естетичного, національно-патріотичного, превентивного та виховного напрямів передбачає врахування специфіки майбутньої професійної діяльності робітників, необхідних для цього людських і професійних якостей. У зв'язку з цим соціальний педагог ПТНЗ повинен здійснювати корекцію всіх виховних впливів на кожного учня й на учнівський колектив в цілому як у навчальному закладі, так і з боку різноманітного соціального середовища.

Соціалізація як один із основоположних соціальних процесів, що забезпечує успішне існування людини в середині суспільства — це «процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення і розвитку як цілісної особистості» [3, с. 314].

Процес професійної соціалізації активізується в юнацькому віці, періоді професійного самовизначення, ідентифікації, адаптації. Саме в цей період відбувається також поглиблення професійних норм, правил, цінностей, прийняття і закріплення соціальної ролі представника певної професії.

У більшості визначень соціалізації особистості позначена присутність інститутів соціалізаційного процесу. Різниця лише у співвідношенні зовнішніх впливів й впливів, які додаються до усвідомленого або інтуїтивного вибору життєвих цінностей самим індивідом — підлітком.

Велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги суспільства, батьків та педагогів — формування духовного світу молоді, духовності як провідної якості особистості.

Професійно-технічний навчальний заклад є тим середовищем, в якому учні набувають спеціальні знання, навички та вміння, отримують перший досвід соціально-професійних відносин, усвідомлюють головні професійні цінності.

У сфері розумової діяльності — як шлях від сприйняття інформації про навколишнє до глибокого усвідомлення її сутності; у сфері естетичної діяльності — у напрямі досягнення краси та вироблення потреби створювати прекрасне до оволодіння способами творіння прекрасних учинків, дій, речей передусім реалізується духовний розвиток особистості.

Формування в учнів розумного ставлення до цінностей — одне з найважливіших завдань сучасної освіти. Реалізації необхідного комплексу морально-духовних цінностей у навчально-виховному процесі буде сприяти науково обґрунтована їх систематизація. Формування духовних цінностей буде здійснюватися ефективніше, якщо одержані учнями знання систематично використовуються в їх практичній діяльності.

Сьогодні виникає така ситуація, що соціальний педагог у сучасному ПТНЗ повинен виконувати великий обсяг виховної роботи за короткий відрізок часу. У цьому і проявляється необхідність ефективності цілісного процесу виховання. Необхідно допомогти молодій людині збагнути свою глибинну сутність, виявити свою духовну основу, сформувати свій національний характер.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєв А., Іщук Н. Проблема формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій на сучасному етапі. Рідна школа, 2009. № 12. С. 19–21.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К., 1997. 378 с.
4. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986. С. 202-204.
5. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал.* Львів, 2006. № 1. 213 с.

УДК 159.9

Макарова Олена Павлівна,

Харківський національний університет внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПОГЛЯДІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ В ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. Проведено теоретичний аналіз феномену ідентичність. Розглянути концепції розвитку професійної ідентичності закордонними науковцями. Виділені основні тенденції в напрямку вивчення ідентифікаційних процесів. Розглянуті два основних аспекти ідентичності: особистісна та соціальна, які впливають на розвиток професійної ідентичності, типи ідентифікації в професії.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, професійна ідентичність, самовизначення, формування, розвиток.

Аннотация. Проведен теоретический анализ феномена идентичность. Рассмотрена концепция развития профессиональной идентичности зарубежными учёными. Выделены основные тенденции в направлении изучения идентификационных процессов. Рассмотрены два основных аспекта идентичности: личностная и социальная, которые влияют на развитие профессиональной идентичности, типы идентификации идентичности.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, профессиональная идентичность, самоопределение, формирование, развитие

Annotation: In the article the theoretical analysis of the phenomenon of identity is carried out. The concept of development of professional identity by foreign scientists is considered. The main tendencies in the direction of studying identification processes are singled out. Two main aspects of identity are considered: personal and social, which influence the development of professional identity, identities.

Keywords: identity, identity, professional identity, self-determination, formation, development

Позитивне зростання та функціонування багатьох сфер життя певним чином визначається особистісними здібностями, якостями цінностями окремої людини. Яка здатна захищати свої права, виконувати певні обов'язки та здійснювати свідомий життєвий вибір. Актуальним питання щодо формування, розвитку особистості та становлення її ідентичності.

Аналіз теоретичних та практичних досліджень ідентичності дозволяє виділити основні тенденції в напрямку вивчення ідентифікаційних процесів:

- 1) від персонально – орієнтованих до соціально – орієнтованих
- 2) від описового до експериментального вивчення
- 3) від психологічного і соціального до міждисциплінарного.

Сучасна психологія значну увагу приділяє дослідженню соціальної ідентичності, що пов'язано з вивченням окремих її видів, їх відповідності існуючим групам: сімейних, професійних тощо.

К. Абульханова – Славська виділила чотири типи ідентифікації в професії:

1. Ідентифікація відбувається через вибір професії, що максимально відповідає характеристикам людини.

2. Ідентифікація з професією така, що вона дає можливість руху особистості в професійній діяльності, по ступеням майстерності та службовій кар'єри.

3. Тип ідентифікації, при якому рух в професії здійснюється через розвиток, вдосконалення якостей і здібностей особистості.

4. Ідентифікація, для якої співпадіння з професією обумовлено не тільки наявністю здібностей, але й творчою активністю особистості [1].

Ідентифікація людини з професією включає поєднання життя професіонала з його діяльністю, при якій набуті ним типові риси, що проявляються у інших сферах життєдіяльності, та визначають відношення особистості до діяльності.

Х. Теджфел вважає, що досягнення ідентичності можливе як посередництво розвитку особистісної ідентичності, так і через формування соціальної ідентичності.

Г. Брейкуел виділяє соціальне походження ідентичності, саме у взаємодії з соціальним світом людина активно засвоює поняття, за допомогою яких пізнає себе.

Е. Гофман виділяє такі типи ідентичності:

1) Соціальна ідентичність – типізація особистості іншими людьми на основі окремої соціальної групи, до якої вона належить.

Зазвичай у структурі соціальної ідентичності виділяють декілька основних компоненти: когнітивний та афективний.

2) Особистісна ідентичність- індивідуальні ознаки людини.

3) Я – ідентичність - суб'єктивне відчуття індивідом своєї життєвої ситуації та її своєрідності.

Отже основні аспекти ідентичності – соціальний та особистісний, які можливо розділити тільки умовно. Зріла людина здатна вдало поєднувати їх обидві, що сприяє цілісності психічного життя та успішній самореалізації у багатьох сферах.

Особистісна ідентичність «продовжується» в соціальних якостях особистості, соціальні ролі, набутий життєвий досвід впливають на формування особистісної ідентичності. На основі вищевикладеного аналізу різних теоретичних підходів можемо зробити висновок, що формування ідентичності носить соціальний характер та визначається багатьма чинниками.

Однією з головних умов професійного розвитку є прагнення усвідомлення людиною специфіки своєї професійної діяльності, власних цінностей, смислів, образу себе та образу навколишнього світу. Результатом діяльності професійної свідомості є професійне самовизначення, що виражається у професійній ідентичності.

Література

1. Абульханова – Славська К.А. Личность в процессе достижения и общения. Психология личности. Самара: БАХРАХ. М., 2002. С. 301-344.

УДК: 316.64

Мартіросян Марина Вікторівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА І ПРАВОВА ДЕСТРУКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: правова деструктивність як особистісне утворення розглядається як комплекс мотиваційно-ціннісних компонентів соціально-адаптаційних структур особистості; деталізовано особливості копінг-поведінки у реконструкції професійної свідомості фахівців правової сфери; наголошено на значенні задіяння копінг-процесів у стресових ситуаціях; зазначено, що психологічний зміст копінг-ресурсів фахівців правової сфери визначає якість їх суб'єктивних ставлень до себе і зміст їх правової компетентності.

Ключові слова: правове світосприйняття, правова деструктивність, правова компетентність, копінг-поведінка, фахівці правової сфери.

Анотация: правовая деструктивность как личностное образование рассматривается как комплекс мотивационно-ценностных компонентов социально-адаптационных структур личности; детализировано особенности копинг-поведения в реконструкции профессионального сознания специалистов правовой сферы; поставлено акцент на значении включения копинг-процессов в профессиональные ситуации; определено, что психологическое содержание копинг-ресурсов специалистов правовой сферы определяет качество их субъективных отношений к себе и содержание их правовой компетентности.

Ключевые слова: правовое мировосприятие, правовая деструктивность, правовая компетентность, копинг-поведение, специалисты правовой сферы.

Annotation: legal destructiveness as personality entity is considered as a complex of motivational and value components of social and adaptational structures of a personality; peculiarities of coping-behavior in the reconstruction of professional consciousness of legal sphere specialists have been clarified; it has been stated on the significance of the involvement of coping processes in stress situations; it has been noted, that psychological content of coping resources of legal sphere specialists determines the quality of their subjective attitudes towards themselves and the content of their legal competence.

Keywords: legal world perception, legal destructiveness, legal competence, coping-behavior, legal sphere specialists.

В сучасних економічних умовах цивілізоване рішення соціальних питань українського суспільства є певної своєрідною проблемою. Наша незалежна держава з перших днів свого існування зіштовхнулася з цілим комплексом соціальних проблем, характер яких є відомим у світовій практиці організаційної психології. Ситуація, яка склалася в Україні, свідчить про те, що у найближчий період основна частина проблем буде локалізована у правовій сфері.

Слід зазначити, що соціально-економічна ситуація засвідчує, що

правова грамотність людини може виступати важливим чинником її соціально-психологічного благополуччя. Правова грамотність людини пов'язана в першу чергу із її обізнаністю у сфері права, що досить часто можливо за рахунок отримання відповідної освіти. Якщо цей факт відсутній в автобіографії людини, то це означає, що вона може потрапити у зону переживання правової компетентності, яка з часом може перерости у правову деструктивність.

Відразу зазначимо, що у даному дослідженні ми будемо розуміти правову деструктивність як певний стан свідомості особистості, який містить комплекс мотиваційно-ціннісних компонентів соціально-адаптаційних структур особистості. Традиційно серед таких компонентів розглядають соціальну релаксацію, соціальну артикуляцію (процес упорядкування норм і вимог, які висуває правове суспільство до людини), ліквідацію монопольних точок зору у вирішенні юридичних питань (володіння єдиною істиною), конструктивність критики. Отже зрозуміло, що забезпечення кожного із перерахованих компонентів правової деструктивності потребує не лише реконструкції юридичних структур і законодавчої бази суспільства, а й істотних змін у інтелектуальній та ціннісно-мотиваційній сфері його членів. Стрижнем нового правового світосприйняття має стати певний рівень організації правової діяльності особистості. Йдеться про необхідність формування у людини нелінійного мислення, яке здатне прийняти й проаналізувати альтернативні варіанти вирішення правової ситуації, відшукати засоби впливу на ту чи іншу систему відповідно до тенденції її розвитку, уникаючи при цьому логоцентризму тобто безумовної орієнтації на мислення, слово, закон.

Весь спектр копінг-процесів, які людина використовує для подолання складних життєвих ситуацій можна відстежити в копінг-поведінці людини. Головною відмінністю копінг-поведінки є її суб'єктні характеристики, завдяки яким можна вивчати внутрішній світ людини. Ресурсна зона копінг-поведінки фахівця вміщує як середовищні (соціальні), які відображають доступність інструментальної, моральної та емоційної допомоги з боку соціальної мережі, так й особистісні (психологічні), які вміщують навички і здатності індивіда. Їх характеризують, як відносно стабільні засоби і можливості, усвідомлене застосування яких, дозволяє людині впоратися з важкою чи стресовою ситуацією, що в результаті позитивно впливає на здоров'я особистості.

Правова деструктивність як особистісне утворення в свідомості фахівця відображає зв'язок між думками, емоціями і ймовірними причинами зниження трудової придатності і порушень професійного здоров'я. В той же час ефективний копінг відіграє важливу роль у підтриманні професійного здоров'я, більш швидкому одужанні при захворюваннях, він може впливати на гормональний рівень та імунну систему, а також знижувати шкідливу дію стресорів. Від того, які ресурси у даної особистості найбільш придатні, залежатиме подальша копінг-поведінка і стратегії, які людина використовуватиме у ситуаціях правової дійсності. Безперечно, ресурси індивіда утворюють реальний потенціал для подолання стресових ситуацій. Навіть проста їх наявність забезпечує адаптивну функцію: надає впевненість людині, підтримує її самоідентичність, підкріплює самоповагу, а отже блокує її професійну деструктивність у сфері правової діяльності.

УДК 378:364-43

Мекшун Алла Дмитрівна

Чернігівський національний технологічний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВНЗ

У статті розкриті основні проблеми на шляху правової підготовки майбутніх соціальних працівників. Автор виділив основні принципи побудови педагогічної діяльності для ефективної організації учбового процесу. Визначені основні нормативно-законодавчі недоліки професійної освіти, які негативно позначилися на теоретичній і практичній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: майбутній фахівець соціальної сфери, правова підготовка, професійна підготовка.

В статье раскрыты основные проблемы на пути правовой подготовки будущих социальных работников. Автор выделил основные принципы построения педагогической деятельности для эффективной организации учебного процесса.

Определены основные нормативно-законодательные недостатки профессионального образования, которые негативно обозначились на теоретической и практической подготовке будущих социальных работников.

Ключевые слова: будущий специалист социальной сферы, принципы построения педагогической деятельности, правовая подготовка, профессиональная подготовка.

Annotation. The article reveals the main problems in the way of legal preparation of future social workers. The researcher stresses that higher education today as priority characteristics allocates competence, erudition, individual creativity, to search for knowledge and the need to improve them, the high culture of the individual. Formation of readiness of students for future work in the social sphere is a complicated process due to the interaction of all components of vocational training in high school. The main legislative and regulatory deficiencies in vocational education have been identified, which have been negatively reflected in the theoretical and practical training of future social workers concerning the legal aspects of future professional activity.

Key words: future specialist in social sphere, legal training, vocational training.

Постановка проблеми. Перехід України до ринкових відносин, її інтеграція до світової економічної системи, зміни в політичній сфері, а також переорієнтація з юридичного позитивізму на доктрини позитивного права потребують нових підходів до розуміння соціальної політики та перспектив

її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання професійної підготовки фахівців в умовах ВНЗ висвітлені в працях Л. Завацької, А. Капської, Т. Сили, О. Торубари, та ін. Окремі питання підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах ВНЗ розглянуті С. Белічевою, М. Гарашкіним, Д. Годлевською та ін. Разом з тим, недостатньою є кількість досліджень, пов'язаних зі специфікою формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження – розкрити основні проблеми на шляху правової підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ.

Як зазначає А. Капська, при підготовці соціальних працівників у вищих навчальних закладах навчальні плани перевантажені вивченням дисциплін, які не мають змістовного соціального сенсу, недостатня забезпеченість курсами, спрямованими на оволодіння майбутніми соціальними працівниками практичними навичками професії [2, с. 14].

При формуванні правової компетентності майбутніх соціальних працівників повинен бути задіяний ряд додаткових можливостей освітньо-виховного середовища ВНЗ, зокрема, залучення студентів до підготовки та проведення науково-практичних конференцій, навчальних і методичних семінарів, круглих столів тощо. У сучасному освітньому просторі ВНЗ виділяють проблеми, пов'язані з організацією практичної підготовки: практично немає стійкого зв'язку між ВНЗ, соціальними закладами та державними органами; відсутня чітка система фінансування; практична підготовка не регулюється державним освітнім стандартом, в якому містяться наступні приписи: «... в кожному вищому навчальному закладі повинна бути розроблена своя система практик, яка б містила програму і принципи проведення практики»[1].

Висновки Наразі вітчизняна освіта вимагає докорінно нових європейських підходів до професійної підготовки кадрів. Колишні напрями вищої освіти здійснювалося в руслі традиційних суспільних цінностей та ідеалів. Відтак серед пріоритетних характеристик сьогоднішньої вищої освіти на перший план постає компетентність, ерудиція, індивідуальна творчість, самостійний пошук знань і потреба у їх вдосконаленні, висока культура особистості.

Список використаних джерел:

1. Жильцова И.Ю. Компетентностный подход в социально-гуманитарном образовании. Вестник социально-гуманитарного образования и науки. – Екатеринбург: издательство УМЦ УПИ, 2011, №1. С. 94-98.

2. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім.О.Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2010. №15.С. 12-16.

УДК 159.923

Москаленко Вікторія Василівна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ГАРМОНІЗАЦІЇ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Аннотация: статья посвящена рассмотрению теоретических подходов арт-терапии, ее направленности и содержания. В статье описаны различные взгляды на арт-терапию как на эффективный и экологический способ диагностики и коррекции эмоциональных расстройств, межличностных конфликтов, повышенной тревожности, негативной «Я-концепции», низкой самооценки и т. п. Особое внимание уделяется вопросу о преимуществах и достоинствах арт-терапии как метода гармонизации психического здоровья.

Ключевые слова: метод арт-терапии, комплексный подход арт-терапии, терапия творчеством, виды арт-терапии, сублимация, эмоциональная сфера.

Annotation: the article is devoted to the consideration of the theoretical approaches of art-therapy, its focus and content. The article describe various views to art therapy as an effective and ecological way to diagnose and correct emotional disorders, interpersonal conflicts, increased anxiety, negative "self-concept", low self-esteem, etc. Special attention is paid to the issue of the advantages and merits of art-therapy as a method of harmonization of mental health.

Key words: art-therapy method, a complex approach of art-therapy, creativity therapy, types of art-therapy, sublimation, emotional sphere.

Арт-терапія – це сучасний напрямок у психотерапії, заснований на мистецтві та творчості. Арт-терапія включає діагностику, корекцію і, безпосередньо, терапію психологічних проблем особистості. Уперше цей термін був використаний Андріаном Хілом у 1938 році при описі своєї роботи з хворими на туберкульоз. У вузькому сенсі слова арт-терапію розуміють як лікування мистецтвом з метою впливу на психоемоційний стан людини. Перші спроби використовувати арт-терапію для корекції труднощів особистісного розвитку, коли арт-терапевтичні методи були застосовані в роботі з дітьми, що зазнали стрес у фашистських таборах. З того часу арт-терапія набула широкого поширення і використовується як самостійний метод і як метод, що вміщує й інші техніки [5].

Арт-терапія – один із екологічних, і, одночасно, глибоких методів психологів і психотерапевтів. Малюючи, займаючись ліпкою або описуючи в літературній формі свою проблему або настрій, людина одержує закодоване послання від самого себе, тобто з власної підсвідомості[3]. У арт-терапії пацієнтам пропонуються різноманітні заняття образотворчої та художньо-прикладного характеру (малюнок, графіка, живопис, скульптура, дизайн, дрібна пластика, різьба, випалювання, карбування, батік, гобелен, мозаїка, фреска, вітраж, різноманітні вироби з хутра, шкіри, тканин тощо), які спрямовані на активізацію спілкування з психотерапевтом, або в групі загалом, для більш зрозумілого, чіткого вираження власних переживань, проблем, внутрішніх протиріч, так і творчого самовираження .

Дельфіно-Бейлі поділяє арт-терапію на активну, пасивну та змішану. Спонування до самостійної творчості – активна, аналіз вже існуючих робіт – пасивна, активізація ролі тренера, взаємодія в процесі навчання – змішана. Незважаючи на різноманітний фактичний матеріал, арт-терапія в теоретичному

аспекті й до сьогодні знаходиться на стадії емпіричних узагальнень. Аналіз літературних джерел з арт-терапії свідчить про те, що це загальне поняття, яке поєднує різноманітні методи та форми. Саме тому не існує загально визнаної класифікації та систематизації арт-терапії у методологічному сенсі [5].

Існують креативістичні уявлення, сублімативні, проєктивні, арт-терапія як зайнятість та ін. Згідно креативістичним уявленням, адаптаційний вплив арт-терапії на психіку можна розуміти у зв'язку з сутністю мистецтва. Завдання арт-терапії — не зробити всіх людей художниками або скульпторами, а активізувати в людині діяльність, що реалізує його творчі можливості. Терапія спрямована на творчу активність, здатність створювати і спонукає її самостійно творити [1].

Широко поширені погляди на арт-терапію як на особливу форму відреагування та сублімації. Художня сублімація виникає тоді, коли інстинктивний імпульс людини замінюється візуальним, художньо-образним уявленням [2].

Кляйн розглядає малювання як компенсуючий акт, що дозволяє хворому зменшити агресію. У практичній роботі лікарі створюють такі умови, які дозволили б перевести асоціальні реакції хворого в конструктивну творчу діяльність. Вважається доцільним інтенсифікувати процес, задаючи спеціальні теми для творчості, під час обговорення та інтерпретації творів хворих.

Фізіологічний та фізичний вплив арт-терапії полягає в тому, що образотворче творчість сприяє поліпшенню координації, відновленню і більш тонкого диференціювання ідеомоторних актів. Не можна недооцінювати також безпосередній вплив на організм кольорів, ліній та форм.

За психоаналізом, основний механізм арт-терапії є сублімація. Цінність застосування мистецтва в терапевтичних цілях полягає в тому, що з його допомогою можна на символічному рівні висловити та дослідити найрізноманітніші почуття: любов, ненависть, образу, злість, страх, радість та ін [2].

Показниками для використання арт-терапії як методу гармонізації психічного здоров'я є емоційні розлади, переживання відчуження іншими людьми, почуття самотності, міжособистісні конфлікти, незадоволеність сімейними стосунками, ревності, підвищена тривожність, страхи, фобії, стреси, депресії, негативна «Я-концепція», низька самооцінка тощо [4].

Одним із важливих принципів, що забезпечують гармонізацію психічного здоров'я людини є комплексний підхід арт-терапії, який надає зв'язок між неусвідомлюваною та усвідомлюваною інформацією про власне «Я» та можливість глибше та екологічніше діагностувати та скорегувати психічний стан особистості.

Отже, арт-терапія є ефективним методом, що знаходить відповіді на питання, які турбують людину не тільки сьогодні, але й ті, що спрямовані на майбутнє та минуле. Саме тому методи арт-терапії неодмінно сприятимуть гармонізації особистості цілісно та повноцінно.

Список використаних джерел

1. Виготський Л. С. Психологія мистецтва. — М.: Фенікс, 1998. — 480 с.
2. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. - СПб. : Питер ком., 2001. - 384 с.
3. Копытин А. И. Современная клиническая арт-терапия. Учебное пособие, М.- Когито-центр, 2015.
4. Підлипна Л. Терапія мистецтвом. — Івано-Франківськ: ОІППО - 2009. — 136 с.
5. Психотерапія / Под ред. Б. Д. Карвасарского. СПб., 2000.

УДК: [378.147:5]:7.064.3

Наливайко Наталія Анатоліївна

Харківський національний медичний університет

Наливайко Олексій Олексійович

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СТУДЕНТІВ ЗВО

Анотація. В умовах розвитку гуманістичної освіти навчальний процес, зокрема в закладах вищої освіти, розглядають як організацію навчального співробітництва викладача та студентів, які пов'язані спільною працею, ставлять однакові завдання щодо досягнення її мети, усвідомлюють свою відповідальність за кінцевий результат. Такий підхід відповідає головним положенням сучасної вищої освіти, означає зміну стереотипних ролей у напрямку утвердження та підсилення функції викладача, посередника та суб'єктної позиції студентів шляхом надання їм змоги вільно виявляти власний вибір, активність, формувати особистісні погляди, позицію тощо.

Ключові слова: організація, взаємодія, навчальне співробітництво, навчальний процес.

Abstract. In the context of the development of humanistic education, the educational process, in particular in institutions of higher education, is regarded as the organization of educational cooperation between lecturer and students, which are connected with the joint work, set the same goals for achieving its goal, realize their responsibility for the final result.

This approach corresponds to the main position of modern higher education, means changing stereotypical roles in the direction of the statement and strengthening the functions of lecturer, mediator and subjective position of students by allowing them to freely exercise their choices, activity, shape personal views, position, and etc.

Key words: organization, interaction, educational cooperation, educational process.

У контексті глобальних соціально-економічних змін, що відбуваються зараз у нашій країні, не можна не відзначити перетворення, пов'язані із системою вищої освіти. В умовах відходу від авторитарності в системі вітчизняної вищої освіти постає нагальна проблема удосконалення освітнього процесу на основі більш гуманних підходів, заміна застарілих моделей навчання та перехід на партнерську модель отримання вищої освіти. Зазначена вище парадигма спрямована на співробітництво всіх суб'єктів освітнього процесу на основі взаємоповаги та розуміння оперативних і стратегічних потреб.

Вирішення окреслених завдань потребує цілеспрямованої організації навчального співробітництва студентів, для цього насамперед необхідно з'ясувати суть поняття «організація».

Згідно зі словником іншомовних слів, організація (від фр. organization) – будова, структура чогось; налагодження, упорядкування, приведення чогось у систему. У філософському словнику організація визначається як: 1) об'єднання індивідів, які спільно реалізують певну програму або мету й діють на основі певних процедур чи правил; 2) сукупність процесів або дій, спрямованих на утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; 3) внутрішня упорядкованість, взаємодія більш чи менш диференційованих та автономних частин цілого, що зумовлена його будовою.

Одним із провідних дослідників поняття «організація» є вітчизняний вчений О. Богданов, який розробив власну теорію організації, згідно з якою будь-яка діяльність людини розглядається як матеріал для збагачення досвіду людства з удосконалення організації подальшої діяльності.

Аналіз праць сучасних учених (Ю. Бабанського, В. Євдокимова, О. Малихіна, О. Молчанюк, О. Попової, І. Прокопенка) засвідчує, що організацію навчального процесу розуміють як узгодження всіх елементів структури навчальної діяльності (цілей, принципів, змісту, методів та форм), що забезпечує необхідні зовнішні умови для її здійснення відповідно до індивідуальних особливостей студента для досягнення головної мети.

З огляду на це, організація навчального співробітництва студентів також передбачає узгодження цілей, педагогічних принципів, змісту навчання, методів і форм спільної діяльності для активізації та узгодження мотивів, цінностей, інтересів, знань, умінь, рефлексивної поведінки студентів. Отже, організація навчального співробітництва студентів потребує застосування відповідних дидактичних методів як сукупності взаємопов'язаних компонентів, що могли б забезпечити оптимальну організацію навчального співробітництва студентів й підпорядковувалися загальній меті розвитку творчої особистості студента, його гуманістичних та суб'єктних якостей.

Зокрема, спільна творча праця викладача й студентів у ході навчання практичним навичкам у зручному для студента темпі значно поліпшує ефективність обміну інформацією й полегшує освоєння студентами навчального курсу. Упровадження активних методів навчання у вищу освіту передбачає комплексне реформування використання інформаційних технологій, що в навчальному процесі будуть мати свої особливості. Так, застосування активних методик навчання уможливорює, крім аудиторних занять, при відповідному забезпеченні одержувати базові знання за допомогою самостійної роботи студентів з навчальними матеріалами, на що акцентується особлива увага. У цьому випадку, крім традиційних паперових навчальних матеріалів (підручників, посібників тощо), може бути застосована електронна форма подання освітньої інформації. Головні переваги електронної презентації навчальної інформації для самостійної роботи студентів – це, насамперед, застосування інтерактивних технологій, а також їх компактність, великі виражальні здатності у поданні навчальної інформації (відео, звук, динамічні зображення – анімації), що впливають на всі сенсорні системи людини. Це, на наш погляд, сприяє засвоєнню знань як на концептуальному, так і на проєктивному рівні, створенню й активному використанню освітніх мультимедійних технологій, а також навчальних ресурсів у мережі «Інтернет».

Сучасний заклад вищої освіти має підготувати фахівця, здатного до постійного саморозвитку, самовдосконалення впродовж усього життя, і чим багатший буде його внутрішній світ, тим яскравіше він виявиться в його професійній діяльності. У цьому контексті особливої значущості набуває організація навчального співробітництва учасників навчального процесу.

Отже, організація навчального співробітництва студентів ЗВО розглядається як впорядкована та налагоджена діяльність, що передбачає управління діяльністю з боку викладача та самоуправління з боку студента на кожному етапі навчального співробітництва. Особливостями організації навчального співробітництва студентів є те, що вони сприяють використанню активних методів дослідження явищ і процесів, які вимагають від студентів самостійності, логічності, аналітичності, критичності мислення при підготовці до практичних та лабораторних робіт. У результаті навчання розвиваються здібності студентів, що дозволяють їм проєктувати, конкретизувати, моделювати, екстраполювати, прогнозувати розвиток явищ і процесів, володіти діалектикою, методами наукового пізнання, модальною логікою.

UDK: 37.015.33

Nikitina, Oksana Petrivna

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF TEACHING PSYCHOLOGICAL DISCIPLINES IN ENGLISH TO FUTURE ENGINEERS- PEDAGOGUES

The paper deals with the problem of implementation the innovative educational technologies in the modern training system of future engineers-pedagogues. The necessity of proficiency level of English for high-quality engineering and pedagogical training is shown. The features of realized technologies in teaching the courses "Developmental and pedagogical psychology" and "Psychology of work" to future engineers-pedagogues in English are presented.

Keywords: educational process, modern training system, teaching in English, psychological courses, student, future engineers-pedagogue.

To the modern specialist of any specialty a number of requirements are presented. One of the main is developed readiness for implementation of modern technologies.

On the one hand, modern engineer-pedagogue should know the advanced technical development [2]. XXI century is the age of modernization in all areas of professional activity. The pace of modern life is very fast. In consequence of which, the modern engineer-pedagogue should be able to work productively with appliances, have good optimization skills, should be able to cope with high labour intensity and information saturation.

On the other hand, modern engineers-pedagogues must be able to teach their students using innovative educational technologies. For example, the ability to create and conduct trainings, business games, etc.

English language is a universal language of international communication. Knowledge of this language opens for Ukrainian the opportunity to expand professional contacts, access to more information resources, since the Internet system by more than half is in English. It is used by 51.6% of all the websites [4].

Having a good level of English, a professional may be able to access primary sources, because all the material of world importance is written in English or translated into it [1].

Thus, within preparing a modern engineer-pedagogue is important not only teaching professional English at the following lessons, but also teaching a cycle of normative and selective disciplines in English.

Proceeding from the fact that both students and teachers are not native speakers of English, such a system of organization of the educational process will allow not only to improve the level of knowledge in the discipline, but also makes it possible to improve the level of knowledge in this language [3].

And this provides an increase in professional opportunities in the current subjects of professional activity (pedagogues of universities), and in future subjects of professional activity (students).

Guided by a modern view of the system of organization of educational activities in the university, lectures and practical classes, tasks within the distance education system in the teaching of psychological disciplines in English should be built to disclose the creative potential of the student, to provide development for further self-education, etc.

That is why, during 2016/2017 academic year, we used various innovative technologies in teaching the courses “Developmental and pedagogical psychology” and “Psychology of work” to future engineers-pedagogues.

So, every lecture session was accompanied by a bright presentation. The terms were not simply in English, but were arranged in such way to form a certain figure (circle, triangle, etc.). The words were printed in different fonts, colours. The size of the letters of each word was also different. Students had, first of all, to find the word, then in a joint discussion with the group, not just translate it, but discuss the possible context of its application. This technique allowed increasing attention in the class, providing students with an opportunity to feel more confident (many students at the first lecture were very worried because they could not answer in English fluently), contributing to better memorization.

The main result, for our opinion, is the activation of learning activities of future engineers-pedagogues. The educational process of their “speaking” in the lecture hall on psychological disciplines in English has been systematically built.

Future engineers-pedagogues have been able to feel more confident, and in the future will be able to convey their professional ideas to the whole world.

We believe that such experience in the implementation of educational technologies in the teaching of psychological disciplines to future specialists in the engineering and pedagogical profile can be useful in their future professional activity, and this practice of expanding professional knowledge should continue.

List of references:

1. 2016 рік – Рік англійської мови в Україні: методичні рекомендації / Ярмолинецька ЦРБ. – Ярмолинці, 2016 . – 20 с.
2. Коваленко О. Е. Підготовка інженерів-педагогів магістерських програм – Якою їй бути? / О. Е. Коваленко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 1. – С. 99-106.
3. Ткачев С. И. Из опыта преподавания психологии на английском языке / С. И. Ткачев // Актуальні питання викладання іноземних мов у ВНЗ та самостійна робота студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-17 квітня 2009 р.). – Х. : Вид-во НФаУ, 2009. – С. 46-47.
4. Usage of content languages for websites / W3Techs - World Wide Web Technology Surveys. – URL : https://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all.

УДК: 159.923

Нікіфорова Світлана Миколаївна

Пивоварова Олена Іванівна

Пивоварова Наталя Іванівна

Харківський національний університет будівництва та архітектури

SMARTSPEAKING ONLINE - ІННОВАЦІЙНИЙ SEO ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГОВОРІННЮ ОНЛАЙН

Анотація: Доповідь присвячено проблемі інноваційного навчання іноземній мові онлайн. Зокрема, дослідження спрямовано на вивчення закономірностей розвитку навичок говоріння онлайн на основі поетапного формування розумових дій з породження і сприйняття мовних висловлювань за допомогою структурованих матриць, що визначають формат повідомлення та алгоритм дій, що включають аналіз умов, планування, реалізацію та оцінку якості повідомлення відповідно до заданих вимог.

Ключові слова: мнемотехніка, інтерактивна матриця, комунікативна компетентність, метакогнітивне орієнтування.

Аннотация: Доклад посвящен проблеме инновационного обучения иностранному языку онлайн. В частности, исследование направлено на изучение закономерностей развития навыка говорения онлайн на основе поэтапного формирования умственных действий по порождению и восприятию речевых высказываний с помощью структурированных матриц, определяющих формат сообщения и алгоритм действий, включающих анализ условий, планирование, реализацию и оценку качества сообщения в соответствии с заданными требованиями.

Ключевые слова: мнемотехника, интерактивная матрица, коммуникативная компетентность, метакогнитивная ориентировка.

Abstract: The report is devoted to the problem of innovative learning of foreign language online. In particular, the study is aimed at studying patterns of online speaking skill development based on the gradual formation of mental actions to produce and perceive speech utterances using structured matrices that define the message format and algorithm of actions, including the analysis of conditions, planning, implementation and quality assessment of the message in accordance with the specified requirements.

Keywords: mnemonics, interactive matrix, communicative competence, metacognitive orientation.

На кафедрі іноземних мов ХНУБА, яку очолює професор Сергеева Т.В., відкрився єдиний в Україні системний курс підготовки Online до іспиту на рівень B2 на базі English Cambridge: First.

SmartEnglishOnline (SEO) - інноваційне навчання онлайн, центроване на учні. Дослідження спрямовано на вивчення можливості індивідуалізації навчання онлайн на рівні особистісних смислів, ресурсів і когнітивно-сміслової структури, що відбиває зв'язки нейронної мережі того, хто на-

вчається. Індивідуальна програма навчання будується на основі технології накладення когнітивно-сислової структури учня на суспільно-вироблену структуру предмета. Формується метакогнітивна компетентність, яка дозволяє здійснювати самоврядування процесом навчання, включаючи кількісний і якісний аналіз його успішності.

У рамках курсу використовується ціла низка інноваційних мнемотехнік і методик. А саме: 1) мнемотехники запам'ятовування лексичного матеріалу в форматі інтерактивних словників і ментальних карт; 2) мнемотехніка запам'ятовування граматичних правил в форматі крос-форм; 3) мнемотехніка запам'ятовування лексико-граматичного матеріалу в форматі скролінгового тренажера; 4) мнемотехніка запам'ятовування і автоматизації мовних дій письма і говоріння; тощо.

Зокрема, у нашій доповіді розглядається мнемотехніка запам'ятовування і автоматизації мовних дій говоріння. Навчання говорінню вимагає розвитку мовних знань, мовного досвіду та комунікативної компетентності, яка, в свою чергу, відображає інтелект, культуру, ерудицію та інтереси учня. В рамках SEO цілеспрямовано розвивається як точність, так і швидкість мови. Це - підсумковий «момент істини», в якому сконцентровано все, що учень знає і вміє. Навик говоріння розвивається як реальні внутрішні дії з породження і сприйняття мовних висловлювань. Розвиток досвіду йде поетапно і оптимально, коли результат попередньої дії стає способом здійснення подальшої. Самоврядування і самооцінка процесу навчання здійснюється на основі метакогнітивного орієнтування, що охоплює знання про себе, про процес пізнання і про предмет. Система практик включає вступну практику, у форматі стартового тесту, індивідуальної програми навчання, вступних відео-огляду та презентації е-курсу; підготовчу практику у вигляді мотивуючих і тренувальних вправ, правил і мнемотехніки; навчальну практику у форматі роботи з інтерактивними матрицями; екзаменаційну практику у форматі цільового іспиту. Найскладніше завдання - домогтися спонтанності і швидкості мови. Для цього розвивається словниковий запас, який дозволяє ясно, логічно і відповідно до ситуації висловлювати свою думку. Його набуття забезпечується комплексом інтенсивних підготовчих практик, що автоматизують необхідну тематичну лексику, розмовні кліше і цілі конструкції, які об'єднують лексичні та граматичні ресурси в конкретному тематичному контексті. Практики також слугують розвитку ідей щодо того, ЩО говорити в рамках запропонованої теми. Це вміння допомагає подолати стрес, який може виникнути в ситуації іспиту. Навчальні практики говоріння спрямовані на розвиток мовленнєвих умінь: відповідати на питання особистого плану; описувати та порівнювати об'єкти, людей, ситуації; обговорювати проблеми, погоджуватися, заперечувати, аргументувати і приймати рішення. Розвиток цих умінь відбувається поетапно за допомогою інноваційних інструментів «розумних матриць говоріння», які крок за кроком і цілеспрямовано розвивають швидку спонтанну мову відповідно до вимог цільового іспиту. Формат матриць розділений на 3 зони: зону завдань і умов, інтерактивну зону та зону самооцінки, що дозволяє поетапно моделювати мовну діяльність відповідно до офіційно визнаних критеріїв.

УДК 159.9:331

Новіков Денис Олександрович

ХНПУ імені Г.С. Сковороди

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Анотація. Сучасне конкурентне середовище створює передумови для порушення трудових прав. Виключно знання трудових прав у сучасних умовах не гарантує їх повного дотримання іншими учасниками суспільних відносин. Virішення трудових спорів потребує психологічного супроводу. Психологічна готовність до захисту своїх трудових права обумовлює реальність та дієвість такого захисту. Найкращим результатом вирішення трудового спору повинне бути встановлення гармонійних та збалансованих стосунків працівника та роботодавця.

Ключові слова: праця, працівник, роботодавець, трудових спір, психологічна готовність, збалансованість.

Аннотация. Современная конкурентная среда создает предпосылки для нарушения трудовых прав. Исключительно знание трудовых прав в современных условиях не гарантирует их полного соблюдения другими участниками общественных отношений. Разрешение трудовых споров требует психологического сопровождения. Психологическая готовность к защите своих трудовых прав обуславливает реальность и действенность такой защиты. Лучшим результатом решения трудового спора должно быть установление гармоничных и сбалансированных отношений работника и работодателя.

Ключевые слова: труд, работник, работодатель, трудовых спор, психологическая готовность, сбалансированность.

Abstract. Modern competitive environment creates preconditions for violation of labor rights. Only the knowledge of labor rights in modern conditions does not guarantee their full observance by other participants in social relations. The resolution of labor disputes requires psychological support. The psychological readiness to protect their labor rights determines reality and effectiveness of such protection. The best result of a labor dispute settlement should be the establishment of a harmonious and balanced relationship between the employee and the employer.

Key words: labor, employee, employer, labor dispute, psychological readiness, balance.

Трудові спори давно стали невід'ємною частиною українського суспільства. Кожного року українськими судами розглядається більше 20 тис. справ, пов'язаних із трудовими правовідносинами. Ще більше трудових спорів розв'язуються на підприємствах спільними зусиллями працівника, профспілки та роботодавця. Однак, варто зауважити, результат вирішення трудових спорів не завжди відповідає задекларованій соціальній справедливості, притаманній правосуддю та принципу верховенства права. Перманентна економіко-соціальна криза в Україні, що створює умови для

появи трудових спорів, впливає й на психологічний характер протікання трудового спору. На сьогодні переважно головну роль у справедливому вирішенні трудового спору відіграє не ефективна діяльність соціальних інституцій та структур, на яких державою покладне завдання забезпечувати правопорядок у трудовій сфері, а психологічна готовність сторін трудового спору вести боротьбу за відстоювання своїх законних інтересів та суб'єктивного права.

На практиці найбільший психологічний бар'єр випробовують працівники, яким іноді важко пересилити себе та звернутись із законною вимогою до керівництва. Дуже часто неможливість переступити цей бар'єр є одним з каталізаторів виникнення трудового спору, який міг бути вирішений на стадії зародження. Адже буває й так, що сам роботодавець не володіє інформацією про нездоровий клімат у колективі, не реагує через це на зловживання своїми повноваженнями своїми підлеглими. Для недопущення цієї ситуації із працівниками слід проводити тренінгові заняття із типових конфліктних ситуацій, які виникають під час трудового процесу. Особливу увагу потрібно звернути як на правову обізнаність працівника, так і на психологічну готовність діяти відповідно до існуючих «правил гри». З іншої точки зору, психологічний тиск, який чинить на працівника або трудовий колектив, може йти саме від керівництва. Це питання має вирішуватись через служби психологічної допомоги, тренінгові центри, які варто створити у структурі Державної служби з питань праці України та її регіональних управлінь. Дані служби та центри повинні проводити психологічне консультування працівників вітчизняних підприємств на предмет психологічної готовності відстоювати свої трудові права шляхом звернення до професійних спілок, громадських організацій, контролюючих органів та до суду із метою усунення правопорушень з боку роботодавця.

Однак найголовнішою метою у вирішенні трудових спорів із психологічної точки зору є встановлення рівноваги, балансу у взаємовідносинах між роботодавцем та працівником, врегулювання конфлікту мирним шляхом. Маючи протилежні інтереси за матеріальною складовою, сторони трудових відносин можуть знайти точки дотику у ментальній площині, спрямувати власні зусилля не на розгортання трудового спору, а на створення комфортного психологічного трудового середовища. Класова конкурентність, що закладена у фундамент відносин працівника та роботодавця, повинна спрямовуватись у мирне русло взаємовигоди від задоволення інтересів обох сторін. Як показує практика, виключно правовими засобами цю місію важко опанувати. Адже наявність відчуження від задоволення власною працею та її результатів не може перекритись ані значним заробітком, ані вагомим прибутком. При вирішенні трудових спорів варто мати на увазі, що кожна зі сторін конфлікту – люди, які окрім матеріальної мети, виконуючи ту чи іншу роботу, вкладають у неї власні психологічні сили, як і роботодавець переживає за результат такої праці. Трудовий спір легше не допускати, попереджувати, ніж вирішувати. А якщо вже такий спір виник, то краще залагодити його не лише у правовій площині, а здебільшого психологічними засобами.

УДК 159.938.3

Олефір Валерій Олександрович

Гречененко Анна Вячеславівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВІДНОШЕННЯ МІЖ ВИМОГАМИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА І ВИГОРЯННЯМ СТУДЕНТІВ: МОДЕРАТОРНА РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ

Анотація. Виявлено, що особистісні ресурси: узагальнене почуття самоефективності, диспозиціональний оптимізм, самоконтроль і життєстійкість утворюють інтегральний фактор, який виконує буферну функцію у взаємодії між вимогами освітнього середовища та вигорянням студентів.

Ключові слова: освітнє середовище, вигоряння, особистісні ресурси

Abstract. It was found out that personal resources: general sense of self-efficacy, dispositive optimism, self-control, and hardiness form an integral factor that performs a buffer function in the interaction between the demand's of the educational environment and the burnout of students.

Key words: educational environment, burnout, personal resources

В останні роки однією з областей, в якій почали широко проводитися дослідження вигоряння, є навчальна діяльність студентів [1, 2, 3]. Вигоряння серед студентів означає відчуття втоми через вимоги до навчання, з цинічним і відстороненим ставленням до навчання і почуттям некомпетентності як студента.

Згідно запропонованій нами моделі, характеристики освітнього середовища вищого навчального закладу можна класифікувати за двома загальними категоріями: вимогами навчання та ресурсами навчання. Вимоги навчання – це ті фізичні, соціальні або організаційні аспекти навчання, які вимагають постійних фізичних і / або психологічних зусиль і, отже, пов'язані з фізіологічними і / або психологічними витратами. Вимоги до навчання, які сприймаються як надмірні і вимагають постійних зусиль можуть виснажувати ресурси студентів і приводити до перевтоми, психологічного неблагополуччя. Ресурси навчання - це ті фізичні, соціальні або організаційні аспекти навчання, які: 1) є функціональними в досягненні цілей, пов'язаних з навчанням; 2) зменшують вимоги до навчання і пов'язані з ними фізіологічні та психологічні витрати; і 3) стимулюють особистісний ріст і розвиток студентів.

У дослідженнях взаємодії навчальних стресорів і проявів вигоряння важливе місце займають особистісні ресурси, як чинники що сприяють стійкості до стресу, успішності, благополуччю. Як ключові ресурси ми розглядаємо наступні: узагальнене почуття самоефективності, диспозиціональний оптимізм, самоконтроль, життєстійкість.

Кожен з цих ресурсів є концептуально незалежним і має емпірично

обґрунтовану дискримінантну валідність. У попередніх дослідженнях ці ключові особистісні ресурси досліджувалися як окремі предиктори або модератори вигорання. Їх ефекти були помірними.

Мета роботи полягала у вивченні модераторного ефекту інтегрального показника особистісних ресурсів у взаємодії між вимогами освітнього середовища та вигоранням у студентів.

У дослідженні прийняли участь 313 студентів у віці від 17 до 21 року ($M = 18,38$ роки, $SD = 1,53$). Використовувались методики: опитувальник вимог і ресурсів навчального середовища, шкала вигорання для студентів, шкала загальної самоефективності, шкала самоконтролю, тест диспозиціонального оптимізму, тест життєстійкості. Всі шкали мали прийнятну внутрішню узгодженість.

Статистичний аналіз здійснювався за допомогою моделювання структурних рівнянь з використанням Mplus версії 7.2. Для оцінки параметрів моделей LMS використовувалась робастна статистика MLR.

Для визначення розміру ефекту взаємодії між латентними змінними в рамках моделювання структурними рівняннями використовувався двоетапний метод. На першому етапі оцінювалась модель (M0) без взаємодії латентних змінних – вимог освітнього середовища та особистісних ресурсів. Модель 0 гарно відповідає даним: $\chi^2(32) = 32,34$, $p = 0,45$; $RMSEA = 0,006$, $90\% CI = 0,000-0,004$; $CFI = 1,000$; $TLI = 0,998$. Латентні змінні – вимоги освітнього середовища і індекс особистісних ресурсів статистично значуще передбачали вигорання студентів ($b = 0,55$; $SE = 0,09$; $p < 0,001$; $95\% CI = 0,36-0,748$ і $b = -0,15$, $SE = 0,11$ $p < 0,001$, $95\% CI = -0,31 - 0,02$, відповідно). Модель пояснила 47,4% дисперсії вигорання студентів.

Відносна підгонка моделі 1 порівняно з моделлю 0 визначалася за допомогою тесту відношення правдоподібності, який порівнював значення логарифмічної правдоподібності для моделі 0 і моделі 1. Тест відношення правдоподібності для розподілу хі-квадрат виявився статистично значущим ($p < 0,001$), що вказує на те, що модель без ефекту взаємодії являє собою втрату 14,3% дисперсії вигорання. Ефект взаємодії латентних змінних - вимоги освітнього середовища і особистісні ресурси був статистично значущим ($\beta = -0,11$, $SE = 0,03$, $p < 0,001$, $95\% CI = -0,17 - -0,05$). Графік взаємодії для допомоги в інтерпретації показав, що зв'язок між вигоранням і вимогами освітнього середовища стає більш позитивним у міру зменшення особистісних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Осин Е.Н. Отчуждение от учебы как предиктор выгорания у студентов вузов: роль характеристик образовательной среды // Психологическая наука и образование. – 2015. – Т. 20. – № 4. – С. 57-74.
2. Rahmati Z. The Study of Academic Burnout in Students with High and Low Level Of Self-Efficacy // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2015. – No. 171. – P. 49–55.
3. Walburg V. Burnout among high school students: A literature review // Children and Youth Services Reviewю – 2014. – No. 42. – P. 28-33.

УДК 159.9:37.09

Острянюк Тетяна Сергіївна

Чернігівський національний технологічний університет. м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У тезах розкрито сутність поняття «психологічна безпека освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу». Автором визначено головні фактори психологічної безпеки освітнього простору. Акцентовано увагу на процесі запровадження інклюзивної форми навчання, який супроводжується появою стабілізаційних і деструктивних чинників впливу на психологічну безпеку освітнього простору. Обґрунтовано взаємозалежність рівня психологічної безпеки освітнього простору та стилю взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу.

Ключові слова: психологічна безпека, освітній простір, загальноосвітній навчальний заклад, взаємодія, учасники навчально-виховного процесу, інклюзивна форма навчання.

The thesis reveals the essence of the concept of “psychological security of the educational environment of general educational institutions”. The author defines the main factors of psychological safety of educational environment. The attention is focused on the process of implementation of inclusive forms of learning, which is accompanied by stabilization and destructive factors influencing psychological safety of educational environment. Substantiates the interdependence of the level of psychological security of the educational environment and the style of relations between participants of the educational process.

Key words: psychological safety, educational environment, secondary school, collaboration, the participants of the educational process, inclusive education.

Освітнє середовище загальноосвітнього навчального закладу (далі – ЗНЗ) пропонує широкий вибір можливостей для розвитку дітей. Проте має й достатню кількість обмежень для особистісних проявів його учасників (висуває певні вимоги). Запровадження інклюзивної форми навчання у загальноосвітньому навчальному закладі супроводжується впливом різних чинників, які можуть бути як стабілізаційними так і деструктивними. Одним із головних чинників у цьому процесі є психологічний, який пов'язаний із процесами адаптації, взаємодії, комунікації нормативних дітей та дітей з особливими освітніми потребами, сприйняттям та ставленням педагогічного колективу та батьків здорових дітей до дітей з особливими освітніми потребами, з одного боку, та когнітивно-поведінковим сприйняттям освітнього середовища, переживаннями дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків, з другого. Водночас створення інклюзивного середовища обумовлене низкою перешкод, зокрема: недостатня поінформованість учасників навчально-виховного процесу щодо переваг інклюзії, прискорене втілення змін в освітньому процесі, відсутність підготовки навчально-методичного забезпечення та матеріально-технічної бази, безбар'єрного архітектурного середовища тощо. Умови навчального процесу в інклюзивному закладі освіти, рівень навчального навантаження, стан та стиль взаємин учнів, батьків, учителів в умовах інклюзії – одні з головних факторів психологічної безпеки освітнього простору. У науковому

обігу поняття «психологічна безпека» є багатозначним та інтегративним, оскільки дослідники розглядають його як стан, як процес, як властивість.

Психологічна безпека освітнього середовища навчального закладу – «це середовище, вільне від проявів психологічного насильства у взаємодії, яке сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значимість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників навчально-виховного процесу» [1, С. 34].

Психологічна безпека освітнього середовища яскраво виявляється у системі взаємовідносин його учасників, а зміст цих стосунків визначає якість середовища. Саме взаємовідносини між учасниками – головна загроза психологічної безпеки. Тому, досить важливими стають проблемні питання психологічної безпеки взаємодії учасників навчально-виховного процесу в межах відповідного освітнього середовища [2, С. 327]. Вивчення різних підходів до визначення поняття «взаємодія» в психолого-педагогічній літературі (Л. Виготський, І. Зимня, В. Зінченко, Б. Ліхачов, О. Петровський, В. Шадріков) дало можливість розглядати взаємодію як ефект впливу одного фактора на інший, як взаємний зв'язок двох або більше явищ, їхню взаємозалежність та взаємну підтримку. У процесі взаємодії виникають ситуації, які можуть порушувати психологічну безпеку освітнього простору, що в свою чергу призведе до обмеження можливостей учнів та задоволення їхніх освітніх потреб. У психолого-педагогічній літературі категорія «взаємодія» розглядається у площинах «учитель – учень», «особистість – колектив», «учень – учень», «учитель – батьки». Система взаємовідносин колективу, а також зміни у ній, впливає на формування особистості дитини. Учительський колектив визначає і задає стиль шкільного життя. Відносини в учнівському колективі інклюзивного навчального закладу відповідають рівню складених відносин між суб'єктами навчально-виховного процесу. Зміни у системі шкільних відносин багато в чому залежать від активності кожного педагога, його особистісного розвитку. Стиль спілкування учителів, їхня поведінка впливають на емоційний стан учнів та їхню успішність. Кожен педагог надає допомогу, підтримку, захист учню у межах своєї компетенції та у взаємодії з ним, а також з колегами з метою інтеграції спільних зусиль – для забезпечення стійкості й ефективності функціонування системи. Педагогічні працівники не можуть змінити внутрішній світ дитини без її власної волі, бажання, але можуть взаємодіяти, пропонуючи різні шляхи вирішення тих або інших завдань чи проблем, організовувати співробітництво, спрямоване на самопізнання та самовдосконалення, що в свою чергу сприятиме забезпеченню високого рівня психологічної безпеки освітнього простору.

Отже, на психологічну безпеку освітнього простору в умовах інклюзивної форми навчання вагомий вплив становить взаємодія усіх учасників навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Баева І. О. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / Под ред. И.А. Баевой. – СПб.: Речь, 2006. – 288 с.

2. Панченко Т.Л. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища / Т. Панченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 28. – (Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія). – С. 327–321.

УДК 316.662.5

Павленко Ганна Володимирівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація: Розкривається сенс поняття невизначеності в філософії та психології, а також підкреслюється актуальність її дослідження з різних позицій (психологія прийняття рішень, психологія мислення, психологія життєстійкості). Висвітлюються дослідження, які були присвячені вивченню видів невизначеності та реакцій людей на ситуацію невизначеності. Обґрунтовується важливість подальших досліджень, в тому числі дослідження психологічного благополуччя в умовах невизначеності.

Ключові слова: невизначеність, психологічне благополуччя, стратегії, вибір, оптимальне функціонування.

Annotation: it is revealed the meaning of the concept of uncertainty in philosophy and psychology, and the relevance of its research from different perspectives (the psychology of decision-making, the psychology of thinking, the psychology of resilience) is emphasized. It is covered the research of the study of the types of uncertainty and reactions of people to the situation of uncertainty. It is substantiated the importance of further research, including the study of psychological welfare under uncertainty.

Key words: uncertainty, psychological well-being, strategies, choice, optimal functioning.

У динамічних умовах розвитку сучасного суспільства виникає безліч невизначених соціальних ситуацій, які характеризуються нестабільністю, складністю, можуть загнати людину в стан стресу, фрустрації, напруги та призвести до порушення психологічного здоров'я та благополуччя. Тому зараз перед дослідниками надзвичайно значущою виступає проблема вивчення шляхів оптимального функціонування, збереження психологічного здоров'я та благополуччя особистості в умовах невизначеності.

Проблема невизначеності, без сумніву, є досить актуальною, про що свідчить підвищений інтерес до неї різних наук (філософії, економіки, психології).

У філософії категорію невизначеності розглядають через її онтологічний та гносеологічний аспекти (О.С. Борщов, І.Р. Пригожин, М.Хайдегер та інші). Філософи характеризують невизначеність як важливу категорію наукового пізнання. В їх дослідженнях відбивається те, що невизначеність характеризує зміну, перехід з будь-якого одного стану в інший, що вона процесуальна (І. Пригожин, І. Стенгерс, Ю.М. Лотман, В. Гейзенберг та ін.). «Без елементів хаосу, нерівноважності немає розвитку, немає еволюції і тому немає життя як прояву складності» [6, с.94]. Цю ідею підтримують прихильники деяких інших теорій (синергетика, еволюціонізм), які вважають, що в світі існують випадковість та невизначеність і вони є основними макрорегуляторами динаміки всіх нерівноважних систем і процесів від мікросвіту до мегасвіту [4, 5].

У психологічному напрямку Б.Г. Ананьєв (1971 р.) висловлював думку про важливість дослідження невизначеності, відзначаючи, що «невизначеність, як різноманіття форм напруги – це відкриття першорядної важливості. Це характеристика того динамізму психіки в сучасному світі, яка ставить багато нових наукових проблем» [1, с.88].

У психології проблему невизначеності найчастіше розглядають в рамках психології мислення (А. Поддьянов, Б. Ф. Ломов), психології прийняття рішень, де невизначеність трактується в контексті наявності / відсутності інформації про

альтернативні дії та їх наслідки (Т.В. Корнілова, Г.М. Солнцева, Ю.Козелецкий), в рамках вивчення життєстійкості (Д.А.Леонтьев). Невизначеність це замішання, розгубленість при визначенні значення інформації (Р. Лазарус). Невизначеність виникає внаслідок недосконалості інформації (О.Г. Бодров). Невизначеність виникає не тільки при дефіциті інформації, але і при її надмірності (В.С. Дієв). У загальному вигляді, поняття «невизначеність» використовується при недостатності інформації, або коли інформація суперечлива, при множинності альтернативних виборів, різних рішень.

Невизначеність як відсутність визначеності, однозначності, сталості можна зустріти в безлічі ситуацій: в міжособистісній взаємодії, при груповій комунікації, під час міжгрупових процесів, при прийнятті рішень та вирішенні різних завдань.

Невизначеність людина може відчувати по-різному: як непередбачуваність ситуації, з точки зору її настання; як потреба в непомірно великих знаннях для попередження загрози; як надмірну складність події з точки зору здатності людини адаптувати до нього свою когнітивну схему.

С.А. Вихорев розглядає два види невизначеності: 1) внутрішня невизначеність – невизначеність внутрішнього світу людини (свої ресурси, певні патерни поведінки, життєві сценарії); 2) зовнішня невизначеність (невизначеність зовнішнього середовища), яка представлена інформацією ззовні і «внутрішнім світом інших людей» [4, с.232].

Дослідники відзначають, що люди по-різному реагують на невизначеність (М.Ж. Hatch, В.Спікер та інші): деякі сприймають ситуацію, як ту, яка сприяє їх подальшому розвитку, як виклик, як мотивацію до дії, а інші починають відчувати уразливість, тривогу, зниження продуктивності та відсутність бажання що-небудь робити.

Приведе невизначеність до погіршення благополуччя чи ні залежить від 2х основних чинників: 1) стійкість до невизначеності, здатність витримувати і переносити такий стан і 2) вміння шукати і знаходити інформацію, якої бракує. В.О. Бодров вважає, що пошук інформації для зниження невизначеності є однією з найбільш важливих стратегій поведінки людини в подібних ситуаціях [2]. В наших дослідницьких інтересах стоїть завдання пошуку стратегій взаємодії особистості з соціумом, які сприятимуть збереженню і підтримці психологічного здоров'я та благополуччя в умовах невизначеності.

Література:

1. Ананьев Б. Г. Психология человека. Избранное. СПб, 1997. 90 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: [учебное пособие для вузов] / Вячеслав Алексеевич Бодров. М.: ПЕР СЭ, 2006. 511с. (Современное образование).
3. Бушуева В.В., Губанов Н.Н., Губанов Н.И. Закономерности тройной детерминации научного творчества // Гуманитарный вестник. 2016. № 5 (43)– Режим доступа: <http://hmbul.ru/catalog/hum/phil/362.html> DOI: 10.18698/2306-8477-2016-5-362
4. Вихорев С.А. Ценностные ориентации студентов как факторы морального выбора в контексте толерантности к неопределённости – Режим доступа: <http://www.sibran.ru/upload/iblock/eee/eee1d0b139c43c3d0800e252af7b8101.pdf>
5. Губанов Н.Н., Бушуева В.В., Губанов Н.И. От интернализма и экстернализма к концепции тройной детерминации творчества // Alma mater (Вестник высшей школы). 2016. № 10. С. 32–36. Режим доступа: <https://almavest.ru/en/doi/10-20339-am-10-16-032> DOI: 10.20339/AM.10-16.032
6. Делокаров К.Д. Синергетика и концептуальные сдвиги в познании: ценностно-эпистемологические аспекты // Личность, культура, общество. 2011. №2. С.89-102

УДК 372.3:37.013.77

Панасенко Елліна Анатоліївна

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ

У тезах порушується проблема психологічного супроводу психічного здоров'я особистості. Психічне здоров'я розглянуто як стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, боротися з життєвимистрессами. Виокремлено критерії психічного здоров'я: властивості особистості; адекватний рівень вимог; психічні стани; психічні процеси; креативність. Представлено низку технік та технологій психологічного супроводу здоров'я дитини: техніка контактної взаємодії; техніка співпраці; техніка оцінки рівня пізнавальної діяльності дітей; техніка підтримки оптимального темпу занять; техніка створення емоційно-пізнавального фону занять; техніка поведінки «дії на очах»; техніка інтерпретації невербальної поведінки; техніка профілактики конфліктів; техніка висловлювання незадоволення діями дитини з профілактикою конфліктних ситуацій; технологія реакції на дитину з ускладненою поведінкою.

Ключові слова: психічне здоров'я, психічні стани, психічні процеси, особистість, технології підтримки психічного здоров'я особистості.

В тезисах поднимается проблема психологического сопровождения психического здоровья личности. Психическое здоровье рассматривается как состояние благополучия, при котором человек может реализовать свой собственный потенциал, бороться с жизненными стрессами. Выделены критерии психического здоровья: свойства личности; адекватный уровень требований; психические состояния; психические процессы; креативность. Представлен ряд техник и технологий психологического сопровождения здоровья ребенка: техника контактного взаимодействия; техника сотрудничества; техника оценки уровня познавательной деятельности детей; техника поддержания оптимального темпа занятий; техника создания эмоционально-познавательного фона занятий; техника поведения «действия на глазах»; техника интерпретации невербального поведения; техника профилактики конфликтов; техника высказывания недовольства действиями ребенка с профилактикой конфликтных ситуаций; технология реакции ребенка с осложненным поведением.

Ключевые слова: психическое здоровье, психические состояния, психические процессы, личность, технологии поддержки психического здоровья личности.

The problem of psychological accompaniment of psychical health of personality rises in theses. A psychical health is examined as the state of prosperity, at which a man can realize the own potential, contest with vital stresses. The criteria of psychical health are selected: properties of personality; adequate level of requirements; mental conditions; psychical processes; kreativnost. The row of techniques and technologies of psychological accompaniment of health of child is presented: technique of contact co-operation; technique of collaboration; technique of estimation of level of cognitive activity of children; technique of maintenance of optimum

rate of employments; technique of creation of emotional-cognitive background of employments; technique of conduct of «action on eyes»; technique of interpretation of un verbal conduct; technique of prophylaxis of conflicts; technique of utterance of dissatisfaction the actions of child with the prophylaxis of conflict situations; technology of reaction of child with the complicated conduct.

Keywords: psychical health, mental conditions, psychical processes, personality, technologies of support of psychical health of personality.

Нині психологи все частіше стикаються з такими проявами психічного нездоров'я дітей, як підвищена тривожність, страх, невпевненість у собі, надмірна вразливість тощо. Саме тому розв'язання проблеми збереження психічного здоров'я дітей є одним з головних завдань системи освіти. Адже від стану психічного здоров'я залежить особистісний розвиток вихованців.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники розглядали широке коло питань, пов'язаних із різними аспектами психічного здоров'я, зокрема: проблеми настрою і здоров'я (О. Алексєєв); аспекти психічного здоров'я в контексті захисних механізмів особистості (Л. Дьоміна); проблеми психологічного здоров'я учасників освітнього процесу (І. Дубровіна); засади психічного здоров'я дошкільників та школярів (С. Масименко, Т. Піроженко, А. Філімончук).

Поняття «психічне здоров'я» було введено Всесвітньою організацією охорони здоров'я в 1979 р. та по трактовано як стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, боротися з життєвими стресами, продуктивно працювати, а також здійснювати вагомий внесок у розвиток власного суспільства [3]. У психологічних словниках, енциклопедіях термін «психічне здоров'я» найчастіше визначають як стан душевного благополуччя, емоційного комфорту, впевненість особистості у своєму майбутньому, пов'язана з відчуттям захищеності свого «Я»; стан душевної рівноваги, вміння володіти собою, наявність стійкого позитивного настрою, здатність особистості швидко пристосовуватися до складних ситуацій та успішно долати їх, вміння в короткий термін мобілізувати душевні сили [2].

Теоретичне вивчення проблеми психічного здоров'я дозволили виокремити такі його критерії: 1) властивості особистості (оптимізм, зосередженість, урівноваженість, чесність, совісність, тактовність); 2) адекватний рівень вимог (почуття обов'язку, упевненість у собі, невразливість до образ, працьовитість, незалежність, природність, відповідальність, почуття гумору, доброзичливість, терпимість, самоповага, самоконтроль); 3) психічні стани (емоційна стійкість, зрілість почуттів, відповідно до віку; володіння негативними емоціями (страх, гнів, жадібність, заздрість, вільний природний прояв почуттів і емоцій); 4) психічні процеси (адекватність психічного відбиття, адекватне сприйняття самого себе, здатність до логічної обробки інформації, критичність мислення); 5) креативність (здатність до творчості, уміння використовувати інтелект); знання своїх індивідуально-психологічних особливостей [1; 4].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки існують різноманітні психолого-технологічні підходи до організації підтримки психічного здоров'я особистості. Учені й практики пропонують низку технік та технологій психологічного супроводу здоров'я дитини.

1. Техніка контактної взаємодії (розроблена Ш. Амонашвілі). Це невербальний і вербальний прояв доброзичливого, дбайливого ставлення до людини.

2. Техніка співпраці (за М. Ніколаєвою). Це організація взаємодії, при якій

формується бажання й уміння співпрацювати з іншими людьми.

3. Техніка оцінки рівня пізнавальної діяльності дітей (за Г. Скоробогатовою). Це система критеріїв, які забезпечують загальний підхід до оцінки рівня пізнавальної активності дитини.

4. Техніка підтримки оптимального темпу занять (за Г. Скоробогатовою). Це підтримка високого, але посиленого ритму роботи, який забезпечує нормальний робочий настрій дітей і не стомлює їх більше, ніж напружена, але спокійна робота.

5. Техніка створення емоційно-пізнавального фону занять (за Г. Скоробогатовою). Це підтримка емоційно-пізнавального стану, при якому дитина пізнає навчальний матеріал і формує певне ставлення до нього.

6. Техніка поведінки „дії на очах” (за В. Сухомлинським). Це усвідомлення педагогом того, що його робота відбувається під спостереженням дітей, батьків, колег, адміністрації.

7. Техніка інтерпретації невербальної поведінки. Це доцільне використання невербальних засобів поведінки (міміки, жестів, поз, розташування й збереження дистанції) в процесі міжособистісної взаємодії.

8. Техніка профілактики конфліктів (за В. Кан-Каликом). Це організація оптимального спілкування, яке дає змогу уникнути непотрібних конфліктних ситуацій.

9. Техніка висловлювання незадоволення діями дитини з профілактикою конфліктних ситуацій (за В. Кан-Каликом). Це організація взаємодії з дітьми, що дозволяє висловити незадоволення їхніми вчинками й одночасно уникнути конфлікту.

10. Технологія реакції на дитину з ускладненою поведінкою (за Н. Щурковою, В. Мітюковим). Це оптимістичне ставлення до дитини (навіть з ризиком помилитися) та підтвердженням готовності до співпраці.

Отже, психічне здоров'я дитини вчені розглядають як складне утворення, що включає не тільки психофізіологічний аспект, але й наявність духовності, ідентичності, внутрішньої свободи. Психічно здорова дитина характеризується гармонійністю розвитку, врівноваженістю, адаптивністю, а також духовністю, орієнтацією на саморозвиток і самоактуалізацію. Однією з найважливіших умов збереження психічного здоров'я є дотримання науково обґрунтованих психогігієнічних норм організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних норм навчального навантаження. Дотримання цієї умови дає змогу не лише зберегти, а й підвищити якість психічного здоров'я дитини.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Психічне здоров'я дітей / С. Д. Максименко // Психолог. – 2000. – Січ. 1(1). – С. 4.

2. Психологічна енциклопедія / авт. – упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

3. Руководство практического психолога: психологическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / под ред. И. В. Дубровиной. – М., 1995. – 32 с.

4. Філімончук А. В. Психологічні чинники порушення психічного здоров'я дитини / А. В. Філімончук // Психолог. – 2009. – № 6. – С. 26 – 31.

УДК: 616.895.4-008-053.2+615.851

Панченко Олег Анатолійович

ГО «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга»

Кабанцева Анастасія Валеріївна

ПрАТ «ВНЗ» Міжрегіональна академія управління персоналом»

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ЕМОЦІЙНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація: За результатами дослідження психоемоційного стану дітей дошкільного віку, які мешкають у напружених соціально-психологічних умовах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, встановлено значну кількість респондентів з високою тривожністю, хвилюванням, агресією, імпульсивністю, низькою самооцінкою, страхами різного походження. Розроблена відповідна технологія комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації, що складається з шести етапів, на кожному з яких визначені чіткі завдання та виконавці.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, психічний, соматичний, поведінковий рівні особистості; медико-психолого-педагогічна реабілітація; технологія «Системне коло».

Анотация. По результатам исследования психоземotionalного состояния детей дошкольного возраста, проживающих в напряженных социально-психологических условиях, связанных с вооруженным конфликтом на востоке Украины, установлено значительное количество респондентов с высокой тревожностью, волнением, агрессией, импульсивностью, низкой самооценкой, страхами различного происхождения. Разработана соответствующая технология комплексной медико-психолого-педагогической реабилитации, состоящая из шести этапов, на каждом из которых, определены четкие задачи и исполнители.

Ключевые слова: ребенок дошкольного возраста, психический, соматический, поведенческий уровни личности; медико-психолого-педагогическая реабилитация, технология «Системный круг».

Abstract. According to the results of the study of the psycho-emotional state of preschool children living in tense socio-psychological conditions associated with the armed conflict in the east of Ukraine, a significant number of respondents with high anxiety, aggression, impulsiveness, low self-esteem. The corresponding technology of complex medical-psychological-pedagogical rehabilitation has been developed, consisting of six stages, at each of which, clear tasks and executors are defined.

Key words: child of preschool age, mental, somatic, behavioral personality levels; medical-psychological-pedagogical rehabilitation, «System Circle».

Інтенсивність темпу життя і інформаційного навантаження радикально змінюють інформаційне середовище і соціально-психологічні умови перебування сучасних дітей. Тривалий вплив негативних інформаційно-психологічних факторів під час збройних конфліктів збільшують кількість

емоційних порушень. Водночас недостатньо досліджена ця проблематика та не недостатньо розроблена психологічна реабілітація дітей.

На базі ДЗ «Науково-практичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України» у рамках НДР «Розробка системи медико-психологічної допомоги дітям та підліткам, що перебувають у зоні проведення антитерористичної операції» (номер держреєстрації – 0116U004162, термін виконання 2016-2018) проводиться дослідження психоемоційного стану дітей дошкільного віку, які мешкають у напружених соціально-психологічних умовах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України. За період 2014-2018 років обстежено 1007 дітей у віці 5-7 років. Середній вік $6,1 \pm 0,75$ років.

Результати дослідження встановили наявність високої тривожності, хвилювання (53,2%), агресії, імпульсивності (36,7%), низької самооцінки, наявності потреби у захисті (30,5%). У перше (2014 рік) діагностовано страх війни (50,9%), який не є природнім для даної вікової категорії дітей. У загальній вибірці дослідження понад половини респондентів мали полігамність фобій (62,5%), серед яких: страх фізичного збитку, соціальні страхи, страхи просторового характеру та інші. Ці діти знаходяться в очікуванні фізичних страждань, мають побоювання перед небезпекою, відчувають тремтіння, невпевненість під час спілкування з однолітками або дорослими.

Коли організм відчуває загрозу, відбуваються зміни на рівні тіла, які готують організм до боротьби або втечі від небезпеки. А це проливає світло на послідовність проявів організму на захисну реакцію, і як наслідок, породжує процес дестабілізації на психічному, соматичному та поведінкових рівнях, що потребує певної допомоги ззовні.

На основі отриманих результатів розроблена технологія надання комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації дітям за авторським підходом «Системне коло». Реалізація запропонованої технології складається з шести етапів: «Підготовчий», «Діагностичний»; «Оцінно-планувальний»; «Діяльнісно-комплексний»; «Підсумково-рекомендаційний»; «Рекреаційно-профілактичний». На кожному етапі визначені чіткі завдання та виконавці. Професійний діалог, співпраця і взаєморозуміння – це основа інтеграції, на якій будується взаємодія суб'єктів психолого-педагогічної та медичної діяльності.

Головними завданнями реалізації психологічних підходів реабілітації дітей з емоційними порушеннями це допомогти останнім вільно виражати в соціумі власні почуття та думки, управляти своїми емоціями, конструктивно вирішувати актуальні проблеми, розуміти емоційний стан, диференціювати напруження, підвищити життєздатність дитини (життєстійкість), тобто навчити не тільки стійко переносити негаразди, виходити з будь-якої стресової ситуації, а й розвинути пролонговану «здатність жити, бути Живим», формувати життєздатність у дії. Тому, організація роботи за запропонованою технологією надає можливість одночасно впливати та відновлювати соматичний, психічний, поведінковий рівні дитячого організму, сприяти формуванню резервного потенціалу в подоланні виникаючих проблем та сталого гармонійного розвитку дитини.

УДК 159.9

Петляк Виктория

Балтийская международная академия (Латвия, Рига)

СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОМ ИНТЕЛЛЕКТЕ

Annotation. The problem of EI is faced with uncertainty of its definition as well as with complexity of its measurement. There exist some concepts, which propose different models of EI. It is worth to mention, that notion or idea of EI had not evolved finally and discussions about the content of the notion have been still developing. Each concept has its methodological base for measuring EI, and that fact makes difficult to develop programs of EI development. The article proposes the analysis of the concepts and models of EI. The 2016 Future of Jobs Report of the World Economic Forum highlights emotional intelligence as one of the top ten skills required by 2020.

Key words: Emotional Intelligence (EI), Models of EI

Интерес к изучению эмоционального интеллекта (ЭИ), к проблеме его развития не снижается уже более 20 лет, подтверждением чему служат проведенные 24-25 ноября 2016 года Международная конференция по эмоциональному интеллекту в организациях в Австрии (Зальцбург), 16-19 февраля 2017 года седьмой ежегодный Саммит по эмоциональному интеллекту в Калифорнии (Веймар). В июле 2017 года в Португалии (Порто) состоялся шестой международный конгресс по эмоциональному интеллекту.

Отсутствие самоконтроля, непонимание собственных эмоций ведет к различным эмоциональным проблемам и психическим нарушениям. Без осознанного контроля эмоции затрудняют осуществление намерений, достижение поставленных целей, препятствуют установлению и поддержанию межличностных отношений, ведут к внутриличностным конфликтам. Таким образом, развитие эмоциональной мудрости, которая в современных зарубежных исследованиях называется эмоциональным интеллектом (ЭИ), во многом способствует решению эмоциональных и психосоматических расстройств.

Исследования доказывают, что эмоции оказывают непосредственное влияние на психические познавательные процессы (восприятие, внимание, мышление, память), на их скорость, эффективность [4]. В процессе принятия решения о поведении эмоции и когниции неразрывно связаны, на этом принципе основываются различные эмоционально-когнитивные-поведенческие психотерапевтические техники. За понимание и регуляцию эмоциональной сферы человека отвечает эмоциональный интеллект.

Так же, как нет одного единого понимания сущности эмоционального интеллекта, не существует единого понимания природы интеллекта как умственного явления. М. А. Холодная, ссылаясь на мнения зарубежных исследователей, пишет о том, что наличие такого научного феномена как интеллект в работах исследователей отрицается [7], несмотря на то, что научное изучение данного явления имеет довольно долгую историю.

Существуют множество подходов и теорий, объясняющих природу общего интеллекта (как умственной способности), М. А. Холодная «Психология интеллекта: парадоксы исследования» отмечает восемь подходов к пониманию общего интеллекта: социо-культурный, генетический, процессуально-деятельностный, образовательный, информационный, феноменологический, функционально-уровневый и регуляционный подходы [7].

Наряду с общим и эмоциональным интеллектом выделяют и социальный

интеллект. Как отмечает О. В. Лунева: «В зарубежных публикациях о социальном интеллекте встречаются самые различные толкования этого феномена. Наиболее часто, согласно результатам анализа автором публикаций в «Psychological Abstracts» за период с 1997 по 2007 г., под социальным интеллектом понимаются следующие явления: борьба за социальную справедливость (социальная борьба); практическая социальная работа гуманистического содержания: уход за больными и людьми с ограниченными возможностями; обучение социальным навыкам разных категорий людей; эффективные взаимоотношения человека с другими людьми» [5, с. 178].

В своей теории, описывающий структуру интеллекта, психолог Х. Гарднер выделяет внутрличностный и межличностный интеллект, помимо шести других форм интеллекта. С одной стороны, эмоциональный интеллект рассматривается как подструктура социального интеллекта, которая включает способность наблюдать собственные эмоции и эмоции других людей, различать их и использовать эту информацию для управления мышлением и действиями. С другой стороны, как отмечает О. В. Лунева, содержание и соотношение эмоционального интеллекта и социального интеллекта остаются дискуссионными [5].

Уже одно близкое к понятию эмоциональный интеллект понятие – эмпатия. Эмпатия - проникновение во внутренний мир другого человека с помощью эмоционального вчувствования, но не сопереживание. Термин эмоциональная компетентность, как правило, используется в качестве синонима понятию эмоциональный интеллект, но эти термины хоть и имеют много общего, не являются явными синонимами. Компетентность в словаре русского языка означает прежде всего осведомленность, а не умение.

В связи с отсутствием единого и однозначного определения понятия ЭИ и несмотря на достаточно большое количество исследований ЭИ, данная проблема требует дальнейшего изучения. Согласно наиболее ранним представлениям Дж. Мейера, П. Саловея (авторов концепции эмоционального интеллекта) эмоциональный интеллект — это группа ментальных способностей, которые способствуют осознанию и пониманию собственных эмоций и эмоций окружающих. В дальнейшем данное представление о структуре ЭИ была доработана. Ученые выделили четыре ветви (компонента) ЭИ, каждая из которых касается как собственных эмоций человека, так и эмоций других людей: идентификация эмоций, использование и выражение эмоций, понимание эмоций, осознанное управление эмоциями [3]. Данная модель принадлежит к моделям способностей.

К смешанным моделям ЭИ принадлежат представления Д. Гоулмана о природе ЭИ (1995). ЭИ включает следующие компоненты: знание своих эмоций, управление эмоциями, использование эмоций в мотивации, распознавание эмоций в других людях, поддержание взаимоотношений, к которым он добавил ещё несколько компонентов, а именно энтузиазм, настойчивость и социальные навыки. Таким образом данная модель включила в себя и личностные характеристики.

Р. Бар-Он рассматривает эмоционально-социальный интеллект (ЭСИ) и даёт следующую трактовку: ЭСИ - это совокупность некогнитивных способностей, навыков и компетентностей, влияющих на способность индивида успешно справляться с различными жизненными ситуациями, контактировать с окружающими, понимать и выражать себя. Р.Бар-Он выделил пять сфер компетентностей, которые можно отождествить с пятью компонентами ЭСИ [1].

Российский психолог Д.В. Люсино определяет ЭИ как способность к пониманию

своих и чужих эмоций, а также к управлению ими. Он выделяет внутриличностный (понимание и управление своими эмоциями) и межличностный интеллект (понимание и управление чужими эмоциями) [6]. По мнению автора, ЭИ – это не чисто когнитивная способность, а некая направленность на эмоциональную сферу, склонность к психологическому анализу поведения.

В Латвии изучением ЭИ занималась А.Гайтниеце-Путане, которая за основу взяла модель Р.Бар-Она. В своей статье А.Гайтниеце-Путане пишет о выявленных в исследовании связях между ЭИ, агрессией и стоицизмом. Агрессия негативно коррелирует с ЭИ, а стоицизм положительно коррелирует с интерперсональным фактором ЭИ [2].

Существуют ряд спорных, связанных, например, с возможностью развивать ЭИ, вопросов, требующих дополнительного разностороннего рассмотрения. В современной психологии понятие общий интеллект имеет большое количество различных трактовок как в определении самого понятия – содержательном аспекте, так и в фунуциональных характеристиках. Если придерживаться традиционных представлений, то общий интеллект – это способность, умственная характеристика, необходимая для познания мира и адаптации к изменениям окружающего. Интеллект не является совокупностью личностных черт, а набором определенных способностей, направленных на различные аспекты познания и адаптации. В данном контексте понятие эмоциональный интеллект также должно относиться к познавательной сфере, т.е. к способностям индивида познавать эмоциональные состояния и успешно адаптироваться к их изменениям. Личностные характеристики – или черты характера, которые включаются в понятие ЭИ, в данном случае, являются второстепенными, формирующимися на основе имеющихся у индивида способностей и под воздействием окружающего мира. Насколько приемлемо в данном контексте трактование ЭИ в качестве совокупности личностных черт – остается вопросом. Неоднозначно обстоит дело и с возможностью и методами измерения ЭИ в целом ввиду разных подходов к пониманию его природы.

Список литературы

1. Bar-On R. (2005). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). Retrieved from: <file:///D:/Users/Vpetljak/Downloads/Article%20prof%20%20Baron%20.pdf>
2. Gaitniece-Putāne A. (2008). Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma saistība 20–25 un 30–35 gadus veciem respondentie. Scientific Papers University of Latvia. 7. Retrieved from: <http://www.lu.lv/materiali/apgads/raksti/742.pdf>
3. Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. (2000). Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence. *Intelligence*, 267. Retrieved from: http://www.gruberpeplab.com/teaching/psych3131_summer2015/documents/13.2_Mayer_2000_EmotionIntelligenceMeetsStandardsForTraditionalIntelligence.pdf
4. Дружинин В. Н. Ушаков Д. В. (2002). Когнитивная психология. М.: ПЕР СЭ.
5. Лунева О. В. (2008). История исследования социального интеллекта. *Знание. Понимание. Умение*. 178. Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/zpu/2008_4/Luneva.pdf
6. Люсин Д. В., Ушаков Д. В. под ред. (2009). Социальный и эмоциональный интеллект. М.: Институт психологии РАН.
7. Холодная М. А. (1997). Психология интеллекта: парадоксы исследования. Томск: Том. Ун., М.: Барс.

УДК: 159.923:159.942.072

Півень Маргарита Анатоліївна

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»

ОПИТУВАЛЬНИК ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Розглянуто етапи створення опитувальника, спрямованого на діагностику емоційної зрілості особистості. Представлено структуру емоційної зрілості особистості, що складається з п'яти компонентів: рефлексії емоцій, емоційної саморегуляції, емпатії, емоційної експресивності та прийняття власних емоцій. Визначені такі психометричні показники як ефективність та дискримінативність завдань, змістовна та конкурентна валідність, факторно-дисперсійна та внутрішньотестова надійність, розраховані показники норм для всіх шкал опитувальника.

Ключові слова: емоційна зрілість, особистість, опитувальник, надійність, валідність, стандартизація.

Аннотация: Рассмотрены этапы создания опросника, направленного на диагностику эмоциональной зрелости личности. Представлена структура эмоциональной зрелости личности, состоящая из пяти компонентов: рефлексии эмоций, эмоциональной саморегуляции, эмпатии, эмоциональной экспрессивности и принятия собственных эмоций. Определены такие психометрические показатели как эффективность и дискриминативность заданий, содержательная и конкурентная валидность, факторно-дисперсионная и внутритестовая надежность, рассчитаны показатели норм для всех шкал опросника.

Ключевые слова: эмоциональная зрелость, личность, опросник, надежность, валидность, стандартизация.

Annotation: The stages to the creation of a questionnaire aimed at the diagnosis of emotional maturity of the individual are considered. It is presented that the structure of individual emotional maturity consists of five components: reflection of emotions, emotional self-control, empathy, emotional expressiveness and acceptance of personal emotions. The psychometric indicators as the effectiveness and discriminatory tasks, meaningful and competitive validity, factor-dispersion and internal test reliability are defined, the norms for all scales of the questionnaire are calculated.

Keywords: emotional maturity, personality, questionnaire, reliability, validity, standardization.

Зрілість особистості та її емоційної сфери визначають ефективність соціального функціонування людини, впливають на побудову гармонійних міжособистісних відносин, здійснення продуктивної професійної діяльності, рівень соматичного та психоемоційного здоров'я. Розкриття питання діагностики рівня емоційної зрілості є важливим для подальшого розвитку та корекції досліджуваного феномену.

Під керівництвом О.С. Кочаряна була розроблена методика діагностики емоційної зрілості особистості. Методика має форму опитувальника; для

його конструювання було створено теоретичну п'ятикомпонентну модель емоційної зрілості, яка спирається на людино-центрований підхід К. Роджерса [2]. Ця модель включає в себе 5 складових, які є шкалами методики діагностики емоційної зрілості особистості: 1) рефлексію емоцій – розвинену чутливість, усвідомлення власних емоцій та причин їх виникнення; 2) емоційну саморегуляцію – управління своїми емоціями відповідно до ситуації й доцільності, здатність справлятися зі своїми сильними емоціями соціально прийнятними способами; 3) емпатію – здатність проникати у світ переживань іншої людини, співчувати й співпереживати їй, емоційно відгукуватися на її переживання; 4) емоційну експресивність – здатність спонтанно та усвідомлено виражати пережиті емоції в міміці, пантоміміці, інтонації голосу без утиску цього процесу; 5) прийняття власних емоцій – здатність приймати свої позитивні й негативні емоційні переживання як природний прояв й спонтанно їх виражати, мужньо входити в контакт з власними переживаннями та підтримувати ті емоції й переживання, які є справжніми.

Методика спрямована на визначення рівня емоційної зрілості особистості та її структурних компонентів. Опитувальник складається з 5 шкал і містить 65 ефективних та дискримінативних тверджень [1]. Кожна шкала опитувальника містить твердження, що відповідають певній складовій емоційної зрілості: рефлексії емоцій, емоційній саморегуляції, емпатії, емоційній експресивності та прийняттю власних емоцій, які виступають маніфестаціями. Змістовними областями тесту є сфери значущих і незначущих стосунків. Методика діагностики емоційної зрілості особистості має інструкцію й ключ.

Психометричні показники знаходяться на високому рівні. Перевірка завдань на змістовну валідність за допомогою експертної оцінки показала узгодженість результатів експертів, що свідчить про відповідність змісту завдань опитувальника щодо вимірювання емоційної зрілості особистості. Диференційна сила тверджень у рамках кожної шкали має високі показники; коефіцієнти рангової кореляції представлені на рівні значущості $p < 0,01$. Показники факторно-дисперсійної надійності за кожною шкалою та кумулятивна дисперсія мають високий рівень. Перевірка опитувальника на внутрішньотестову надійність свідчить про стійкість результатів тесту при повторному тестуванні. Результати вимірювання критеріальної валідності методики дозволяють стверджувати, що розроблена методика діагностує саме емоційну зрілість особистості.

Нормативні показники представлено в шкалі стенов. У результаті стандартизації методики діагностики емоційної зрілості особистості були встановлені норми для кожної шкали тесту окремо для чоловічої та жіночої вибірок. Отже, даний опитувальник може бути застосований в психодіагностичній практиці психолога.

Література:

1. Бурлачук, Л. Ф. Психодіагностика: учебник для вузов / Л. Ф. Бурлачук. – СПб.: Питер, 2007. – 350 с.
2. Роджерс, К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1994. – 480 с.

UDC 159.9

Plotka Irina

Blumenau Nina

Baltic International Academy, Riga, Latvia

IMPLICIT METHODS OF RESEARCHING ATTITUDES IN THE TRAINING OF PSYCHOLOGISTS

Аннотация: Цель сообщения – познакомить участников конференции с имплицитной методологией изучения аттитюдов, реализуемой преподавателями и магистрантами Балтийской Международной Академии (БМА) Латвии. Рассматриваются особенности имплицитных и эксплицитных аттитюдов и их измерений такими имплицитными методами, как процедуры Имплицитного Ассоциативного Теста (ИАТ) и Оценочного Сублиминального эмоционального прайминга (ОСЭП), разработанные в БМА. Приведены основные направления исследований аттитюдов с помощью ИАТ и ОСЭП.

Ключевые слова: Имплицитный Ассоциативный Тест. Оценочный сублиминальный эмоциональный прайминг. Имплицитные аттитюды. Эксплицитные аттитюды.

Abstract: The aim of the paper is to introduce to the conference participants the implicit methodology of researching attitudes, implemented by professors and undergraduates of the Baltic International Academy (BMA), Latvia. The features of implicit and explicit attitudes and their measurements by such implicit methods as Implicit Association Test (IAT) and Evaluative Subliminal Emotional Priming (ESEP) procedures developed in the BMA, are considered. The major areas of researching attitudes with the IAT and ESEP are given.

Key words: Implicit Association Test. Subliminal evaluative emotional priming. Implicit attitudes. Explicit Attitudes.

The basic concept of our scientific activity is based in accordance with plans for the development of the program "Psychology" at the Baltic International Academy. We develop a new line of research in Latvia related to the study of various psychological phenomena within the framework of implicit methodology both in the field of Social Psychology (Implicit Social Cognition) and its application areas. Our scientific research priorities are related to the study of the mechanisms of formation and modification of implicit attitudes. This research line is based on the work of American and European scientists involved in implicit methodology. We have developed various experimental procedures of the Implicit Association Test (IAT) and subliminal evaluative emotional priming (SEEP) to research different psychological constructs [3].

Modern cognitive psychologists mean by attitudes, in a broad sense, integration of cognitive and emotional evaluations of an object, which can vary in strength. In the frames of cognitive psychology the problem of attitudes includes some components:

- cognitive processes, that determine the activation of certain elements in the structure of an attitude,
- memory systems, that provide storage and access to the component of attitude,
- representational systems, representing encoded information, which on es-

sence is the content of attitude.

Traditional theories of human learning note the dual nature of its mechanisms. In the basis of the first learning mechanism there is automatic and unconscious formation of associative links. The basis of the second mechanism is the formation of conscious and random conclusions. Associations and propositions as a form of existence of knowledge differ in the way of mental representations, as well as the conditions under which they are activated and direct behaviour [1]. Implicit estimates are a reflection of mental associations, formed in the early stages of acquisition of the social experience [5]. Explicit attitudes have been understood as a product of primarily propositional, in fact logical processes, and implicit - as a result of associative. The first processes are deliberate, conscious, slow, the second - fast, automatic, unconscious. Psychological research widely uses both explicit and implicit methods for measuring attitudes. Explicit methods are direct, controlled, and conscious. They are based on explicit knowledge about oneself and often do not reveal the true but socially desirable answers of participants. Implicit methods are indirect, automatic, and unconscious. Implicit methods are measurements of automatic (unconscious) evaluative reactions that come to mind spontaneously, with one presentation of the object towards which the attitude has been formed [2, pp.3-8].

As the main research implicit methods the different variations of IAT or the varieties of SEEP are used.

Current implicit measurements are based on measuring the participants' reaction time, while they perform different tasks and their attention is focused on the performance of these tasks, rather than on the object of attitude [6].

Together with the Master program students of the Baltic International Academy we have developed the experimental procedures of IAT and SEEP to research attitudes towards gambling, hardiness, self-esteem, alcohol addiction, speeding, the use of mobile phones during the driving, violence, speeding, consumer attitudes, healthy and unhealthy food as well as towards motivation to achievement and to ethnic attitudes. Published works are devoted to the study of implicit attitudes. The last our research is devoted to the study of the implicit attitudes towards criminal violence [4].

References

1. Mitchell, C. J., De Houwer, J. & Lovibond P. F. (2009). The propositional nature of human associative learning. *Behavioural and Brain Sciences*, 32 (2), 183-198.
2. Petty, R. E., Fazio, R. H., & Brinol, P. (2009). *Attitudes: Insights from the new implicit measures*. New York: Psychology Press.
3. Plotka, I., Igonin, D., & Blumenau, N. (2016). *Implicit Attitudes and Measurements: Effect of Context*. *International Business: Innovations, Psychology and Economics*, 7(2(12)), 7-150. ISSN 2345-0932. Monograph. (EBSCO).
4. Plotka, I., Simane-Vigante, L., & Blumenau, N. (2018). Implicit association self-concept test in studying of violence-related cognitions. *Social psychology and society*, 9(3), 176-186. doi: 10.17759/sps.2018090317.
5. Rudman, L. A. (2004). Sources of implicit attitudes. *Current Directions in Psychological Science*, 13, 79–82.
6. Rudman, L. A. (2011). *Implicit measures for social and personality psychology*. London: Sage.

УДК: 159.9.

Підбуцька Ніна Вікторівна
Штученко Ірина Євгеніївна
НТУ «ХПІ»

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРИВОЖНОСТІ ТА САМОЕФЕКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: У статті розглядається проблема розвитку сучасної особистості. Розкриваються зовнішні чинники, що зумовлюють тривожність людини. Визначається, що на досягнення успіху та самоефективність особистості впливає тривожність. За допомогою кореляційного аналізу емпірично доведено взаємозв'язок між особистісною та ситуативною тривожністю та само ефективністю особистості.

Ключові слова: розвиток, професійне становлення, самоефективність, чинники, особистість, тривожність.

Аннотация: В статье рассматривается проблема развития современной личности. Раскрываются внешние факторы, обуславливающие тревожность человека. Определяется, что на достижение успеха и самооэффективность личности влияет тревожность. С помощью корреляционного анализа эмпирически доказана взаимосвязь между личностной и ситуативной тревожностью и же эффективностью личности.

Ключевые слова: развитие, профессиональное становление, самооэффективность, факторы, личность, тревожность.

Abstract: The article deals with the problem of the development of a modern personality. The external factors that determine the anxiety of a person are revealed. It is determined that anxiety affects the achievement of success and self-efficacy of the person. With the help of correlation analysis, the relationship between personal and situational anxiety and the effectiveness of personality is empirically proven.

Key words: development, professional formation, self-efficacy, factors, personality, anxiety.

Актуальність теми дослідження взаємозв'язку тривожності та самоефективності особистості зумовлюється тим, що у сучасному світі спостерігається підвищення рівня тривожності людей через різні зовнішні фактори, такі як: економічна нестабільність в державі, злочинність, екологічні проблеми тощо. Ці чинники заважають людині досягати поставлених цілей. Таким чином вивчення впливу тривожності на самоефективність людини має важливе значення у здійсненні психокорекційної роботи.

Методики, що використовувались для емпіричного дослідження: діагностика самоефективності (Маддукса і Шеєра), тест особистісної та ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна, діагностика мотивації успіху та боязні невдач (Реан А.О.). Вибірку склали 44 осіб різних професій, серед яких 22 чоловіки та 22 жінки різного віку.

Таблиця 1

Взаємозв'язок між самоефективністю в сфері предметної діяльності та ситуативною і міжособистісною тривожністю.

Рівень самоефективності в сфері предметної діяльності	Ситуативна тривожність (середній бал)	Особистісна тривожність (середній бал)
Низький	35,66	45
Середній	40,14	41
Високий	34	39,5

Визначено взаємозв'язок між самоефективністю в сфері предметної діяльності та ситуативною і міжособистісною тривожністю. За середніми арифметичними значеннями результатів по методиці на визначення ситуативної тривожності, бачимо, що в усіх трьох групах було визначено помірний (середній) рівень тривожності. Але респонденти, в яких було визначено високий рівень самоефективності в сфері предметної діяльності, мають менший показник ситуативної тривожності, ніж респонденти з низькою та середньою самоефективністю.

За середніми арифметичними значеннями результатів по методиці на визначення особистісної тривожності, бачимо, що респонденти з низькою самоефективністю в сфері предметної діяльності мають високий рівень особистісної тривожності, а респонденти зі середнім та високим рівнем самоефективності отримали середні показники особистісної тривожності.

Таблиця 2.

Взаємозв'язок між самоефективністю в сфері міжособистісного спілкування та ситуативною і міжособистісною тривожністю.

Рівень самоефективності в сфері міжособистісного спілкування	Ситуативна тривожність (середній бал)	Особистісна тривожність (середній бал)
Низький	49,75	46,75
Середній	36,75	40,25
Високий	35,66	38,66

Визначено взаємозв'язок між самоефективністю в сфері міжособистісного спілкування та ситуативною і міжособистісною тривожністю. За середніми арифметичними значеннями результатів по методиці на визначення ситуативної тривожності, бачимо, що досліджувані з низькою самоефективністю в сфері міжособистісного спілкування мають високий рівень ситуативної тривожності, а досліджувані зі середнім та високим рівнем самоефективності отримали середні показники ситуативної тривожності. Так само розподілилися бали і за результатами методики на дослідження особистісної тривожності. Тобто піддослідні з високим рівнем тривожності мають низький рівень само ефективності в сфері міжособистісного спілкування. За результатами кореляційного аналізу встановлено статистично достовірний взаємозв'язок: між самоефективністю у сфері предметної діяльності та ситуативною й особистісною тривожністю (-0,51 та -0,44), між самоефективністю у сфері міжособистісного спілкування та ситуативною й особистісною тривожністю (-0,57 та -0,5). Отже, визначено, що чим менший рівень тривожності, тим більший рівень самоефективності має особа.

УДК: 37.034 – 053.6.

Подчерняєва Наталія Дмитрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОКЛУБУ ДЛЯ ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація: У тезах розглядаються ключові компетентності Нової української школи. Оскільки сучасне соціальне замовлення вимагає самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, то традиційна система виховання потребує істотного посилення продуктивної діяльності учнів. Обґрунтовано формування ключових компетентностей саме в старшому шкільному віці. Доведено, що однією із дієвих форм виховної роботи з формування особистості з загальнопланетарним мисленням стає сьогодні шкільний євроклуб.

Ключові слова: виховання, євроклуб, компетентність, старшокласник, реформа.

Аннотация: В тезисах рассматриваются ключевые компетентности Новой украинской школы. Поскольку современное социальный заказ требует самостоятельных, инициативных и ответственных членов общества, то традиционная система воспитания требует существенного усиления продуктивной деятельности учащихся. Обосновано формирование ключевых компетентностей именно в старшем школьном возрасте. Доказано, что одной из действенных форм воспитательной работы по формированию личности с общепланетарным мышлением становится сегодня школьный евроклуб.

Ключевые слова: воспитание, евроклуб, компетентность, старшеклассник, реформа.

Summary: The the key competences of the New Ukrainian School are reviewed in the thesis. As the modern social order requires independent, initiative and responsible members of society, the traditional system of education requires a substantial increase in students' activity efficacy. The formation of key competencies is justified at the senior school age. It has been proved that one of the most effective forms of educational work for the formation of the person with the planetary thinking is the school Euroclub.

Key words: education, euroclub, competence, high school student, reform.

Система освіти, спрямована на засвоєння знань, яка була традиційною й виправданою, не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Це потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності школярів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства. Саме ці ключові моменти спонукали до масштабної реформи – «Нової української школи».

Серед 10 ключових компетентностей Нової української школи на перший план висуваються спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами; загальнокультурна грамотність, яка передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших; соціальні і громадянські компетентності, які передбачають усі форми поведінки, що потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, на роботі, а також уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів [1].

Оскільки в нинішніх умовах особливого значення набуває розвиток міжнародних зв'язків у сфері освіти, тому актуальною стає проблема формування культури міжнаціонального спілкування старшокласників як однієї з ключових компетентностей Нової української школи. У старшому шкільному віці відбувається активний процес формування духовних та моральних ідеалів, комунікативної культури. Тому так важливо сформувати особистість із загальнопланетарним мисленням. Плідним підґрунтям для формування ключових компетентностей старшокласників може стати шкільний євроклуб.

Необхідно відзначити внесок вітчизняних науковців у вивчення питань євроінтеграції (П. Вербицька, С. Коберник, О. Овчарук, Ф. Степанов), організації діяльності євроклубів (П. Кендзьор, А. Кирпа, Н. Маркусь, Л. Парашенко), ролі дитячих громадських організацій у формуванні навичок соціального лідерства (О. Арутюнян, С. Діба, О. Пахомова).

Але питання формування ключових компетентностей старшокласників у діяльності шкільного євроклубу цілеспрямовано ще не вивчалось.

Євроклуб – добровільна форма організації або самоорганізації учнів, що сприяє полікультурному вихованню, творчій реалізації її членів, їх залученню до участі в європейських ініціативах, інформуванню з питань європейської інтеграції, громадянської освіти та громадської діяльності, адаптації до єдиного європейського простору та встановлення загальноєвропейських цінностей [2; 3].

Сьогодні в Україні, за даними блогу «Євроклуби в Україні»[2], молодь у віці від 11 до 18 років об'єднана діяльністю у близько 1000 молодіжних Євроклубів, переважно шкільних, робота яких спрямована на зближення української та європейської молоді, ознайомлення українських учнів з історією, культурою, традиціями країн Західної Європи, а також на сприяння спілкуванню учнів та розширення контактів. Наприклад, у місті Харкові діють 69 шкільних євроклубів [4].

Участь старшокласників у роботі шкільного євроклубу сприяє вихованню поваги та толерантного ставлення до представників інших національностей, формуванню навичок міжнаціонального спілкування та критичного мислення, розвитку пізнавальної активності, адаптації до сучасних умов життя тощо. Результатом ефективної діяльності старшокласника в шкільному євроклубі є національна самоідентифікація та усвідомлення особистістю свого місця в сучасному багатонаціональному світі.

Таким чином, проголошена освітньою реформою «Нова українська школа» орієнтація на формування таких компетентностей, як спілкування державною і рідною мовами, загальнокультурна грамотність, соціальні і громадянські компетентності, вимагає змін у виховній роботі навчального закладу, спонукає до пошуку нових ефективних форм організації дозвілля учнів, серед яких найбільш цікавою та дієвою стає шкільний євроклуб.

Отже, подальшого вивчення потребує співпраця шкільних євроклубів України та Європи.

Література

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
2. Євроклуби в Україні [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://www.euroclubs.org.ua>.
3. Українська мережа європейських клубів [Електронний ресурс]: текст // Європейський простір; Портал проєвропейського громадянського суспільства України. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/in/39901.html>.
4. План роботи Департаменту освіти на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Richniy_Plan_2017_rik.pdf

УДК 159.96

Попова Галина Вікторівна

«ХПІ»

Ковальова Ірина Борисівна

Клінічний санаторій «Березівські мінеральні води», Харківська область

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА РОБОТИ З ЖІНКАМИ ПІСЛЯ ГІНЕКОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Анотація: представлені результати роботи з жінками після гінекологічних операцій, що прийняли участь у пілотному проекті з психокорекційної програми. Програма проводилася в санаторних умовах, у складі курсу медико-психологічної реабілітації в три етапи і розрахована на 24 доби. Попередні дані дослідження говорять про ефективність психокорекційної програми. На етапі одужання у жінок спостерігалася позитивна динаміка за показниками активності, самопочуття, настрою, змінювалося колірне сприйняття: вони частіше вибирали «основні» кольори (зелений, оранжевий, синій).

Ключові слова: наративна терапія, екстерналізація проблеми, рефлексія, хронотоп подій, хромотерапія, ароматерапія.

Аннотация: представлены результаты работы с женщинами после гинекологических операций, которые приняли участие в пилотном проекте психокоррекционной программы. Программа реализовывалась в санаторных условиях в три этапа, входила в состав лечебного курса медико-психологической реабилитации и рассчитана на 24 дня. Предварительные данные исследования свидетельствуют об эффективности психокоррекционной программы. На этапе выздоровления у женщин наблюдалась положительная динамика по показателям активности, самочувствия, настроения, менялось восприятие цветовой гаммы: они чаще выбирали «основные» цвета (зеленый, оранжевый, синий).

Ключевые слова: нарративная терапия, экстернализация проблемы, рефлексия, хронотоп событий, хромотерапия, ароматерапия.

Annotation: the results of the work with women after gynecological operations who participated in a pilot project of a psychocorrectional program have been presented. The program was implemented in sanatorium conditions at three stages, was part of the medical course of medical and psychological rehabilitation and is developed for 24 days. Preliminary research data shows effectiveness of the psychocorrectional program. At the stage of recovery, the women were demonstrating a positive trend in terms of activity, well-being, mood, the perception of color gamma was being changed: they chose "primary" colors (green, orange, blue) more often.

Key words: narrative therapy, problem externalization, reflection, event chronotope, chromotherapy, aromatherapy.

Актуальність психокорекційної роботи з жінками після гінекологічних операцій визначена тим, що часто операція тяжко впливає на психоемоційний стан жінки: неприйняття себе, неможливість мати дітей, почуття, що життя закінчене та інше. Саме тому жінка потребує найбільшої уваги і підтримки не тільки з боку рідних, а й психологів.

Метою нашої роботи було вивчення змін функціональних станів і психологічних особливостей жінок після гінекологічних операцій під впливом психокорекційних процедур в рамках проходження ними курсу санаторного лікування.

Дослідження проводилося з січня по квітень 2018 року в клінічному санаторії «Березівські мінеральні води» с 27 жінками, які перенесли гінекологічні операції.

Вік жінок від 25 і старше 50 років. У клінічному санаторії медико-психологічна реабілітація розрахована на 24 доби, протягом яких жінкам пропонувалося пройти крім стандартного санаторного лікування психокорекційну програму, що проходила в три етапи. Програма спрямована на активізацію особистісних ресурсів жінок і використання ресурсу психокорекційних груп.

На першому етапі з ними проводилася первинна психодіагностика, досліджувалися психологічні проблеми, які могли бути джерелом психосоматики, вироблявся план співпраці клієнта з психологом.

На другому етапі жінка проходила психокоректувальну програму, отримувала комплексний вплив у вигляді індивідуальної і групової роботи. Ключовим впливом були групові заняття з психологом. Ці заняття проходили на основі ідей нарративної терапії про екстерналізацію проблеми, рефлексивного осмислення хронотопу подій життя, що передували захворюванню і операції; затвердження безперервності хронотопу подій минулого, сьогодення і майбутнього, пошуку ресурсу для подолання проблем [2]. Паралельно жінки відвідували сеанси хромотерапії і ароматерапії, в ході яких пропонувалися активні візуалізації одужання, наповнення ресурсами.

Таким чином, на першому і третьому етапі роботи психолог пропонував жінкам пройти скринінг діагностики. Для діагностики функціонального стану застосовувалася методика САН (самопочуття, активність, настрої) [1]. Результати діагностики самопочуття, активності, настрою до і після проходження жінками різних вікових груп психокорекційного впливу можуть свідчити про те, що за період перебування в клінічному санаторії у жінок спостерігалася позитивна динаміка за показниками активності, самопочуття, настрою.

У дослідженні застосовувалася проєктивна методика ДЧ «Дерево з чоловічками». Автор тесту – британський психолог Піп Вілсон (PipWilson) [3]. При аналізі даних використовувалася інтерпретація сполучень позицій вибору випробуваними в 3 вікових групах (25-36, 40-51, більше 51 року), що свідчить про їх «соціальне самопочуття». Дані діагностики по ДЧ показують, що після проходження курсу медико-психологічної реабілітації жінки більш оптимістично дивляться в майбутнє, більше відчувають турботу і увагу оточуючих. Вибір позицій за тестом ДЧ до і після психокорекційного впливу у жінок різних вікових груп свідчить про наступну динаміку: від депресивно-тривожних станів (вибір позицій 5,14,13,21) до впевненості і розуміння, підтримки оточенням (вибір позицій 4,10,15, 17). У більшості жінок приходить розуміння того, що вона не одна і з проблемою можна впоратися, використовуючи різні ресурси.

Психодіагностика підкріплювалася даними сеансів хромотерапії. Встановлено, що на третьому етапі реабілітаційного періоду у жінок з гінекологічними проблемами змінювалося колірне сприйняття: вони частіше вибирали «основні» кольори (зелений, оранжевий, синій).

Висновки:

Попередні пілотні дослідження свідчать про ефективність психокорекційної програми в складі курсу медико-психологічної реабілітації для жінок після гінекологічної операції. У подальших дослідженнях передбачається порівняти дані жінок після гінекологічних операцій, які отримали і не отримали психокорекційний вплив в комплексі санаторного лікування.

Література:

1. Райгородский Д.Я. Практическая диагностика / Д.Я.Райгородский// – Самара: Из-во «БАХРАХ-М», – 2002 г. – 672с.

2. Кутузова Д. Введение в нарративную практику/Д. Кутузова// Практический психолог. – 2011 г. – №2. – С. 23–41.

3. Ваш психолог. Работа психолога в школе. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vashpsixolog.ru/psychodiagnostic-school-psychologist/>

УДК 355/359.07

Попроцький Ігор Станіславович

Інститут Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

УДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ БОЛГАРІЇ ДО СТАНДАРТІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО ЯК ПРИКЛАД ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Окреслено хронологію трансформації Болгарії та військової освіти до стандартів НАТО. Коротко розглянуто зміни у період з 1997 по 2018 роки –перебудова Збройних Сил та військової освіти відповідно до стандартів країн-членів НАТО у Болгарії. З 1999 року Болгарія почала цілеспрямовану військову реформу для задоволення військових критеріїв членства в Альянсі, зокрема прийняла основний документ для військової реформи “План 2004 року”, в якому окреслено нові орієнтири перебудови армії та військової освіти з метою оптимізації її структури.

Ключові слова: збройні сили, військова освіта, військова реформа, країни – члени НАТО, Болгарія

Определена хронология трансформации Болгарии и военного образования к стандартам НАТО. Коротко рассмотрены изменения в период с 1997 по 2018 годы – перестройка Вооруженных Сил и военного образования в соответствии со стандартами стран-членов НАТО в Болгарии. С 1999 года Болгария начала целенаправленную военную реформу для удовлетворения военных критериев членства в Альянсе, в частности, приняла основной документ для военной реформы «План 2004 года», в котором обозначены новые ориентиры перестройки армии и военного образования с целью оптимизации ее структуры.

Ключевые слова: вооруженные силы, военное образование, военная реформа, страны - члены НАТО, Болгария

The chronology of transformation of Bulgaria and military education according to the NATO standards is outlined in this annotation. The changes during the period 1997 to 2018, the rearrangement of the Armed Forces and military education according to the NATO member countries standards in Bulgaria are briefly reviewed. Since 1999 Bulgaria had started purposeful military reform to fit the military requirements of the Alliance membership, in particular developed the main document for the military reform (“Plan of 2004”) new guidelines of army rearrangement and military education with the optimization and structures.

Key words: armed forces, military education, military reform, NATO’ member countries, Bulgaria

На сучасному етапі реформування Збройних Сил України є проблеми, які гальмують їх розвиток, зокрема: труднощі підготовки освіченого, високо-кваліфікованого кадрового контингенту, який навчається у військових ЗВО України; недостатній кадровий потенціал та його не готовність працювати сумісно з військовими країн-партнерів тощо [1, с.211].

Політика оборони Болгарії до 1997 року характеризувалась неузгодженістю і невизначеними цілями. Через щорічні зміни цивільного керівництва міністерства оборони і значне скорочення витрат на оборону військовий потенціал різко падав, зокрема щодо підготовки сил і оперативної готовності основних видів Збройних Сил [2, с.90]. З 1999 року Болгарія почала більш цілеспрямовану військову реформу для задоволення військових критеріїв членства в Альянсі. У 1999 році країна розробляє короткий План реструктуризації і розвитку армії (“План 2004 року”). Після проведення Стратегічного оборонного огляду в 2004 році Болгарія прийняла довгостроковий План розвитку та модернізації своїх Збройних Сил до 2015 року [3, с.72, 4, с.76]. Болгарські збройні сили з 1992 року активно беруть участь в операціях з управління миром – дії в Камбоджі, Іраку, з 2003 року

в Афганістані. Максимальний внесок країни в поворот сил реагування НАТО до 2010 року включає в себе механізований батальйон [5, с.177].

Зазначене створює передумови для реформування вищої військової освіти, оскільки саме випускники закладів вищої військової освіти забезпечуватимуть обороноздатність країни та боєздатність армії.

Сучасність змінює роль викладача у системі військової освіти як класичного вчителя до своєрідного наставника, освітнього консультанта, в деяких випадках тренера (коуч) який допомагає курсанту (слухачу) на шляху отримання нових знань. В цих умовах викладач повинен самоудосконалюватися шляхом публікацій своїх досліджень на відомих електронних ресурсах (наукової, науково-педагогічної спрямованості) тим самим підвищує свій рейтинг як викладача у відповідній галузі, використання технологій дистанційного навчання, тим самим мотивує себе для вивчення іноземних мов з метою спілкування з усім світом та спілкування з колегами з відомих університетів світу та ін. Від цих перетворень у системі військової освіти курсант (слухач) має: – набути знання, уміння та навички достатні для опанування первинної посади у військах та у подальшому дасть змогу йому самостійно вивчати устрій, принцип дії та застосування перспективних зразків озброєння та військової техніки; – отримати індивідуальний підхід під час навчання, який враховує його особисті здібності та прагнення у майбутньої діяльності; – отримати можливість розширення своїх знань на протязі життя за рахунок використання Е-навчання (на першому етапі, це вивчення навчальних дисциплін з використанням технологій дистанційного навчання); – отримати гармонійний і самодостатній зв'язок між теорією й практикою під час навчання [6, 7].

Проведення глибоких змін у Збройних Силах України є неможливим без вивчення досвіду реформування системи військової освіти країн, які пройшли шлях до набуття членства в НАТО, зокрема Болгарії як країни Чорноморського регіону, та трансформації цієї системи до сучасних стандартів провідних країн світу, використання сучасних освітніх технологій, зокрема країн-членів Північно-Атлантичного Альянсу.

Список використаних джерел:

1. Попроцький І.С. Напрямки удосконалення навчально-виховного процесу Інституту Військово-Морських Сил Національного університету “Одеська морська академія”, збірник наукових праць “Педагогічний альманах” КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, Вип. 39, Херсон 2018. С.211-219.

2. Съби Събев. Военната трансформация в новите страни – членки на НАТО: [Monographs], Военна академия Г. С. Раковски (Институт за перспективни изследвания за отбраната секция „Стратегически анализи и прогнози“). София, Bulgaria, BG, 2011. 90 p.

3. White Paper on defense and the armed forces of the republic of Bulgaria (2010)/ Publish MD Bulgaria, Sofia, BG. 72 p.

4. Romania and Bulgaria between NATO and EU : [Reports]. Romanian Academic Society (SAR). Bucharest, Romania, 2003. 76 p.

5. Neno Hristov Hristov. Military education as possibility in Bulgaria. Proceedings of INTCESS2018 – 5th International Conference on Education and Social Sciences, 5-7 February 2018, Istanbul, Turkey. P. 177–182.

6. Поспелов А. С., “ Состояние, сложности и перспективы современного военного реформирования в Республике Болгария” URL: Independent Analytical Center for Geopolitical Studies – Borysfen Intel –<http://bintel.com.ua/en/article/bolgarija-sostojanie-slozhnosti-i-perspektivy/> Wednesday, (дата звернення 23.05.2018).

7. Попроцький І.С., “Трансформація освіти Збройних Сил та військової освіти Болгарії до стандартів країн-членів НАТО в період з 1997 по 2018 роки”, вісник Чернігівського національного педагогічного університету, серія “Педагогічні науки”, м. Чернігів. 2018.

УДК 159.9

Пустовойт Мирослава Володимирівна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTI

В доповіді окреслено основні результати емпіричного дослідження щодо диференціації рівня психологічної безпеки особистості в контексті напрями її професійної спрямованості.

За результатами дослідження представники «ризикованих професій» мають значущо вищий рівень психологічної безпеки, зокрема, задоволеності потреби у надійній і стабільній роботі та потреби у коханні і прийнятті, а також більш високий ступінь особистісної гармонійності, що зумовлено більшою толерантністю до непередбачуваності та невизначеності, а також прийняттям потенційних загроз навколишнього середовища у даній категорії досліджуваних.

Ключові слова: толерантність до невизначеності, особистісна гармонійність, здатність до ризику, «ризиковані професії», соціальні ризики.

В докладе представлены основные результаты эмпирического исследования дифференциации уровня психологической безопасности личности, в контексте ее профессиональной направленности.

По результатам исследования представители «рискованных профессий» имеют значимо более высокий уровень психологической безопасности, в частности, удовлетворенности потребности в надежной и стабильной работе и потребности в любви и принятии, а также более высокую степень личностной гармоничности, что обусловлено большей толерантностью к непредсказуемости и неопределенности, а также принятием потенциальных угроз окружающей среды у данной категории испытуемых.

Ключевые слова: толерантность к неопределенности, личностная гармоничность, способность к риску, «рискованные профессии», социальные риски.

The research outlines the main results of the empirical study on the differentiation of the level of psychological security of the individual in the context of the direction of his professional orientation.

According to research results, representatives of «risky professions» have a higher level of psychological safety, in particular, the satisfaction of the need for reliable and stable work and love and acceptance needs, as well as a higher degree of personal harmony due to greater tolerance to unpredictability and uncertainty, as well as acceptance of potential environmental threats in this category of investigated.

Key words: tolerance to uncertainty, personal harmony, ability to risk, “risky

professions”, social risks.

Дослідження психологічної безпеки особистості набуває все більшої актуальності, що багато в чому зумовлено зростаючою динамічністю сучасного українського суспільства та, пов'язаним з цим підвищенням ймовірності потенційних соціальних ризиків та небезпек (І.А. Баєва [1], О.Ю.Зотова [2], Н.Л. Шликова [3]).

Особливо важливими є дослідження психологічної безпеки особистості в контексті її професійної спрямованості, а саме визначення впливу напряму професійної діяльності на здатність особистості до набуття та підтримки стану внутрішньої психологічної безпеки.

Для дослідження рівня психологічної безпеки особистості нами було використано опитувальник О.Ю. Зотової «Оцінка задоволеності потреби у безпеці», опитувальник О.І. Моткова «Інтегральна гармонійність особистості» та тест-опитувальник «Дослідження схильності до ризику» А.Г.Шмельова.

В процесі організації дослідження нами було виділено 2 підгрупи досліджуваних, в залежності від напряму навчання, професійна спрямованість якого потенційно супроводжувалась у майбутньому різним ступенем ризику.

Так, до однієї групи входили досліджувані, що проходили професійне навчання за гуманітарним або технічним профілем, а до другої ті, що у майбутньому планували стати військовими або працівниками міліції. Аналіз даних проводився за допомогою порівняння середніх величин із використанням t-критерію Стьюдента.

За результатами дослідження вищий рівень задоволеності потреби у безпеці спостерігався у майбутніх військових та працівників поліції, тоді як інші досліджувані відрізнялись нижчими показниками за задоволеністю потреби у безпеці.

Ймовірним поясненням цього є вища толерантність до небезпеки у представників «ризикованих професій», тобто, прийнятність більшого ступеню невизначеності та загроз у їх житті супроводжується, в свою чергу, більш низьким рівнем тривожності та занепокоєності, що й зумовлює, відповідно, вищі показники за психологічною безпекою у даної категорії досліджуваних.

Зокрема, значущо вищий рівень у представників «ризикованих професій» спостерігався за задоволеністю потреби у надійній і стабільній роботі ($t=2,73$; $p\leq 0,01$) та потреби у коханні та прийнятті ($t=3,57$; $p\leq 0,01$). А саме, вищий рівень актуальності для сучасного українського суспільства професій, пов'язаних з охороною та виконанням відповідних державних обов'язків створює у досліджуваних відчуття впевненості у можливості бути професійно задіяними, тоді як інші учасники дослідження за своїм фахом належать до гуманітарних та технічних професій, що висувають значно вищі вимоги до конкурентоздатності майбутніх фахівців, тим самим створюючи сумніви щодо їх професійної затребуваності у суспільстві.

Значущо вищий рівень задоволеності потреби у коханні та прийнятті у представників «ризикованих професій» зумовлений їх вищою толерантністю до невизначеності, що сприяє наявності більш розвинутої здатності

проявляти довіру до іншої людини та комфортно відчувати себе в ситуації непередбачуваності міжособистісної взаємодії.

Отже, професійне навчання за професіями, що мають вищий ступінь ризику супроводжується більш високим рівнем задоволеності потреби у стабільності професійної самореалізації та потреби у коханні і прийнятті, тоді як за іншими вимірами психологічної безпеки, такими як передбачуваність та стабільність, значущих відмінностей не спостерігається.

Вищий рівень задоволеності потреби у безпеці у майбутніх працівників міліції та військових супроводжується також більш високим ступенем інтегральної гармонійності особистості ($t=7,10$; $p\leq 0,01$), що підкреслює значущість впливу зазначеної особистісної властивості в контексті задоволеності потреби у безпеці.

Так, досліджувані, які відрізняються нижчим ступенем внутрішньої конфліктності та суперечливості, а також здатністю до помірності та оптимальності у своїх прагненнях та бажаннях, мають вищий рівень задоволеності потреби у безпеці, що відображує тісні структурні взаємозв'язки зазначених компонентів психологічної безпеки.

Відмінності між зазначеними групами досліджуваних за здатністю до ризику ($t=2,74$; $p\leq 0,01$), засвідчують, що значущо вищий рівень здатність до ризику спостерігається у досліджуваних, які належать до гуманітарних та технічних професій, тоді як представники професій пов'язаних з більшим ступенем небезпеки мають нижчу схильність до ризикованої поведінки.

Таким чином, представники «ризикованих професій», які відрізняються більшим ступенем прийняття небезпечних ситуацій та відповідно вищим рівнем задоволеності потреби у психологічній безпеці, меншою мірою схильні до ризикованої поведінки. В той самий час, досліджувані, які проходять навчання за гуманітарним та технічним фахом, ймовірно, прагнуть за будь-яку ціну уникнути поразки або загрози, що і спонукає їх ризикувати.

Отже, отримані дані репрезентують наявність значущих відмінностей за рівнем психологічної безпеки, особистісної гармонійності та схильністю до ризику в залежності від професійної спрямованості досліджуваних, що має бути певним чином враховано в процесі розробки відповідних механізмів розвитку здатності особистості до набуття та підтримки стану внутрішньої психологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Баева И.А. Психологическая безопасность как интегративная категория психологического исследования // Психологическая культура и психологическая безопасность в образовании (Санкт-Петербург, 27-28 ноября 2003): Материалы Всероссийской конференции.- М., 2003., с. 103-107.

2. Зотова О.Ю. Социально-психологическая безопасность личности : дис. доктора психол. наук : 19.00.05 / О.Ю. Зотова. – М. 2011. – 457 с.

3. Шлыкова Н.Л. Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности. / Н.Л. Шлыкова - Тверь: ООО Триада, 2004. 151 с.

УДК: 155.2

Саврасов Микола Володимирович

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КРЕАТИВНІСТЬ» ТА «ТВОРЧІСТЬ»: ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізуються основні історико-психологічні передумови та теоретико-методологічні аспекти співіснування дефініцій «креативність» та «творчість» в межах понятійного простору сучасної вітчизняної психологічної науки. Підкреслюється, що методологічна виваженість та концептуальна гнучкість в руслі даної наукової проблематики суттєво поліпшує подальші наукові пошуки в даній галузі, як в теоретичному, так і у емпіричному аспекті.

Ключові слова: особистість, творчість, креативність, здібності, рівень.

Анализируются основные историко-психологические аспекты и теоретико-методологические аспекты сосуществования дефиниций «креативность» и «творчество» в рамках понятийного пространства современной отечественной психологической науки. Подчеркивается, что методологическая взвешенность и концептуальная гибкость в русле данной научной проблематики существенно облегчает дальнейшие научные поиски в данной сфере, как в теоретическом, так и в эмпирическом аспекте.

Ключевые слова: личность, творчество, креативность, способности, уровень.

The author analyzes the main historical and psychological aspects and the theoretical and methodological aspects of the coexistence of the definitions of “creativity” and “creation” within the framework of the conceptual space of modern domestic psychological science. It is emphasized that methodological balance and conceptual flexibility within the framework of this scientific perspective greatly facilitate further scientific research in this field, both in theoretical and in empirical aspect.

Key words: personality, creation, creativity, abilities, level.

Поняття креативності у семантичному аспекті виступає синонімом дефініції «творчі здібності», яке в свою чергу у психологічному та лінгвістичному сенсі виступає похідним від таких важливих загальнонаукових, а не тільки психологічних понять, як «творчість» та «здібність». Так, наприкінці доби радянської психології творчість ще розумілась як «...створення людиною нового, оригінального у різних сферах діяльності, перш за все у науці, техніці, мистецтві» [1, с. 296]. Як бачимо зі змісту такого означення, враховуючи класичне розуміння здібностей, їх поділу на загальні та спеціальні, творчість в такому її розумінні радше віднести до спеціальних здібностей.

Вже на початку пострадянських часів (не стільки у буквальному хронологічному розумінні, скільки швидше у парадигмально-концептуальному сенсі, оскільки різниця у часі між змінами у змісті дефініції складає лише 7(!)

років) під творчістю прийнято було розуміти «...діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних та духовних цінностей» [3, с. 393]. До того ж наголошується, що поруч із процесуальним аспектом творчості, виділяється вже і особистісний аспект. Спостерігаємо, що означення творчості в принципі вже не містить імперативної вказівки на спеціально-здібнісний її характер, проте все одно у теоретичному та методологічному аспектах творчість та сфера її прояву є синкретичними. Власне це і зумовлює певну сегрегацію предмету та об'єкту психології творчості за специфічними сферами професійної активності людини.

Подальший розвиток пострадянської психологічної традиції зумовив певний семантичний поділ поняття творчості. А саме, «...у вузькому сенсі це форма діяльності людини, що породжує якісно нові оригінальні продукти у матеріальній або духовній сфері, які мають певну цінність;...в широкому сенсі момент творчості може характеризувати будь-яку діяльність людини, яка самостійно виявляє (принаймні для себе самої) нові методи в процесі цієї діяльності, прийоми її виконання та нові результати» [4, с.430-431]. Як бачимо, задля уникнення внутрішніх суперечностей при трактуванні поняття творчості поступово починається певне семантичне розгалуження даної дефініції.

У сучасній вітчизняній психології під творчістю розуміють «...високосвідому діяльність людини, спрямовану на створення нових продуктів матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-історичну цінність; теоретичну і практичну діяльність людини, яка зумовлює одержання об'єктивно нових результатів, якими можуть бути нові знання оригінальні способи розв'язання певної проблеми, наукові відкриття, нові технології, високомистецькі художні твори тощо» [2, с. 352]. Цей перехід має чисельні причини, які пов'язані між собою нелінійним чином. Серед них можуть бути детермінанти парадигмального, категоріального характеру.

У сучасному науковому психологічному розумінні креативність постає перш за все як: «...здібність до генерування нових ідей, рішень, методів, теорій, взагалі яких-небудь нових продуктів діяльності» [4, с. 199]. Тобто, креативність наразі може розглядатися як вмотивована здатність до будь-якої іноваційної діяльності. З іншого боку, трапляються спроби розглядати креативність як «...рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості» [2, с. 181]. Тобто це вмотивована здатність до іноваційної діяльності, що детермінується до того ж низкою нелінійних, багаторівневих особистісних характеристик, людини, що творить.

Список використаних джерел.

1. Психологический словарь / Под. ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук. СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.
2. Психологічна енциклопедія / [авт.-упоряд. О. М. Степанов]. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с. (Енциклопедія ерудита).
3. Психология. Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Свенцицкий А. Л. Краткий психологический словарь / А. Л. Свенцицкий. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 512 с.

УДК: 159.9.072

Савченко Марія Сергіївна

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРОКУРОРІВ

Аналізуються основні теоретико-методологічні передумови становлення особистості майбутніх прокурорів та деякі структурні компоненти їх суб'єктності як основної характеристики їх професійного зростання. Здійснюється спроба цілісного погляду на психологічні аспекти професійної підготовки майбутніх працівників прокуратури та системного дослідження психологічних чинників їх суб'єктності.

Ключові слова: прокурор, особистість, суб'єктність, структура, компонент.

Анализируются основные теоретико-методологические предпосылки становления личности будущих прокуроров и некоторые структурные компоненты их субъектности как основной характеристики их профессионального роста. Осуществляется попытка целостного взгляда на психологические аспекты профессиональной подготовки будущих работников прокуратуры и системного исследования психологических факторов их субъектности.

Ключевые слова: прокурор, личность, субъектность, структура, компонент.

The main theoretical and methodological prerequisites for the formation of the personality of future prosecutors and some of the structural components of their subjectivity as the main characteristic of their professional growth are analyzed. An attempt is made to take a holistic view of the psychological aspects of the professional training of future prosecutors and a systematic study of the psychological factors of their subjectivity.

Keywords: prosecutor, personality, subjectivity, structure, component.

В умовах динамічного реформування в Україні майже всіх сфер суспільства, все більшої актуальності набувають питання відповідності морально-етичної сфери особистості вимогам демократичного суспільства в яке інтегруються європейські принципи державотворення та правотворення. Унікальність ознак діяльності прокурора впливає з ролі і місця прокуратури в державному механізмі та юридичній системі, зі специфіки її функцій та особливого статусу прокурора. В той же час, якість виконання професійних обов'язків прокурора нерозривно пов'язана з задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї та рівнем професійних досягнень.

Проблеми формування професійної культури майбутніх юристів докладно висвітлювались у психологічній літературі, зокрема: В. Васильєвим, А. Жалинським, С. Максименко, В. Романовим, М. Сілкіним, О. Столяренком, Ю. Чуфаровським та іншими), виокремлені соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки (А. Білоножко, С. Вишневіська, В. Карташов, Б. Пугинський, В. Романов та інші).

Вивченням питань професійно-особистісних та морально-етичних вимог до прокурорів останні роки приділялась увага в публікаціях низки вітчизняних науковців та практиків: М. Бурбики, С. Даніліна, В. Долежана, С. Ківалова, Л. Колос, В. Остапчука, Т. Погорелової, С. Подкопаєва, О. Толочка, Г. Середи, О. Шинальського, П. Шумського та інші.

Суб'єкт виступає переважно як людина на вищому рівні діяльності, спілкування, цілісності, незалежності і ін. Чоловік, як суб'єкт, розвивається все життя на основі свого досвіду. А.В. Брушлинський розглядає поняття суб'єкт як «...загальне, найбільш широке поняття людини». Особа, навпаки, менш широке визначення людського індивіда [2, с. 23].

Серед різноманітних структур суб'єктності психологи частіше за все виділяють та використовують у побудові теоретичних та методологічних передумов психолого-педагогічних досліджень наступні: цілісність, ініціативність, відповідальність (К.О. Альбуханова-Славська [1]); цілісність, активність, соціальність (А.В. Брушлинський) [2]); самостійність, саморегулювання діяльності і суб'єктивний досвід (О.К. Осницький [3]); цілісність, розвиток, свобода, цілеспрямованість (В.А. Петровський [4]).

Проте, у теперішній час залишається відкритим питання цілісного погляду на психологічні аспекти становлення особистості працівників прокуратури в процесі професійної діяльності («професіогенезу»), виділення та системного дослідження психологічних чинників, що впливають на особистість прокурора, зокрема у процесі трудової діяльності, та під час професійної підготовки майбутніх прокурорів. Саме тому, на наш погляд, проблема професійного становлення майбутнього прокурора зберігає свою актуальність у зв'язку з відсутністю у юридичній психології усталеної системи поглядів на розуміння закономірностей становлення професіонала саме в органах прокуратури. Уточнення потребують і питання динаміки формування особистісних підструктур на різних етапах професійного шляху прокурора, також маловивченими залишаються закономірності формування професійно-важливих для прокурора якостей, їх динаміка в ході інтеграції особистості в професійне середовище, а також взаємодія професійного та особистого шляху працівника органів прокуратури.

Список використаних джерел.

1.Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская – М.: Наука, 1991. – 299с.

2.Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение/ А.В. Брушлинский.– М.: Изд-во « Институт практической психологии», 1996. – 392с.

3.Осницкий А.К. Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра. психол. наук: спец. 19.00.01 / А.К. Осницкий. – М., 2001. – 28 с.

4.Петровский В.А. Феномен субъектности в психологии личности: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра психол.наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии, психология личности»/ В.А. Петровский. – М.: МГУ, 1993. – 43 с.

УДК 316.42.

Саппа Микола Миколайович

Харківський національний університет внутрішніх справ

ЛЮДИНА ДІЮЧА ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Анотація: В роботі звертається увага на те, що із становленням постіндустріальної епохи розвиток суспільства вже не детермінується економічно. При цьому здійснюється поступова зміна світобачення людини та її соціальної поведінки. У відповідності до цього у суспільстві набуває провідного значення соціальний інститут громадської думки, активізуються громадянські ініціативи і громадські рухи, що спонукає масштабні соціальні перетворення.

Ключові слова: економічний детермінізм, постіндустріальне суспільство, соціальні зміни, громадські рухи, громадська думка.

Анотация: В работе обращается внимание на то, что со становлением постиндустриальной эпохи развитие общества уже не детерминировано экономически. При этом осуществляется постепенное изменение мировоззрения человека и его социального поведения. В соответствии с этим в обществе приобретает ведущее значение социальный институт общественного мнения, активизируются гражданские инициативы и общественные движения, что побуждает масштабные социальные преобразования.

Ключевые слова: экономический детерминизм, постиндустриальное общество, социальные изменения, общественное мнение, общественные движения.

Анотация: The paper draws attention to the fact that with the advent of the post-industrial era, the development of society is no longer determined economically. At the same time, a gradual change in the human worldview and its social behavior is carried out. In accordance with this, the social institution of public opinion takes on a leading role in the society, civil initiatives and social movements are intensifying, thus prompting large-scale social transformations.

Keywords: economic determinism, post-industrial society, social change, public opinion, social movements.

У нашій країні довгий час погляди на механізми соціальних змін визначалися соціологією К. Маркса, яку також називають соціологією економічного детермінізму. Згідно з її основних підходів суспільний розвиток істотно детерміновано економічними причинами - виробництвом матеріальних благ та їх споживанням. Виходячи з цього, механізмом суспільного прогресу визначалося задоволення потреб людей, поява нових потреб і здобуття способів їх задоволення. Ці погляди в СРСР стали пануючими після заборони соціології у 1929 р. і зайняті її місця історичним матеріалізмом та науковим комунізмом.

Зауважимо, що в основі еволюціонізму, як і історичного матеріалізму, лежить так звана «метафора зростання» - модель природного розкриття

одиночного індивідуального організму (в тому числі і суспільства) в процесі його прогресивного історичного розвитку від зародкового стану до зрілості. І хоча основні ідеї еволюціонізму і історичного матеріалізму критикувалися майже з самого їх зародження, в СРСР вони стали визначальними і зумовили на багато десятиліть світоглядні установки громадян на суспільний устрій.

Через те суспільство ними бачилося як єдине співтовариство людей, стрижнем якого виступало ієрархічна держава з вертикально орієнтованою мобільністю, а соціальні системи, в тому числі підприємства та фірми, мали жорстку організаційну структуру, подібну в цьому фізичним системам. Індустріальне суспільство з його ієрархічною організацією праці та жорсткою класифікацією видів робіт цілком відповідає саме такої організаційної структури. Внутрішній структурі «індустріальної» системи властива ієрархія вищих і нижчих статусів працівників, включених у неї. У цьому підході особиста активність індивіда обмежувалася рамками соціально-економічних умов його життя, тобто місцем і характером «убудованості» людини в суспільний організм, і залишалася вторинною по відношенню до держави. Причому така «убудованість» особистості була економічно детермінована, що у рамках уявлень еволюціонізму і історизму в принципі не представлялося можливим ставити питання про роль особистості в історії.

З 60-х років минулого століття починає формуватися ідеологія постіндустріалізму, що спирається на глибоку соціальну, економічну, технологічну революцію, яка відбувається в суспільному житті. Її ядром є становлення нового соціального типу людини, що характеризується як «багата індивідуальність», «багатовимірний людина», і відповідного йому характеру суспільних відносин. У перспективі в суспільному житті долається панування економіки і основною формою життєдіяльності стає розвиток людських здібностей.

І на переламі століть один з ідеологів постіндустріального суспільства А. Турен обґрунтував свою соціологію дії, в якій суспільство представляється продуктом власної дії, а активним суб'єктом соціальних змін в рамках уявлень Турена виступає людина, яка діє, активно творить своє життя і яка об'єднується з однопумцями в громадські рухи для створення соціальної реальності, виходячи з власних міркувань необхідності і справедливості. Він пише: «У міру того як під впливом науки і особливо технології зростає наша здатність впливати на самих себе, все більше число з нас і все більша частина в кожному з нас виявляються втягнутими в суспільне життя» [1].

Ми бачимо, як за останні 2-3 десятиліття громадська думка перетворилася у потужний соціальний інститут, який консолідовано з громадськими ініціативами і громадськими рухами творить масштабні соціальні зміни. Як приклад, згадаємо численні «кольорові» революції в різних країнах світу, Майдани, що один за одним відбувалися в Україні, перетворюючи країну. І перебуваючи в епіцентрі масштабних соціальних змін, ми не можемо не бачити того, що воля і дії людей можуть радикально змінювати умови суспільного життя і суспільний устрій.

Список використаних джерел

1. Турен А. Возвращение человека действующего / Ален Турен. – М.: Научный мир, 1998. – 204 с.

УДК: 159.922.73

Сарнавський Микола Олександрович

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ВПЛИВ ШАХОВОЇ ГРИ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Анотація: у тезах доповіді розкривається значення шахів для психічного розвитку молодших підлітків. Шахи описуються як боротьба двох розумів, двох особистостей, яка загартовує дитину та сприяє підготовці її до дорослого життя. Зазначається про позитивний вплив шахів на психічний розвиток молодших підлітків. Висловлюється авторська позиція щодо доцільності введення шахів у навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: психічний розвиток, молодші підлітки, шахи, конфлікт, боротьба.

Аннотация: в тезисах доклада раскрывается значение шахмат для психического развития младших подростков. Шахматы описываются как борьба двух умов, двух личностей, которая закаляет ребенка и содействует подготовке его к взрослой жизни. Указывается на положительное влияния шахмат на психическое развитие младших подростков. Излагается авторская позиция относительно целесообразности введения шахмат в учебный процесс общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: психическое развитие, младшие подростки, шахматы, конфликт, борьба.

Abstract: The thesis of the report reveals the importance of chess for the mental development of younger teens. Chess is described as a struggle between two minds, two personalities, which steels the child and helps to prepare for adult life. Indicates the positive influence of chess on the mental development of younger teens. The authors comment on the expediency of introducing chess into the educational process of general educational institutions.

Key words: mental development, younger teens, chess, conflict, struggle.

У спеціальній психолого-педагогічній літературі підлітковий вік характеризується як переломний, перехідний, критичний [1, с. 115; 2, с. 287]. У молодших підлітків (5-6 клас) відповідний період наповнений суттєвими змінами: з переходом до середньої школи збільшується кількість вчителів, навчальних предметів, стають складнішими домашні завдання. У зв'язку з цим суттєво зростає навантаження на сприйняття, увагу, пам'ять, мислення. Від дитини вимагається більше прояву самостійності. Усе це обумовлює потребу у підвищеній увазі з боку батьків та педагогів до психічного стану підлітка, застосування, за необхідності, оптимальних

засобів підтримування його психіки в ускладнених умовах підліткового соціального середовища. Одним із таких засобів є зайняття шахами.

У сучасній науці питання впливу шахів на психічний розвиток підлітків на монографічному та дисертаційному рівнях не досліджувалися. Здебільшого увага вчених була зосереджена на встановленні залежності розвитку інтелектуальних здібностей від занять шахами. Вагоме дослідження у цьому напрямі було проведено І.А. Романовою, яка експериментально довела корисність викладання факультативного курсу «Шахи» для формування культури інтелектуальної діяльності молодших школярів [3].

На нашу думку, запровадження у сучасних школах обов'язкових, або ж хоча б факультативних, уроків з шахів позитивно вплинуло б і на психічний розвиток молодших підлітків. Шахи лише зовні мають вигляд дитячої гри. Насправді ж, як зазначається у спеціальній літературі, шахи – це боротьба, яка вимагає неабиякої розумової напруги від суперників та прояву їх вольових якостей. Кожен із гравців йде до своєї мети, одночасно намагаючись в міру своїх знань та умінь зрозуміти та перешкодити діям суперника. Таким чином, учасники шахової боротьби вступають у своєрідну психологічну взаємодію. Кожна сторона робить спробу передбачити дії іншої, зрозуміти напрямок її думок. У психології така розумова діяльність позначається терміном «рефлексія», тобто мислення, пов'язане із імітацією думок та дій суперника, аналізом власних суджень та висновків. При цьому кожна із сторін свідомо намагається повідомити супернику лише частину інформації – саме ту частину, використання якої призведе до прийняття не вигідного для нього рішення. Саме так у складному переплетінні логічних та психологічних нюансів стикаються між собою дві протиборчі сторони, розумові системи, особистості [4, с. 25, 26]. За шаховою дошкою виникає певна конфліктна ситуація, врегулювання якої відбувається лише за чітко встановленими правилами – правилами шахів. Це своєрідна підготовка до дорослого життя, з усіма його проблемами та потребами у пошуках шляхів їх ефективного вирішення.

Інтелектуальна активність, обґрунтованість міркувань, самостійність і рішучість у прийнятті рішень у грі є ключовими важелями впливу шахів на підлітків.

Список використаних джерел

1. Алферов А.Д. Психология развития школьников. Ростов-на-Дону, 2000. 384 с.
2. Практическая психология образования / под ред. Дубровиной И.В. Москва, 2000. 528 с.
3. Романова І.А. Дидактичні засади формування культури інтелектуальної діяльності молодших школярів: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання»; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2016. 40 с.
4. Крогиус Н.В. Шахматы – школа творчества и воспитания. М., 1981. 64 с.

УДК: 159.98:615.851:616.89-008.442.6

Свинаренко Юлія Валеріївна

Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ РОБОТИ З НАРЦИСИЧНОЮ ПРОБЛЕМАТИКОЮ

Розглянуто особливості психотерапевтичної роботи з нарцисичною проблематикою, що є актуальною для сучасного суспільства. Описані особливості психотерапевтичного контакту з нарцисично організованими особистостями. Наведені деякі стратегії психотерапії для нарцисичних клієнтів.

Ключові слова: нарцисизм, нарцисично організована особистість, психотерапія.

The article presents the features of the psychotherapy process with narcissistic problems relevant to modern society. Features of psychotherapeutic contact with narcissically organized people was described. It was suggested several strategies of psychotherapy for narcissistic clients.

Key words: narcissism, narcissically organized personality, psychotherapy.

Рассмотрены особенности психотерапевтической работы с актуальной для современного общества нарциссической проблематикой. Описаны особенности психотерапевтического контакта с нарциссически организованными личностями. Приведены некоторые стратегии психотерапии для нарциссических клиентов.

Ключевые слова: нарциссизм, нарциссически организованная личность, психотерапия.

Складність роботи з нарцисично організованими особистостями полягає у відносній прихованості ознак та різноманітності нарцисичних переносів під час психотерапії. Найбільш важливою особливістю психотерапії з нарцисично спрямованим клієнтом є систематичний аналіз патологічного грандіозного Я, що постійно проявляється у переносі. О. Кернберг наводить наступний опис «У стосунках між пацієнтом і аналітиком зовні непомітно, але стійко відсутня нормальна «реальна» сторона, відсутні стосунки, при яких пацієнт ставився б до аналітика як до живої людини. Активізація патологічної ідеалізації свого Я у пацієнта, що чергується з проєкцією цього ідеалізованого Я на аналітика, залишає враження, що в кімнаті присутня лише одна ідеальна велична особистість, якій приховано віддається захоплення.» [3].

Таким чином, під час психотерапії нарцисичних клієнтів надзвичайно важливо наскільки цінним є психотерапевт у сприйнятті клієнтом. Психотерапевту необхідно дотримуватися тонкої межі самоповаги клієнта – бути таких же хорошим, як і клієнт, але не краще (аби не викликати в клієнті почуття агресії та заздрості) та не гірше (аби уникнути знецінення

психотерапії) [2, 3].

Критичним моментом у психотерапевтичній роботі з нарцисичними клієнтами є припинення підтримки грандіозного Я, замість цього звернути увагу клієнта на реальну природу його переживань та переносу. Це стає причиною агресії, злості та знецінення самого процесу психотерапії. О. Кернберг визначає такі етапи психотерапевтичного процесу як періоди пустоти, переживання «нічого не відбувається, все безглуздо». Саме «періоди пустоти» виступають засобом руйнування і знецінення вже пережитих результатів психотерапії, бо прийняти ці результати означає усвідомити свою залежність у цій ситуації від психотерапевту. Усвідомлення та прийняття своєї слабкості та автономії психотерапевта є болісним для особистості з нарцисичною структурою характеру [1, 2, 3].

Іншим варіантом переживання цього критичного моменту психотерапії є наполегливе прагнення клієнта здобути від психотерапевта вичерпну інформацію про себе. Для нарцисичного клієнта важливе переживання, що він завзято працював та попри всі труднощі здобув чітке розуміння генезу свого неврозу, при цьому його невротична історія унікальна та досі не зустрічалась у практиці психотерапії. Тривалі періоди самоаналізу клієнта, які супроводжуються демонстративними, награними інсайтами, змінюються станами спустошення та нудьги. Для роботи з подібною емоційною реакцією психотерапевту потрібно мати достатньо терпіння та часу.

Поступово, шляхом проєкції, клієнт приходять до висновку, що психотерапевт до нього байдужий та маніпулює ним. Чим більш травмоване Суперг-Его, тим більш клієнт знецінює психотерапевтичний контакт та досвід емоційної близькості, досвід безумовного прийняття від психотерапевта. Одним із варіантів стратегій психотерапії у цьому випадку є поступова активізація примітивних форм психологічного захисту та переносу. Тобто, ескалація конфлікту дозволить проявити параноїдальну підозрілість та оголить пряму агресію на психотерапевта. Результатом цього етапу психотерапії, в ідеалі, повинен стати набутий досвід клієнта справжніх, істинних, амбівалентних переживань [2, 3].

При роботі з нарцисичною проблематикою надзвичайно важливими є умови психотерапевтичного контакту, які повинні стати для клієнта запорукою безпеки для його істинного Я. Клієнт, в першу чергу, сам боїться та соромиться свого істинного Я, тому ключова роль психотерапевта полягає у створенні умов для особистісного росту.

Література:

1. Кернберг О. Ф. Тяжелые личностные расстройства / Кернберг О. Ф. — Москва : Класс, 2000. — 464 с.
2. Мак-Вильямс Н. М. Психоаналитическая диагностика : Понимание структуры личности в клиническом процессе : пер. с англ. / Мак-Вильямс Н. М. — Москва : Класс, 1998. — 480 с.
3. Холмс Дж. Нарциссизм. Проблемы психоанализа / Дж. Холмс. — Москва : Проспект, 2002. — 80 с.

УДК: 159.923.2.

Севост'янов Павло Олександрович

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОБРАЗУ Я В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ЦІННІСНИХ ПІДСТРУКТУР ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ

Анотація: в тезах представлено обґрунтування необхідності дослідження образу Я в контексті особистісного компоненту індивідуального досвіду. Розглянуто феномен образу Я як репрезентативної характеристики особистісного досвіду. Зроблено стислий огляд дослідження таких підструктур особистісного досвіду, як ціннісні орієнтації, смисложиттєві орієнтації, відкритість досвіду. Розглянуто профілі образу Я. Проведено аналіз відмінностей у представленості цінностей у структурі особистісного досвіду при різних профілях образу Я.

Ключові слова: індивідуальний досвід, особистісний досвід, образ Я, відчуття благополуччя, цінності.

Аннотация: в тезисах представлено обоснование необходимости исследования образа Я в контексте личностного компонента индивидуального опыта. Рассмотрен феномен образа Я как репрезентативной характеристики личностного опыта. Сделан краткий обзор исследования таких подструктур личностного опыта, как ценностные ориентации, смысловые ориентации, открытость опыту. Рассмотрены профили образа Я. Проведен анализ различий в представленности ценностей в структуре личностного опыта при различных профилях образа Я.

Ключевые слова: индивидуальный опыт, личностный опыт, образ Я, ощущение благополучия, ценности.

Annotation: the justification of the necessity of studying the Self-concept in the context of the personal component of the individual experience is presented. The phenomenon of Self-concept as a representative characteristic of personal experience is considered. A brief review of researching such substructures of personal experience, as value orientations, life-semantic orientations, openness to experience was done. The Self-concept profiles are considered. The analysis of differences in the representation of values in the structure of personal experience with different Self-concept profiles is presented.

Key words: individual experience, personal experience, Self-concept, sense of well-being, values.

Особистісний досвід є одним з найважливіших феноменів, які з одного боку відображають діяльність людини, а з іншого – визначають особливості подальшого перебігу цієї діяльності. Отже, за умови найменших змін, що відбуваються з особистістю, виникають відповідні трансформації у цілій системі її функціонування.

Звертаючись до особистісного компоненту індивідуального досвіду як

базового засобу відображення життєдіяльності людини, слід мати на увазі його основоположну характеристику – «суб'єктивну вартість самого себе», що витікає з особистісних інтерпретаційних комплексів та образу Я в цілому [3].

Останні дослідження особистісного досвіду вказують на представленість даного феномену такими явищами, як ідентичність, ініціативність та емоційна регуляція. Поетапне дослідження зазначених явищ, в першу чергу, привертає нашу увагу до ідентичності, яка може бути розглянута через образ Я.

На даному етапі нами вже розглянуті особливості співвідношення таких підструктур особистісного компоненту індивідуального досвіду, як ціннісні орієнтації, смисложиттєві орієнтації та відкритість досвіду. Так, вже був показаний тісний взаємозв'язок відкритості досвіду з локусом контролю Я, локусом контролю життя, з загальним рівнем виразності смисложиттєвих орієнтацій [4], автономністю, незалежністю та психологічною зрілістю особистості [5].

Продовжуючи вивчення особистісного компоненту індивідуального досвіду, ми отримали профілі образу Я, за допомогою яких ми плануємо здійснити більш глибокий аналіз процесів, що відбуваються в особистісному досвіді, і першим кроком до цього є порівняння ціннісних підструктур особистісного досвіду в осіб з різними профілями образу Я.

Нагадаємо, що ми розглядаємо чотири профілі, а саме: «конфліктний профіль»: особи, для яких є характерним суміщення благополучного та проблемного типів уявлення про себе; «благополучний профіль»: особи, для яких є характерним сприйняття свого Я як благополучного при низьких значеннях уявлень про своє Я як проблемного; «тенденція до благополуччя»: особи, для яких є характерною тенденція до зниження негативної оцінки свого Я при середніх показниках оцінки свого благополуччя; «тенденція до конфлікту»: особи, що характеризуються середніми показниками сприйняття свого Я у проблемному контексті при тенденції до зниження оцінки свого благополуччя.

Порівняння відбувалося за допомогою рангового критерію Крускала-Уолліса, в ході якого було виявлено, що такі цінності, як конформність, традиції, доброта, універсалізм і безпека, не мають відмінностей в осіб з різними профілями образу Я. В експерименті брали участь 210 студентів з Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків) та Слов'янського національного університету (м. Слов'янськ).

Подальший аналіз показав, що цінність самостійності виявилася найбільш виразною у благополучного профілю образу Я і найменш виразною – у конфліктного профілю та профілю з тенденцією до конфліктності. Цінності стимуляції, досягнення та влади найбільш виразними виявилися у профілю з тенденцією до благополуччя. Гедонізм як цінність найбільш виразною виявилася у профілю з тенденцією до конфлікту при сприйнятті власного Я, найменша виразність – у благополучного профілю.

Аналізуючи отримані результати, слід говорити про те, що сприйняття благополуччя власного Я не пов'язано з відношенням до стримування дій і мотивів, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням, що може бути пояснено тим, конформність у більшій мірі є соціально орієнтованою, і вона мала б проявити більше свій зв'язок з

соціальним компонентом індивідуального досвіду, тому з особистісною підструктурою вона не має такого міцного зв'язку. Цим саме фактом також слід пояснювати аналогічні результати за такими цінностями, як доброта та універсалізм. Звертаючи увагу на таку цінність, як традиції, слід говорити про різноманіття причин певного відношення до традицій: вони можуть вшановуватись внаслідок виховання, не будучи прийнятими на свідомому рівні, або внаслідок прагнення до етнічної ідентифікації, що може супроводжуватися неприйняттям певних традиційних елементів, тощо, і, саме через багате різноманіття можливих причин певного відношення до традицій вектор їх зв'язок з відчуттям благополуччя власного Я не є стабільним. Відсутність розбіжностей за такою цінністю, як безпека, на нашу думку, слід пояснювати тим, даний феномен за Шварцем представлений досить багатогранно: як безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе [2]. Тобто, в даному випадку можливий розподіл акцентів на соціальній або особистісній складовій даної цінності, і ці акценти можуть не співпадати, що, вочевидь, і призвело до відсутності розбіжностей між особами з різними профілями.

Результати за показниками стимуляції, влади та самостійності, на нашу думку, слід пояснювати наявністю прямого зв'язку між відчуттям контрольованості ситуації, що досягається за рахунок виразності зазначених цінностей, та відчуттям благополуччя власного Я.

Наступний результат (цінність гедонізму) ми можемо пояснити пошуком особистістю вирішення конфліктної ситуації, що склалася, і насолода в даному випадку – найлегший засіб, і саме цей факт, на нашу думку, призводить до зростання такої цінності, як гедонізм, у профілю з тенденцією до конфлікту.

Подальші дослідження передбачають вивчення суб'єктивного благополуччя образу я в контексті побудови інших підструктур особистісного досвіду: особистісних характеристик, смисложиттєвих орієнтацій, самооцінки тощо.

Література

- 1.Иващенко, А.В. Я-концепция личности в отечественной психологии Текст. / А.В. Иващенко, В.С. Агапов, И.В. Барышникова. М.: Изд. МГСА, 2000. -153 с.
- 2.Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. / В.Н. Карандашев — СПб.: Речь, 2004 - 70 с.
- 3.Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н.Лактионов – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
- 4.Севост`янов П.О. Взаємозв'язок відкритості досвіду та смисложиттєвих орієнтацій у студентів / П.О. Севост`янов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». Випуск 63. 2017. с. 12-16
- 5.Севостьянов П.А. Взаимоотношение ценностных ориентаций и открытости опыту у студентов. / П.А. Севостьянов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». Випуск 45, №937. 2011. с. 259-261.

УДК: 159.923

Седих Кіра Валеріївна

Полтавський національний педагогічний університет імені

В.Г. Короленка

РОЛЬ ФІКСОВАНОЇ УЯВИ У РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Стаття містить опис феномену фіксованої уяви у розвитку психологічного благополуччя особистості. Визначена психологічна суть впливу кататимно-імагінативного образу на поведінку особисті. Проаналізовані особливості фіксованої уяви.

Ключові слова: фіксована уява, імагінативний образ, благополуччя особистості.

Abstract: the article describes the phenomenon of fixed imagination in the development of psychological well-being of the personality. The psychological essence of the catathym-imaginative image influence on the behavior of a person is determined. The features of fixed imagination are analyzed.

Keywords: the fixed imagination, the imaginative image, the well-being of personality.

Аннотация: статья содержит описание феномена фиксированного воображения в развитии психологического благополучия личности. Определена психологическая суть влияния кататимно-имагинитивного образа на поведение личности. Проанализированы особенности фиксированного воображения.

Ключевые слова: фиксированное воображение, имагинитивный образ, благополучие личности.

Потановка проблеми. Останнім часом в психології виокремилася та набуває все більшої популярності концепція благополуччя особистості. Саме поняття благополуччя розглядається як «багатофакторний конструкт, що представляє складний взаємозв'язок культурних, соціальних, психологічних, фізичних та духовних факторів» [2]. Але роль уяви в цьому конструкті на нашу думку недостатньо осмислена.

Виклад основного матеріалу. Вектор досліджень, спрямований на формування благополуччя особистості замість вектору, спрямованого на хворобу, з необхідністю передбачає певне переосмислення вже відомих у психології феноменів. І ставить питання про можливість існування тутожних механізмів побудови або позитивних, або негативних когнітивно-поведінкових схем – диспозицій в структурі особистості, при суттєвій різниці їх змістовного наповнення. Це, в першу чергу стосується феномену фіксованої уяви.

Так, недооціненність ролі уяви в розвитку цивілізації і культури та її надзвичайну важливість відмічено тільки в творах російського філософа 20 сторіччя Е. Я. Голосовкера [1], який вводить поняття імагінативного абсолюту в культурі: «Ідеали та людське буття в культурі є імагінативними».

І це задовольняє потребу людини в заміні біологічної реальності реальністю імагінативною, ілюзіями «іншого світу», такими як «свобода», «буття», «Бог», «безсмертя» і протистоїть біологічному існуванню.

Нами (О.Фільц, К.Седих, 2018) введено новий термін – фіксована уява, визначений як емоційно насичений образ, що створюється на основі процесу гіпертрофування частини дійсності в уяві і її добудування у фантазії. Взаємодія емоції і образу розвивається по спіралі і поступово зумовлює фіксацію уявного образу. Створюється специфічна «амальгама» – сплав емоції і образу, який набирає самостійного надцінного значення [3].

Фіксована уява стає центром циркулярних зв'язків (комунікації) між іншими психічними процесами: емоціями – через надцінне емоційне ставлення до об'єкта, пам'яттю, мотивацією та мисленням – через виникнення надцінних ідей.

Взаємодія емоції і образу розвивається по спіралі і поступово зумовлює фіксацію імагінативного образу. Так, емоція уточнює і уточнює образ; а сама емоція уточнюється також, і стає фіксованою на уточненому образі. На наступному етапі з'являються вторинні переживання, що виникають із приводу цих образів уяви, і самі ці образи стають емоційно «зарядженими». Спогади про успішну діяльність і додавання фантазій навколо цього, формують уявний образ, а потім фіксують, стереотипізують цей образ. Створюється специфічна «амальгама» – кататимно-імажинативний образ «бажаного об'єкта», цей процес підкріплюється на біохімічному рівні через виділення ендорфінів, що створюють ефект задоволення. Таким чином в тілі та спогадах фіксуються переживання благополуччя,

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У формуванні психологічного благополуччя особистості важливу роль відіграє феномен фіксованої уяви через механізм утворення кататимно-імагінативного образу «благополуччя». Фіксована уява при цьому виступає центром комунікації між іншими психічними процесами: емоціями, пам'яттю, мотивацією та мисленням. Перспективу подальших наукових розвідок ми вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження особливостей процесу уяви у осіб, що мають певне узалежнення.

Список використаних джерел

1. Голосовкер Я. Э. Логика мифа / Я. Э. Голосовкер. – М., 1987. – С. 114–165.

2. Кряж І.В. Довіра й емоційний інтелект як предиктори особистісного благополуччя студентів-психологів / Кряж І.В., Гранкіна Н.В. // Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8 / упоряд. Р.В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол.: Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – 318 с. – С. 137-143.

3. Фільц О., Седих К., Михайлів С. Фіксована уява як механізм виникнення узалежнення // Психологія і особистість. – 2018. – № 2 (14). – С. 9-22.

УДК: 159.9.07 : 37.015.3 : 378.147

Сергеєва Тетяна Вікторівна

Демидюк Оксана Борисівна

Турлакова Наталя Борисівна

Харківський національний університет будівництва та архітектури

РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ІННОВАЦІЙНИХ МНМОТЕХНІК Е-КУРСУ SMART ENGLISH^{online}

Анотація: дослідження спрямовано на вивчення закономірностей розвитку пам'яті студентів онлайн на основі мнемотехнік е-курсу Smart English^{online} (SEO), що забезпечують: 1) оптимальне число повторень граматичного і лексичного матеріалу, організованого від його сутності і сенсу; 2) спонтанне використання лексичних ресурсів у складі граматичних конструкцій; 3) поетапне формування внутрішніх мовленнєвих дій, які обслуговують навички письма і говоріння.

Ключові слова: навчання онлайн, інноваційні методики, навчальний комплекс, ефективне запам'ятовування, мнемотехніки.

Аннотация: исследование направлено на изучение закономерностей развития памяти студентов онлайн на основе мнемотехник е-курса Smart English^{online} (SEO), обеспечивающих: 1) оптимальное число повторений грамматического и лексического материала, организованного от его сущности и смысла; 2) спонтанное использование лексических ресурсов в составе грамматических конструкций; 3) поэтапное формирование внутренних речевых действий, обслуживающих навыки письма и говорения.

Ключевые слова: обучение онлайн, инновационные методики, учебный комплекс, эффективное запоминание, мнемотехники.

Annotation: the research is focused on the patterns of students' memory development based on Smart English^{online} (SEO) mnemonics, providing: 1) the optimal number of grammatical and lexical material repetitions organized from its essence and sense; 2) spontaneous use of lexical resources as part of grammatical structures; 3) the staged formation of internal speech actions contributing writing and speaking skills.

Key words: online learning, innovative methods, educational complex, effective memorizing, mnemonics.

Навчальний матеріал та дії студентів по його засвоєнню в рамках навчального комплексу Smart English^{online} (SEO) побудовані з урахуванням закономірностей роботи людської пам'яті і мислення, які були виявлені в результаті довготривалого навчального експерименту, що спрямований на ефективне запам'ятовування мовного матеріалу саме під час його засвоєння [1]. А саме:

1) мотивація запам'ятовування навчального матеріалу підтримується

протягом усього курсу навчання завдяки усвідомленню особистісного сенсу його засвоєння в результаті стартового тестування вихідного рівня знань;

2) для кращого запам'ятовування необхідний навчальний матеріал не тільки займає місце мети, але й пропускається через цю позицію двічі: на рівнях стратегічної мети та підпорядкованих їй проміжних цілей;

3) запам'ятовування навчального матеріалу оптимізовано за рахунок початкового когнітивно-смыслового орієнтування [2], що організовує предметні дії в систему, де при переході цілей у засоби дії, вони набувають якостей усвідомленості та системності, що підвищує ефективність їх запам'ятовування;

4) забезпечується усвідомлене, систематичне повторення предметних дій, як умови їх ефективного запам'ятовування. Оптимальне повторення і, як наслідок, трансформація дій у навик підтримується успішним досвідом свідомого застосування сформованих у рамках індивідуальної та суспільно-вироблених когнітивно-смыслових структур дій для вирішення предметних завдань [3];

5) ефективно запам'ятовування матеріалу забезпечується постійним зв'язком нового досвіду з уже існуючим за допомогою техніки накладення індивідуальних когнітивно-смыслових структур на суспільно вироблені, що дозволяє усвідомити і візуалізувати ці зв'язки.

Крім згаданих принципів у рамках курсу використовується цілий ряд інноваційних мнемотехнік і методик. А саме: 1) мнемотехніки запам'ятовування лексичного матеріалу в форматі інтерактивних словників (VMT: Visor Mnemonic Technique) і ментальних карт (L3MT: Lexical Mind Map Mnemonic Technique); 2) мнемотехніка запам'ятовування граматичних правил в форматі крос-форм (CMT: Cross-Form Mnemonic Technique); 3) мнемотехніка запам'ятовування лексико-граматичного матеріалу в форматі скролінгового тренажера (SMT: Scrolling Mnemonic Technique); 4) мнемотехніка запам'ятовування та автоматизації мовних дій письма (Smart Writing Matrix) і говоріння (Smart Speaking Matrix); мнемотехніка Я-тюнінгу вправ для «присвоєння» навчального матеріалу (Self-Tuning).

Список використаних джерел:

1. Серєда Г. К., Серєєва Т. В. Организация учебно-познавательной деятельности и организация материала (опыт экспериментального обучения иностранному языку в техническом вузе). Вестник ХГУ № 209. Серия «Психология памяти и обучения». Харьков, 1981. С. 15–18.

2. Серєєва Т. В. Зависимость эффективности саморазвития личности от широты когнитивно-смысловой ориентировки. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна №1046. Вип. 51. Серія «Психологія». Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 43–48.

3. Серєєва Т. В. Развитие личности студента на основе индивидуальной когнитивно-смысловой структуры. Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць №1-2. Спецвипуск : «Психологія особистості : теорія, досвід, практика». Одеса, 2013. С. 29—38.

УДК: 37.015.3

Сергеєва Тетяна Вікторівна

Перелигіна Ольга Ігорівна

Харківський національний університет будівництва та архітектури

РОЗВИТОК НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В ТЕХНІЦІ «SCROLLING» В РАМКАХ Е-КУРСУ SMARTENGLISH^{ONLINE}

Анотація: Стаття присвячена проблемі формування навички спонтанного використання лексичних ресурсів у складі граматичних конструкцій на основі усвідомлення структурно-сислової моделі. Зазначається, що граматично-коректна конструкція формується з використанням онлайн ресурсів за рахунок оптимального числа повторень висловлювання в заданому тематичному контексті. При цьому зростає ефективність навчання: підвищується інтенсивність і скорочується час освоєння учбового матеріалу.

Ключові слова: смислове маркування, лінгвістичний комплекс, ментальні матриці, прокрутка, лексична одиниця.

Аннотация: Статья посвящена проблеме формирования навыка спонтанного использования лексических ресурсов в составе грамматических конструкций на основе осознания структурно-смысловой модели. Отмечается, что грамматически-корректная конструкция формируется с использованием онлайн ресурсов за счет оптимального числа повторений высказывания в заданном тематическом контексте. При этом растет эффективность обучения: повышается интенсивность и сокращается время освоения учебного материала.

Ключевые слова: смысловая маркировка, лингвистический комплекс, ментальные матрицы, прокрутка, лексическая единица.

Annotation: The article deals with the problem of skills development of the spontaneous use of lexical resources within grammatical constructions based on the realization of structural and semantic pattern. It is noted that well-formed pattern is developed with the use online resources due to the optimal number of repetitions of expressions within the thematic context. Thus the efficiency of studies rises: intensity increases and the time of educational material mastering reduces.

Key words: sense marking, linguistic complex, mental matrix, scrolling, lexical unit.

Одним з ключових завдань навчання іноземної мови є трансформація мовних знань в мовної навик. Це тривалий і складний процес, який, як правило, відбувається стихійно, хоча передбачається, що практичні завдання, які повторюються в рамках навчання, призводять до автоматизації дій і, як результат, формування навички. Але тут виникає ряд питань. Які

це дії? Скільки разів їх треба повторити, щоб набути навички? Які вправи забезпечують автоматизацію? Спеціально проведене дослідження виявило, що у 70% викладачів іноземної мови немає чіткого уявлення про механізм формування навички. В основному, воно зводиться до розуміння необхідності регулярної роботи і повторення дій. Але конкретної відповіді на згадані вище питання ми не отримали.

У зарубіжній практиці навчання іноземній мові існує цілий ряд вправ, які спрямовані на автоматизацію навички в контексті певної граматичної і лексичної конструкції або теми. До них відносяться: вправи на підстановку різних лексичних одиниць в одну конструкцію; вправи класу «drill», «Jazz chants», лабораторні вправи, в яких за зразком в паузу необхідно відреагувати на стимул, а потім почути правильну реакцію і у разі помилки повторювати вправу, поки усі реакції не будуть швидкими і правильними. При усіх своїх перевагах ці вправи мають один істотний недолік. Їх можна використати тільки в готовому виді, оскільки важко «тиражувати» і змінювати залежно від цілей.

Враховуючи глибинні психологічні механізми формування мовних навичок і використовуючи нові можливості е-навчання, ми розробили інноваційну технологію формування мовної навички говоріння за допомогою техніки, яка дістала назву «scrolling»/»прокрутка». Суть техніки полягає в тому, що навичка формується цілеспрямовано, через комплексну лексико-граматичну дію, яка здійснюється в реальній практиці спілкування. Формування навички відбувається поетапно – спочатку в розгорнутому виді з усвідомленням сенсу і змісту учбових дій, які в результаті оптимального для кожного студента числа повторень поступово згортаються в операції і автоматизуються, трансформуючись в навичку. Таке усвідомлене формування навички дозволяє здійснювати самоконтроль вже автоматизованих дій, оскільки у разі помилки існує можливість розгорнути дію і виправити помилку.

Комплекс вправ з використанням «прокрутки» дістав назву «Скроллінговий тренажер». Його формат представлений в програмі Xmind, яка дозволяє використати ментальні карти, з метою «скролінгу» тематичної і комунікативної лексики через «метальную матрицю» висловлювання. В процесі «прокрутки» студент має можливість відтворити таке число повторень, яке оптимальне для автоматизації навички з урахуванням його індивідуальних особливостей. Суть завдання полягає в тому, щоб автоматизувати навичку використання «лінгвістичного комплексу», «прокрутивши» усю лексику «ментальних карт» через «метальную матрицю» з урахуванням смислової маркування кольором. Кожна «прокручена» лексична одиниця відзначається знаком «v». Завдання виконується вголос до тих пір, поки не автоматизується навичка використання «лінгвістичного комплексу», про що свідчить відмова від зорової опори на «метальную матрицю» і легке (без пауз і запинок) промовляння «лінгвістичного комплексу» з будь-якими лексичними одиницями, відповідними по сенсу.

УДК: 159.9.07 : 37.015.3 : 378.147

Сергеева Тетяна Вікторівна

Харківський національний університет будівництва та архітектури

«SMARTENGLISH^{ONLINE} (SEO) – ІННОВАЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ОНЛАЙН, ЯКЕ ЦЕНТРОВАНЕ НА СТУДЕНТІ»

Анотація: Дослідження спрямовано на вивчення можливості індивідуалізації навчання онлайн на рівні особистісних смислів, ресурсів і когнітивно-смыслової структури, що відображає зв'язки нейронної мережі студента, який навчається. Індивідуальна програма навчання будується на основі технології накладення когнітивно-смыслової структури студента на суспільно-вироблену структуру предмета. Формується метакогнітивна компетентність, яка дозволяє здійснювати самокерування процесом навчання, включаючи кількісний і якісний аналіз його успішності.

Ключові слова: індивідуалізована програма навчання, когнітивно-смыслова структура студента, метод «накладення» когнітивних схем, суспільно-вироблена структура предмета, принцип «екзистенціальності», принцип «оптимальності», принцип «суб'єктності», самокерування.

Аннотация: Исследование направлено на изучение возможности индивидуализации обучения онлайн на уровне личностных смыслов, ресурсов и когнитивно-смысловой структуры, отражающей связи нейронной сети обучаемого. Индивидуальная программа обучения строится на основе технологии наложения когнитивно-смысловой структуры студента на общественно-выработанную структуру предмета. Формируется метакогнитивная компетентность, которая позволяет осуществлять самоуправление процессом обучения, включая количественный и качественный анализ его успешности.

Ключевые слова: индивидуализированная программа обучения, когнитивно-смысловая структура обучаемого, метод «наложения» когнитивных схем, общественно-выработанная структура предмета, принцип «экзистенциальности», принцип «оптимальности», принцип «субъектности», самоуправление.

Annotation: the research is focused on the possibility of online learning individualization on the basis of personality senses, resources and sense-cognitive structure, reflecting student's neuronal network links. The individual training program is based on the technology combining student's sense-cognitive structure with socially-developed structure of the subject. Metacognitive competence is formed that helps to realize self-management of the learning process including quantitative and qualitative success analysis.

Key words: individualized training programme, student's sense-cognitive

structure, cognitive schemes combination method, socially-developed structure of subject, principle of existentiality, principle of optimality, principle of subjectivity, self-management.

Предложен инновационный путь повышения эффективности языковых курсов обучения онлайн, использующий новый потенциал технических возможностей, отличный от некритической адаптации. В противовес «освоению» предложена инновационная концепция «присвоения» предмета, центрированная на обучаемом с его личностными смыслами, ресурсами и когнитивно-смысловой структурой, отражающей связи нейронной сети.

Для создания индивидуализированной программы обучения предложен оригинальный метод «наложения» когнитивно-смысловой структуры обучаемого на общественно-выработанную структуру предмета. Дизайн обучающей среды организован вокруг сущности предмета и моделирует оптимальные условия саморазвития реальных речевых действий с учетом закономерностей работы человеческой памяти, мышления и речи. Эффективность когнитивного и личностного развития значительно превосходит результаты, полученные в рамках традиционных подходов.

В обучении реализованы: 1) принцип «экзистенциальности», связывающий обучение с реальностью во всех ее проявлениях (реальные условия, механизмы, личностный смысл развития, когнитивно смысловая структура и ситуации речевого общения); 2) принцип «оптимальности», обеспечивающий достижение конечной цели, кратчайшим из доступных обучаемому путей. Изначальная когнитивно-смысловая ориентировка позволяет решать задачи возрастающей сложности, где результат предыдущей задачи становится способом осуществления последующей. Поэтапно сформированные умственные действия запоминаются произвольно, проходя путь трансформации от внутренних неосознанных через внешние осознанные к автоматизированным неосознанным. Формирование действий охватывает все этапы экзистенциального круга саморазвития («событие», «отбор важного», «оценка возможного», «выбор», «реализация», «автоматизация»); 3) принцип «субъектности» связанный с проактивной ролью, где обучаемый выступает одновременно объектом и субъектом собственного развития.

Самоуправление осуществляется на основе предметной и психологической метакомпетентности (знания о предмете, о познании, о себе, как о субъекте и объекте развития). Поддержка самоуправления зависит от потребности обучаемого и включает режимы: e-tutor – программные средства; self-tutor - самоуправление; expert-tutor - помощь преподавателя.

УДК: 159.923

Сергеєва Тетяна Вікторівна

Ушакова С. В.

Назимко О. В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

«SMART GRAMMAR» - ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ГРАМАТИЦІ ОНЛАЙН

Анотація: Зроблений системний аналіз причин низької ефективності знання граматики у відвідувачів мовних курсів. Під час аналізу був використаний багаторічний досвід, експериментальні дані і методи психолого-педагогічних досліджень у сфері навчання іноземній мові студентів, з урахуванням моделі роботи людської пам'яті і мислення. Результати критичного аналізу виявили низку проблем методичного, психологічного, технологічного та економічного порядку.

Ключові слова: смислова структура висловлення, системний аналіз, синергія, суттєвий взаємозв'язок, стратегічне орієнтування.

Аннотация: осуществлен системный анализ причин низкой эффективности знаний грамматики у обучаемых языковых курсов. В процессе анализа был использован многолетний опыт, экспериментальные данные и методики психолого-педагогических исследований в области обучения иностранному языку студентов с учетом закономерностей работы человеческой памяти и мышления. Результаты критического анализа раскрыли ряд причин методологического, психологического, технологического и экономического порядка.

Ключевые слова: синергия, смысловая структуры высказывания, системный анализ, сущностная взаимосвязь, стратегическая ориентировка.

Annotation: a systematic analysis of the reasons for the low efficiency of grammar knowledge in the language courses was carried out. In the process of analysis, many years of experience, experimental data and methods of psychological and pedagogical research in the field of teaching foreign language taking into account the laws of the work of human memory and thinking, were used. The results of the critical analysis revealed a number of methodological, psychological, technological and economic reasons.

Key words: synergy, semantic structure of the utterance, system analysis, essence interrelation, strategic orientation.

На практиці фактичного спілкування розуміння основане на смислової структурі висловлення, яка включає в себе дію, її суб'єкт, об'єкт та їхні атрибути, які є сутністю граматичної структури речення. Ізоляція традиційної граматики від первісного змісту, який розкривається на шляху відстеження

історії походження мови, призвела до її ізоляції від реальної практики мовного спілкування і в результаті породила проблеми розділення теорії і практики. Ми створили методологію, яка відновлює оригінальний суттєвий взаємозв'язок, під назвою «Смислова граматики» або, якщо слідувати сучасній тенденції, «Розумна граматики» («Smart Grammar»).

Причина низької ефективності граматичних знань не завжди лежить виключно в предметній області. Часто це психологічні причини. Вивчення граматики своєї рідної мови в школі тільки починається, коли учні вже володіють мовою на практиці, тобто досягнення таких знань не є зумовлене життєво необхідною потребою. Таким чином, шкільна граматики скоріше пов'язана з поняттям «грамотності», а не з поняттям засобу трансляції сенсу. Як наслідок граматики учнями вивчається формально, а граматичні терміни вивчаються механічно без зрозуміння. Такий підхід формує думку про неможливість освоювати іноземні мови в принципі.

Як не дивно, але список причин відторгнення граматики, поповнила економічна причина. Комерціалізація мовних курсів, створених носіями мови, привела, на жаль, до втрати дуже важливого особистого ресурсу. Ігнорується той факт, що у дорослих з розвинутим мисленням вже є можливість зрозуміти сенс на основі аналізу структури мови, оскільки мова і мислення розвиваються у синергії. Сформований індивідуум, має розвинутий механізм смислової інтерпретації, де працює логіка, а не механічне запам'ятовування.

І, нарешті, технологічна причина, що на сучасному етапі розвитку мовних е-курсів породила не тільки нові можливості, а також нові виклики. Інтернет став найбагатшою середовищем навчання і свого роду навчальним полігоном, де особа може отримати доступ до найкращої практики. Все це без сумніву створило перспективу підвищення ефективності навчання. Але можливості були непропорційними до рівня їх запровадження в конкретних курсах дистанційного навчання. Судячи з результатів, величезні технічні можливості не виправдали очікувань. Ми вважаємо, що необхідний спільний пошук міждисциплінарних технічних рішень щодо формування мовленнєвих дій на основі розумного поєднання доступних технічних засобів, а не примітивне «налаштування» під готові технічні рішення.

«Smart Grammar» є інтенсивним вступним курсом, який має метою створення стратегічного орієнтування протягом всього процесу засвоєння іноземної мови. Весь цей процес віддзеркалюється в моделях, які, по суті, являють собою когнітивно-смислові структури/схеми. Вони чітко відображають знання, як суспільно вироблений досвід, у згорнутому виді. «Smart Grammar» може бути за бажанням розгорнута на основі алгоритму когнітивних навчально-пізнавальних та практичних дій. Ось чому вивчення граматики онлайн на основі запропонованого підходу не складає особливих труднощів.

Незвичайність запропонованого курсу граматики є у використанні логіки семантичної структури висловлення. Завдяки такому підходу відновлюється оригінальний зв'язок граматики з мисленням в реальній ситуації спілкування.

УДК 159.923

Сокур Анна Володимирівна

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ГОТОВНІСТЬ ДО ПРОБАЧЕННЯ ЯК ПРЕДИКТОР БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Розглянуто імовірний вплив готовності до пробачення на всі види благополуччя як показник ефективності подолання різноманітних життєвих ускладнень, що постають перед особистістю у процесі її життєдіяльності. Встановлено, що група осіб з більш високим рівнем готовності до пробачення характеризується більш високими показниками за усіма видами благополуччя: психологічним, суб'єктивним, соціальним; а також має вищий рівень стабільності психічного здоров'я.

Ключові слова: пробачення, ресурси, психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, соціальне благополуччя, безперервність психічного здоров'я.

Аннотация: Проанализировано возможное влияние готовности к прощению на различные виды благополучия как показатель успешного совладания с жизненными сложностями. На основании сравнения групп испытуемых с разными уровнями готовности к прощению установлено, что испытуемые с более высоким уровнем готовности к прощению имеют более высокий уровень психологического, субъективного, социального благополучия, а также более высокий показатель непрерывности психического здоровья.

Ключевые слова: прощение, ресурсы, психологическое благополучие, субъективное благополучие, социальное благополучие, непрерывность психического здоровья.

Abstract: The hypothesis about the impact of proneness to forgiveness on the frequency of experiencing well-being as an evidence of coping efficacy is considered. The participants with a higher level of forgiveness manifest higher levels of psychological, subjective and social well-being as well as a higher level of the mental health continuum.

Key words: forgiveness, resources, psychological well-being, subjective well-being, social well-being, mental health continuum.

Період глобальних змін може являти собою досить стресовий період життя та потребувати застосування різноманітних ресурсів особистості для того, щоб витримати, адаптуватись та розвиватись у цей час. Одним із таких ресурсів, що може впливати на стресоподолання та підвищити якість життя, є готовність до пробачення.

Незважаючи на наявність різних теоретичних конструктів для розкриття глибинного змісту пробачення, більшість авторів погоджується у тому, що даний феномен включає в себе різні компоненти: когнітивний, афективний, поведінковий, мотиваційний аспекти та аспект прийняття рішення. Його розглядають як внутрішньоособистісний процес та зазвичай, проте не

обов'язково, міжособистісний. Пробачення у міжособистісних стосунках у загальному вигляді може передбачати: відмову від негативних думок, емоцій і поведінкових проявів відносно кривдника; стимулювання позитивних думок, переживань і поведінки стосовно людини, що завдала болю.

У свою чергу готовність до пробачення можна розглядати як схильність, передуготованість бути відкритим до участі у процесі відпущення образи, обурення, що можуть з'явитись у міжособистісній взаємодії [1].

Аналіз досліджень з проблеми пробачення дозволяє стверджувати, що воно справляє терапевтичний ефект: поліпшується фізичне і психічне здоров'я, зменшується відчуття тривоги, знижуються показники депресії і гніву, підвищується почуття власної гідності, самооцінка, впевненість у собі, оптимізм, позитивне ставлення до людей тощо.

Мета емпіричного дослідження полягала у експериментальній перевірці ролі готовності до пробачення у забезпеченні благополуччя людини.

Емпірична вибірка налічувала 168 досліджуваних (83 чоловіків та 85 жінок) віком від 21 до 35 років.

Матеріал: «Шкала глибинної готовності до пробачення» (Л. Томпсон, Ч. Снайдер та Л. Хоффман), «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф), «Шкала позитивного і негативного афекту» (Д. Уотсон, Л. Е. Кларк, А. Теллеген), «Шкала задоволеності життям» (Е. Дінер), «Шкала соціального благополуччя» (К. Кіз) та «Стабільність психічного здоров'я – коротка форма» (К. Кіз).

Результати емпіричного дослідження. За допомогою розподілу вибірки методом кластерного аналізу (алгоритм К-середніх) на дві нееквівалентні групи було проведено квазі-експериментальне дослідження. Міжкластерні розбіжності оцінювались за допомогою t-критерія Стьюдента. Порівняння кластерів, які максимально відрізнялись за кількісними показниками усіх обраних змінних, а саме за трьома субшкалами готовності до пробачення – готовності до пробачення себе, готовності до пробачення іншого та готовності до «пробачення» ситуації, дозволило виявити такі закономірності.

Кластер осіб з більш високим рівнем готовності до пробачення характеризується більш високим рівнем психологічного благополуччя та усіх його складових (позитивних стосунків, автономії, керування середовищем, особистісного зростання, наявності цілей у житті та самоприйняття). Група досліджуваних з більш високим рівнем пробачення характеризується більш високим рівнем суб'єктивного благополуччя (з більш високими показниками задоволеності життя, позитивного афекту та більш низьким показником негативного афекту). Рівень соціального благополуччя та усіх його складових (соціального прийняття, соціальної актуалізації, узгодженості з суспільством, соціального внеску та соціальної інтеграції) виявився теж більш високим у осіб з більш високим рівнем готовності до пробачення. Аналогічні результати було отримано і за показником безперервності психічного здоров'я та таких його складових, як емоційне, соціальне та психологічне благополуччя.

Отже, отримані дані дозволяють розглядати готовність до пробачення в якості предиктора переживання особистістю власного благополуччя.

Список використаних джерел

1. DeShea, L. A Scenario-Based Scale of Willingness to Forgive. *Individual Differences Research*. 2003. № 1(3). P. 201–217.

УДК: 159.9 : 316.6

Сорока Анатолій Володимирович

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У тезах висвітлено окремі результати авторської програми психологічної корекції ресоціалізації делінквентної особистості на етапі звільнення та після звільнення від відбування терміну покарання відповідно до виконання запропонованого нами системо-комплексу [2 – 5]. Практична значущість дослідження полягає в апробації й успішному впровадженні результатів дослідження (підтверджено актами впровадження та відеозаписами вдячних досліджуваних), а саме: «Психодіагностичною та психокорекційною програмами дослідження готовності до ресоціалізації особистості на етапі звільнення та після звільнення від відбування терміну покарання» в установах виконання покарань та центрах реінтеграції бездомних осіб Харківської й Сумської областей України. Результати дослідження використовуються в практичній діяльності психологів установ виконання покарань, пробації вищезазначених областей, а також під час проведення занять у системі професійної підготовки й підвищення кваліфікації психологів установ виконання покарань, пробації України. Матеріали дослідження можуть бути використані в роботі з неповнолітніми правопорушниками; із засудженими, які відбувають покарання в колонії-поселенні або без ізоляції від суспільства; у таких сферах психології, як юридична, превентивна, ювенальна та інші.

Ключові слова: системний підхід, системо-комплекс, психодіагностична та психокорекційна програми.

Аннотация. Ресоциализация делинквентной личности. В тезисах освещены отдельные результаты авторской программы психологической коррекции ресоциализации делинквентной личности на этапе освобождения и после освобождения от отбывания срока наказания в соответствии с выполнением предложенного нами системо-комплексу [2 – 5]. Практическая значимость исследования заключается в апробации и успешном внедрении результатов исследования (подтверждено актами внедрения и видеозаписями благодарных испытуемых), а именно: «психодиагностических и психокоррекционных программ исследования готовности к ресоциализации личности на этапе освобождения и после освобождения от отбывания срока наказания» в учреждениях исполнения наказаний и центрах реинтеграции бездомных лиц Харьковской и Сумской областей Украины. Результаты исследования используются в практической деятельности психологов учреждений исполнения наказаний, пробации вышеупомянутых областей, а также при проведении занятий в системе профессиональной подготовки и повышения квалификации психологов учреждений исполнения наказаний, пробации Украины. Материалы исследования могут быть использованы

в работе с несовершеннолетними правонарушителями; с осужденными, отбывающими наказание в колонии-поселении или без изоляции от общества; в таких сферах психологии, как юридическая, превентивная, ювенальная и другие.

Ключевые слова: системный подход, системо-комплекс, психодиагностическая и психокоррекционная программы.

Annotation. Resocialization of delinquent personality. The theses highlight the individual results of the author's program of psychological correction of the re-socialization of delinquent personality at the stage of liberation and after release from serving the sentence in accordance with the fulfillment of the system-complex proposed by us [2 – 5]. The practical significance of the research is the approbation and successful implementation of the results of the study (confirmed by the acts of introduction and videotapes of grateful subjects), namely: «psychodiagnostic and psychocorrectional programs of research of readiness for the resocialization of the individual at the stage of release and after release from serving the sentence» in penal institutions and centers for the reintegration of homeless persons in Kharkiv and Sumy regions of Ukraine. The results of the research are used in the practice of psychologists of penitentiary institutions, probation of the above-mentioned areas, as well as in conducting training in the system of professional training and professional development of psychologists of penitentiary institutions, probation of Ukraine. Research materials can be used in work with juvenile offenders; with convicts serving sentences in a colony-settlement or without isolation from society; in such areas of psychology as legal, preventive, juvenile and others.

Key words: system approach, system-complex, psychodiagnostic and psychocorrectional programs.

Постановка проблеми. Ресоціалізація делінквентної особистості на етапі звільнення та після звільнення від відбування терміну покарання сприяє попередженню рецидивної злочинності особистості, яка перебуває у відповідних установах виконання покарань та соціальної адаптації, а також прискорює процес адаптації до сучасного життя в суспільстві. На сьогодні проблема ресоціалізації осіб на етапі звільнення та звільнених від відбування покарання з випробуванням, не набула належного розвитку у вітчизняній системі пробації України. Пробація – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та згідно із законом до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, і передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих виявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити [1].

В основу емпіричного дослідження щодо ресоціалізації делінквентної особистості на етапі звільнення та після звільнення від відбування терміну покарання застосовано системо-комплекс який складається із двох

самостійних, але взаємозалежних систем: «Системи ціннісно-нормативної сфери особистості» та «Системи вольової саморегуляції особистості».

Проведення емпіричного дослідження умовно можна розділити на чотири етапи:

– I-й етап: (із 20 квітня 2008р. до 22 квітня 2013р.) впроваджені результати «Психодіагностичної та психокорекційної програм дослідження розвитку результативності ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення на свободу». Впроваджено у Харківській виправній колонії № 43 (кримінально-виконавча установа середнього рівня безпеки для тримання чоловіків, засуджених до позбавлення волі на певний строк, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі). Акт впровадження результатів науково-дослідної роботи від 26.04.2013р. за № 02-05/25. Також впроваджено у Холодногірській виправній колонії №18 (кримінально-виконавча установа середнього рівня безпеки для тримання чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі на певний строк). Акт впровадження результатів науково-дослідної роботи від 27.04.2013р. за № 03-06/26.

– II-й етап: (із 23 квітня 2013 р. до 30 квітня 2014 р.) проведення та аналіз «Психодіагностичної програми дослідження готовності до ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання». Мета – виявлення й оцінка критеріїв психологічної готовності особистості до ресоціалізації у суспільстві та формування експериментальних груп.

– III-й етап: (із 03 травня 2014 р до 30 грудня 2014 р.) створення обґрунтованої «Програми психологічної корекції готовності до ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання». Мета – створення та обґрунтування «Психокорекційної програми готовності до ресоціалізації особистості у суспільстві після звільнення від відбування терміну покарання»;

– IV-й етап: (із 10 січня 2015р до 30 травня 2018 року) апробація й перевірка результативності «Психокорекційної програми готовності до ресоціалізації особистості у суспільстві після звільнення від відбування терміну покарання». Мета – апробація й перевірка результативності «Психокорекційної програми готовності до ресоціалізації особистості у суспільстві після звільнення від відбування терміну покарання». Основні результати науково-дослідної роботи впроваджені на практиці відповідними актами впровадження.

Усього на різних етапах дослідження виступили 878 осіб чоловічої статі віком від 18 до 60 років.

Висновки

1. Проведене дослідження, засноване на системному підході, дозволило визначити соціально-психологічні закономірності та механізми реінтеграції особистості після відбування терміну покарання в суспільство і з їх урахуванням визначити теоретико-методологічні основи ресоціалізації досліджуваних в умовах перебування особистості у відповідних центрах соціальної адаптації.

У ньому закладені концептуальні основи індивідуально-групової психологічної роботи із досліджуваними-чоловіками у центрах соціальної адаптації і показані шляхи практичного рішення проблеми ресоціалізації

делінквентної особистості на етапі звільнення та після відбування терміну покарання методами практичної психології.

2. Дослідження набуває особливої цінності у зв'язку з прийняттям Закону України «Про пробацію», зі змінами в підходах до визначення міри відповідальності за вчинення злочинів і практиці виконання покарань, введенням нових видів покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства. Практичному психологу важливо розуміти, що тепер йому доведеться працювати з такими ж за рівнем особистісного розвитку людьми, з якими він раніше працював у виправній установі. Не отримавши необхідного імпульсу для розвитку, вони неминуче в силу індивідуально-особистісних особливостей будуть здійснювати ті ж вчинки, що і раніше, до засудження. У цьому плані дана експериментальна робота показує, наскільки непростою і глибокою, але і одночасно значущою є проблема ресоціалізації для кожної окремо взятої особистості, наскільки важливо розробляти і впроваджувати в практику новітні технології щодо ресоціалізації особистості після відбування терміну покарання у центрах соціальної адаптації.

3. Запропонована автором психодіагностична та психокорекційна програма ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання впорядковує процес розвитку у них навичок виправлення негативних показників відповідних змінних досліджуваного нами системо-комплексу, а саме вирівнювання загального відставання в розвитку ціннісно-нормативної сфери й вольової саморегуляції особистості. У результаті проведеної індивідуально-групової роботи із досліджуваними було виявлено на статистично значущому рівні підвищення показників змінних досліджуваного нами системо-комплексу, що суттєво вплинуло на успішну ресоціалізацію досліджуваних в сучасному суспільстві.

Література

1. Закон України Про пробацію. Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст.2.
2. Сорока А. В. Розвиток ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 959. Серія «Психологія», вип. 46. – Харків: ХНУ, 2011. – С. 178–182.
3. Сорока А. В. Програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації особистості після звільнення із пенітенціарних установ /А. В. Сорока //Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Частина II. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 330 – 337.
4. Soroka A. V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY SELF GOVERNING IN THE PERIOD OF SOCIAL REHABILITATION. Proceedings of III International scientific conference «Science: new goals». London, SI Universum, 2017. – P. 43-53.
5. Сорока А. В. Психологічна корекція ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Випуск 64. Серія «Психологія». – Харків, 2018. – С. 56–61.

УДК 159.944.4-057.36(477)

Сусак Ганна Михайлівна

Луценко Олена Львівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

МОДЕЛЬ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНИХ РАНГІВ

Анотація. Ефективність функціонування особистості військовослужбовця в умовах глобальних змін є актуальною проблемою сьогодення. Це питання полягає у виявленні взаємозв'язків між стресостійкістю та адаптаційними резервами організму. Досліджені і рекомендовані моделі стресостійкості мають на меті виявити психологічні та психофізіологічні чинники підвищення рівня адаптації особистості. Запропонована модель стресостійкості для військовослужбовців різних рангів відображає результат впливу високого рівня стійкості емоційного тону, стеноїчної реакції, активності парасимпатичної нервової системи та гуморальної регуляції на адаптаційний потенціал особистості.

Ключові слова: військовослужбовці, стресостійкість, адаптаційні резерви, модель стресостійкості, психофізіологічні та психологічні чинники.

Abstract. Servicemen's personal effective functioning in conditions of global change is an actual problem nowadays. This issue lays in identifying interconnections between stress resistance and organism adaptive reserves. Explored and recommended models of stress resistance aimed to identify psychological and psycho physiological factors increasing of the level of personal adaptation. Proposed model of stress resistance for servicemen of different ranks reflects the result of the impact of high level of emotional tone stability, stenotic reaction, activity of parasympathetic nervous system and humoral regulation on personal adaptive potential.

Key words: servicemen, stress resistance, adaptive reserves, model of stress resistance, psychophysiological and psychological factors.

Військова сфера життя суспільства – це сфера життєдіяльності держави, яка об'єктивно необхідна для забезпечення її динамічного, стійкого та безпечного розвитку. В останні декілька років важливість цієї сфери різко зросла і, як наслідок, зріс науковий інтерес. Стресостійкість забезпечує успішну реалізацію військової діяльності в екстремальних умовах, а адаптаційні резерви слугують її передумовою. Збереження або підвищення стресостійкості особистості – це передусім пошук ресурсів: мотиваційних, адаптаційних, особистісних, що допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій.

Вирішенням цієї проблеми активно займалися такі вітчизняні та зарубіжні автори: Бодров В. А. (проблема психологічного стресу, його розвитку і подолання), Кочарян О.С., Мозговий В.І. (поняття симптомокомплексу стресостійкості у військовослужбовців), Маклаков А.Г. (особистісний адаптаційний потенціал, мобілізація та прогнозування в екстремальних умовах) та ін.

В нашому дослідженні ми поставили за мету виявити взаємозв'язок між стресостійкістю та адаптаційними резервами організму та визначити ефективні моделі підвищення стресостійкості у військовослужбовців різних рангів.

У дослідженні прийняло участь 100 осіб чоловічої статі віком від 18 до 47 років. Це курсанти ВВНЗ (23 особи), солдати строкової служби (56 осіб), та офіцери (21 особа).

Для проведення дослідження ми обрали методику «Прогноз» Бодрова В. О., методику діагностики домінуючого стану (короткий варіант) Куликова Л.В., тест самооцінки стресостійкості Коухена С. та Вілліансона Г., психофізіологічний метод аналізу варіабельності серцевого ритму.

За результатами методики «Прогноз» у курсантів ВВНЗ та солдатів строкової

служби високий рівень стресостійкості, що передбачає хорошу опірність нервової системи до дії екстремальних та несприятливих факторів військово-професійної діяльності та факторів середовища. У офіцерів – задовільний рівень, який означає, що нервово-психічні зриви ймовірні, особливо при довготривалій дії стресорів або в екстремальних умовах.

За результатами тесту самооцінки стресостійкості Коухена С. та Вілліансона Г.у всіх респондентів хороший рівень самооцінки стресостійкості. Однак, середній показник по групі офіцерів виявився нижче ніж у курсантів та солдатів.

За результатами методики Куликова Л.В. досліджувані мають добрий психічний стан. Військовослужбовці оптимістично відносяться до життєвих ситуацій, мають хорошу готовність до подолання перешкод, їм характерна висока активність, стенична реакція на виникаючі труднощі, суб'єктивне відчуття внутрішньої зібраності, запасу сил, енергії. Переважає рівний позитивний емоційний тон, спокійне протікання емоційних процесів. Чоловіки відчувають здатність брати на себе відповідальність і можливість робити свій вибір.

Дані психофізіологічного методу ВСП свідчать про те, що:

1. Чоловіки перебувають у хорошій фізичній формі, їх організм добре функціонує, що дозволяє переносити навантаження високої інтенсивності (середній показник HR-73,5уд/хв – це середня норма для дорослої людини).

2. У групи досліджуваних низький рівень гормональної модуляції регуляторних механізмів, тобтогормональні резерви не задіяні, а в екстремальних ситуаціях буде забезпечуватися висока протидія стресовим факторам (середній показник гуморальної регуляції VLF - 651,2 мс²).

3. У військовослужбовців високий рівень мобілізуючого потенціалу(середній показникLF - рівень психічних зусиль – в межах високої норми - 1349,5мс²).

4. Спостерігається висока активність парасимпатичного відділу нервової системи, що забезпечує швидке відновлення резервів та збереження оптимального функціонування організму (сер. пок.HF дорівнює 1885,4мс²).

5. У досліджуваних низьке психоемоційне напруження та малий ступінь залучення організму у стрес (середній показник Slв межах норми -55,37).

6. Функціональні резерви організму мають високий рівень відновлення (сер. сумарний показник варіабельності серцевого ритму -SDNN- 35,07).

Проаналізувавшивищезазначені психологічні та психофізіологічні показники ми виявили ефективні моделі стресостійкості для кожного рангу військовослужбовців.

На стресостійкість офіцерів впливають лише психологічні чинники «Активного – Пасивного відношення до життєвої ситуації» та «Спокій - Тривога». Тобто, стресостійкість буде високою, якщо переважатиме активне, оптимістичне відношення до життєвої ситуації та велика впевненість в своїх силах. Загальна формула: Стресостійкість=24,65 +0,*«Активність»+0,6* «Спокій» + 1,9. Модель прийнятна на 80%.

Стресостійкість солдатів строкової служби залежить від психологічного фактору «Спокій - Тривога» (обернено пропорційно) та фізіологічного фактору «LF» (негативна залежність). Це означає, що чим більше впевненості в свої можливостях матимуть солдати, тим кращою буде їх опірність до стресових факторів, а чим менша буде активність симпатичної системи та її збудження, тим вищий рівень стресостійкості буде спостерігатися. Загальна формула: Стресостійкість = 24,06 + 0,59* «Спокій – Тривога» - 0,44*LF + 3,7. Модель прийнятна на 63%.

Загальна модель стресостійкості для військовослужбовців різних рангівпоказує, що опірність до дії стрес-факторів є результатом впливу домінуючих психологічних станів - «Тонус», «Стійкість емоційного тону», та фізіологічних показників HFта VLF. Підвищення стресостійкості залежить від високого рівня стійкості емоційного тону, переважання стеничної реакції, підвищення активності парасимпатичної НС та зменшення використання гуморальної регуляції. Загальна формула: Стресостійкість = -11,4+0,*«Тонус»+0,39 *«Стійкість»-0,75 *VLF+0,63 *HF+3,4. Модель прийнятна на 59%.

УДК 374:378

Терентьева Наталія Олександрівна

Маківчук Микита Дмитрович

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН ДО ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

Актуалізовано інформацію щодо оновлення підготовки фахівців – майбутніх вчителів мистецьких дисциплін з акцентуванням уваги на важливості проведення позаурочних заходів, зокрема роботи у гуртках. Наголошено на потребі суспільства в генерації вчителів нового типу необхідності підготовки кваліфікованих, мобільних, конкурентоспроможних фахівців, здатних до творчого саморозвитку дітей. Одним з важливих методичних ресурсів є об'єктивно існуючі поліхудожні та полікультурні обставини підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін.

Ключові слова: мистецькі дисципліни, вчителі мистецтва, гурткова робота, музична діяльність, декоративно-прикладне мистецтво.

Актуализирована информация про обновление подготовки специалистов – будущих учителей арт-дисциплин с акцентированием внимания на важности проведения внеурочных мероприятий, в частности кружковой работе. Отмечено требования общества в генерации учителей нового типа, необходимости подготовки квалифицированных, мобильных, конкурентоспособных специалистов, способных к творческому саморазвитию детей. Одним из важных методических ресурсов являются объективно существующие полихудожественные и поликультурные обстоятельства подготовки будущих учителей художественных дисциплин.

Ключевые слова: художественные дисциплины, учителя искусства, кружковая работа, музыкальная деятельность, декоративно-прикладное искусство

It was updated information on training specialists - future teachers of artistic disciplines with emphasis on the importance of holding extracurricular activities, including work in circles. It is emphasized on the need of the society in generating teachers of a new type of necessity to prepare skilled, mobile, and competitive specialists capable of creative self-development of children. One of the important methodological resources is the objectively existing polyculture and multicultural circumstances of the preparation of future teachers of artistic disciplines.

Key words: art-disciplines, art-teachers, group work, musical activity, arts and crafts

У сучасному суспільстві посилюються тенденції до глобалізації, у зв'язку з чим гостро постають питання засвоєння культурною спільнотою досягнень світової цивілізації в сполученні із завданням збереження народами своєї

національної культурної спадщини. Ситуація освітнього сьогодення спричинила новий принцип взаємовідносин між країнами, спрямувала їх на встановлення мостів творчої співпраці і обміну надбаннями культури і освіти. Нагальна потреба суспільства в генерації вчителів нового типу необхідності підготовки кваліфікованих, мобільних, конкурентоспроможних фахівців, здатних до творчого саморозвитку дітей як в шкільний час так і поза школою.

Формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів мистецьких дисциплін є актуальним питанням для науки і практики України. Ця позиція зумовлена тягінням зберегти національні коріння, традиції, етнічну самовизначеність, художні цінності, але при цьому активно вивчати художню творчість інших регіонів, стилів та народів світу. Одним з важливих методичних ресурсів у такому процесі є об'єктивно існуючі поліхудожні та полікультурні обставини підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін на факультетах мистецтв педагогічних університетів України.

Дослідження у сфері музичної педагогіки (А. Козир, Л. Куненко, Г. Падалка, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, О. Хижна, В. Шульгіна, та ін.), підкреслюють важливу роль хорового мистецтва і співацької діяльності дітей у цьому процесі. Вчені визнають її одним з найбільш демократичних і поширених видів музичної діяльності, здатним відбивати специфіку світосприйняття, національної свідомості, художньої ментальності особистості, а також збагачувати її духовний світ. Шкільний вік визначається першою сходинкою послідовного прилучення до основ співацької культури при належно організованому процесі музичного навчання.

Гурткові заняття мають багато спільного з уроками в школі. Та є чимало відмінних особливостей, які зумовлені різною кінцевою метою і змістом. Неоднорідним складом, добровільністю вибору ними видів занять, варіантністю змісту діяльності, відсутністю стимулюючого поточного і періодичного контролю. Починаючи з першого заняття, керівник гуртка має виявляти індивідуальні особливості гуртківців, їх інтереси і нахили, мотиви, що привели їх саме у цей гурток і спонукають їх займатися в ньому постійно. Для стимулювання в дітей позитивного відношення до занять в гуртку, керівником застосовуються різні методи і прийоми. Особливий інтерес у гуртківців викликають екскурсії в музеї чи на виставки декоративно-прикладного мистецтва. Відвідуючи виставки декоративно-прикладного мистецтва, діти мають можливість ознайомитися з роботами майстрів, що виконані на основі кращих художніх традицій народного мистецтва, відвідуючи театри, концерти у дітей пробуджується інтерес до музики, відвідуючи картинні галереї діти зацікавлюються живописом.

Професія вчителя музичного мистецтва потребує поєднання педагогічних та музичних здібностей, які, розвиваючись у процесі діяльності, впливають на саму діяльність, підвищуючи її якість. Тому важливою складовою педагогічної підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін є їх навчання методиці проведення позаурочних, зокрема гурткових занять. З цією метою до навчальних планів підготовки відповідних фахівців є введення дисциплін спеціалізації "Методика виховної роботи" та "Режисура музично-виховних шкільних заходів".

УДК: 159.922.1

Терещенко Надія Миколаївна

Панчехіна Аліна Валеріївна

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ЗВ'ЯЗОК СТАТЕВОРОЛЬОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЧОЛОВІКІВ ІЗ РІЗНИМИ СТИЛЯМИ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ

Анотація: Доповідь присвячена вивченню взаємозв'язку статеворольових характеристик чоловіків з різними стилями міжособистісних стосунків. Розглянуто результати дослідження взаємозв'язку статеворольових характеристик чоловіків з різними стилями міжособистісних стосунків (злиття, сепарація, близькість). Показано особливості побудови міжособистісних стосунків у чоловіків відповідно до стилю міжособистісних стосунків, що домінує. Визначено роль статеворольових утворень у формуванні стилів міжособистісних стосунків у чоловіків.

Ключові слова: злиття, сепарація, близькість, фемінінність, маскулінність.

Доклад посвящен изучению взаимосвязи полоролевых характеристик мужчин с разными стилями межличностных отношений. Рассмотрены результаты исследования взаимосвязи полоролевых характеристик мужчин с разными стилями межличностных отношений (слияние, сепарация, близость). Показаны особенности построения межличностных отношений у мужчин в соответствии с доминирующим стилем межличностных отношений. Определена роль полоролевых образований в формировании стилей межличностных отношений у мужчин.

Ключевые слова: слияние, сепарация, близость, фемининность, маскулинность.

The report is devoted to the study of the relationship between sex-role characteristics of men and different interpersonal relationship styles. The results of the study of the relationship between men's sex-role characteristics and different interpersonal relationship styles (separation, merging, intimacy) were considered. The features of building interpersonal relationships in men in correspondence with the dominating interpersonal relationship style were revealed. The role of sex-role entities in forming styles of interpersonal relationships in men is determined.

Key words: fusion, separation, proximity, femininity, masculinity.

Останнім часом можна відзначити зростання інтересу до психологічного вивчення гендерних особливостей особистості. Це пов'язано з соціально-психологічними змінами, що виникають в суспільстві, трансформацією уявлень про соціальну роль і моделей поведінки в сфері відносин чоловіків і жінок. Але більшість сучасних досліджень, присвячених вивченню міжособистісних відносин, проводиться на жінках, в той час як

міжособистісні стосунки чоловіків є недостатньо вивченими [1, 3].

У роботах, виконаних під керівництвом О.С. Кочаряна, акцентується увага на одній з базових структур особистості - статеворольових рисах, які також впливають на формування міжособистісної залежності [5].

Мета дослідження – визначити зв'язок статево-рольових характеристик чоловіків із різними стилями міжособистісних стосунків.

За результатами дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Фемінні чоловіки, що заперечують свої маскуліні утворення, схильні реалізувати стосунки за стилем «злиття» з фіксацією уваги на особистості іншого, її потребах і бажаннях. Вони не можуть відокремити себе від партнера, встановлювати особисті кордони та поважати особисті кордони інших. У такі стосунки кожен з партнерів вносить частину того, що необхідно йому для створення психологічно завершеною або незалежною особистості [4].

2. Чоловіки, що не приймають фемінінність у собі, будують стосунки за стилем «сепарація». Їм властиві формальні особисті стосунки і поверхневі контакти. Такий тип взаємодії захищає їх від будь-якого прояву справжньої залученості у стосунки, тому що підвищені вимоги і ризик, сполучені з близькістю, сприймаються ними як небезпечні. Дистанційованість від близьких стосунків може бути обумовлена страхом психологічної інтимності, синдромом «емоційного холоду».

3. Маскуліність є регулятивним чинником, що впливає на будівництво стосунків за стилем «близькість», тобто партнерських стосунків із здоровим рівнем залежності, психологічною інтимністю.

Список використаних джерел:

1. Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире / И.С. Кон. — М.: Время, 2009. - 496 с.

2. Кочарян А. С. Личность и половая роль / А. С. Кочарян. — Х. : Основа, 1996. – 127 с.

3. Кочарян А. С. Полоролевая идентичность современных украинских мужчин: феномены и динамика трансформаций [Електронний ресурс] / А. С. Кочарян, М. Е. Жидко, И. А. Кочарян // Гуманітарний часопис. - 2005. - № 1. - С. 109–116.

4. Кочарян А. С. Разработка и психометрическая оценка опросника диагностики стиля межличностных отношений / А. С. Кочарян, Е. В. Фролова, И. А. Бару // Психологічне консультування і психотерапія. - 2014. - Вип. 1-2. - С. 209-220.

5. Полоролевая психология: коллективная монография / [А. С. Кочарян, М. Е. Жидко, Н. Н. Терещенко, Е. В. Фролова] ; под ред. доктора психологических наук, профессора А. С. Кочаряна. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. – 236 с.

УДК: 361.37

Терещенко Надія Миколаївна

Єгіазарян Анна Тигранівна

Харківського національного університеті ім. В.Н. Каразіна

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ЧОЛОВІКІВ З ГОМОСЕСУАЛЬНОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ

Анотація: В доповіді розглядаються теоретичні аспекти формування Я-концепції особистості у чоловіків з гомосексуальною орієнтацією. Розглянуто сучасні дослідження чинників формування Я-концепції у гомосексуальних чоловіків. Показано особливості впливу різних чинників (мікросоціального, статеворольового, соціально-психологічного, чинника тілесного Я). Продемонстровано суперечливість результатів досліджень. Окреслено необхідність подальших досліджень Я-концепції у чоловіків із гомосексуальною орієнтацією на українській вибірці.

Ключові слова: гомосексуальність, самооцінка, особистість, самосвідомість, чинники.

В докладе рассматриваются теоретические аспекты формирования Я-концепции личности у мужчин с гомосексуальной ориентацией. Рассмотрены современные исследования факторов формирования Я-концепции у гомосексуальных мужчин. Показаны особенности влияния различных факторов (микросоциальный, полоролевой, социально-психологический, фактора телесного Я). Продемонстрирована противоречивость результатов исследований. Определена необходимость дальнейших исследований Я-концепции у мужчин с гомосексуальной ориентацией на украинском выборке.

Ключевые слова: гомосексуальность, самооценка, личность, самосознание, факторы.

The report examines the theoretical aspects of the formation of the self-concept of personality in men with homosexual orientation. The modern researches of factors of formation of the self-concept in homosexual men are considered. The features of the influence of various factors (microsocial, sex-role, social-psychological, factor of body image) are shown. The contradictory results of researches have been demonstrated. The necessity of further researches of the self-concept in men with homosexual orientation in the Ukrainian sample is specified.

Key words: homosexuality, self-esteem, personality, self-awareness, factors.

Одним із показників психологічного здоров'я є адекватна Я-концепція [5]. Адже Я-концепція з одного боку формується під впливом оточуючого середовища, а з іншого є чинником, який дозволяє інтепретувати власний життєвий досвід. Я-концепція зазнає вагомих змін у часи переживання особистістю кризових станів [5]. Більшість людей, які мають гомосексуальну орієнтацію, тим чи іншим чином переживають особистісну кризу в зв'язку із

нетрадиційністю власної сексуальності, обумовлену як реакцією оточуючих, так і необхідністю формувати нові уявлення щодо себе [6]. В той же час досліджень, присвячених вивченню особистісних характеристик людей із гомосексуальною орієнтацією недостатньо, крім того існуючі роботи містять багато суперечливих результатів.

Мета дослідження – теоретичний аналіз сучасних досліджень щодо чинників формування Я-концепції чоловіків із гомосексуальною орієнтацією.

В сучасній літературі існують суперечливі дані щодо розбіжностей у Я-концепції чоловіків із різною сексуальною орієнтацією. В той же час є вказівки на те, що Я-концепція формується під впливом різних чинників.

1. Мікросоціальний чинник. Показано, що існують суттєві розбіжності в образах батьківських фігур. На формування Я-концепції чоловіків із гомосексуальною орієнтацією впливає психологічна близькість із матір'ю та дистанційованість від батька [6].

2. Статеворольова ідентифікація. Існують данні про те, що для чоловіків із гомосексуальною орієнтацією в більшому ступені властиві ознаки андрогенії. Крім того, доводиться, що статеворольові чинники в більшому ступені регулюють самооцінку чоловіків, ніж сексуальна орієнтація [1]. В той же час рівень гомосексуальності, як такої, не пов'язаний із самооцінкою [4].

3. Соціально-психологічні чинники. Позитивне ставлення оточуючих, приналежність до гомосексуальної групи та відсутність відчуження позитивно впливає на я-концепцію чоловіків із гомосексуальною орієнтацією [3].

4. Образ тіла. Бажання змінити свою сексуальну орієнтацію негативно впливає на Я-концепцію [2]. Показано [6], що зовнішність та ставлення до власного тіла відіграє значно більшу роль в Я-концепції чоловіків із гомосексуальною орієнтацією порівняно із гетеросексуальною.

Список використаних джерел:

1. Carlson H.M. Androgyny, depression, and self-esteem in irish homosexual and heterosexual males and females /Carlson, H.M. & Baxter, L.A. //Sex Roles. – Доступ до електронного ресурсу: [ht tps:// doi.org/10.1007/BF00287562](https://doi.org/10.1007/BF00287562)

2. Feinstein B. A. Self-concept and self-stigma in lesbians and gay men / Feinstein B. A., Davila J., Yoneda A. // Psychology & Sexuality, 3:2, 2012. – P. 161-177.

3. Jacobs J. A. Factors Affecting the Self-Esteem of the Homosexual Individual /Jacobs John A., William H. Tedford Jr.// Journal of Homosexuality, 5:4, 1980. – P. 373-382.

4. Rossi L. M. Gay, lesbian, and bisexual youth at risk for low self-esteem and depression/ Rossi, Lynne M. - Theses and Dissertations. – 1995. Доступ до електронного ресурсу: <https://rdw.rowan.edu/etd/2285>

5. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза: Пер. з англ./ Еріксон Е./ - М.: Видавнича група «Прогрес», 1996. - 344 с.

6. Жук И.А. Особенности Я-концепции мужчин гомосексуальной ориентации// Цветкова Л.А., Чеснокова В.Б. (ред.) Сборник статей по материалам лучших дипломных работ выпускников факультета психологии СПбГУ СПб.: Изд-во С. -Петербург. ун-та, 2005. – С. 26-32.

УДК 378.14.015.62:614

Токар-Біляєва Оксана Павлівна

КВНЗ «Криворізький медичний коледж» ДОР»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ – МЕДИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Проаналізовані основні аспекти проблеми мотивації готовності студентів-медиків до професійної діяльності, зокрема уява про майбутню професію, задоволення потреб в майбутній професії, ухвалення діяльності та прагнення реалізувати її.

Також спостерігається процес зміни та перетворення структури мотивації до професійної діяльності.

Ключові слова: чинники, потреби, мотиви, професійна діяльність.

The main aspects of medical students motivation readiness for professional activity, in particular, the future profession comprehension, the satisfaction of needs in the future profession, the adoption of activities and the desire to realize it are analyzed.

The process of changing and transforming the structure of motivation into professional activity is also studied.

Key words: factors, needs, motives, professional activity.

Як справедливо відзначає Е.Ф.Зеєр, соціально-економічні перетворення, що відбуваються у суспільстві, ставлять нові вимоги до особистості фахівця. На перший план висувається здатність бути суб'єктом свого професійного розвитку, самостійно знаходити вирішення соціально і професійно значущих проблем в умовах дійсності, що швидко змінюється [4]. Взагалі, сучасні дослідники майже в один голос відзначають, що зростаючі темпи розвитку нових технологій, інформаційний «вибух» та швидке «зістарення» інформації, різке ускладнення, автоматизація та комп'ютеризація виробничих процесів, висока вірогідність виникнення «нестандартних» ситуацій у виробничій та соціальній сферах висувають все нові вимоги до фахівців. Адже вони, окрім професійних знань, вмінь та навичок, нині повинні мати ще й спеціальні здібності, вміння та особистісні властивості, що забезпечують гнучкість та динамізм професійної поведінки, креативність у професійній діяльності, самостійність у пошуку та засвоєнні нової інформації та нового професійного досвіду. Особливо підкреслюється необхідність набуття здатності до прийняття адекватних рішень в «нестандартних» ситуаціях, в умовах дефіциту часу та наявності навичок оптимальної взаємодії з іншими учасниками виробничого процесу у спільній професійній діяльності в колективі [2], [3], [4].

Процес підготовки, вдосконалення в умовах сучасної освіти складний і детермінується багатьма чинниками. Важливим чинником є ступінь адекватності мотиваційних установок по відношенню до майбутньої професії. Важливим кроком є ухвалення цієї діяльності самою людиною, яке обумовлюється, зокрема в якій мірі уява людини про професію відповідає її потребам. Людина, коли обирає майбутню професію, ніби то «накреслює» власну мотиваційну будову на конфігурацію факторів, які пов'язані з професійною діяльністю та за сприяння яких можуть бути задоволені її потреби. При більше «складніших» потребах людина висуває вищі запити до професії, діяльності, та одночасно бажає та може отримати більше задоволення від самої діяльності. Така людина здатна до натхненної, плідної, творчої праці та високої суспільної активності.

Під час засвоєння професійних навичок в навчанні та трудовій діяльності здійснюється формування та трансформування мотиваційної структури суб'єкта

діяльності. Цей процес відбувається наступним чином: загальні мотиви перетворюються в мотиви праці, а також зі зміною рівня професіоналізації набуває змін і сам комплекс мотивів професії. Зрозуміло, різноманітність потреб людини не буде замкнена тільки на професійну діяльність. У роботі та через неї людина вдовольняє лише частку власних потреб. Але ця частка потреб, що вдовольняється через діяльність, отримує певної трансформації за чітких умов та форм задоволення. Ось чому процес створення мотивів трудової діяльності, подовжуючи мотиваційний процес ухвалення професії, проявляється, зокрема, в наступному розумінні можливостей професії та задоволенні потреб в чітких формах. Коли ухвалення діяльності сприяє прагненню реалізувати її, то визначення особового змісту приведе до її наступної трансформації, яка виявляється в налаштуванні на результативність, її динаміці, напруженості й врешті – формуванню специфічної психологічної системи діяльності. В процесі професійної діяльності здійснюється наступне перетворення мотиваційної сфери, що полягає в появі інших і еволюції деяких старих мотивів. Отже, образ майбутньої професії, тобто мета у студентів від курсу до курсу постійно перетворюється і до кінця навчання стає більш зрозумілим і наближається до нормативного еталону. Природньо і зрозуміло, що зі зміною уявлень студентів про свою майбутню професійну діяльність, змінюється і структура мотивації зростання професійної спрямованості. Вона визначається привабливістю, можливістю творчо проявити себе, принести користь людям, суспільна значущість та ін.

Професійне спрямування є значною інтегративною формою в мотиваційно-цільовій структурі навчальної діяльності. Навчальна мотивація створюється на ґрунті різноманітних запитів студента. Потреби усвідомлюються людиною на «мові мотивів» і тільки мотиви відповідають на питання, заради чого здійснюється та чи інша діяльність. Мотиви, за допомогою яких репрезентуються основні потреби: професійні, пізнавальні, соціально - психологічного плану, особистого престижу. Але потрібно зазначити також неоднозначність зв'язків пізнавальних потреб та мотивів. Пізнавальні потреби не зводяться до мотивів навчання і пізнавальних мотивів, тому що здатні віднайти вдоволення в нових мотивах. У різноманітних мотивах навчання проявляються і інші вищенаведені потреби людини. Утворені гомогенні та гетерогенні зв'язки потреб і навчальної мотивації складають могутній потенціал, який активує навчальну діяльність студентів.

Найбільш важливими для студентів є соціально-пізнавальні мотиви – мотиви професійних і творчих досягнень особистого престижу. Затрати часу на навчальну діяльність, міра важкості або легкості, відношення до професії, академічна успішність та інші показники навчання студентів значно обумовлюються мірою прояву саме визначених видів мотивації. На це слід спиратися в організації освітнього процесу у навчальному закладі, якщо прагнути отримати проміжні та кінцеві результати навчальної діяльності студентів.

Використана література

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: Учебн. пособие. – 2-е изд. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 240 с.
2. Кринчик Е.П. К проблеме психологического сопровождения профессионального становления студентов-психологов // Вестник Московск. ун-та. – Сер. 14. Психология.–2005.–№ 2.– С.45– 56.
3. Малхазов О.Р. Психология праці: Навч. посіб.– К.: Центр навчальної літератури, 2010.–208 с.
4. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності: Монографія /За ред. О.М.Кокуна.– К.: Педагогічна думка, 2008.–296 с.

УДК 616.892–02616.1/.4–072.8

Федосєєв В.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЕТИОЛОГІЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ

Анотація. Тези присвячені аналізу чинників виникнення психосоматичних розладів у дітей та підлітків. Актуальність цього питання обумовлена необхідністю ранньої діагностики цих розладів та призначення адекватної, перш за все, психотерапевтичної допомоги. При цьому у тезисах, перш за все, приділяється увага чинникам, що можуть викликати ці розлади.

Ключові слова: психосоматичні розлади, діти, етіологія, психотерапія.

Аннотация. Тезисы посвящены анализу факторов возникновения психосоматических расстройств у детей и подростков. Актуальность этого вопроса обусловлена необходимостью ранней диагностики этих расстройств и назначения адекватной, прежде всего, психотерапевтической помощи. При этом в тезисах, прежде всего, уделяется внимание факторам, которые могут вызвать эти расстройства.

Ключевые слова: психосоматические расстройства, дети, этиология, психотерапия.

Abstracts. Abstracts are devoted to the analysis of the factors of psychosomatic disorders in children and adolescents. The urgency of this issue is due to the need for early diagnosis of these disorders and the appointment of adequate, first of all, psychotherapeutic care. At the same time, in the theses, first of all, attention is paid to the factors that can cause these disorders.

Key words: psychosomatic disorders, children, etiology, psychotherapy.

Психосоматичні розлади у дітей та підлітків є важливою проблемою практичної охорони здоров'я. Невміння розпізнати цю патологію часто призводить до того, що істинний діагноз встановлюється через багато років після виникнення перших проявів хвороби. Це перешкоджає адекватному лікуванню і в значній мірі погіршує прогноз.

Термін «психосоматика» включає в себе 2 поняття: з одного боку, сюди відноситься група розладів, в клінічній картині і динаміці яких важливе місце займають як тілесно-органні дисфункції, так і психопатологічні прояви; з іншого боку, під «психосоматикою» розуміється не стільки група хворобливих станів, скільки певний методологічний підхід або образ наукового мислення в медицині. Основу зазначеного підходу становить дослідження характеру взаємозв'язку між психічними і соматичними зрушеннями.

У сучасному розумінні психосоматична медицина розглядається як метод лікування і наука про взаємини психічних і соматичних процесів, які тісно пов'язують людини з навколишнім середовищем. Такий принцип, що спирається на єдність тілесного і душевного, є основою медицини. Він забезпечує правильний підхід до хворого, що необхідно не тільки в одній медичній спеціальності, а й у всіх сферах доклінічного і клінічного обстеження і лікування.

Можна виділити ряд факторів ризику виникнення психосоматичних розладів у дітей та підлітків: генетичні, церебрально-органічні і мікросоціальної.

Доперших відносяться: спадкова обтяженість психічними захворюваннями, особистісні особливості батьків, особистісні особливості дітей.

До церебрально-органічного можна віднести: патологію вагітності та пологів; порушення вигодовування; порушення психомоторного розвитку; травми, операції, інтоксикації; залишкові явища раннього органічного ураження ЦНС; шкідливі звички.

До мікросоціальних: погані матеріально-побутові умови і конфлікти в сім'ї; порушення системи «мати - дитя»; дефекти виховання; відвідування дитячих установ; наявність сестер і братів; неповна сім'я; паління і алкоголізм у батьків; втрата (хвороба) батьків або близьких родичів; зміна стереотипу спілкування; психоемоційні перевантаження.

Найбільш частими причинами виникнення негативних емоцій у дітей дошкільного віку є: зрив первинного стереотипу поведінки (зміна обстановки або кола спілкування); неправильна побудова режиму дня дитини; неправильні виховні прийоми; відсутність необхідних умов для гри та самостійної діяльності; створення односторонньої афективної прихильності; відсутність єдиного підходу до дитини.

До шкільних стресових ситуацій можна віднести: відсутність дружніх відносин або неприйняття дитячим колективом; нездатність дитини відповідати настроям, бажанням і діяльності однолітків; зміна шкільного колективу; негативне ставлення вчителя; перебування в закритих дитячих установах (інтернатах, дитячих будинках, лікарнях, санаторіях і т.п.); нездатність вправитися з навчальним навантаженням.

Таким чином, психосоматичні розлади у дітей та підлітків є однією з найбільш поширених форм патології дитячого віку. Переважна більшість хворих з цими порушеннями звертаються за допомогою до лікаря-інтерністів, а не до психіатра. Тому вміння визначити етіологічні чинники виникнення цієї патології, правильно діагностувати і суворо індивідуалізовано і раціонально поєднувати базисну біологічну терапію з психотерапевтичної корекцією і психофармакотерапією дозволяє домогтися значних успіхів у лікуванні цих розладів.

Список літератури:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение. - М.: Изд. ЭКСМО-Пресс, 2002. – 352 с.
2. Александровский Ю.А. Пограничные психические расстройства при соматических заболеваниях. Психотерапия и психофармакотерапия 2002; 1:4-7.
3. Антропов Ю.Ф. Невротическая депрессия у детей и подростков. - М.: Медпрактика, 2000. – 152 с.
4. Антропов Ю.Ф., Шевченко Ю.С. Психосоматические расстройства у детей и патологические привычные действия у детей и подростков. - М., Издательство Ин-та Психотерапии, 2000. – 304 с.
5. Беккер С.М. Школа молодого психиатра: Избранные главы общей психопатологии и частной психиатрии. Беккер С.М.. Бином 2017.

УДК: 378.147:37.041:61

Фірси́к Тетяна Миколаївна

Харківський національний медичний університет

СПОСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. На сьогоднішній день, відповідно до умов, які були прийняті Міністерством освіти України, частка прямого інформування студентів викладачами зменшилася, але значно розширилася частка самостійного опрацювання нового матеріалу та застосування інтерактивних форм роботи студента під керівництвом викладача. Однак, питання адаптації студентів до умов вузівського навчання (де об'єм самостійної роботи, самоорганізації, самоосвіти набагато більший, порівняно зі шкільною програмою) залишається відкритим. З метою стимулювання самостійної діяльності та покращення показників успішності студентів-медиків ми пропонуємо використовувати адаптовану ділову гру. Такий підхід дозволяє охопити більший за обсягом матеріал та підтримує інтерес студентів до навчання.

Ключові слова: самостійна робота, стимулювання самостійної діяльності, адаптація студентів, ділова гра.

Abstract. Today, under conditions which were accepted by Ministry of Education of Ukraine, the proportion of direct informing of students by lecturers has decreased, but the share of independent study of new material and the use of interactive forms of student work under the direction of a lecturer has considerably expanded. However, the issue of adapting students to the conditions of university education (where the volume of self-work, self-organization, self-education is much larger, compared with the school curriculum) remains open. In order to stimulate self-activity and improve the performance of medical students, we suggest using an adapted business game. This approach allows to cover a larger volume of material and supports students interest in learning.

Key words: self-work, stimulation of self-activity, adaptation of students, business game.

Самостійна навчальна діяльність студентів є одним з компонентів навчального процесу, а тому, як і всі складові його, являє собою систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на підготовку майбутніх лікарів різних спеціальностей. Організація самостійної роботи студента стає одним з пріоритетних напрямів роботи педагога в навчальному закладі будь-якого рівня. Організувати самостійну роботу студентів можна різними способами й з різною метою. На наш погляд, необхідно так організувати самостійну роботу студентів-медиків, щоб вона разом з накопиченням знань, умінь і навичок давала можливість розвивати творчі здібності та клінічне мислення.

З метою стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів ми пропонуємо використовувати адаптовану ділову гру. У контексті студентів медичних вузів, адаптована ділова гра дає можливість моделювати поведінку молодого спеціаліста (лікаря) у певній ситуації, що формується безпосередньо в процесі навчання. Загалом, головним завданням такої гри є розгляд клінічного випадку захворювання (не класичний перебіг, а скоріше ускладнена форма). Оптимізація навчального процесу саме таким чином має низку беззаперечних переваг. По-перше, виконання цього завдання включає повторення раніше пройденого матеріалу, адже для того, щоб правильно встановити діагноз, треба скористатися раніше здобутими знаннями на лекціях та практичних заняттях. По-друге, підготовка даного виду роботи спонукає студентів до опрацювання додаткової літератури.

Таким чином, проведення декількох ділових ігор допоможе не тільки закріпити раніше пройдений матеріал, але й доповнити його новою інформацією. Організація самостійної роботи студентів у вигляді підготовки адаптованої ділової гри допомагає у формуванні клінічного мислення майбутніх лікарів та стане у нагоді в повсякденних життєвих ситуаціях.

УДК: 378(091):61-051(092)

Фоміна Людмила Володимирівна

Скорбач Тетяна Василівна

Харківський національний медичний університет

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДОМИХ НАУКОВЦІВ ЯК ВЗІРЕЦЬ ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

Анотація. Педагог, його знання, уміння, кваліфікація, інноваційність, готовність до власного неперервного професійного розвитку стають головною детермінантою якості професійної освіти. Важко переоцінити роль учених-педагогів зі світовим ім'ям для виховання студентської молоді. Ціла плеяда передових учених і лікарів-демократів працювали в нашому виші протягом більш ніж двохсотлітньої історії університету. Це такі відомі лікарі, як: Данилевський О. Я., Зарубін І. К., Каленіченко І. О., Лашкевич В. Г., Белоусов В. О., Бокаріус М. С., Воробйов В. П., Грищенко І. І., Паскевич І. І., Трінклер М. П. та ін. Вони відкривали нові медичні заклади, читали лекції, брали активну участь у ліквідації епідемій, працювали в шпиталях у часи війн і завжди були там, де «вирує життя».

Ключові слова: педагог, університет, гуманність, педагогічна майстерність, студент.

Abstract. The teacher, his knowledge, skills, qualifications, innovativeness, readiness for his own continuous professional development become the main determinant of the quality of professional education. It is difficult to overestimate the role of world-educated scholars in the education of student youth. A whole galaxy of advanced scientists and democrats worked in our university for more than two hundred years of university history. These are such well-known doctors as: Danilevsky O. Ya., Zarubin I. K., Kalenichenko I. O., Lashkevich V.G., Belousov V.O., Bokarius M.S., Vorobyov V.P., Grishchenko I. I., Paskevich I. I., Trinkler M. P. and others. They opened new medical institutions, lectured, took active part in the eradication of epidemics, worked in hospitals during the wars, and were always there where «life rages».

Key words: teacher, university, humanity, pedagogical mastery, student.

Високопрофесійним майстром педагогічної справи був професор Данилевський О. Я. – один з основоположників біохімії, який користувався авторитетом і повагою серед студентів. У період російсько-японської війни вів спостереження за виготовленням м'ясних, рослинних та молочних консервів, брав участь у боротьмі з туберкульозом. Навколо Данилевського завжди об'єднувалася молодь, неоднаразово виступав на захист їх інтересів. Тому учений-педагог слугує для багатьох поколінь яскравим прикладом ученого, який вірою та правдою служив людям, науці.

Не можна не згадати й Зарубіна І. К., професора госпітальної хірургії університету. Як людина він був одним з найулюбленіших викладачів. Завжди рівний, правдивий, з особливою повагою ставився до своїх студентів. Був обраний головним лікарем барачного госпіталю для поранених, який він організував у Харкові на 220 ліжок. Як професор і педагог Зарубін І. К. з першого й до останнього дня своєї діяльності стояв на висоті науки.

Найважливішими віхами життєвого шляху вченого, професора Харківського університету Каленіченка І. О. є організація на медичному факультеті нової кафедри фізіології. Пояснюючи студентам новітні відкриття в різних галузях науки,

він запропонував на кафедрі особливі заняття зі студентами – семінарського типу, лекційні демонстрації, заклав основи фізіологічного кабінету, що став основою майбутньої самостійної кафедри фізіології. У важкі роки Кримської війни разом із групою передових діячів міста створив у Харкові тимчасовий військовий госпіталь на 2000 осіб, завідував одним з відділень. Каленіченко пожертвував університету свою багату природничо-історичну та медичну бібліотеку.

Лашкевич В. Г. широко пропагував і запроваджував нові методи діагностики та терапії. Він особливо багато уваги приділяв клінічному становленню студентів, складанню ними історій хвороб, придбанню практичних навичок, спостереженням за дією ліків. Лашкевич у свій вільний час (увечері) займався зі студентами діагностикою різних захворювань. У заповіті вчений залишив 20 тисяч карбованців кафедрі факультетської терапії на створення клінічної лабораторії.

Професор Белоусов В. О. залишив яскравий слід в історії української педіатрії. Він був простою, доброзичливою, чуйною людиною, доступною для спілкування зі студентською молоддю, лікарями, вченими багатьох вузів. Його лекції завжди мали виховний характер від зовнішнього обліку до досконалого знання матеріалу та багатого досвіду лікаря-клініциста. У педіатричній діяльності він був чудовим методистом і педагогом.

Видатний судовий медик, вчений і талановитий педагог Бокаріус М. С., у педагогічній діяльності керувався глибокою любов'ю та повагою до студентів, неодноразово підкреслював, що «ми для студентів, а не студенти для нас». Виконуючи велику педагогічну роботу та вважаючи себе в першу чергу педагогом, Бокаріус розумів, що викладацька робота може бути плодотворною тільки за умови поєднання її з науково-дослідною.

Основоположником української наукової школи анатомів був Воробйов Володимир Петрович. Він створив найбільшу анатомічну школу в Україні. Його учні в подальшому стали керівниками кафедр анатомії в багатьох вузах України та за її межами. За ініціативи професора був збудований морфологічний корпус.

Грищенко І. І. – видатний клініцист, вчений, педагог, який присвятив своє життя охороні здоров'я жінки, матері та новонародженого. У роки Другої світової війни І. І. Грищенко рятував життя пораненим, виконував складні хірургічні операції. Як педагог виховав велику плеяду науковців, особливо вимогливо ставився до молодих учених, сприяв їхньому професійному, науковому та культурному розвитку. Він постійно передавав свої знання, клінічний досвід та майстерність молодим лікарям. Його лекції та семінарські заняття були насичені цікавими історичними та медичними фактами.

Паскевич Іван Іванович – талановитий учений, професійний лектор, вихователь молодих учених та студентської молоді. Усім, чого досяг у житті, він зобов'язаний своїй працездатності, цілеспрямованості, а також таланту. Широта його інтересів, доброзичливість, виключна наукова щедрість, спрямованість і бажання передавати свої знання та ідеї людям притягувала до нього молодь. До останніх днів він залишався другом і керівником своїх учнів.

Трінклер М. П. – лікар-гуманіст, віртуозний хірург, заслужений професор. Миколу Петровича відзначало глибоке гуманне відношення до хворих. Він блискуче проводив операції. Лекції професора залишали в пам'яті студентів незабутній слід. Своїм досвідом він щедро ділився зі студентами.

Отже, «немає такої професії, у якій людина не змогла б піднятися на вершину майстерності» (В. Сухомлинський).

УДК 159.928.235:378.14.015.62

Фролова Євгенія Валеріївна

Марченко Карина Юріївна

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТАКОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯМІВ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто проблему забезпечення якості вищої освіти на основі результатів дослідження метакогнітивних здібностей у студентів в залежності від напрямку фахової підготовки. Дослідження реалізовано на вибірці студентів природничого, філологічного та математичного напрямів навчання. Визначено чотири компоненти в структурній організації метакогнітивних здібностей: метакогнітивний моніторинг; особистісний контроль; самоорганізація діяльності; програмування діяльності та їх специфічність напрямку фахової підготовки студентів.

Ключові слова: навчальна діяльність, пізнавальна сфера, метакогнітивні здібності.

Рассмотрена проблема обеспечения качества высшего образования на основе результатов исследования метакогнитивных способностей у студентов в зависимости от направления профессиональной подготовки. Исследование реализовано на выборке студентов естественнонаучного, филологического и математического направлений обучения. Определены четыре компонента в структурной организации метакогнитивных способностей: метакогнитивный мониторинг; личностный контроль; самоорганизация деятельности; программирование деятельности и их специфичность направлению профессиональной подготовки студентов.

Ключевые слова: учебная деятельность, познавательная сфера, метакогнитивные способности.

Problem of ensuring the higher education quality basing on the results of studying the student's cognitive processes peculiarities depending on their professional education direction is considered. The research is realized on a student's sample of natural, philological and mathematical directions of studying. Four components have been identified in the structural organization of metacognitive abilities: metacognitive monitoring; personal control; self-organization of activity; programming activities and their specificity to the direction of students' education.

Key words: educational activity, cognitive sphere, metacognitive abilities.

На сьогодні проблема забезпечення якості освіти та підвищення продуктивності навчальної діяльності є однією з найбільш актуальних для сучасної України, що знаходить відбиття у пошуку шляхів реформування системи освіти. Шляхи вирішення цього питання можуть бути знайдені не тільки у зовнішніх перебудовах процесу навчання, а й у внутрішніх, психологічних чинниках, які є значущими для забезпечення навчальної успішності. У студентському віці, як відмічають різні психологи (А.В. Карпов, Дж. Кромлі, А. Шонфельд, К. Теннер [1-4]), особливої значущості набувають рефлексивність та метакогнітивні стратегії, значний розвиток яких позитивно впливає на навчальну успішність. Метакогнітивні здібності є інтегративною властивістю особистості, яка представлена комплексом знань про власну пізнавальну діяльність, особливості протікання когнітивних процесів, і виявляє себе через моніторинг, контроль, оцінку, прогнозування власної інтелектуальної діяльності. Тому метою роботи стало визначення особливостей організації метакогнітивних

здібностей у студентів різних напрямів фахової підготовки.

Дослідницьку вибірку склали 72 студенти 3-4 курсів ХНУ імені В.Н. Каразіна (40 дівчат та 32 юнаки), яку було розподілено на три групи: 1) «природничі науки» – 29 студентів біологічного ф-ту; 2) «філологічні науки (іноземні мови)» – 23 студенти ф-ту іноземних мов; 3) «математичні науки» – 20 студентів ф-ту математики та інформатики. У роботі використано такі методики: тест словесно-кольорової інтерференції Дж. Струпа; «проба Шварцландера»; третій субтест тесту Векслера; опитувальник стилів мислення Р. Стернберга; методика «Порівняння схожих малюнків» Дж. Кагана; дослідження рівню суб'єктивного контролю (Е.Ф. Бажин, Е.А. Голинкіна, Л.М. Еткінд); «Аналітичний огляд стилю навчання» Л. Ребекка.

Для визначення структурної організації метакогнітивних здібностей було проведено факторизацію простору ознак (ротація Varimax raw), до якого увійшли результати за усіма методиками. В результаті факторизації було виявлено чотири фактори, загальна дисперсія яких становить 58,8%: 1) метакогнітивний моніторинг; 2) особистісний контроль; 3) самоорганізація діяльності; 4) програмування діяльності. Кожен з факторів можна представити як окремий компонент метакогнітивних здібностей. Виявлена структура кореспондує з уявленнями Дж. Флейвелла, К. Фріт, С. Періс та П. Віноград. Перший компонент метакогнітивних здібностей характеризується розвинутою здібністю інтроспективно відслідковувати та мати чітке уявлення щодо змісту власної пізнавальної діяльності, її структури, особливостей, можливостей тощо, що, в свою чергу, сприяє ефективному вибору необхідних стратегій для вирішення задач. Другий компонент виявляється у розвинутому особистісному контролі важливих життєвих сфер та знаходить своє відображення у здібності аналізувати та керувати власною діяльністю у соціальній сфері, високій усвідомленості особливостей власної діяльності та її цілей. Третій компонент характеризується розвинутою здібністю до упорядкування навчального матеріалу та власного навчального процесу, виявляється у самоорганізованості та самодисципліні, тобто – це є контроль за пізнавальною сферою. Четвертий компонент характеризується розвиненістю різних способів програмування, регулювання власної діяльності задля успішнішого оволодіння навчальним матеріалом та досягненням більшого успіху.

Надалі було проведено порівняльний аналіз за допомогою t-критерію Стюдента виявлених компонентів між трьома групами студентів. Результати, що набули статистичної значущості, свідчать, що організація метакогнітивних здібностей студентів природничого напрямку виділяється розвинутим компонентом «Самоорганізація діяльності». В структурі метакогнітивних здібностей студентів філологічного напрямку найбільш розвинуті компоненти «Самоорганізація діяльності» та «Програмування діяльності». Особливості організації метакогнітивних здібностей студентів математичного напрямку виражаються у розвинутих компонентах «Особистісний контроль» та «Програмування діяльності».

Список використаних джерел

1. Карпов А.В. Психология метакогнитивных процессов личности: монография / А.В. Карпов, И.М. Скитяева. – Москва: ИП РАН, 2005. – 325 с.
2. Cromley J. Learning to Think, Learning to Learn: What The Science Of Thinking And Learning Has To Offer Adult Education / J.Cromley // National Institute for Literacy Literacy Leader Fellowship – Washington, 1999 – 238 p.
3. Schoenfeld A.H. What's All the Fuss About Metacognition? / Alan H. Schoenfeld // Cognitive Science and Mathematics Education. – New Jersey: Hillsdale, 1987 – P. 192–194.
4. Tanner K.D. Promoting Student Metacognition / K.D. Tanner // CBE – Life Sciences Education – 2012. – Vol. 11 – P. 113–120.

УДК: 159.947.5

Фурманов Ігор Олександрович

Білоруський державний університет

ДИСПОЗИЦІОНІ СЕКСУАЛЬНІ МОТИВИ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В РІЗНІ ВІКОВІ ПЕРІОДИ РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Анотація: У результаті проведеного дослідження були виявлені деякі закономірності динаміки диспозиційних сексуальних мотивів чоловіків і жінок у різні періоди ранньої дорослості. Виявлено, що у чоловіків 17-20 років більшою силою володіють мотиви задоволення, а меншою – мотиви підпорядкування і значущості партнера, ніж у жінок. Встановлено, що у чоловіків 31-45 років більшою силою володіють мотиви твору потомства і влади, а меншою – мотивів задоволення, ніж у жінок. У віковій групі 21-30 років значущих статевих відмінностей в мотиваційних профілях диспозиційних сексуальних мотивів виявлено не було.

Ключові слова: сексуальна мотивація, диспозиційні сексуальні мотиви, цінність партнерів, владу, підпорядкування, задоволення, турбота, твір потомства

Summary. As a result of the conducted research some laws of dynamics of dispositional sexual motives of men and women during the various periods early adulthood have been revealed. It is indicated that at men of 17-20 years enjoy most force motives of pleasure, and lesser – motives of submission and value for one's partner, than at women. It is established that at men of 31-45 years enjoy most force motives procreating and power, and lesser – motives of pleasure, than at women. In age group of 21-30 years of significant sexual distinctions in motivational profiles of dispositional sexual motives it has not been revealed.

Keywords: sexual motivation, dispositional sexual motives, value of partners, power, submission, pleasure, nurturance, procreating

У цілому ряді досліджень відзначається, що процес соціалізації, гендерно-рольові приписи в сучасному суспільстві, досвід і частота сексуальних відносин можуть визначати статеві і вікові відмінності в ціннісних значеннях сексуальних відносин. Однак, дані про цей вплив в літературі дуже суперечливі. Виходячи з цього дослідження, спрямовані на визначення і більш точно осмислення гендерних та вікових відмінностей в причинах залученості в статеві стосунки повинні будуватися на вивченні типів мотивів, які спонукають до сексуальної активності, в прив'язці до біопсихосоціальним змін індивідів на кожному етапі життєвого шляху. У дослідженні взяли участь 836 осіб (чоловіки, N= 387; жінки, N = 449), у віці 17-20 років (N = 314), 21-30 років (N = 322) і 31-45 років (N = 200). В якості методики дослідження використовувався адаптований російськомовний «Опитувальник афективних мотиваційних орієнтацій в сексуальному житті» – «AMORE» [1, 2, 3].

Аналіз отриманих даних дозволив виявити, що у чоловіків 17-20 років більшою силою володіють мотиви задоволення, ніж у жінок (M= 3.64, SD= 0.51 проти M= 3.47, SD= 0.59, p=0.035). У жінок в порівнянні з чоловіками істотно вище інтенсивність мотивів підпорядкування (M= 3.00, SD= 0.79 проти M= 2.76, SD= 0.53, p0.0001) і значущості партнера (M= 3.80, SD= 0.67 проти M= 3.67, SD= 0.67, p=0.001).

Велика сила мотивів задоволення у чоловіків, ніж у жінок, ймовірно, пояснюється розбіжністю періодів статевої активності у чоловіків і жінок. Крім того, в цілому ряді досліджень відзначається, що мотиви отримання задоволення

в сексуальних відносинах чоловіків, особливо на ранніх етапах дорослості, мають першорядне значення. Отримані дані також свідчать, що жіноча сексуальна мотивація у взаєминах прихильності і влади більшою мірою, ніж чоловіча, носить односторонній характер, зміщений у бік партнера. Ймовірно, одним з їх пояснень даного факту може служити перенесення деяких особливостей патріархальних гендерних відносин, що збереглися в нашому суспільстві, в сферу сексуальних відносин [4].

Статистичний аналіз отриманих даних не виявив значущих статевих відмінностей в мотиваційних профілях диспозиційних сексуальних мотивів у віковій групі 21-30 років.

Аналіз отриманих даних дозволив виявити, що у чоловіків 31-45 років більшою силою володіють мотиви твір потомства ($M= 2.61$, $SD= 0.71$ проти $M= 2.29$, $SD= 0.72$, $p=0.002$) і влади ($M= 3.38$, $SD= 0.73$ проти $M= 3.17$, $SD= 0.77$, $p=0.026$), ніж у жінок. У жінок в порівнянні з чоловіками істотно вище інтенсивність мотивів задоволення ($M= 3.79$, $SD= 0.59$ проти $M= 3.59$, $SD= 0.58$, $p=0.05$).

Превалювання мотивів твору потомства у чоловіків, ймовірно, пов'язано з тим, що чоловіки зберігають свої репродуктивні здібності і потенційно можуть бути джерелом дітородіння навіть в цьому віці. Більшість опитаних жінок цього віку мали дітей, тобто фактично повністю або частково виконали свою репродуктивну функцію і зосередили свою увагу не на творі, а вихованні потомства.

Отримані відмінності можна пояснити і з точки зору теорії сексуальних стратегій [5], згідно з якою репродуктивні можливості і обмеження у чоловіків і жінок істотно розрізняються. У чоловіків репродуктивний успіх залежить від кількості партнерів, родючих жінок, яких вони можуть «осіменити», а у жінок – насамперед, залежить від кількості і якості зовнішніх ресурсів, якими вони можуть забезпечити себе і своїх дітей і, можливо, тільки в другу чергу, від якості генів чоловіки.

Переважає у жінок цього віку порівняно з чоловіками мотивів задоволення, ймовірно, можна пояснити тим, що, як зазначається в літературі, до 30 років жінки легше і частіше досягають оргазму, що у свою чергу підсилює сексуальний потяг. Сексуальна активність жінок до 35-40 років зростає ще й тому, що зникають внутрішні заборони і табу. У цьому віці у них з'являються причини для самоповаги: кар'єра, сім'я, діти – і жінка вважає себе гідною задоволення.

Список літератури

1. Фурманов, И.А. Половые и возрастные различия сексуальной мотивации в период ранней взрослости / И.А. Фурманов // Психологическое здоровье в контексте развития личности. Мат. VII Респ. науч.-практ. конф. (18 февраля 2016 года). –Брест : БРГУ, 2016. – С. 22–25.

2. Фурманов, И.А. Диспозиционные мотивы сексуальной жизни в период ранней взрослости / И.А. Фурманов // Психология XXI столетия. Сб. по материалам ежегодного Конгресса «Психология XXI столетия» (Ярославль, 13 – 15 мая 2016)/ Под ред. Козлова В.В. –Ярославль, ЯрГУ, МАПН, 2016.– С. 502–506.

3. Hill, C. A. Individual differences in the experience of sexual motivation: Theory and measurement of dispositional sexual motives / C. A. Hill, L. K. Preston // The Journal of Sex Research. – 1996. – Vol. 33(1). – P. 27-45.

4. Фурманов, И.А. Диспозиционные сексуальные мотивы как зеркало ценностей в гетеросексуальных межличностных отношениях / И.А. Фурманов // Национальный психологический журнал. – 2017. – №4 (28). – С. 75–82.

5. Buss, D. M. Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating / D. M. Buss, D. P. Schmitt // Psychological Review. – 1993. – Vol. 100. – P. 204-232.

УДК 159.942.6:355.1-057.36(477.61/.62)АТО

Харченко Андрій Олександрович

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСОБЛИВІСТЬ СТРУКТУРИ ІНФАНТИЛЬНОГО ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ У ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ З ПОСТСТРЕСОВОЮ ПСИХОЛОГІЧНОЮ ДЕЗАДАПТАЦІЄЮ

Проблема психотерапевтичної роботи з постстресовою психологічною дезадаптацією у демобілізованих учасників бойових дій в Україні полягає у резистентності щодо неї, а поліпараметричність підходів до лікування робить цю ситуацію ще більш неоднозначною. В терапевтичній літературі (Кочарян О. С., Єрмошин А.Ф.) описані особливості психотравматичного досвіду травматичних переживань: синдром повторення, соматизація переживань та ін., проте емоційні схеми травматичних переживань, пов'язаних з постстресовою психологічною дезадаптацією - не описані.

Ключові слова: демобілізовані учасники бойових дій, постстресова психологічна дезадаптація, емоційний травматичний досвід.

The challenge of psychotherapeutic work with post-stress psychological disadaptation among military men in Ukraine is the resistance to it, and the polyparameterization of approaches for treatment makes this situation even more ambiguous. In the therapeutic literature (Kocharyan O. S., Yermoshin A.F.) the features of the psychotraumatic experience of traumatic feelings are described, but emotional schemes of traumatic experiences associated with PTSD-functioning are not characterized.

Key words: military men of the ZSU - participants in combat operations, Post-stress psychological disadaptation, emotional traumatic experience.

Проблема психотерапевтической работы с постстрессовой психологической дезадаптацией участников боевых действий в Украине состоит в резистентности относительно нее, а полипараметричность подходов к лечению делает эту ситуацию еще более неоднозначной. В терапевтической литературе описаны особенности психотравматического опыта травматических переживаний: синдром повторения, соматизации переживаний и др. однако эмоциональные схемы травматических переживаний, связанных с постстрессовой психологической дезадаптацией, - не описаны.

Постановка проблеми Часто емоційна сфера розглядається як мішень впливу стресу, який призводить до маніфестації різних форм її порушення (безпорадність, жах, фобічні реакції, зниження інтересу, відчуття усунутості або відчуженості, зниження рівня емоційного реагування (нездатність переживати почуття любові), дратівливість, спалахи гніву й настороженість

тощо). Між тим, емоційна сфера як така, що бере участь у патогенетичних механізмах розвитку ПТСР та постстресовій психологічній дезадаптації (ППД), як субклінічного варіанту ПТСР, не достатньо представлено у літературі. Проте, в емоційно-фокусованій терапії саме емоційна схема стає центральною у розумінні психогенії. В той же час, існує обмежена кількість результатів досліджень стосовно структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД.

Мета дослідження – визначити специфічність структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД.

Опис вибірки Дослідження проводилося на базі Харківської обласної організації ветеранів АТО. Було сформовано дві групи загальною кількістю 200 чоловік. До першої групи увійшли 100 демобілізованих учасників бойових дій з ППД, яка являє собою донозологічний рівень погіршення адаптації. Демобілізовані не лікувалися в стаціонарі і не мали діагнозу ПТСР.

Методи: Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант), методика ранніх спогадів (за Rule W. R.), тест “П’ять травм” (за Л. Бурбо), універсальний семантичний диференціал (СД). Для математико-статистичної обробки використовувалися: критерій ϕ – кутового перетворення Фішера та коефіцієнт рангової кореляції (τ -Кендала).

Висновки

1. В інфантильному досвіді демобілізовані з ППД переживають наступні типи травм: покинутості, приниження, несправедливості. У демобілізованих з та без ППД, даний досвід не відрізняється за двома типами травм: відкинутості та зради. Отже, травми покинутості, приниження та несправедливості є прединуючими до розвитку ППД у демобілізованих учасників бойових дій.

2. У демобілізованих з ППД, виявлено феном злипання травм покинутості, приниження та несправедливості, яке призводить до потенціювання психічного напруження. Потенціювання зазначених травм, вказує на їх патогенність.

3. На психосемантичному рівні травматичного досвіду у демобілізованих також виявлено феномен злипання різних типів травм. 74,21 % - у демобілізованих з ППД та 25,17 % - без неї. Таке злипання призводить до контамінації маніфестацій травм. Вони не проявляють себе окремо, а як деякий конгломерат. Таке злипання призводить до того, що в інфантильному досвіді травматичних переживань військовослужбовцям знаходитися важко, бо він несе в собі багато конотатів, які відносяться до різних аспектів цього досвіду.

4. Найбільшу небезпеку для виникнення ППД представляє “злипання” на психосемантичному рівні таких травм, як: покинутості – особистісної значущості, покинутості – придушення, покинутості – суперництва, придушення – суперництва.

УДК 159.9

Харченко Світлана Вячеславівна

Харківський національний університет внутрішніх справ

ТРЕНІНГ ЗДІБНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДГОТОВЦІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Аннотация: Показана значимость развития способностей социального интеллекта полицейских и возможность использования для данной цели социально-психологического тренинга. Определены основные составляющие социально-психологического тренинга. Поднята вопрос оценки эффективности тренингового воздействия на развитие способностей социального интеллекта у его участников. Предложен авторский вариант оценки, который включает объективную (оценка знаний) и субъективную (со стороны участников и тренера) составляющие.

Ключевые слова: социально-психологический тренинг, социальный интеллект, оценка эффективности социально-психологического тренинга, подготовка полицейских.

Анотація: Показано значимість розвитку здібностей соціального інтелекту поліцейських і можливість використання для даної мети соціально-психологічного тренінгу. Визначено основні складові соціально-психологічного тренінгу. Піднято питання оцінки ефективності тренінгового впливу на розвиток здібностей соціального інтелекту у його учасників. Запропоновано авторський варіант оцінки, який включає об'єктивну (оцінка знань) і суб'єктивну (з боку учасників і тренера) складові.

Ключові слова: соціально-психологічний тренінг, соціальний інтелект, оцінка ефективності соціально-психологічного тренінгу, підготовка поліцейських.

Annotation. The importance of development of abilities of social intelligence of police officers and possibility of use of socio-psychological training is shown. The main components of training are defined. The issue of evaluating the effectiveness of the training impact on the development of social intelligence abilities of its participants is raised. The author's version of an assessment which includes objective (knowledge) and subjective (from participants and the trainer) components is offered.

Keywords: socio-psychological training, social intelligence, evaluation of the effectiveness of socio-psychological training, police training.

Розвинутий соціальний інтелект суб'єкта сприяє ефективному виконанню професійних завдань в різноманітних сферах діяльності. Вчені вважають, що соціальний інтелект є ресурсом інноваційної діяльності, успішної адаптації молодих спеціалістів на ринку праці та будови кар'єри. Виявлено, що у осіб з більш високим рівнем соціального інтелекту краще розвинена саморегуляція, вони обирають більш конструктивні та оригінальні шляхи розв'язання професійних завдань, пов'язаних зі спілкуванням, у них вище рівень професійної компетентності. А. Е. Арап, Т. М. Данилова (2016) з'ясували, що у професійно успішних представників професій «людина»-«людина» рівень соціальний інтелект вище середнього, тоді як у неуспішних – середнього.

Тренінгові технології давно та успішно використовуються для підготовки

кадрів поліції США та Європи. В Німеччині використовують більше 160 тренінгових програм тривалістю від трьох днів до двох місяців. В Україні успішно реалізований напрям тренінгової роботи в поліції управлінський тренінг (В. І. Барко, Н. І. Ковальчишина, В. О. Лефтеров, Г. О. Литвинова та ін.). Л. І. Мороз впроваджені чотири цільові тренінгові програми, дві з яких спрямовані на підвищення комунікативного потенціалу.

На нашу думку, соціально-психологічний тренінг є вдалою формою для вдосконалення здібностей соціального інтелекту поліцейського. Репертуар вправ та ігор соціально-психологічного тренінгу широкий, що дозволяє варіювати їх в роботі тренера за потребами та умовами проведення [див., напр., 1]. Наголошуємо на необхідності включати в нього такі складові:

- формування знань з психології функціонування суб'єкта в групі;
- розвинення здібностей конструювати міжособистісний простір;
- розвинення здібностей адекватно сприймати емоційні реакції оточуючих та використовувати емоційні засоби для впливу на них;
- розвинення здібностей розуміти мотиви оточуючих та корегувати їх поведінку з метою більш ефективного вирішення професійних завдань;
- розвинення здібностей отримувати та надавати зворотній зв'язок.

На нашу думку, обов'язково при формуванні знань щодо функціонування суб'єкта в групі необхідно приділити увагу таким темам: «Динаміка існування малої групи», «Групові феномени», «Соціальні стереотипи» тощо.

Вдосконалення здібностей соціального інтелекту має відбуватися у бік когнітивного ускладнення процесів сприйняття професійних ситуацій і розвитку гуманістичних ціннісних орієнтирів – орієнтації на надання допомоги, здібності до ухвалення рішення, вміння роботи в команді, використання адаптивних стратегій вирішення конфліктних ситуацій.

Одним з актуальних проблем щодо соціально-психологічного тренінгу є питання оцінки ефективності тренінгового впливу на формування відповідних здібностей. В деяких дослідженнях вчені використовують з метою оцінки змін здібностей соціального інтелекту психодіагностичні методики, перш за все, методику Дж. Гілфорда та отримують статистично достовірні результати. На наш, погляд цей підхід не є повністю коректним, займає значний час, при другому тестуванні не є корисним учасникам тренінгу. В своїй роботі для оцінки ефективності тренінгового впливу ми використовуємо наступне: оцінка знань (2 паралельні форми, які застосовуються на початковому та завершальному етапі тренінгу), суб'єктивна оцінка тренінгу його учасниками (за традиційною формою: «Що було корисним?», «Що було зайвим?» тощо) та суб'єктивна оцінка тренером змін в групі (зміни в настрою, мотивації щодо тренінгу учасників групи, кількісні та якісні зміни в рішеннях, до яких вони приходять при виконанні завдань, рівень активності та його динаміка тощо).

Література

1. Харченко С. В. Змістовні складові програми та основні техніки соціально-психологічного тренінгу соціального інтелекту поліцейського. Право і безпека. 2017. № 4. С. 211–216.

УДК: 373.011.3

Цзі Іпін

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

З'ясовано, що художньо-графічні компетентності є сутнісно важливими та системотвірними в загальній структурі багатовимірної професійної компетентності студентів мистецьких спеціальностей з-поміж інтегральної, спеціальної, методичної та проектної компетентностей. За своєю структурою – це комплексне особистісне утворення, інтегрований сплав мистецьких знань, практичних умінь та навичок, які застосовуються з метою гармонізації та естетизації навколишнього середовища, досягнення високого рівня майстерності в галузі образотворчого мистецтва.

Ключові слова: підготовка, студент, формування, художньо-графічні компетентності, структура.

It is found out that artistic and graphic competencies are essentially important and systematic in the general structure of multidimensional professional competence of students of artistic specialties within the integral, special, methodological and project competencies. Its structure is a complex personal formation, an integrated array of artistic knowledge, practical skills and skills that are used to harmonize and aesthetize the environment, achieve a high level of craftsmanship in the field of fine arts.

Key words: preparation, student, formation, artistic and graphic competencies, structure.

В основі будь-яких компетентностей, зокрема й художньо-графічних, лежать знання. Зазначимо, що компетентності – це знання в дії. Знання в ієрархії «знання-уміння-навички» перебувають принципово на першому місці, оскільки безпосередньо пов'язані з мисленням – можуть існувати у вигляді «чистих» абстракцій і в цій якості фактично стають самим мисленням у будь-якій сфері діяльності. У науковій літературі знання – це результат когнітивної діяльності людини, це певна форма, у якій існують сформульовані висновки й фіксовані факти, які систематизуються й зберігаються з метою їх передачі та використання. Суть поняття «художнє знання» стосується безпосередньо мистецтва, а саме: сприйняття мистецтва, його інтерпретації та оцінки творів мистецтва. Мистецтво оперує художніми, чуттєвими образами.

Контент-аналіз науково-педагогічних розвідок переконує, що словосполучення «художньо-графічна компетентність» є маловідомим та нерозкритим. Художньо-графічна компетентність є інтегрованою властивістю, особливе психологічне утворення, яке визначає емоційно-естетичну спрямованість і активність особистості, здатність до художньо-образного освоєння середовища за допомогою графічних методів і засобів, а також його втілення в духовному та реальному предметному матеріалі. До того ж це властивості особистості, пов'язані з наявністю достатніх знань, умінь і навичок у галузі нарисної геометрії, креслення, образотворчої грамоти та комп'ютерної графіки, які виражаються в здатності застосовувати їх у майбутні й професійній діяльності [1, с. 52].

Художньо-графічна компетентність є тим знанням яке сприяє формуванню умінь здійснювати пошук і знаходити нові засоби художнього вираження,

систематично застосовувати знання із метою вивчення й використання відібраних художніх засобів живопису [2].

Проведений аналіз наукових пошуків дає підстави стверджувати, що дослідники формулюють сутність художньо-графічних компетентностей із огляду на інтеграцію в єдиному особистісному утворенні двох складових – художніх і графічних компетентностей, що належать до галузі образотворчого мистецтва й науково-технічної діяльності. З огляду на це, художня компетентність – якісна характеристика студента, що проявляється в образотворчій діяльності та сприяє формуванню суб'єкта до практичного сприймання, створення, збереження, поширення, використання, інтерпретації та опрацювання графічно відтворених даних на високому естетичному рівні як зображально-матеріалізованого об'єкта культури. Отже, художня компетентність є сукупністю інструментальних компетенцій і результатом цілеспрямованого навчання за курсами професійно зорієнтованих та спеціальних дисциплін, складовими якої є: художня грамотність (комплекс теоретичних знань, на основі яких можна набути практичні вміння та навички з образотворчого мистецтва); художнє сприйняття (процес відображення людиною творів мистецтва, який є результатом активної духовної діяльності суб'єкта); художні вміння (здатність до використання раніше набутого досвіду, певних знань, пов'язаних із мистецтвом) [1].

Зі свого боку графічна компетентність охоплює знання, уміння, навички суб'єкта з креслення та графіки, а також розвинений естетичний смак, просторову уяву, технічне мислення, необхідні для досконалого вирішення певних проектних графічних завдань. Володіючи високим рівнем графічних знань і вмінь, студент мистецьких спеціальностей за кожним графічним зображенням, за кожною лінією чи умовною позначкою на ній повинен розпізнавати реальний просторовий образ, уміти пов'язати його з реальним об'єктом навколишньої дійсності [1, с. 52]. Принагідно зауважимо, що саме графічна компетентність є найбільш популярною та затребуваною на сучасному ринку освітніх послуг, зокрема при навчанні дизайну, кресленню та спеціальному рисунку. На зростанні ролі та значення графічного проектування зазначено в наукових дослідженнях (О. Андреева, О. Рудницька) як такої тенденції, що підсилюється з року в рік.

Проведений аналіз надає підстави визначити художньо-графічну компетентність студентів як складну професійно-особистісну якість художників і художників-педагогів, складовою якої є поєднання індивідуальних творчих здібностей особистості, його художньо-образного мислення, здатності та готовності здійснювати художньо-графічну діяльність у майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Бойчук В. М. Теоретичні і методичні основи художньо-графічної підготовки майбутнього вчителя технологій : монографія. Вінниця, 2015. 189 с.
2. Кудренко Д. О. Дидактичні умови формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Тернопіль, 2018. 329 с.

УДК: 378.011.3

Чень Хуейхуей

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У КНР

Складовою підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в КНР є мотиваційно-ціннісний компонент, формування якого слід здійснювати через народну, духовну пісенну культуру відповідно до основних принципів регіональної традиції. В результаті такої установки у студента формуються стійкі мотивації, ціннісні установки на оцінювання своїх дій, зокрема усвідомлення власних можливостей, своїх природних здібностей, та окреслення шляхів щодо подальшого професійного зростання.

Ключові слова: підготовка, майбутній учитель, музичне мистецтво, мотив, формування, КНР.

The component training of future teachers of musical art in China is a motivational and value component, the formation of which should be carried out through folk, spiritual song culture in accordance with the basic principles of the regional tradition. As a result of such an installation, the student creates stable motivations, value systems for assessing their actions, in particular awareness of their own abilities, their natural abilities, and outlining ways to further professional growth.

Key words: training, future teacher, musical art, motive, formation, China.

Поняття «мотивація» є складовою ціннісних орієнтацій особистості, що передбачає відповідальне ставлення майбутнього вчителя до своєї діяльності.

З огляду на це, важливим і актуальним є концептуальне осмислення процесу формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя музичного мистецтва в КНР. Одним з основних критеріїв сформованості вокально-педагогічної майстерності є етнонаціональний вокальний слух, що відображає специфіку слухових уявлень і особливостей інтонування свого чи іншого народу (на основі народно-співочої традиції). Саме відчуття інтонаційної сутності народної пісні, її багатоваріантності, розкриття художнього образу і засобів музичної виразності, характерних народній музичній культурі, є важливою умовою опанування вокально-педагогічною майстерністю, виходячи із власних здібностей.

Процес відчуття інтонаційної сутності пісні ми можемо прослідкувати на прикладі навчання гри самого Конфуція на цині у вчителя Ши Сяна: «Проминуло десять днів, а він вивчив лише початкові акорди. Ши Сян-цзи запропонував: «Можна вже вивчати іншу пісню, цією Ви вже опанували».

Китайська теорія про вокальне мистецтво вимагає від виконавця, зокрема, глибокого проникнення в світ почуттів, які «рухаються внутрішньо, але проявляються вони в звуці» – так визначається канон вокального виконавства [1]. Такий підхід до емоційно насиченого співу має глибоке національне коріння, про що свідчить трактат «Про спів» автора Янь-ань-чжи-аня, де розповідається про виконання мелодії, просякнутої великим почуттям. Пан Чжи-хен в трактаті «Спів фенікса» вимагає від співаків такої емоційної сили, яка б могла «розтопити холод почуттів у слухачів й заставити їх проливати сльози, викликати в них образні уявленні різноманітні картини розставання та зустрічей» [1].

Отже, мелодія є не лише засобом передачі емоційних почуттів, а й найвищою формою її вираження. «Коли не вистачає слів, починають зітхати, коли не вистачає зітхань, починають співати, коли не вистачає пісень, руки починають несвідомо

жестикулювати, а ноги – танцювати» [1].

Представники китайської вокальної педагогіки, серед яких – Чжан Чжен Кай, Лі Цин Вей, Ван Жуан та ін., спрямовують свої роботи на розкриття історичних та основних методичних засад по узагальненню і використанню багатотисячлітнього досвіду народного співу: його національним традиціям та умовам розвитку. Саме народна пісня, її сучасна обробка ставить перед викладачем відповідні виконавські творчі завдання формують необхідні навички вірного слухового аналізу звукоутворення: зникає напруга, скутість гортані, форсоване звучання, з'являється потрібний тонус голосових складок, їх активність, адекватна динаміка, інтонація самого звуку. Крім того, велика увага приділяється розширенню діапазону голосу, використанню усіх механізмів звуковідтворення, де превалює спів від піано до поступового crescendo з використанням falsetto – невимушеного звучання у високій співочій позиції.

Так, Л. Шамина в своїй статті «Етнографічна парадигма шкільної музичної освіти: від «етнографії слуху до світової музики» підкреслює, що саме етнічний слух допомагає відкрити двері до пізнання усіх... явищ музичної культури – чи то фольклор, професійна музика усної традиції, професійна композиторська творчість європейської традиції, молодіжна поп-рок культура». Інтонаційний стрій народної пісні, як відмічає Л.Шамина, є «уособленням людської енергії в мелодичних формулах і формах, тісно пов'язаною з життям, що підкреслює синкретичну природу народної музичної творчості» [2].

Отже, мотиви співацької діяльності, що вкладаються у «поспівки», «інтонаційні комплекси» виховують слухову готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до досягнення інтонацій, властивих кожному конкретному етносу і тієї традиції, в якій вони виховувались.

Так, у працях Ву Гуолінга, присвячених вивченню китайської виконавської інтонації в європейській вокальній музиці XIX-XX століть зазначається, що зіставлення мовленнєво-інтонаційних показників, властивих китайській і європейським мовам, виявляє відмінності і збіги, що визначають певні моменти стильової інтеграції, показові для мистецтва XX ст.

Зіставлення мовленнєво-інтонаційних моделей китайців та європейців вказує на глобально-психологічні ментальні орієнтири, що є джерелом розумових стереотипів націй і художніх принципів творчості, попри те, що західне мистецтво відмежоване від естетизму КНР – художня творчість у європейському культурному колі спрямована на естетизацію емоцій, у тому числі негативних; китайське ж мистецтво – осередок радості, саме тому, що страждання воно приймає як вихідну тезу буття і людської етики. Зв'язок з мовленнєвими інтонаціями утворює фундамент європейської музичної системи, а опора на мовленнєву сферу в китайській музиці дозволяє засвоїти європейське багатоголосся, що становить нову проблематику для мистецтвознавства.

Виходячи з цього, формування мотиваційно-ціннісного компонента у майбутнього вчителя музичного мистецтва потрібно здійснювати через народну, духовну пісенну культуру відповідно до основних принципів регіональної традиції. В результаті такої установки у студента формуються стійкі мотивації, ціннісні установки на оцінювання своїх дій – усвідомлення власних можливостей, своїх природних здібностей, та окреслення шляхів щодо подальшого професійного зростання.

Список використаних джерел

1. Лю Веньцун. Формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики на основі традицій Китаю та України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2016. 208 с.

2. Шамина Л. В. Этнографическая парадигма школьного музыкального образования: от «этнографии» слуха к мировой музыке. *Преподаватель*. 2002. №6. С. 21-27.

УДК: 373.3.015

Чень Цзін

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ТАНЦІВ У КНР

Доведено, що народна хореографія має значний вплив на всебічний розвиток особистості молодшого школяра, сприяє формуванню естетичного смаку, почуття прекрасного, привчає до дисципліни та правил етикету, виховує силу та витривалість, навчає впевнено досягати своєї цілі, переборюючи при цьому всі фізичні та моральні труднощі. Окрім того, вивчення народного танцю у дитячих хореографічних колективах є досить важливим аспектом цілісного розвитку танцювального мистецтва.

Ключові слова: виховання, молодший школяр, народні танці, засоби, КНР.

It has been proved that folk choreography has a significant influence on the comprehensive development of the personality of the junior schoolboy, contributes to the formation of aesthetic taste, a sense of beauty, teaches discipline and rules of etiquette, heals strength and endurance, teaches to confidently achieve his goal, thus overcoming all physical and moral difficulties. In addition, the study of folk dance in children's choreographic groups is a very important aspect of the holistic development of dance art.

Key words: education, junior schoolboy, folk dances, means, China.

Народна хореографія має значний вплив на розвиток особистості. У молодшому шкільному віці дитина обов'язково має залучатися до різних видів мистецтва, особливо хореографічного, яке має потужний потенціал для повного розкриття особистості. У китайських народних танцях відображено трудові взаємини людей, відбито родинно-побутові відносини, знаходять свій вияв патріотичні почуття китайського народу. Дитина, яка займається танцями, зокрема народними, виростає чутливою до прекрасного, розуміє перевагу добра над злом.

Проведений аналіз на власний досвід дає підставу стверджувати, відсутність мовних бар'єрів має неабияке значення на початковому етапі виховання особистості.

Яскравість і доступність форм ансамблевих уявлень – ще одна причина популярності. Філософський погляд науковців на мистецтво визначається як спосіб естетичного освоєння світу, тому дитина, що відвідує танцювальний колектив, з раннього віку отримує такий обсяг знань, який надалі має на неї значний вплив, що супроводжується зміною відношення до життя [2, с. 135].

Китайський народний танець пройшов складний шлях розвитку і

набув різнобарвного спектра засобів виразності. Зазначимо, що цей стародавній вид мистецтва створювався під впливом історичних, географічних та соціальних умов життя народу. Він завжди виступає в синтезі з іншими видами мистецтв та відображає стиль і манеру виконання китайського народу. Одним із важливих елементів у процесі вивчення дітьми молодшого шкільного віку китайського народного танцю є цілеспрямоване, систематичне, планомірне управління педагогом дитячим хореографічним колективом.

Оновлення всіх сфер діяльності суспільства породжує потребу в переоцінці світоглядних орієнтацій, пошуку нових форм та методів навчально-виховної роботи з дітьми. У певній мірі спостерігається підвищена увага до проблеми формування особистості, розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку. Вивчення китайського народного танцю в дитячих хореографічних колективах є досить важливим аспектом цілісного розвитку танцювального мистецтва [1].

Народна хореографія стає домінуючим видом мистецтва, оскільки сприяє формуванню гармонійної особистості.

Китайський народний танець вимагає від кожного керівника глибокого розуміння, уважного, шанобливого ставлення до кожної його фігури, до чистоти малюнка, а також наполегливої праці, спрямованої на розв'язання проблеми подальшого розвитку і збагачення. Здійснити такі серйозні завдання може той хореограф, який систематично працює над підвищенням свого загальнокультурного рівня, поєднує в собі риси постановника і педагога, вміє влучно обирати народний танець, розвивати його технічно, ускладнювати, щоб він краще сприймався та був оцінений вимогливим глядачем.

Список використаних джерел

1. Вільхова О. Г. *Форми і методи виховання дітей молодшого шкільного віку засобами народної хореографії в освітньому просторі України (1945 – 1991 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Полтава, 2018. 302 с.*

2. *Лекарева-Никитина Г. Обучение искусству. Лига культуры. 2014. №4. С. 135–136.*

УДК: 378.147:811.111

Шевченко Юлія Вікторівна

Дивнич Ганна Андріївна

Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ НАД ПОМИЛКАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація: У даній роботі розглядаються сучасні підходи до корекції помилок студентів нелінгвістичних спеціальностей на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням. Окреслено основні технології роботи над помилками на різних етапах заняття, а також під час виконання продуктивних видів мовленнєвої діяльності, зокрема, говоріння та письма. Наголошено на важливості залучення студентів до самокорекції помилок.

Ключові слова: помилки, методи, мета, комунікація, студент.

Annotation: This paper deals with modern approaches to the correction of errors at English for Specific Purposes lessons. The main techniques of work on errors at various stages of the ESP lesson, as well as during certain types of speech activities, such as speaking and writing, are outlined. The importance of self-correction is emphasized.

Key words: mistakes, methods, goal, communication, student.

Головною метою занять з англійської мови для студентів нелінгвістичних спеціальностей є підготувати майбутніх фахівців до успішної комунікативної професійної діяльності у англомовному середовищі, тобто англійська мова засвоюється як інструмент виконання робочих обов'язків та досягнення відповідних професійних цілей.

Як показує досвід роботи, страх студентів зробити помилки і бути виправленим часто стає на перешкоді ефективного розвитку іншомовних мовленнєвих вмінь і виконанню комунікативних завдань. Тому проблема пошуку дієвих підходів до роботи над корекцією помилок є актуальною у методиці викладання іноземних мов професійного спрямування.

Досягнення комунікативної мети має домінувати над мовною правильністю вираження думок, що наголошується у навчально-методичних матеріалах, розроблених Британською радою в рамках програми «Англійська мова для університетів». Так, наприклад, під час оцінки рольової гри, методисти радять: преривати рольову гру лише при серйозному зриві комунікації; не занотовувати усі почуті помилки, а лише ті, що стосуються комунікативної мети завдання [3].

Виправляючи помилки студентів, необхідно здійснювати індивідуальний підхід до кожного студента. Так, С.В. Литвин наголошує, що не слід виправляти сором'язливих та слабких студентів, які намагаються щось сказати. Зосереджуючи увагу на роботі над помилками під час усного мовлення, дослідниця виділяє різні методи роботи на різних етапах, наприклад: під час групової або парної роботи слід моніторити правильність мовлення і робити нотатки, чекаючи поки

завершитися завдання. Методами такого відтермінованого «фідбеку» можуть бути: 1) занотовування помилок кожного студента на окремих аркушах для надання їх персонально в руки з виправленнями; 2) пояснення про те, що було невірною; 3) залучення спостерігачів, які записують помилки і дають свій фідбек; 4) опрацювання спільних для більшості помилок. Викладач може також допомогти студенту самостійно виправити свою помилку або виправити усні помилки один-одного використовуючи жести; вказуючи на природу помилки, виділяючи голосом неправильну форму; повторюючи речення з паузою на місці помилки; повторюючи речення з інтонацією запитання; залучаючи студентів записувати помилки під час заняття і виправити їх в кінці [2, с. 49-50].

Частково такий підхід до роботи над помилками підтримує і О.Г. Іващенко, виділяючи такі методи як: підслуховування (занотовувати помилки в блокнот під час парної або групової роботи), кодування за допомогою пальців, спеціальних жестів – для попередження та корекції граматичних, лексичних та фонетичних помилок. Окрім того, дослідниця пропонує прогнозувати і попереджувати помилки, використовуючи наочні таблиці, схеми, плани; а також організовувати роботу з «контрольним листком помилок» для аналізу письмової роботи, де студенти самостійно оцінюють власну роботу за заданими критеріями та перевіряють на можливі помилки [1, с. 208-209].

Отже, сучасна методика викладання іноземних мов за професійним спрямуванням наголошує на доречності вибіркового виправлення помилок, висуваючи на перший план досягнення поставленого комунікативного завдання і зосереджуючи увагу на помилках, які перешкоджають його виконанню. Робота над помилками може проводитись до виконання завдання (прогнозування можливих та попередження типових помилок, що досягається шляхом їх аналізу та систематизації, виявлення закономірностей їх виникнення) та після його виконання. Самокорекція помилок є ефективною формою роботи над помилками та сприяє мотивації студентів до усвідомленого вивчення іноземної мови впродовж усього життя, що є необхідною запорукою успішного оволодіння іноземною мовою за професійним спрямуванням.

Список використаних джерел:

1. Іващенко О.Г. Робота над помилками в процесі вивчення іноземної мови. *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти*. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: «Кафедра», 2014. С. 208-210.
2. Литвин С.В. Ways of correcting errors in students' speech in the process of teaching English for specific purposes. *Сучасні тенденції розвитку іншомовної освіти у середній та вищій школі: стан, проблеми, перспективи*. Збірник матеріалів науково-практичного семінару. Чернігів, 20 квітня 2012 р. С. 48-50.
3. Module 26. In the Classroom Errors and Correction. Certificate in Vocational English Language Teaching (CiVELT). Coursebook. *English for Universities Project. Teacher Development School*.

УДК: 371.132

Шеплякова Ірина Олександрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЗАСТОСУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація: теоретично обґрунтовується сутність деонтологічного підходу як методологічної основи дослідження, визначення й оцінки певних суспільних явищ. Автором доводиться актуальність, можливість та необхідність застосування деонтологічного підходу в процесі удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників як при формуванні змісту фахової підготовки, так і при оцінці його відповідності соціальним вимогам суспільства до майбутнього професіонала.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна підготовка, деонтологічний підхід, обов'язок, зобов'язання, відповідальність.

Аннотация: теоретически обосновывается сущность деонтологического подхода как методологической основы исследования, определения и оценки определенных общественных явлений. Автором доказывается актуальность, возможность и необходимость применения деонтологического подхода в процессе усовершенствования профессиональной подготовки будущих социальных работников как при формировании содержания профессиональной подготовки, так и при оценке его соответствия социальным требованиям общества к будущему профессионалу.

Ключевые слова: социальный работник, профессиональная подготовка, деонтологический подход, долг, обязанность, ответственность.

Annotation: the deontological approach is theoretically substantiated as methodological approach to the research, determination and estimation of the certain public phenomena. The author proves actuality, possibility and necessity of application of the deontological approach in the process of improvement of content of professional preparation of future social workers both in the formation of the content of professional preparation, and in assessing its compliance with the social requirements of the society to the future professional.

Key words: social worker, professional preparation, the deontological approach, the deontological norm, duty, charge, responsibility.

Сьогодні актуалізує потребу у висококваліфікованих фахівцях у галузі соціальної роботи, провідною метою діяльності яких є соціальна допомога різним категоріям населення у «вирішенні проблем, створенні для цього необхідних ресурсів, забезпеченні взаємодії між людьми та між людиною і середовищем у цілому...» [1, с. 181]. Це зумовлює підвищення вимог до особистості й професійної поведінки фахівця з соціальної роботи.

Професійна діяльність соціального працівника за своєю природою, характером і результатом включає деонтологічний компонент (регламентацію поведінки з боку суспільства за допомогою вироблених зобов'язань), а її ефективність залежить від сформованості у фахівця внутрішнього імперативу професійного обов'язку перед суспільством, відповідальності за його належне виконання. Вважаємо, що деонтологічний характер професії соціального працівника (підвищені вимоги до представника професії з боку суспільства завдяки спроможності впливу на соціалізацію іншої особистості, її долю, місце в соціумі тощо) зумовлює необхідність використання деонтологічного підходу до професійної підготовки фахівця.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що деонтологічний аспект підготовки майбутнього фахівця висвітлено в працях М. Васильєвої, Д. Деккерта, Г. Караханової, Л. Переймибіді, З. Селімової, С. Хлєстової та ін. Проблеми підготовки соціального працівника в умовах вищого навчального закладу репрезентовано в розвідках О. Безпалько, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук та ін.

За результатами теоретико-практичного аналізу проблеми встановлено, що система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників щодо забезпечення деонтологічного компоненту вимагає вдосконалення. Адже констатовано, що чимало тих, хто прагнув стати фахівцями у галузі соціальної роботи, виявилися професійно непридатними до неї, зокрема через вагомий розходження між власними установками та цінностями соціальної роботи як фаху.

У той час, як саме система цінностей кандидата (зокрема, ціннісне ставлення до вимог професійних зобов'язань (необхідність виконання яких суб'єктивована як професійний обов'язок), усвідомлення відповідальності перед особою, суспільством, державою, професійною групою за результати діяльності) визначає професійну придатність фахівця (його готовність до вибору та здійснення поведінки, відповідної суспільним уявленням про належне); є важливою умовою ефективної професійної взаємодії, гарантією бездоганного виконання професійних функцій, запорукою забезпечення прав і свобод клієнтів (здоров'я, духовний світ, соціальне становище яких залежать від волі та характеру дій фахівця, його владних розпоряджень).

Таким чином, деонтологічний підхід являє собою філософсько-педагогічну стратегію, що відображає один зі шляхів модернізації сучасної системи освіти відповідно до актуальних вимог соціуму та ґрунтується на ідеї використання феноменів обов'язку, зобов'язання та відповідальності в якості стрижневих категорій у формуванні професійної позиції майбутніх соціальних працівників. Використання деонтологічного підходу є виправданим як при формуванні змісту фахової підготовки соціального працівника, так і при оцінці його відповідності соціальним вимогам суспільства до майбутнього професіонала.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

УДК 159.96: 616.45-001.1/3-003.96

Шестопалова Людмила Федорівна

Кожевнікова Вікторія Анатоліївна

Бородавко Оксана Олександрівна

ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України»

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ЕТАПИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА ПОСТСТРЕСОВІ ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ

Анотація: Представлено основні змістовні форми реабілітації осіб з постстресовими психічними розладами (медична, психологічна, соціальна). Виділено провідні напрямки реабілітації (сімейна, професійна, соціальна, суспільно-історична). Визначено основні етапи лікувально-реабілітаційного процесу (відновний, адаптаційний та стабілізаційний). Розроблено модель медико-психологічної реабілітації хворих на постстресові психічні розлади з урахуванням рівня реагування людини на екстремальну подію (психологічного та психопатологічного).

Ключові слова: екстремальна подія, комбатанти, медико-психологічна реабілітація, постстресові психічні розлади, розлади адаптації, посттравматичний стресовий розлад.

Аннотация: Представлены основные содержательные формы реабилитации лиц с постстрессовыми психическими расстройствами (медицинская, психологическая, социальная). Выделены ведущие направления реабилитации (семейная, профессиональная, социальная, общественно-историческая). Определены основные этапы лечебно-реабилитационного процесса (восстановительный, адаптационный и стабилизирующий). Разработана модель медико-психологической реабилитации больных с постстрессовыми психическими расстройствами с учетом уровня реагирования человека на экстремальное событие (психологического и психопатологического).

Ключевые слова: экстремальное событие, комбатанты, медико-психологическая реабилитация, постстрессовые психические расстройства, расстройство адаптации, посттравматическое стрессовое расстройство.

Summary: The main content forms of rehabilitation for people with post-stress mental disorders (medical, psychological, social) are presented. The following main areas of rehabilitation (family, professional, social, socio-historical). The main stages of the treatment and rehabilitation process (rehabilitation, adaptation and stabilizing) are defined. A model of medical and psychological rehabilitation of patients with post-stress mental disorders has been developed, taking into account the level of human response to an extreme event (psychological and psychopathological).

Key words: extreme event, combatants, medical and psychological rehabilitation, post-stress mental disorders, adaptation disorder, post-traumatic stress disorder.

Доведено, що реабілітація хворих на різні форми постстресових психічних розладів має свою специфіку, пов'язану з тим, що по мірі розвитку захворювання страждає, передусім, особистість пацієнта, його зв'язки з найближчими оточуючими, рівень адаптації в суспільстві в цілому. Основними змістовними формами реабілітації осіб з постстресовими психічними розладами є: медична реабілітація (яка несе в собі також функції вторинної та третинної профілактики); психологічна реабілітація; соціальна реабілітація. Базуючись на зазначених формах реабілітації, виділено наступні основні напрямки реабілітації осіб з постстресовими психічними розладами: сімейна реабілітація; професійна реабілітація; соціальна реабілітація; суспільно-історична реабілітація.

Сімейна реабілітація включає інформування родичів про клінічні ознаки постстресових психічних розладів, про тривалість захворювання, високу вірогідність формування таких коморбідних розладів як депресія, різні форми хімічної залежності, аутоагресивна поведінка та ін. Визначаються принципи оптимальної поведінки родичів з пацієнтом. Професійна реабілітація передбачає максимально можливе відновлення професійного статусу пацієнтів, а також вибір оптимальних трудових відносин. Соціальна реабілітація має за мету повне відновлення рівня соціального функціонування постраждалого, а також підвищення його соціальної компетентності та автономності. Суспільно-історична реабілітація передбачає купювання переживань і реакцій протесту постраждалих проти суспільної байдужості. Вкрай важливою є соціальна підтримка жертв різних екстремальних ситуацій як в період самої ситуації, так і після її завершення. Весь реабілітаційний процес може бути умовно розділений на відновний, адаптаційний та стабілізаційний етапи. Відновний (переважно медичний) етап спрямований на лікування гострих і підгострих станів, що розвинулися внаслідок дії чинників екстремальних подій. На адаптаційному етапі відбувається пристосування постраждалих до умов життєдіяльності, що змінилися в результаті пережитої травматичної події. Заключним етапом в лікувально-реабілітаційному процесі є стабілізаційний. Він спрямований на стабілізацію оптимального рівня особистісного та соціального функціонування осіб, які пережили тяжкий стрес. Тривалість цих етапів залежить від характеру наявної психопатології, тобто може складати від декількох місяців (при розладах адаптації) до декількох років (при посттравматичних стресових розладах).

Нами було розроблено модель медико-психологічної реабілітації хворих на постстресові психічні розлади з урахуванням рівня реагування людини на екстремальній подію (психологічного та психопатологічного). Відповідно до цієї моделі, для реабілітації постраждалих, у яких має місце психологічний рівень реагування на екстремальну подію, використовується комплекс технологій та методів, що складається з технік когнітивно-поведінкової, в тому числі травмофокусованої психотерапії, технік прогресивної м'язової релаксації, а також тренінгу стресостійкості. Для осіб, у яких відзначається психопатологічний рівень реагування, вищезазначений комплекс реабілітаційних технологій доповнюється відповідними схемами медикаментозного лікування.

УДК 159.9.07

Shirko Svetlana

Belorussian State University

FEATURES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PSYCHOLOGICAL HEALTH OF THE STUDENTS

Annotation: In this article presented the results of theoretical analysis and empirical research to identify the characteristics of emotional intelligence and psychological health of students. Emotional intelligence is considered as a factor of influence on psychological health. Psychological health is interpreted as the harmonious development of the emotional, volitional, cognitive and communicative spheres of the individual. The results of the empirical research suggest that the developed ability to understand and manage one's own and other people's emotions helps to improve psychological health.

Keywords: emotional intelligence; psychological health; personal characteristics; harmonious development.

Recently, within the framework of psychological research, the study of the psychological health of an individual is being actively conducted, the issue of identifying personal characteristics that influence psychological health indicators is pressing. Emotional intelligence and self-regulation of behavior are important aspects of the human life, as well as development resources for successful adaptation to the conditions of a changing environment and effective communication.

However, despite many theoretical and practical developments in the category of psychological health, its status today is rather ambiguous. The multidimensionality of this phenomenon and the diversity of approaches to its study still do not allow us to give a concrete definition, to identify the components of psychological health, to identify the factors, criteria and levels. Despite the accumulated extensive material on various factors influencing psychological health, there are practically no works that consider emotional intelligence as such factor.

According to the approach to the definition of psychological health by V.L. Kolominsky, this phenomenon is interpreted as a holistic state of the individual, psychological and emotional well-being, the presence of a harmonized inner world, balance with oneself and the world around [1]. In accordance with the concept of M.V. Sokolsky, psychological health includes the harmonious development of emotional, volitional, cognitive and communicative spheres of personality and the basis of psychological health is the system of quality characteristics of individual personality development, which is revealed through the features of subject's individual psychological properties, relationships with society, self-regulation processes and self-development, realizing actual needs [2].

Psychological health is associated with the peculiarities of the personality, that is, with the originality of character and temperament, attitudes, and the concept of one's "I". Therefore, for psychological diagnostics in the process of psychological health research, a large number of personal questionnaires are used, showing one or another character characteristic radicals. It should be noted

that direct methods aimed at the study of psychological health are not currently available. Therefore, to measure the level of psychological health using indirect methods. Since psychological health includes the harmonious development of the emotional, volitional, cognitive and communicative spheres of the personality, it also implies the existence of a number of characteristics, such as: adaptation to the social and natural environment, stress tolerance and stability of a person in the process of active interaction with the environment, harmonious inclusion in the community of people, we see it advisable to use the 16-factor personal questionnaire R. Cattell, since this tool is intended to measurements of the characteristics described above.

In our study, an attempt was made to identify the relationship of emotional intelligence and psychological health among students. To solve the task, we used the following methods: a questionnaire of emotional intelligence "EmIn" D.V. Lyusina, 16-factor personal questionnaire R. Cattell (form A) in the adaptation of A.A. Bodalev. The study involved 110 boys and girls aged 17 to 25 years (60 female subjects and 50 male subjects).

As a result of an empirical study, differences in the indicators of psychological health among boys and girls with different levels of emotional intelligence were established. Boys and girls with very low and low levels of emotional intelligence have declines in psychological health indicators for factors that are in the group of emotional and communicative personality traits, such as "C" (emotional stability), "F" (carelessness), and "H" (courage in social contacts), as well as an increase in the values of the factors "L" (suspiciousness), "O" (anxiety) and "Q4" (tension). A direct correlation was found between general emotional intelligence and components of psychological health, such as emotional stability (factor C) and courage in social contacts (factor H), as well as an inverse relationship with anxiety index (factor O) and intensity (factor "Q4"). In addition, a moderate relationship of emotional intelligence with the factor "Q1" (susceptibility to the new), as well as the factor "Q3" (self-discipline) was revealed.

The results of the study suggest that the developed ability to understand and manage one's own and other people's emotions corresponds to an increase in emotional stability, courage in social contacts, more developed analytical thinking, an increase the susceptibility to change and new ideas, as well as reducing anxiety, predisposition to premonition, self-flagellation and depression, tension, anxiety and irritability, which contributes to the improvement of psychological health. It should be noted that this relationship is equally visible both among boys and girls aged 17-25.

Bibliography:

1. Kolominsky, J.L. The relationship of psychological culture and psychological health of a person as a scientific and practical problem / J.L. Kolominsky, A.A. Seleznev // *Psychiatry, psychotherapy and clinical psychology*. – 2011. – № 4 (06). – P. 120-129.
2. Sokolskaya, M.V. Psychological health: analysis of the concept / M.V. Sokolskaya // *Psychological health of the younger generation: problems and solutions: materials of the International scientific and practical. conf.* – 2009. – P. 27–29.

УДК: 159.98 : 615.85

Штриголь Діана Вячеславівна

Гончаренко Юлія Олександрівна

Остапенко Віктор Русланович

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

СУПЕРВІЗІЯ ЯК МОЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ВХОДЖЕННЯ МОЛОДИХ ЛІКАРІВ У ПРОФЕСІЙНИЙ ПРОСТІР

Анотація: Зростаючі вимоги до фахівців, які працюють у системі «людина-людина», збільшення рівня їх професійного вигорання диктують необхідність розробки методів психологічної підтримки, якою може виступати супервізія. Супервізія – це форма консультування у сфері професійних відносин, що її скеровано на поліпшення якості комунікацій та співробітництва в професійній сфері. У роботі наводяться результати анкетування 26 лікарів-інтернів. Вивчено ставлення молодих фахівців до процесу супервізії, до різних типів проблемних професійних ситуацій, з якими вони стикаються, та способам їх вирішення.

Ключові слова: емоційне вигорання, консультування, професійні стосунки, супервізія.

Аннотация: Возрастающие требования к специалистам, работающим в системе «человек-человек», повышение уровня их профессионального выгорания диктуют необходимость разработки методов психологической поддержки, в качестве которой может выступать супервизия. Супервизия – это форма консультирования в сфере профессиональных отношений, направленная на улучшение качества коммуникаций и сотрудничества в профессиональной сфере. В работе приводятся результаты анкетирования 26 врачей-интернов. Изучено отношение молодых специалистов к процессу супервизии, к различным типам проблемных профессиональных ситуаций, с которыми они сталкиваются, и способам их решения.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, консультирование, профессиональные отношения, супервизия.

Abstract: The increasing requirements for specialists working in the “person-to-person” system, increasing level of burnout syndrome dictate the need to develop methods of psychological support. Supervision is one of them. Supervision is a form of professional counseling aimed at improving the quality of communications and cooperation in the professional context. The results of a survey of 26 interns are presented in the article. The attitude of young specialists to the process of supervision, to various types of problematic professional situations that they encounter and methods of solving these problems has been studied.

Keywords: emotional burnout, counseling, professional relationships, supervision.

Останнім часом у сфері допоміжних професій спостерігається значне зростання рівня емоційного вигорання, що пов'язано перш за все із зростанням вимог до особистості професіоналів, які надають допомогу людям, що переживають складні життєві ситуації та потребують підтримки. Ці процеси підводять до усвідомлення супервізійного супроводу спеціалістів цих професій.

Супервізія – це форма консультування з приводу професійних відносин, що її скеровано на поліпшення якості комунікацій і співробітництва у професійній сфері. Супервізія допомагає впоратися із складними професійними ситуаціями та конфліктами, знаходити способи профілактики та боротьби з професійним вигоранням. У європейській моделі супервізії, що здійснюється на основі професійних стандартів Європейської Асоціації Супервізії ANSE, супервізор – незалежний фахівець, запрошений в організацію.

Мета даного дослідження – вивчити ставлення молодих лікарів до супервізії як форми професійної підтримки.

У дослідженні використано метод анкетування, в якому взяли участь 26 лікарів-інтернів віком 23-32 роки – 10 чоловіків (38,5 %) і 16 жінок (61,5 %). Анкетуванню передувала інформація про супервізію. При складанні анкети нас цікавили ставлення опитаних спеціалістів до процесу супервізії в цілому, до різних типів проблемних професійних ситуацій, з якими вони стикаються, та способам їх розв'язання, мотивація щодо участі в супервізійному процесі, умов ефективного проведення супервізії та іншим аспектам супервізійної взаємодії.

92 % учасників опитування відмітили, що в їх практиці є випадки, коли вони затрудняються знайти розв'язання проблеми, що виникла, причому у 83 % з них такі випадки виникають частіше ніж 1 раз на тиждень. Ранжування проблемних ситуацій показало, що лідирують проблеми взаємодії з колегами (середнє місце – $1,5 \pm 1,2$) та переживання, що їх пов'язано з відчуттям себе як спеціалістів ($1,8 \pm 1,4$). Проте як спосіб розв'язання проблемної ситуації лікарі-інтерни частіше вказували звернення до колег (41,6 % респондентів) і вивчення літератури (33 %), рідше – звернення до керівника (8,3 %).

Нас цікавило, що інтерни вважають найважливішим для забезпечення максимальної ефективності в роботі. 42,6 % віддають пріоритет вивченню професійної/наукової літератури, 23,1 % – рефлексії (аналізу своїх дій), 19,2 % – наявності посадових інструкцій, решта наводила свій варіант (чіткість завдання, матеріально-технічна база). Всі опитані висловили бажання брати участь у супервізіях, причому 61,5 % вважали б за краще індивідуальний формат, а 38,5 % – груповий.

Отримані результати свідчать про затребуваність супервізії у молодих фахівців. На нашу думку, було б дуже корисно, якби супервізія стала доступною вже на перших етапах професіоналізації – під час навчання у закладі вищої освіти, після початку проходження виробничої практики, в перші роки роботи. Це має особливу важливість для тих, хто працюватиме в системі «людина-людина» – майбутніх лікарів, психологів, соціальних працівників, учителів, юристів.

УДК 378.147.34

Щокіна Наталія Борисівна

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

УПРОВАДЖЕННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗВО

Анотація: автор обґрунтовує актуальність упровадження кейс-методу в освітній процес закладу вищої освіти; визначає сутність поняття кейс-метод; досліджує можливості його використання як засобу активізації пізнавальної діяльності студентів; визначає особливості кейс-методу, аналізує вимоги до складання кейсів, пропонує алгоритм роботи за кейс-методом.

Ключові слова: освітній процес, кейс технологія, кейс-метод, кейс, конкретна ситуація.

Аннотация: автор обосновывает актуальность внедрения кейс-метода в образовательный процесс учреждения высшего образования; определяет сущность понятия кейс-метод, исследует возможности его использования как средства активизации познавательной деятельности студентов; определяет особенности кейс-метода, анализирует требования к составлению кейсов, предлагает алгоритм работы с кейс-методом.

Ключевые слова: образовательный процесс, кейс технология, кейс-метод, кейс, конкретная ситуация.

Annotation: the author substantiates the relevance of the implementation of the case methodology in the educational process of the higher education institution; defines the essence of the concept of the case methodology; explores the possibilities of using it as means of activation of students' cognitive activity; defines the features of the case methodology, analyzes the requirements for the compilation of cases, offers an algorithm of working with a case methodology.

Key words: educational process, case technology, case methodology, case, particular situation.

Відкритість європейського ринку праці для кваліфікованих фахівців зумовлює необхідність удосконалення їх професійної підготовки, упровадження сучасних освітніх технологій в освітній процес ЗВО. Серед провідних завдань сучасної вищої освіти – генерація покоління з інноваційним мисленням, здатного до постійного оновлення досвіду професійної діяльності, до опрацювання та аналізу великих обсягів інформації, до самовдосконалення й саморозвитку протягом усього життя. Держава зацікавлена у фахівцях, які прагнуть до активних дій, до самостійного прийняття рішень, здатні до гнучкої адаптації. Але стрімке розширення й оновлення інформації, зростання вимог до рівня і якості професійних умінь та навичок, їх різноманітність унеможлиблює

формування їх в повному обсязі в межах традиційних методів навчання, шляхом ретрансляції, позбавленої емоційності. *Зазначене вище стимулює необхідність конструктивних змін в організації освітнього процесу.* Використання інноваційних технологій, а саме кейс-технології забезпечує максимальне занурення в умови майбутньої професійної діяльності *спонукає студентів до пошуку зв'язку між новими та вже отриманими знаннями, до формування власних ідей та думок за допомогою різноманітних засобів, навчає співробітництву, взаємодії, правилам ведення дискусії, вмінням приймати рішення і брати відповідальність за нього, орієнтуватися в інформаційному середовищі.*

Дослідженням можливостей кейс-методу у викладанні фахових дисциплін на різних етапах займалися багато науковців вітчизняної і світової педагогіки. Провідна роль у розповсюдженні кейс-методу належить Гарвардській Школі Бізнесу. Сьогодні кейс-метод широко використовується у провідних ЗВО Європи та Америки з метою набуття професійних вмінь та навичок. Новизна і особливості його використання вимагають детального аналізу даного методу як виду інтерактивного навчання, адаптації до особливостей використання при викладанні різних навчальних дисциплін в умовах вітчизняних ЗВО.

Під кейс-методом розуміють вивчення навчального предмету шляхом аналізу великої кількості кейсів (професійно спрямованих ситуацій) у визначених комбінаціях.

З методичної точки зору кейс – це спеціально підготовлений пакет навчально-методичних матеріалів, що містять структурований опис ситуацій, запозичених з реальної практики, необхідну кількість нормативно-довідкових, допоміжних матеріалів, тести для самоконтролю студентів, різноманітну наочність.

Грамотно виготовлений кейс провокує дискусію, дозволяє моделювати реальну ситуацію, з якою можливо прийдеться зустрітися на практиці в майбутньому. Крім того, кейси розвивають аналітичні, дослідницькі, комунікативні навички, виробляють уміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію і приймати управлінські рішення.

Методика роботи за кейс-методом включає: ознайомлення зі змістом кейсу, визначення проблеми, опрацювання конкретної ситуації в процесі групової взаємодії шляхом обговорення і пошуку варіантів її розв'язання, аналіз представлених варіантів вирішення ситуації, презентацію результатів роботи, рефлексивну діяльність щодо аналізу рішень кейсів у ході загальної дискусії, оцінювання, підведення підсумків заняття.

Таким чином, кейс-метод ставить за мету максимально активізувати кожного студента або магістранта й залучити їх до аналізу ситуації та прийняття рішень, навчає навичкам вирішення типових професійних проблем. Використання методу дозволяє підвищити пізнавальний інтерес до навчальних дисциплін, сприяє розвитку професійних, дослідницьких, комунікативних і полемічних умінь та навичок.

УДК 159.923.3

Яновська С.Г.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. В тезах доповіді представлено результати дослідження підприємницької активності особистості та засоби її підвищення. Визначено основні напрямки тренінгової програми, яка сприяє розвитку підприємницької активності. Сформульовано мету та завдання тренінгової роботи. В результаті проведення тренінгової програми відбулися позитивні зміни наступних показників: самоефективність особистості, компоненти самооцінки, рівень професійних знань та готовність до підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємець, підприємницька активність, соціально-психологічний тренінг.

Аннотация. В тезисах доклада представлены результаты исследования предпринимательской активности личности и способы ее повышения. Определены основные направления тренинговой программы, способствующей развитию предпринимательской активности. Сформулированы цель и задачи тренинговой работы. В результате проведения тренинга произошли позитивные изменения следующих показателей: самоэффективности личности, компонентов самооценки, уровня профессиональных знаний и готовности к предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: предприниматель, предпринимательская активность, социально-психологический тренинг.

Annotation. The report presents the results of individual entrepreneurial activity study and means of raising it. The main directions of the training program that promotes the development of entrepreneurial activity are determined. The purpose and tasks of training work are formulated. As the result of the training program, there were positive changes in the following indicators: self-efficacy of an individual, components of self-esteem, level of professional knowledge and readiness for entrepreneurship.

Key words: entrepreneur, entrepreneurial activity, social psychological training.

Нестабільність та кризові явища в економіці країни в першу чергу вражають сектор малого бізнесу. Існують багато різноманітних програм підтримки вітчизняного підприємця, але більшість з них орієнтована на вирішення юридичних й економічних питань. Нажаль, психологічний простір функціонування особистості підприємця не завжди отримує таку ж увагу та підтримку. Вважаємо, що дослідження механізмів, що забезпечують підприємницьку активність особистості й розробка програм, які б сприяли її формуванню та розвитку стануть ще одним джерелом відновлення та підтримки малого бізнесу.

Протягом останніх двадцяти років нами було проведено дослідження українських підприємців. Було визначено, що здійснення нормативної підпри-

ємницької діяльності, або підприємливість людини, яка ще не відкрила власної справи, пов'язано з певним рівнем підприємницької активності особистості. Також було визначено зв'язок різних компонентів підприємницької активності з особистісними якостями людини. Перш за все, це - зв'язок з бар'єрами щодо підприємницької діяльності, ці бар'єри пов'язані як з особистісними чинниками (фактор тривожності F та фактор контролю поведінки Q3), так і з професійними, пов'язаними зі зростанням ролі професійних знань та навичок у веденні малого бізнесу. Також це результати, що стосуються підприємницького потенціалу. Це фактори «Підприємницький потенціал» та «Життєва практичність», які виявлено у групах осіб, які не є підприємцями. Ресурсом у цьому напрямі є, з нашої точки зору, така якість як самоефективність, яка спрямовує людину до внутрішніх резервів, та потенціалу власного розвитку, пошуку можливостей вибору засобів дій і побудови певної стратегії діяльності, поведінки, життя в цілому.

Спираючись на результати дослідження було сформульовано мету програми – розвиток компонентів підприємницької активності в умовах кризи.

Завдання програми:

- посилення самоефективності як складової особистісного компоненту підприємницької активності;

- розвиток інноваційного потенціалу особистості як основного ресурсу особистості підприємця;

- посилення комунікативних навичок та навичок соціальної взаємодії як складових соціального компоненту підприємницької активності;

- формування професійного компоненту підприємницької активності шляхом цілеспрямованого надання знань, затребуваних у діяльності підприємця.

Організація програми розвитку підприємницької активності передбачала таку форму й тривалість: форма роботи – групова; загальна кількість годин – 30; частота проведення занять – 1 раз на тиждень (субота) по 6 годин (два заняття разом із перервою на обід); тривалість програми – 5 тижнів.

Базою для проведення програми став соціальний коворкінг м. Харкова IDP Business Space, який є одним з соціальних проектів Благодійний Фонд «Карітас». Резидентами цього соціального бізнес-простору, є грантери фонду «Карітас», серед яких основною цільовою аудиторією є постраждалі від конфлікту на сході України внутрішньо переміщені особи, а також місцеве населення Харкова. Спільною рисою постійних відвідувачів IDP Business Space є те, що це люди, які відновлюють втрачений або будують новий бізнес. Тому для реалізації даної програми було створено найбільш сприятливі умови. Учасниками програми стали 25 осіб, серед яких були стартапери та вимушені переселенці. Вік учасників коливався у межах від 24 до 46 років. Для проведення занять окрім основного тренера-психолога були залучені успішні підприємці м. Харкова, фахівці з економічною освітою для участі у проведенні окремих занять.

Розроблена програма розвитку підприємницької активності довела свою ефективність. В результаті відбулися позитивні зміни у визначеності рівня самоефективності особистості, компонентах самооцінки, зафіксовано підвищення рівня професійних знань та набуття готовності до підприємницької діяльності.

Наукове видання

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

**«Проблеми оптимального функціонування особистості в
сучасних умовах»**

м. Харків
2018